DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

KURTULUŞ SAVAŞINDA

Ünal Türkeş

MUĞLA

Bu eseri Kurtuluş Savaşının 1444 Muğlalı Şehidiyle, gazilerine ve malûllerine ithaf ettim.

ÜNAL TÜRKEŞ

Kapak ve ofset baskılar: KARACA OFSET - İstanbul
Baskı - Dizgi : YELKEN Matbaası İstanbul
Klişeler : AKIN KLİŞE İstanbul
Cilt : KARACAN Ciltevi İstanbul

Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları (2)

Kurtuluş Savaşında MUĞLA

(Cilt I. ve II.)

Yazan
ÜNAL TÜRKEŞ

1. Baskı

İstanbul
1973
— Bu kitap Ekim 1973'de 5000 adet olarak basılmıştır —

«Cumhuriyet'in 50. Yılına Muğla'nın Armağanı»

ÖNSÖZ

ÖZER TÜRK
Muğla Valisi

Ulu önder Atatürk'ün liderliğinde gelişen ve gene onun eşsiz ilkeleriyle bir biçim ve «formasyon» kazanan Millî Mücadele, dünyada uyandırdığı ilgiyle benzeri mücadelelerin mihverinden ayrı tutulmuş ve tarih sahnesinden silinmek istenen bir ulusun millî uyanış ve direniş destanı halinde «klasik» bir muhteva kazanmıştır.

Bu mücadele vatanın her yerinde kurulan ve zeybeğinden başkanına kadar sadece bağımsızlık, hakimiyet ve hürriyet görüşlerinin hakim olduğu Kuvayı Millîye Komiteleriyle başlatılmış, daha sonra Millî Orduya ve bu dönemden de Millî İnkılâba, yani Atatürk Devrimlerine ulaştırılarak ulusumuz bugünkü uygarlık yoluna kavuşturulmuştur.

Böylesine kutsi ve şerefli bir mücadelenin safha safha meydana gelen zaferlerinde toplumun takınmış olduğu tavrın maddî ve manevî cepheleri nelerdir? Bölgeler, iller, bucaklar ve köyler millî heyecan ve uyanışın genel cephesine bu kısmi terkipler vasıtasıyla yürürlerken ne gibi metotlar tatbik etmişlerdir? Ve bütün bu görüntülerin Mustafa Kemal Hareketinin tabanını mey-

dana getiren olaylar silsilesi içindeki yerleri nedir? Son yıllarda görmeye başladığımız mevzi toplum yapısı araştırmaları, işte bize bu soruların cevaplarını vermektedir.

Bu eserde de bu soruların eski Menteşe Livasına ait olanları cevaplanmaktadır. Fethiye'den Bodrum'a, Çine'ye, Aydın'a kadar, hiç işlenmemiş, değerlendirilmemiş veya bulunamamış belgelerle zeybek, teğmen ve köylü ittifakının Muğla Topraklarındaki örgüleri bir bir açılmakta, bölgenin İtalyan ve Yunan İşgal Politikasına karşı gütmüş olduğu soylu Millî Mücadele aşkı esas perspektifi içinde günümüze getirilmektedir.

Sayın yazarın bundan önceki eserine yazdığım Önsözde, «Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları» genel başlığı altında ilerletmekte olduğu çalışmalarının bölge eğitimi ve kültürü açısından gösterdiği öneme işaretle bu yoldaki çalışmalarına olan ilgi ve ümidimi ayrıca izhar etmiştim. Aradan iki yıl geçer geçmez birincisinden daha yüklü ve Muğla Yakın Tarihini bu kadar canlı anlatan bir eserle tekrar okuyucunun karşısına gelen Muğla'nın bu inanç ve yetenek dolu çocuğu, ileriye matuf ümit ve güvenleri yeniden tazelemekte ve öyle anlaşılmaktadır ki yeni eserlerinin yararlı çalışmaları içinde bulunmaktadır.

İlin Basın Hareketleri içinde önce Atatürkçü kalemiyle tanıdığım, şahsi görüşmelerde ciddi ve ağırbaşlı karakterini teslim ettiğim sayın Türkeş'in bu değerli eserinin önsözünü şahsıma ayırmış olmasını memnuniyetle karşılarken, bu jestini ben, onun kendi insancıl duygularının tezahürü olarak kabul ediyorum.

Muğla ve memleket kültürünün bu eserle zengin bir belgeye kavuştuğunu, bilhassa işaret etmek istiyorum.

ÖNSÖZ

Ünal TÜRKEŞ

Cumhuriyetin 50. yılını kutladığımız şu günlerde, bu rejimin oluşumuna vücut veren «Kuvayı Millîye Olayı» genel boyutlarıyla bellidir. Türk Devrim Tarihi, bünyesinde, Atatürk Felsefesiyle gelişen bu büyük aşamanın genel yargısı, hedefi ve kadrosuyla yakın çağların en ilginç anılarını yaşatır. Ancak ne var ki, bu büyük egemenlik savaşına bölge bölge gelişip «Anadolu Harekâtı» nı yaratan yerel unsurları ve bu unsurların kimlikleri bugüne kadar ya gereğince işlenememiş ya da hiç ele alınmamıştır.

Aslında Anadolu her ili ve bölgesiyle gerek «mikrostrüktür» olarak gerekse «makrostrüktür» olarak pek zengin verilere sahiptir. Yüzyıllar, yüzbinlerce insanıyla bu stratejik Önasya Topraklarında nice sosyal, kültürel ve ekonomik olayları harmanlamış, eleyip tane haline getirmiştir. Anadolu Uygarlığının derin soy kökenlerini yakalıyanlar bu tanelerin hiçbir zaman ve hiçbir devirde evinsiz olmadığını söylerler. Bu söyleyiş ister iddia olsun ister ispat, insan için capcanlı ve başlıbaşına bir konudur. İşte, toplum araştırmalarıyla yapı incelemelerinin ve kitle röportajlarının insana yeni değerler, ilgiler ve dikkatler kazandıran kapıları hiç kapanmamak üzere bu çizgide açılır.

Anadolu Uygarlığının en verimli ve barışçı kesiminde yeralan Muğla (Menteşe), Türk Devrim Tarihinin Kuvayı Milliye döneminde evinli tanelerini Mustafa Kemal Toprağına saçmasını bilmiş, büyük ÖNDERİN açtığı egemenlik yoluna inançla ve bilinçle katılmıştır. Bu kitap, eksikliğine yukarda değindiğimiz yerel araştırmaların bir dizisini doldurmağa çalışırken, işte bu evinli tanelerden sadece birini ele almakta ve Anadolu Kuvayı Milliyesinin bilinmiyen bir kesimini kuşakların ilgileriyle dikkatlerine sunmaktadır.

★

Eserimiz okuyucuya iki cilt bir arada verilmektedir.
Birinci Ciltte Kurtuluş Savaşı öncesinin Muğlası, ekonomik,

sosyal ve kültürel yönleriyle işlenmektedir. Konularının, ve kahramanlarının Kurtuluş Savaşıyla harman olduğu ve henüz tazeliğini koruduğu bu yakın çağ araştırması, öyle sanılır, hiç işlenmiyen Muğla Yakın Tarihinin unsurlarından bazılarını yaşantımızın günlük ve ilginç konuları durumuna getirecektir.

İkinci Cilt bütünüyle Kurtuluş Savaşını ve Muğla Kuvayı Milliyesini kapsar.

Kabataslak bilinmektedir ki Güneybatı Anadolu, Muğla, Aydın ve Denizli İlleriyle Kurtuluş Savaşının ilk halk hareketlerini başlatan kesimdir. Bu illerden Aydın ve Denizli, Ulusal Hareketteki yerlerini birer eserle dile getirmişlerdir. Vaktiyle Muğla'da da bu tür girişimler olmuş, Harp Tarihi Enstitüsünün hâlâ izinde olduğu belgelerle işe başlanmış, ne yazık ki ölüm ve hastalıkların acı darbeleri, girişim sahiplerini yarı yolda bırakmıştır. Bundandır ki Güneybatı Ege bugüne kadar büyük ölçüde Muğlasız ele alınmış, değerlendirmeler de hep bu yüzden yarım, eksik ve yanlış olmuştur.

Oysa Güneybatı Anadolu'nun 1919'larda uğradığı «istilâ» hareketinde «Menteşe Livası» hem İtalyan İşgal Politikasıyla boy ölçüşmüş, öte yandan sınırlarında bulunan Yunan İşgal Kuvvetleriyle de bağımsızlık savaşına girişmiştir. İki düşmanla yürütülen mücadele gerçi Muğla'da büyük sıkıntılar doğurmuştur. O günlerin maddi ve manevi kayıplarını hesabetmek çok zahmetli bir iştir. Ancak İmparatorluğun dört bir yanından kopup gelen savaşçı teğmenlerin yenilgiye evet demeyişleri ve günden güne büyüyen filizleriyle topluma daha baştan Mustafa Kemal'i benimsetişleri, Muğla'nın, İtalyan, Yunan, ve İstanbul tehlikelerini başarıyla ve bilinçli bir politikayla atlatmasını sağlamıştır.

Bilinçli politika İtalyan İşgalinin eskilerin «Hululi Muslihane» diye niteledikleri felsefesine Muğla Kuvayı Milliyecilerinin takındıkları bakış açısından doğar. Bu bakış açısıdır ki 1920'lerde Antiemperyalist varlığını gittikçe yaygınlaştıran «Kont Sforza Diplomasisi»ni sezgilere yerleştirir ve Ankara'nın da gitgide pareleline giren İtalya'yı kendi kaderi ve Mustafa Kemal'in sezgisiyle başbaşa bırakır. Bundan sonra Menderes Ovasında asıl tehlike olarak büyüyen Yunan İleri Hareketine olanca güçle karşı konur. İşgal altındaki Menderes Ovasına, savunmasız ova köylerine, asıl sahibi tutsak ve göçmen Aydın Kentine silâh, cephane, giyim, gıda ve para yardımlarıyla en büyük destek yapılır. Kısacası Muğla, giderek Aydın Cephesinin her bakımdan «ikmal deposu» ve tamamlayıcısı haline gelir.

İkinci Ciltte özellikle bu konular, kongre, dernek ve gerilla hareketleri halinde ayrıntılarına kadar işlenmiştir.

★

Eser canlı ve yazılı kaynakların iki yıl boyunca aranıp taranması ve bu kaynakların karışık doğrultulardaki bilgilerine tasnif yöntemlerinin uygulanmasıyla ele gelmiştir. Konu işlenirken canlı kaynakların «mübalâğa» ölçüleri gözden ırak tutulmamış her olay çok sayıda ve değişik dünya görüşlerine sahip kaynak kişilerle belgelerin sağlamasından geçirilmiştir. Bu yönüyle bilimsel tarafsızlığı ve «objektivite»si titizlikle korunmağa çalışılan eserde yalnız Mustafa Kemal Felsefesi egemen çıkış noktası olarak ele alınmıştır. Bu felsefenin Muğla temsilcileriyse özellikle belirtilerek eser 50. Yılın anlam ve hedefine denk düşürülmek istenmiştir.

Yazılı kaynakların başlıcalarını Menteşe Kuvayı Milliyesinin önde gelen adlarından Yüzbaşı Cavit Aker, Menteşe Mutasarrıf Vekilliği ve Kuvayı Milliyesi Başkanlığında bulunan Ağır Ceza Reislerinden Cemal (Müren) Bey, eski Muğla Milletvekillerinden Cemal Karamuğla, Kuvayı Milliyenin diğer unutulmaz adları Ragıp (Zorbaz), Hafız Sabri (Aksoy) ve Dr. Cemil Şerif (Baydur) Beyler bize kadar ulaştırabilmişlerdir. Hamza Bey Arşivinin ise yandığı görülmüştür. Şunu da belirtmek gerekir ki bu kaynaklar Harp Tarihi Enstitüsünün izinde olduğu fakat arşivine geçiremediği belgeleri kapsamaktadır. Eser bu yönüyle de Muğla'da 50. Yılın bir eksiğini tamamlamaktadır. Ayrıca Kuvayı Milliye boyunca Güneybatı'nın 57. Tümenine komutanlık etmiş olan Miralay Şefik Aker'in notları da ilk kez Güneybatı Tarihinde bu derece geniş boyutlarla yer almıştır.

Canlı kaynaklarda Fethiye'den İstanbul'a kadar Menteşe Kuvayı Milliyesinin önde gelen adlarıyla karşılaşmamız ise ayrıca kıvanç vericidir. Bir Zekâi Eroğlu'nun, bir İdris Karazeybek'in bir Necmeddin Aydınalay'ın, bir Hilmi Döğerli'nin, bir Mehmet Hilmi Akşehirli'nin, bir Tahsin Alabay'ın ve bir Melek Menteşeoğlu'nun eserimize verdikleri çok değerli anı, bilgi ve resimler Muğla Yakıntarihinin kilometre taşlarına ayaydınlık rakamlar yansıtırlar.

Ege Kuvayı Milliyesinin öncü adı sayın Celal Bayar da ilk halk hareketlerine ve eski Muğla'ya ait anılarıyla eserimizde yer almıştır.

Hepsine teşekkür borçluyum.

Muğla'nın Güneybatı Cephesindeki yerini ve Kuvayı Millîye yıllarını araştırıp incelemeye başlarken bu güç ve zahmetli yolculukta bana destek olan, teşvik eden, uyarılarda bulunan Muğla'nın seçkin adları rahmetli Ethem Serim, Abidin Çakır ve Hulusi Türer Beyefendileri minnetle anarım.

Eser için her zaman yakın ilgi gösteren sayın Valimiz Özer Türk'e, eserin hazırlanmasında tutkumu paylaşan Hocam sayın Osman Karaca'ya ve Muğla'nın seçkin adları Osman Günsan, H. Nuri Öncüer, Orhan Tüzün, Faruk Aksoy, Gökalp Gündüz, Burhan Serez ve Erman Şahin ile arka sayfalarımızda adı geçen bütün kaynak kişilere açık teşekkürlerimi sunarım.

Beni Cemal Karamuğla arşivlerine ileten sayın Ülker-Selâhattin Saraç çiftiyle Cavit Aker arşivini güvenle önüme seren sayın Cavidan- Ziya Evren çiftine gene ayrıca teşekkürler ederim.

Eserin Osmanlıca kaynakları pek eski, karışık ve çoktu. İleri yaşına rağmen Osmanlıca belgelerin esere kazandırılmasını özenle sağlıyan babamız Ahmet Çağlıyan'a sağlıklar dilerim.

Sosyal Araştırmaya yönelik çalışmalarımın başında herzaman gülen yüzüyle teşvikçi olan Lise Öğretmenim Selami Karaçam vardır. Adını sevgiyle ve saygıyla anarım.

★

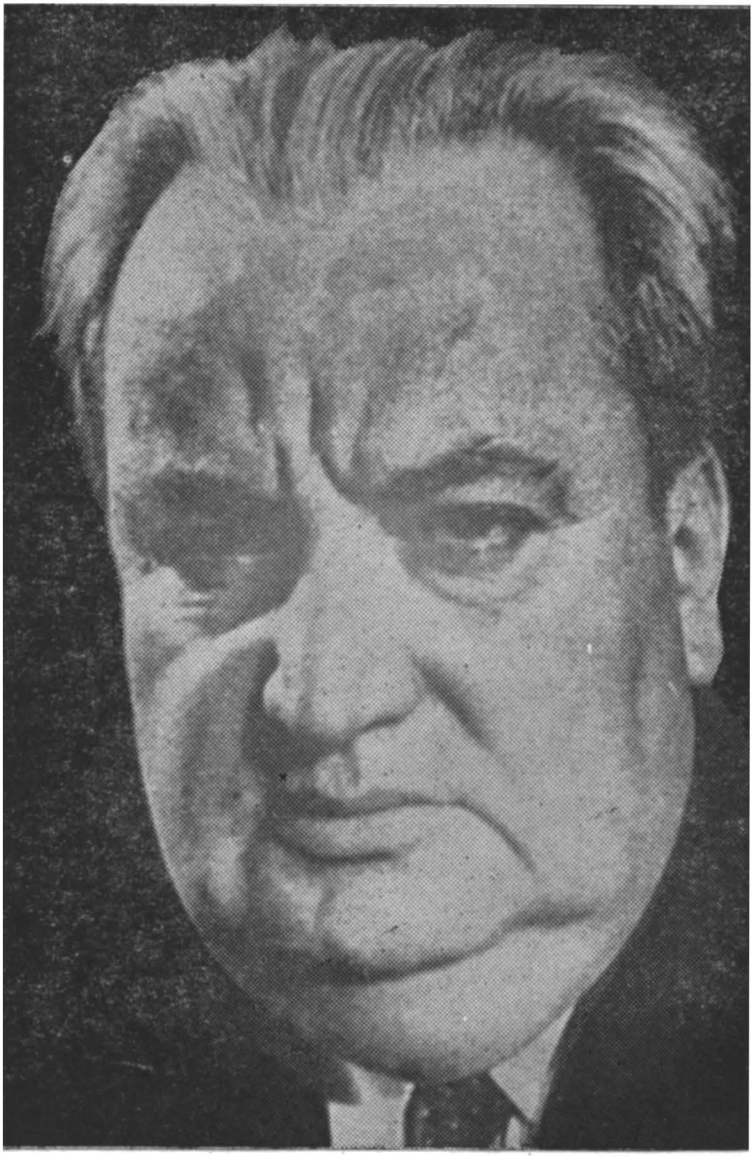
Kurtuluş Savaşında Muğla Cumhuriyetin 50. Yılına Muğla'nın ve ilçelerinin sesi olarak katılıyor. Üç yılda ilçe ilçe, gerektiğinde köy köy dolaşarak taradığım, İstanbul Üniversitesiyle Devlet Kütüphanelerinde basılı-yazılı kaynaklarını izlediğim eser mutlaka bir çizgiye ulaşamamış, ve mutlaka bir kaynağını bulamamıştır. Bu yönüyle de kuşakların eleştirisine açıktır.

Sevgili ilimin ümit dolu geleceğine küçük bir kültür «malzemesi» verebildiysem ne mutlu bana ki önünde diz çöktüğüm günler 50 torunu arasında bana önce kendimi, sonra giderek ailemi ve nihayet yöremi tanıtan, böylece ilk araştırma tutkularıma rehberlik eden asil Türk Anasının ümmi bilgelerinden Cemile Büyükannemin ruhunu hoşnut kılıyorum.

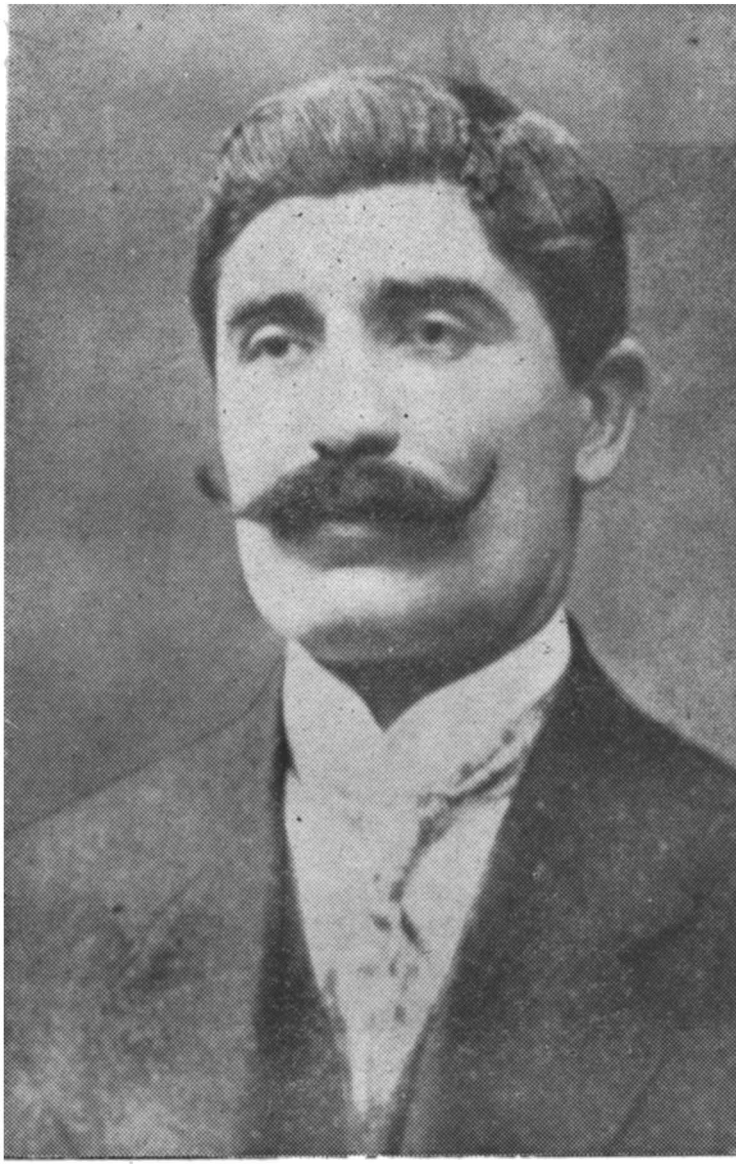
24 Ağustos 1973
Tuzla/İstanbul

Orgeneral Mustafa Muğlalı
(1880 — 1951)

Yunus Nadi
(1880 — 1945)

Zorbazzade Ragıp Bey
(1869 — 1928)

Bozüyüklü Hacı Süleyman Efendi
(1863 — 1938)

Hacıkadızade Hafız Sabri Bey
(1885 — 1935)

Hamza Bey
(1869 — 1921)

GİRİŞ

KOCA HAN SÖYLEVİ

1919'un 15 Mayıs'ına gelen gün Perşembedir. 15 Mayıs 1919'da Yunan Ordusu İzmir'e çıkmış, 16 Mayıs Cumayı M. Kemal Karadeniz'de geçirmiştir. 19 Mayıs Pazartesi 15 ve 16 Mayıs'tan buyana gelişen Ulusal Kurtuluş Hareketinin eylem olarak patlayışını belirler. İşte Muğla'nın yapmış olduğu büyük Reddi İlhak Mitingi bu kutsal tarihin hemen başında düzenlenmiş ve birbirini yıldırım hızıyla izleyen olaylar dizisinin şerefli bölümünde yer almıştır.

Burada niçin İtalya'ya karşı değil de Yunan'a karşı şeklinde bir soruyla karşılaşmak mümkündür. Hatta bu sorunun sorulması gereklidir. Bunun geniş açıklaması ve yorumu ilerdeki sayfalarda verilmiştir. Ancak yine belirtmek ve önceden söylemek gerekirse sorunun cevabını şöylece özetleyip sunmak yerinde olur:

Yenik Osmanlı İmparatorluğunun Menteşe Livası İstanbul Hükümetinin onayı ile Sevr'e katılmış ve bölgemiz İtalyan Hükümetinin egemenliğine bırakılmıştır. Menteşe Livasının İstanbul'a verdiği red ve teessüf telgrafı arşivlerdedir. Liva bununla yetinmemiş, bölgeyi denetimi altında tutan 57. Tümenle kaynaşmış ve miliskurmay bütünleşmesiyle Güneybatı ablukasının karşısında yeralmıştır. Ve nihayet İtilâf müttefiklerinden kopan

İtalya gerek Marmaris görüşmelerinde gerekse 57. Tümen Komutanına sunduğu tezlerde Muğla Kuvayı Milliyesinin yanında yeralmıştır. Zamanın işgal felsefesine tamamen aykırı düşen bu tutumdur ki Türk Toplumunda biriken karşıkoyma duygularını yüzyıllık düşmana çevirmiş ve tarihin bugün tesbit ettiği Venizelos İde'sine daha o günden evrensel bir hücum başlatmıştır. İşte bu hücumun iki öncüsü olarak gene o günlerde karşımıza Türkiye ve İtalya çıkar. İşgalciyi bu niteliklerinden alıp müttefik durumuna sokan davranış, sahibi nihayet, Ankara ve Mustafa Kemal ile dostane ilişkiler kuran ve giderek 1921'lerin 5 Temmuz gününde, Türkiye'den bütün varlığını çeken Kont Sforza'dır. Daha 15 Mayıs 1919'larda görülen işte bu sonun başlangıcıdır.»

Evet... 15 Mayıs 1919'da Muğla'nın bütün istilacı devletlere ve saldırgan uşaklarına yönelttiği cevap, Güneybatı'yı saran evrensel dostlukların ilk havasında hem sonraki gelişmelerin insan hakları ve özgürlükleri bölümüne yansımalar yapıyor hem de Kuvayı Milliye'nin ilk yazılı belgeleri arasında kendine yer buluyordu....

Alan Koca Han, tarih 15 Mayıs 1919, günlerden Perşembe'dir. Muğla, İzmir'den bütün Ege'yi tehdit eden saldırganlara karşı son sözlerini söylemektedir. Kürsüde gürleyen üç sesi Muğlalı bağrına basmıştır. Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi, Encümen Mümeyyizi Zekâi Bey ve Dr. Cemil Şerif Bey... Dr. Cemil Şerif Bey Muğla'nın Batılı anlamda yetiştirdiği ilk tıp adamlarındandır. Bu niteliğinden dolayıdır ki o harekete yansıttığı görüşlerle Muğla'yı Anadolu yürüyüşüne «hemahenk» duruma getirir:

«Çok aziz hemşehrilerim...

Senelerdenberi geçirmekte olduğumuz Umumi Harbin ferdasında, galip çıkan İtilâf Devletlerinin teşvik ve

tergıbiyle ve Yunanlı Venizelos'un ve Yunanlıların ötedenberi ruhlarında yaşattıkları Büyük Yunanistan rüyasının (Megalo İdea) tahakkuku için duydukları hırs ve canavarlık hisleri, nihayet İzmir'in bağrında patladı.

Yunanlılar gibi korkak bir unsurun yaptığı bu hareket memleketin her tarafında kuvvetli akisler yapacak, maddeten mağlûp ve fakat manen canlı Türk Milleti bu acıyı duyacak ve pis Palikaryaları ergeç denize dökecektir. İşte bunun bir misali... (Burada İzmir'de teşekkül eden Reddi İlhak ve Müdafaai Hukuku Osmaiye Cemiyetlerinin Muğla'da da Şubesinin açılması için yazdıkları telgraflar okunmuştur).

Derhal bu cemiyetin şubesini Yeni Hayat Kulübünde açtık. İşte bu toplantıyı yapmaklığımız bu gibi müdafaa teşekkülünün teşebbüsü eseridir.

Çok asilkanlı ve cesur hemşehriler

Açılan bu yeni faciadan korkmıyalım. Mondros Mütareke ve Sevr Muahedesi ahkâmı zaten bu hükümleri, bu idam, işgal, tahrip ve Anadolu'daki Türk Varlığını imha hükümlerini vermişti. Bunları bile bile, herşey pahasına ve sırf mevkilerini muhafaza etmek kaygusuyla bu idam hükümlerini imzalayan İstanbul Ferit Paşa Hükümeti ve Saray, Saltanat, Hilafet makamları, dağıtılan Meclisi Mebusan'da Maarif Nazırı Filozof Rıza Tevfik'in ağzıyla ifade etmişti. Biraz da Ermeni tehciri meselesini ihtiva eden ve «mağlûbuz,» ne yapalım. Düveli Galibe istediğini yapacaktır» diyen bu ağız, bütün bu acı ihtimalleri ortaya atmıştı.

Anafarta ve Cenup Orduları kahramanı ve yıkılan İttihatçı'ların ve bilhassa Enver Paşa'nın hatalı hareketlerine karşı çok kuvvetli mücadelelerde bulunan ve Orduda büyük bir sevgi ve itimat telkin eden Mustafa Kemal de Anadolu'ya geçmiştir. Maksadı esasen yer yer başlayan Milli Müdafaa ruhunu ve kuvvetlerini tanzim ve ida-

re etmek ve teşkilâtlandırmaktır. Münhasıran bu işler için Ordu Müfettişliği ünvanıyla Erzurum'a gitmiştir. İcabederse Paşalık apoletini atıp Milli Mücadele'nin başına geçecektir ve mutlaka muvaffak olacaktır.

Çok aziz hemşehrilerim...

Bu kara ve tehlikeli günlerde gayet soğukkanlılıkla, bu teşkilat için elbirliğiyle çalışalım. Herkesin uhdesine terettüp eden vazifeleri hemşehrilerimizin seve seve yapacaklarına kaniiz. Tekrar ediyorum, bu Yunan İşgali bir mukaddimedir. Adana'da, Ayıntap'da Fransızlar, İstanbul'da İtilaf Devletleri, Şark'ta Ermeniler, Pontusçular, ve başta İstanbul Hükümeti ve Sultan ve Halife bu Milli Müdafaa aksülameline karşı duracaklardır. Binbir çeşit tezvirat ve propaganda yapacaklardır. Bunların hiçbirisine kulak asmıyalım. Vazifelerimizi yapalım. Müdafaa hazırlıkları yapmağa çalışalım. Hiç korkmadan, telâş ve tereddüt etmeden uğraşalım. Çünkü elimizden giden İmparatorluk topraklarından ana ve öz vatanımızı mutlaka ve mutlaka kurtarmağa mecburuz ve kurtaracağız. Çünkü buralara düşman çizmeleri gelirse ne yaparız?

Ya hayat veya ölüm...

Bu işgaller belki bizim için Suri İsrafil tesiri yapacak ve yorgun argın harpten çıkan milletin meyus ruhunda ümitsizlik yerine ümit, bedbinlik yerine nikbinlik, acz yerine cesaret ve metanet verecektir. Ozaman Türkiye kendi milli hudutları dahilinde kalacak mücadelede mutlaka muvaffak olacaktır. Tam ve müstakil bir milli varlık teessüs edecektir.

Ağlamayınız hemşehriler... (Çünkü toplantının içinde kadın erkek çok ağlayan vardı)

Gülünüz...

Bu kara günler muvakkattır. Türk'ün yüksek benliği, bilhassa izzetinefsi yüksektir. Mutlaka Türk bir volkan olacak, içerdeki ve dışardaki bütün düşmanları hak ile

yeksan edecektir. Buna inanınız. Tefeeül etmiyorum, böyle görüyorum. Böyle düşünüyorum. Çünkü tarihte Türk hiçbir zaman esir ve köle olmamıştır. Ve yine olmıyacaktır.

Zulmün topu var, güllesi var, kalası varsa
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır
Göz yumma güneşten, ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedi her gecenin gündüzü vardır

⁂

Millet yoludur, hak yoludur, tuttuğumuz yol,
Ey hak yaşa, ey sevgili millet... yaşa... varol...

Büyük şairimizin bu sözlerini unutmıyalım. İmanlarımızı kırmıyalım. Çalışalım, uğraşalım hemşehrilerim...
Allah muinimiz olsun...» (1).

KOCAN HAN SÖYLEVİ

«Ey şimdiye kadar keyiflere kurban, naehil ellerde baziçe olan zavallı millet...

Artık tamamen yokedilmek üzere ölüm uçurumunun başına getirildin. Ve uçuruma yuvarlanmak üzeresin...

Artık yaşamağa veya ölmeğe kendin karar vereceksin...

Harpte mağlup olduk. Büyük devlet dediğimiz devletler, topumuzu, tüfeğimizi elimizden aldılar. Memleketimizi taksim ediyorlar. Biraz evvel okunan İlhakı Red

(1) Bu söylev, Dr. Cemil Şerif Baydur'undur. Rahmetli Dr. un kendi belgeleri arasında saklanan bu değerli kaynak, merhumun kardeşi Eczacı Hilmi Şerif Baydur'dan alınmış ve böylece Muğla Tarihine eklenmiştir. Ü.T.

Heyeti telgraflarından da anlaşıldığı üzre İzmir ve civarını da amansız düşmanımız olan Yunanlılara verdiler.

Ve bugün İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi...

Bugün değilse bile yarın yayılmak üzre yola çıkacaklar. Ellerini kollarını sallıyarak gidecekleri yerlerden onları çıkarmağa çalışmak çok zor olacaktır. Bize intikam kastile yapacakları zulümler akla havsalaya sığmıyacaktır. Onun için onları yolda karşılamak hırpalamak lâzımdır.

Bunun için bu gece Hükümetin karşısındaki kahvenin bahçesindeki binada böylece ve hatta daha kalabalık bir halde toplanalım. Bir nizamname hazırlıyalım ve yarın camiye gelecek halka okuyup, kabul ve tasdik ettirdikten sonra hemen tatbike başlayalım.

Çalışma bizden, tevfik Allahtandır... (2)»

---

(2) Bu söylev devrin Encümen Başmümeyyizi ve tarih araştırmacısı sayın Zekâi Eroğlu'nundur. İzmir'deki kendi arşivlerinden alınmıştır. Ü.T.

CİLT: 1

Kurtuluş Savaşı Öncesinde Muğla

SOSYAL YAPI

I — NÜFUS

A — NÜFUSUN ETNOLOJİK UNSURLARI

1 — RUMLAR :

a — Muğla Rumları :

Muğla Rumları deyince akla Aydın, Manisa ve İzmir'in şaşkın ve azgın «cemaatları» değil, Kurtuluş Savaşımızın hasım ve birbirine her konuda zıt «cephe»leri gelmelidir. Nasıl ki, Türk Kurtuluş Savaşı, Kuvayı Milliye ve Kuvayı İnzibatiye, kısacası, «millici» ve «padişahçı» akımlarla tanımlanıyor, yerli azınlıkların ve özellikle Rumların Türk Kurtuluş Savaşlarındaki tutumları da «Türkçü» ve «Megalo İdeacı» olarak tesbit edilir.

«Megalo İdeacı»lar, Yunanlılığın peşinde, eski Bizansın hayali içindedirler. Osmanlı İmparatorluğu'nun mağlûp olmasını coşkuyla karşılamışlar, gizli ve açık bir sürü tethiş çetesiyle fitnenin ve nifakın yolunu seçmişlerdir. Fener Rum Patrikhanesinin bu yıllardaki olumsuz tutumu apaçık bellidir. Kiliseler büyük çoğunlukla «Fener politikası» paralelindedirler. Çeteler korunmakta, gizli tethiş planları hazırlanmakta, topyekûn Rum ayaklanmasının stratejisi çizilmektedir.

Oysa kendilerine «Türk Ortodoks Cemaatı» denen bir başka kesim, başlarında Papa Eftim olduğu halde, Fener politikasına karşı gelmekte (1), soruna Rumluğun kurtuluşu şeklinde değil Anadolu'nun kurtuluşu açısından bakmaktadır. Yüzyıllardır huzur ve barış içinde yanyana yaşayan, acının ve kıvancın sorumluluğunu aynı eşitlikte paylaşan, kültür, görenek ve bilgi alışverişiyle birbiri içinde eriyen ve «Osmanlı tipi»ni yaratan cemaatların, savaşçı ve ayrılıkçı düşüncelerle tecrit edilmeleri, Türk Ortodokslara hiç de cazip gelmemiştir.

Kesin görüş ayrılıklarıyla birbirine zıt düşen cemaatların, katıksız bir tutarlılık içinde oldukları söylenemez. Megalo İdeacılığın en taşkın gösterilerine sahne olan İzmir'de Papa Eftim'in düşüncelerini paylaşanlar çıkacağı gibi (2), barış içinde beraber yaşamanın benimsendiği Muğla'da, şüphesiz Megalo İdeacılar (3) bulunacaktır. Ne var ki bu tipler toplumun bütününü ve çoğunluğunu temsil etmekten çok uzaktırlar.

Muğla Rum Cemaati, Barutçulardan bir zatın Aydın Mavri Mira Komitesi üyesi olmasına karşın, hatta önde gelen Hacı Petro'nun İzmir'le ilişkiler aramasının karşısıra ve daha önemlisi savaşın tahrikçisi durumunda olan Silâh İmparatorunun (4) baba ocağı görüntüsünde bile,

---

(1) Hasan İzzettin Dinamo, «Kutsal İsyan», C: 8, s: 394-431. Turgut Erenerol, 1972 yazında İstanbul basınına verdiği demeç.

(2) Ziya Evren «İzmir Sultanisi öğrencisiydim, Yunan İzmir'e çıktığında öldürülmekle karşı karşıyaydık. Sonradan tüccar ve İzmirli olduğunu öğrendiğimiz üniformalı bir Rum, bizi Punta yönüne götürdü. Yolda esir gibi gittik. Punta'ya vardığımızda, Rum, — "minnetimi ödüyorum, burda doğduk, burda zengin olduk, sizi elbette koruyacağım bu tasalluttan" dedi, kaçtık.»

(3) Dr. Mihal Barutçu, Aydın Mavri Mira Teşkilâtı üyesidir. Aydın'a Yunan'ı davet eden «özel heyet»in de içindedir.

(4) Bazil Zaharof, Muğla'nın Saburhane Mahallesinde doğmuş, İstanbul'un Tatavlasında yetişmiş, Londra'ya yerleşip silâh fabrikatörü olmuştur.

bütünüyle sakin, huzurdan yana ve Türk dostudur. O kadar Türk dostudur ki, Ulusal Ordu İzmir'e ulaştığı ve müstevliyle beraber bütün Anadolu azınlıklarına da yol göründüğü halde, bir türlü durumu kavrıyamıyor, emperyalizmin ve Yunan Kilisesinin kurbanı olduğunu belki hiç bilmiyordu. Muğla'nın Türk Doktorlarından Hüseyin Avni Ercan'a duydukları güven büyüktü. Onu bütün taşınmaz mallarının «yeddiemini» tayin etmişler, tekrar gelecekleri düşlemişlerdi. Bu ayrılışın ebedî ve kesin olduğu bir gerçekti oysa.

Muğla Rumları, 1922'nin sonbaharında Muğla'dan ayrılırlar. Ayrılış zor ve acıklı olur. Birbirlerine hiç kötülüğü dokunmamış komşuların, Türk Dilini konuşan cemaatların, özgür ve mutlu geçmişin sahibi yaşlıların gönüllerinde duydukları elem, savaşla sağlanmak istenen nice görkemli zaferlerin hülyalarından daha büyük anlamlar ifade eder. Birbirine kavuşan yaslı yüzlerde, sevginin ve kardeşliğin lirik heyecanı dolaşır. Osmanlı'ya kasteden, Türklüğe küfreden bütün «ehlisalip» ve bu arada Muğlalı silâh imparatoru Bazil Zaharof dönüp bu görüntüye baksalardı, ayakta tuttukları «emperyalizmin» çatırtısını mutlaka işitirlerdi...

Yurdu baştan aşağı yanan, savaş cephelerinde onbinler yitiren Muğlalının, bıçkın geçmişine ortak tuttuğu meyhaneci «Titrek Cavur»u hasta döşeğinden binbir itinayla kaldırıp ata bindirdiğini görseler, bu ihtimamının soyluluğunda yatan Muğla'yı zedelememek, Muğlalıyı ezmemek nezaketini acaba anlarlar mıydı?

Başlarında Hamamcı Hristo'nun bulunduğu son kafile bir daha dönmemek üzere Saburhane Deresinden uzaklaşırken arkada ağlayanlar, onları atları ve merkepleriyle Marmaris'e kadar yolcu edenler, insanlığın bitmez tükenmez asaletine en büyük oranlarla sahiboluşun ispatını gerçekleştirenlerdir.

Muğla Rumlardan arındığı gün bomboş kalır. Uzunoluk Değirmeni susar. Fırınların ateşi birden söner. Dülger ve yapıcı sıkıntısı başlar. Andon'un yıllarca yaktığı Saburhane Hamamı soğur. Anlaşılır ki Muğla sınaî ve ticarî hayatının ağırlığı Rumlarla beraber gitmiştir.

Gerçekten, Kurtuluş Savaşı öncesinin Muğla'sında belirli bir Rum egemenliği vardır. Bu egemenlik Barutçular ailesinin kişiliğinde temsil edilir.

Göktepe ve Kavaklıdere bölgeleri içinde bulunan Dürüngüme Ormanları Barutçularındır. Bu geniş alan içinde bakır madeni izlerine de rastlanır (5). Fakat kâr şimdilik orman işletmeciliğindedir. Ağırlık buraya verilir. Dürüngüme tepelerinden Nazilli Atça Tren İstasyonuna bir «Dekovil Hattı» döşenir. «Barutçular Kapitali»ni yıllarca şişiren bu hat sonraları Muğla Kuvayı Milliyecileri tarafından sökülerek Koca Handa istiflenecek, bir kısmı Denizli yoluyla İç Anadolu'ya sevkedilecek, bir kısmı da mezatta satılarak Belediyenin gelir kaynağı olacaktır.

Barutçular, Dürüngüme Ormanlarını Muğlalı Dimistoklu ile ortak işletmelerine karşın diğer ticarî işlerini aile monopolü şeklinde yürütmüşlerdir. Yatağan Değirmenbaşı Un Fabrikasıyla Muğla Merkezin Uzunoluk Un Değirmeni bu monopolün ortaksız unsurlarındandır.

Barutçular Monopolü'nün faaliyet alanı yalnız Muğla değildir. Aydın ve İzmir illerine kadar uzayan ticarî, sınaî ve siyasî tezgâhlarda bu ailenin damgasını görmek mümkündür. İzmir veya Aydın ile ticarî ilişki kurmak isteyen sıradan bir tüccarın bile Muğla'da ilk uğradığı ticarethane, Barutçular Ticarethanesidir. İlk elde Muğla'dan

---

(5) Dürüngüme'nin 1161,87 hektarı Muğlalı Hacı Cemal Efendilere aittir. Ailenin varisi Orhan Tüzün elindeki kayıtlarda, alanın Güney'ine rastlayan Güryenipınar kesiminin Bakır Madeni ihtiva ettiği görülmektedir.

alınan «poliçe» İzmir'deki Barutçulara teslim edilir. İstenen malın siparişi ancak böyle tamamlanır. Ticarî hayatlarında bu derece ihtiyatlı ve garantili hareket eden Barutçular, siyasî hayatlarında ihtiyatı fazlasıyla bırakmak cüretini göstermişler ve davranışları kendilerine pek pahalıya mal olmuştur.

Değirmenciliği, yapıcılığı, dülgerliği, kireççiliği, fırıncılığı, hamamcılığı ve terziliği büyük ölçüde ellerinde bulunduran Muğla Rumları, Saburhane'de işlettikleri sırasıra meyhanelerle de ünlüdürler. Bu meyhanelerde incir, üzüm ve hurma rakısı satılır, birbiriyle rekabetin ince buluşları görülür. Türk kesiminde bu tür eğlence yerleri yoktur. Ancak bıçkın gidenler ve delişmen tabiatlılar sık sık Saburhane Meyhanelerine inerler. 40 kadehi birden dolduran usta Apostol'un nüktelerinde, kendilerine birer «karafakih» fazla veren «Titrek Cavur»un muhabbetinde, Nikola, Andriaki, Vasil ve Bulgar Cavur'un gönül alan tezgâhtarlıklarında çok sıkıntılarını giderirler.

Rum, kendi yapımı olan rakıyı satar. Ancak bunun yanısıra tezgâhtarlığı ihmal etmez. Adalardan kaçak getirilen meze çeşitleriyle de müşterisini memnun etmeye çalışır. Kendi yaşantısı içinde pek göremediği garnitür zenginliğini, ilk alışkanlıkla tadan Türk müşteri, bunu belleğinde daima canlı tutacak ve artık ilk fırsatta Saburhane'ye inebilmenin özlemini duyacaktır.

Muğla Rumlarının bir diğer özelliği «kaçakçılık» yapmalarıdır. Kaçakçılığın sınırı ve koşulu yoktur. Başta silâh ve sigara kâğıdı olmak üzere, devrin lüks ya da doğal ihtiyaç maddelerini «Adalar»dan temin etmek hiç de zor değildir. Bodrum ve Datça sahillerinden Muğla topraklarına giren kaçak maddeler ünlü kaçakçı Hacı Petro'nun malıdır. Hacı Petro'nun hatta Yunanistan ile de ilişki kurduğu ve Yunan gizli emellerinin Muğla'daki temsilcisi olduğu yaygın kanıdır. Ancak, elindeki geniş olanaklara ve

Adalar ilişkisine karşın İngiliz üniforması giydirdiği bir Yunan subayını İzmir'den Muğla'ya zorla getirmekten başka hiç bir marifet yapamaz. Entrika kurmaya ise gücü yetmez. Buna Muğla'nın uyanık temsilcileri kadar Türk Ortodoks Felsefesi de karşıdır ve bu Fener Politikacıları karşısında önemli engeldir.

Örneğin, bu engellerden biri Eczacı Haralombus'tur. Aklı başında ve bilgisi yerinde Haralombus, Rum okumuş kesimi içinde tutarlı davranışlarıyla bilinir. Aynı zamanda Haralombus, Rum okuma eğiliminin Muğla'daki son temsilcilerinden biridir. Muğla'nın Türk toplumu yüzyılımızın başlarına gelene kadar Tıp ve Ecza öğretimine ilgi duymaz. (6) Buna karşın, Muğla Rum toplumu öteden beri «eczacı» ve «doktor» yetiştirir. Merkez ilçenin bütün köy ve bucaklarına Rum doktorlar gider, cerrahî ve tedavi yöntemlerinin tümünde Rum doktorların tavsiyesi alınır. Bunlar arasında adıyla değil, şişmanlığıyla ün yapan «Şiş man Doktor» tedavilerini daima hastalarının ayağına giderek yapmış, buna mukabil, örneğin Ula'da olduğu gibi, beş sarı altından aşağı reçete yazmamıştır.

Pozitif bilimlere ilgi duyan Muğla Rumunun, gelenek ve göreneklerine olan ilgi ve dikkati de sağlamdır. Düğün ve derneklerinde Türk dostlarını aralarında görmekten büyük memnunluk duyan Rumlar, Kızılyumurta Yortularında en eski gelenek ve göreneklerine bürünürler. Yortu yeri «Asar» tepesidir. Bundan galat «Cavur Asarı» şekline giren kelime, Muğla Folklorunda da aynı çeşnilikte yer alır. Sabahın er saatında Asar'a çıkan «Yortucu»ların peşinden Türk çapkınlar da Asar'ın yolunu tutar. Niyet, yarı şaka, yarı ciddî, «Yortu»culara baskın vermek, bahşiş koparmaktır. Bu niyette gerçi, çoğunluğun azınlığa

(6) Taçalan'ın Ferit Eczacıbaşı'dan naklettiği sözler, Muğla eskilerinin genel araştırma sorularımıza verdiği cevaplar.

duyduğu yaygın küçümsemenin belirtileri vardır. Fakat bu hoşgörü ve diyalog içinde yüzyılların alışkanlığını yargılamak yersizdir. Üstelik bir taraf din gibi anlamı engin ve geniş bir «kurum»un temsilcisidir. Diğer taraf ise, kendi kesiminde bile zeybek ruhu taşıyan, bıçkın ve çıvgın kişidir. Bunun için yortuların «Halkalı Yumurtaları» kendi yoksullarına gider, paralar daima baskıncıların olur.

Mahkemede üyeleri bulunan, İl Genel Meclisine temsilci veren Muğla Rumları gerçi Kurtuluş Savaşı boyunca sakin ve sessiz durmuşlardır. Ancak ticarî ve sınaî egemenliği ellerinde tutan Barutçular, Dimistoklular ve Hacı Petrolar birkaç çığırtkanı palazlandırmak gereğini de ihmal etmezler. Sanırlar ki aynı Söke - Yoran Rumları gibi etrafı velveleye verecekler, iki kaşık suda fırtına varatacaklardır. Bunlara kanan Tüfekçi Cavur'un oğlu ile Küçük Yani'nin oğlu yaramaz işlerin içinde görünürler. Sonraları Dr. Hüsevin Avni Ercan'ın olan (7) Rum Cemaat Reisliği binasında ise kışkırtıcılarla çığırtkanların gizli toplantıları sezilir. Bu kadarı veter. Bundan sonrası dostluk değil düpedüz hıyanet demektir. Övle bir ders verilmelidir ki, bu ders olmalıdır... Benzerine cüret edeceklerin dilleri damaklarında, Cemaat binası bir gece içinde yanar kül olur... Gerçi ortada kasıtlı bir fiil vardır ve bu fiilin sahipleri mechul ilân edilmişlerdir. Ne var ki bu fiil ulusal bütünlüğün zararına çalışanlarca ne araştırılabilir ne de soruşturulabilirdi... Barutçuları, Hacı Petrolar. Dimistokluları Muğla'dan kaçırtan bu olay, Belediye Başkanı Ragıp (Zorbaz) Bey'in yiğit kişiliği etrafında iki Kuvayı Milliveci'nin daha belirmesine yol acar... Levneli Jandarma Yüzbasısı Koca Cavit Bey ve Muğlalı Belediye Çavuşu Tüloğlu Mehmet Çavuş...

Muğla Rumları Saburhane'yi ortadan bölen Karamuğ-

(7) Bugünkü Kadınlar Hapishanesinin yanındaki bina.

la Deresinin Şemsi Ana ve Asar-eteği yanlarında oturmuşlardır. Karşıyaka Mahallesi henüz bugünkü gibi meskun değildir. Asar-eteğinde yüzleri güneye dönük ve kademeli yükselen Rum evleri kış aylarının güneşini en çok alan kesimdedir. Saburhane Meydanı'na yaz aylarında Uzunoluk'tan serin esintiler gelir. Bu nedenle Saburhane'nin yazı da kış aylarının aksine serin olur. 1919'lar Musla'sının merkezi «Mutasarrıflık»ın bulunduğu Konakaltı Meydanıdır. Bu meydandan 500 adım Doğu'da bulunan Saburhane, Rum Okulu, Kilisesi, Hamamı, ünlü meyhaneleri, kıraathaneleri ve Rum stili evleriyle ayrı ve bakımlı bir şehir görüntüsü içinde yükselir. Saburhane'nin Rum nüfusu seferberlik öncesinde 1017'dir. (8) Ayrıca bu kesimde dört Ermeni sayılmıştır.

Milas, Bodrum ve Fethiye Rumlarının aksine Muğla şehrindeki Rumlar Türk dilini konuşmuşlardır. (9) Diğer yandan Muğla Rumlarıyla Müslüman Türkler arasında dikkat çekici fizyonomik benzerlikler sezilir. Sahil şehirlerinin Rumları, biraz ilerde görüleceği gibi Ege Adalarından gelmiş ya da getirilmiş Rumlardır. Oysa, Papa Eftim'in önderliğini yaptığı Anadolu Rumları kendilerini Türk Ortodoks diye tanımlarlar. Muğla Rumluğunun Müslüman Türklerle göstermiş olduğu fizyonomik, kültürel ve geleneksel benzerliklere bakarak Türk Ortodoks deyiminin ve iddiasının kuruluş temasından Muğla için bazı gerçekler yakalanabilir. Nitekim Bodrum Rumlarından olan hukukçu İstamat (Zihni) Özdamar, Kurtuluş Savaşında Yunanlılık ve Rumluk iddialarını ret ile, sürekli

(8) K. Ekrem Uykucu, «Muğla Tarihi» İst. As Matbaası 1968, s: 30.

(9) Şefik Aker, «İstiklâl Harbinde Aydın Millî Cidali ve 57. Tümen» s: 8.

Türk Ortodoks temasını işler (10). Ne hazindir ki Anadolu'nun Türk egemenliğine girişiyle başlayan Osmanlılık ve Türklük akımları, nice mezhep ve din kolunun bır bağımsız devlet ve toplum halinde bütünleşmesini sağlarken, Tanzimat Fermanının tanıdığı elverişli ortam içinde yeşeren Yunanlılık, bütün bu olumlu gelişmeleri temelinden söküp atar. Bundan sonradır ki Yunan Siyasal Teşkilâtıyla (Mavri Mira - Etniki Eterya) Fener Rum Patrikhanesini, elele, doludizgin «büyük cihat»larında hızlanmış görürüz. Muğla Rumluğu birkaç «ekabiri» müstesna, bu cihattan hiç etkilenmedi dense yeridir. Fakat Türk Kurtuluş Savaşı artık zafere ermiştir ve bu çileli zaferden «şaibeli» bir toplumun mazeretini dinleyecek tahammül hiç beklenmemelidir (11).

---

(10) Avram Galanti Bodrumlu, Prof. Dr., «Bodrum Tarihi», Işık Basım ve Yayınevi, 1945, İstanbul, s: 94.; Hasan İzzettin Dinamo, A.g.e., C: 8, s: 410, 421, 423.

(11) Asilen Ulalı olup İstanbul'da Gökova Mensucat Sanayiinin sahibi Halil İ. Türkoğlu 1973 Nisanında yaptığı Selânik gezisinde Muğla Rumlarından ailesiyle tanışmış ve bu aile bireylerinden çok yakın, sıcak ilgi görmüştür. Hatta Muğla'ya, onun güzel tabiatına, iyi insanlarına doyamadım diye ölen kocası için bayan Halil İ. Türkoğlu aracılığıyla bir torba Muğla toprağı istemiş ve bu istek Mayıs 1973'de yerine getirilmiştir. 50 yıl sonra tazelenen bir anının kaynağındaki sevgi, Papa Eftim - Patrikhane mücadelesini ve arada heder olan kitleleri hatırlatıyor. Ü. T.

BU BÖLÜM İÇİN BİLGİLERİNDEN YARARLANILAN KAYNAK KİŞİLER

1 —) ALABAY, Tahsin.
2 —) AKER, Fethiye.
3 —) BAYDUR, Hilmi Şerif.
4 —) ÇAĞLIYAN, Ahmet.
5 —) EVREN, Ziya.
6 —) GAZEZOĞLU, Kemal.
7 —) KARAZEYBEK, İdris.
8 —) KÖSTEPEN, Muharrem.
9 —) OSKAY, Muammer.
10 —) SERİM, Ethem.
11 —) SERİM, Şefik.
12 —) TATARIN, Emin Çavuş.
13 —) TÜRER, Hulusi.
14 —) TÜRER, Kâmil.
15 —) YARAŞLIOĞLU, Hafız Recep.

B — MİLAS RUMLARI:

Milas, eskiden beri Muğla'nın büyük ve zengin ilçelerinden biridir. Rumluğun bu ilçede gelişip serpilmesi 19. yüzyılda boyutlarını tamamlar. Menteşe Mütesellimliğinin iktidar yarışını Tavaslıoğlu ve Hasan Çavuşoğullarıyla yapan Milas Ayanı Abdülaziz Ağa, kentinin zanaat ve sanayi erbabına olan ihtiyacını Ada Rumlarından karşılamağa yönelir. Rodos, Karpathos, Kıbrıs ve diğer Ege Adaları Rumlarına temsilciler yollar (12). Bu adaların kalfa, dülger, bahçıvan ve değirmencilerinden Milas'a gelmek istiyenlere kolaylık göstereceğini söyler. İhtimaldir ki bu çağrı Yunanlılık propagandasının uyarısını almış bulunan Ada Rumlarında, «İyonya Hülyası»nın büyümesine yolaçar. Gezgin Pococke'nin de tesbit ettiği gibi 1738 yıllarında Milas Rumluğu ancak 30 aileden ibarettir ve bu aileler henüz Han Odalarından şehre taşamamışlardır. Abdülaziz Ağa'nın çağrısı, Etniki Eterya Cemiyetinin çabaları ve İstanbul Patrikhanesinin politikası hemen bir yüzyılda Megalo İdea'yı yaratır. 19. yüzyıl sonlarında Milas, Yeldeğirmeni ve Hisarbaşı Tepeleri arasında kurulan 550 evlik bir Rum Mahallesine, Karabıyık ve Protromos gibi Varvil milyoneri Rumlara sahiptir.

Milas'ın yeni hemşehrileri, çoğunlukla ticaret erbabı ya da zanaatkârdırlar. Toprağa ve tarıma bağlı Türk unsurların bu yöndeki ihmallerinden yeterince yararlanırlar. Artık en önemli gıda dalı, ekmek ve un ticareti ellerindedir. Avakkabıcılık ve terzilik alanında «devrim» yaparlar. Kalfa, dülger ve taşçı onlardandır. Bahçe kültüründe görülen büyük aşamalar Rum bahçıvanlara aittir. Böylelikle Rumluk, Milas içinde ekonomik bir güç haline

(12) Aşkıdil-Turhan Akarca, «Milas - Coğrafyası - Tarihi - Arkeolojisi» İstanbul Matbaası, 1954, s: 94-95.

ulaşır. Bunun yarattığı sosyal ve kültürel etkinliklerin başında Milas Pazarı'nın gün değiştirmesi gelir. Pazar, Rumluğun dinî günüdür. Bu bakımdan Milas Pazarı Pazar günleri değil, bir sonraki gün, yani, Pazartesi günleri kurulmalıdır. Böylece, Ören, Karacahisar, Eskihisar, Güllük, Bafa ve Selimiye gibi her biri önemli birer tarım ünitesi olan zengin kesimler, Rum tüccarın denetimine daha kolaylıkla geçmiş olur. Kuruluş ve yerleşmenin koşulları gerçekleştirildikten sonra Milas'ta «Şarap» ve «Zeytinyağı» fabrikalarının da bacaları yükselmeye başlar.

Ekonomik üstünlüğü ele geçiren Rumlar, toplu oturdukları Firuzpaşa ve Gazipaşa Mahallelerinin elverişli yerinde hemen bir «Kilise» yapımına geçerler. Meryem Ana'ya ithaf ettikleri bu kilisenin ardısıra, Yortusu 24 Ocağa rastlayan «Azize Kseni» için de Milas'ın Doğu yanına gelen Kaymak Kavağı'nda küçük bir «Kilise» meydana getirirler.

Hıristiyanlığın maddî cihazlanması bununla bitmez. 1822 Yunan istiklâlini sağlayan güçler bilimin evriminden geçmiş güçlerdir. Milliyetçiliği, Megalo İdeacılığı başka yollarla sağlamanın mümkünü yoktur. Çok bilinçlice tezgâhlanan oyunun bu döneminde Milas Rum Erkek ve Kız Okullarının açıldığı görülür. Kızlarını henüz okula göndermiyen Türkler için bu belki örnek ya da ibret olabilir. Gelgelelim, bağnazlığın işaret ettiği «sükut» büyüktür ve bu sükut yavaş yavaş İmparatorluğun da sonunu getirmektedir.

Son, bir hüsrandır. 1738'lerin 30 ailelik Rum Cemaatı Seferberlik öncesi sayımlarında 3200 kişiye yükselir. Kuvayı Milliye ve Türk Kurtuluş Savaşı için iç engel sayılan bütün oyunlar Rumluğun gizli felsefesinde kurulmuş, gelişmiş ve büyümüştür. Başkaldıranları, Yoran Söke oyunlarına heves edenleri olmamış değildir. Ezilen başlar ne yazık ki küçük ve maşa olmuş başlardır. Adaların

ve Etniki Eterya'nın bir yüzyıl boyunca Milas'a yönelttiği Rum Muhacereti 1924'de, geldiği yöne, aksi alanlara çevrilir. Geride kalan ne «kadim» yurt, ne bağımsızlık, ne de şereftir. İstilâ ve parçalama emellerinin kırılan hülyasıyla emperyalizme oyuncak olanların tarihe havale edilen «cehalet»idir...

BU BÖLÜM İÇİN BİLGİLERİNDEN YARARLANILAN KAYNAK KİŞİLER

1 —) BULDANLI, İsmail
2 —) ODABAŞ, Ahmet
3 —) ÖZER, Osman Zeki
4 —) SAĞIROĞLU, Sadık

C — FETHİYE RUMLARI:

Meğri, Rumca'da «uzak diyar» anlamına gelir. Eski Literatürde Fethiye'nin adı Meğri'dir. Bu kelime Fethiye ile Rumluğun ilişki derecesindeki eskiliği hatırlatır. Paul Wittek'in «Menteşe Beyliği» eserinde bu eski ilişkinin ilk belirtilerini görmek mümkündür. Anadolu'yu Ege Denizine kadar açmak ve kendine yurt edinmek isteyen Selçuklu Türkmen Obaları, Meğri'nin yüksek yaylakları ve zengin ovalarında toprağa bağlanmanın mücadelesini verirler. Bu mücadeleden Bizans yenik çıkar. Yenilen sade Bizans değildir. Ortaçağın bütün Hıristiyan Kurumlarında egemen olan «bâtıl»dır. Aristo'nun o yamuklar ve eğriler üzerine yükselen mantığıdır. Taze İslâm Felsefesiyle gelişen ve Ortadoğu'yu gitgide Bizans Kültüründen ayıklayan yeni düşünce, kolonizatör Türk Dervişlerinin yüksek ahlâk ve karakterlerinde yansımakta, Meğri ve Karya topraklarını yeni sahiplerine hazırlamaktadır. Nitekim, tarihî oluşumun seyri hızlanır ve bütün geçmiş değerlerin yeni felsefeye katılmasıyla Menteşe Devri açılır.

Selçuklu'nun sahil bekçileri için Adalara kaçan Rumlar veya kıyıların korsan gemileri bir anlam ifade etmez. Fetih tamamlanmıştır ve bu fetih, tarihin periyodik tekrarlarından biridir. Yeni kültür, yeni dünya görüşü, yeni ahlâk değerleri, yozlaşan bütün değerlerin önünde ve üstünde tarihî misyonuna doğru yürümektedir.

Amma...

Darbenin sillesini yiyen de nihayet insandır. Üstelik becerisinin bir yerlerinde ticaret ehli olmanın kozları vardır. Bu kozlarını iyi kullanır. Türk Kültür ve düşüncesinin, daha doğrusu Osmanlı Hukuku ve «toleransı»nın güvenliğinde tekrar ilişkiler aramaya yönelir. Azınlık haklarına kavuşur. Kapital birikimini yaratır. Sonuçta, «tek

başına ihya olma» düşüncesinden ötede, Meğri'nin yeni ruh ve havası içindedir.

Acaba bu da bir «Tevrat» tevekkülü müdür? Beni İsrail bekleyişi midir?

Nihayet 19. yüzyılın sonlarına doğru Fethiye yönetimi Rumların eline geçer.

1878 yılında başlayan bu egemenlik (13) 1894 yılına kadar katıksız ve karşıkoymasız bir şekilde gelişir. Sırasıyla Hacı Nikola Lövizidi, Kromadi Manol, Hacı Yanni Lövizidi ve Murday Mudayı Fethiye Belediyesinde «Başkanlık» yaparlar. 1874'de kurulan Fethiye Belediyesinin hemen Rumlar eline geçmesi Fethiye Rum çoğunluğunun ekonomik gücüyle orantılıdır.

1858'de onaylanan «Osmanlı Arazi Kanunnamesi»yle toprağın devlet tekelinde olan mülkiyeti yavaş yavaş halka devredilir. Birtakım çıkar çevrelerinin telkinleriyle hazırlandığı belli olan bu kanun, ellerindeki ticaret sermayeleriyle sivrilmeye başlayan Rum zenginlere yarar. Özellikle Kaya taraflarında toprağın % 75'e ulaşan kesimine sahibolurlar. Fethiye İlçe Merkezindeki etkinlikleri gittikçe artar. Fethiye Kilisesi zenginleşir. Ve birbiri ardına bol araçlı Rum Okulları açılır. Hem Kaya'da hem Fethiye merkezinde Türk ve Rum öğrencilere açık dört okul Megalo İdea'nın görünmez ellerinde zehir saçmaya başlar. Hacı Yanni, Hacı Nikola Lövizidi ve Krumadi Konstanti, Fethiye Kilisesi Başpapazına bağlı «mütevelli heyet» olarak okullara yön verirler. Büyük emirlerin geldiği yer Yunanistan'dır. Yunanlı Müfettişlerin sık sık denetledikleri, Osmanlı Eğitim Felsefesinin lâfını bile sokmadıkları bu okullarda neler planlanır, neler konuşulur bilinmez.

---

(13) Kâzım Yılmaz, «Her Yönüyle Fethiye», Emek Matbaası - Fethiye, 1969, s: 7.; Baha Şıkman, 1972 Nisanında yaptığımız soruşturma ve konuşmalardan.

Fakat uyanık kafalar için «lâf»a bakmak boştur. Bu toplumun «ayinesi» bellidir ve neler yapabileceklerini tahmin için «müneccim» olmaya gerek yoktur.

Nitekim, Mayıs 1919'dan sonra ve hele Yunan Ordusu ilerlemeye başlayınca hal ve hareketlerinde hissedilir bir sevinç ve gevşeme başlar. Bazı geceler, kimsenin duymadığını sandıkları «Venizelos» fısıltıları arasında rakı ve şampanya patlatırlar. Nihayet anlaşılır ki, Fethiye Kilisesi Başpapazının takdis edip himayesine aldığı Mavri Mira - Etniki Eterya Hareketi Kaya'da kök salmıştır. Durum, Muğla açısından tehlikelidir. Karşı örgütler kurulmaz, yılan ufakken ezilmezse iş işten geçer, hareket başını alır gider.

Hedefi belli ve palazlandıkça hak taleplerinde bulunabilecek ve meselâ Aydın Rumlarında görüldüğü gibi «eziliyoruz, evrensel vicdana sesleniyoruz, nerde insan hakları, nerde hak hukuk» demesi mümkün olan hareket anında söndürülmelidir. Fethiye Kuvayı Milliye Komitesi bu yönde çalışmaya başlar. Kaya'da, Kaya Türkleri arasında etkin bir Heyeti Milliye kurulmalıdır. Bu komite Alaman Ağa Çetesiyle desteklenmeli, «kısasa kısas» devrinin başladığı gösterilmelidir. Fethiye Jandarma Komutanı Yzb. Cavit Aker harekete geçer. Kaya'da Süleyman Harmandar başkanlığında kurulan Heyeti Milliye Komitesi umulan sonucu almakta gecikmez. % 75'i Rum olan Kaya'nın Mavri Mira Komitesi gizli propaganda dönemini bir türlü aşamaz. Niyetindeki eyleme mümkünü yok, geçemez. Fethiye Rumluğu, böylece, ilerdeki bozgun günlerinin havasına erkenden itilmiş olur.

Fethiye'nin Rum Hukukçusu Yorgi Nazaridi bütün insanî ilişkilerden ve tarihî gerçeklerden uzak, Yunanlılığın Anadolu istilâsı için belki bin dereden getirdiği suyla, «kıl payı» ipuçlarının ardında dünyayı unutmaktadır. Onun gibi düşünen ve onları destekliyen okumuş kitlenin

yaptığı da kurnazlık, ikiyüzlülük, oyunbozanlık ve vatan hıyanetinden başka bir şey değildir. Gelgelelim, ömürlerini rençberlik ve zanaatkârlıkla geçiren «avam»ın büyük çoğunluğu böyle ince hesaplara akıl erdiremez. Kaya'nın ve Fethiye'nin artık kendileri için yalnız tatlı bir geçmiş olabileceğini anladıkları gün bile, eski dostluklarını ve sevgilerini unutmazlar. Birbirine tasallutun iğrenç çukuruna düşmemiş insanlar olarak dost ve kardeş ayrılırlar. O günleri yaşayan Fethiyelilerin anlattığı gibi, herkesi kendi yurduna uğurlayan Türk Kurtuluş Savaşına, okumuş kesimlerinin yaptığı hıyanetin en küçüğünü bile yapmadan, insanca çekilip giderler...

BU BÖLÜM İÇİN BİLGİLERİNDEN YARARLANILAN KAYNAK KİŞİLER

1 —) DONTLU, Hakkı
2 —) DÖĞERLİ, Hilmi
3 —) HARMANDAR, Süleyman
4 —) ŞIKMAN, Baha
5 —) TARHAN, Mahmut
6 —) UYSAL, Salih

D — BODRUM RUMLARI:

Bodrum Rumluğunun siyasal görünümü diğer ilçelere oranla daha kesin çizgiler taşır. Taşkınlıklarına sınır bulunamıyan Datça Rumları, Bodrum'un bilinçli olumsuzları için en büyük «müttefik»tir. Daha 1820 yıllarında Mora isyanı başlar başlamaz, bu ittifakın «hain» yapısı açık - seçik sezilir. Türk yönetiminin ılımlı otoritesini «zaaf» belleyen ve âdeta tecrit havasında yaşayan Ada Rumlarının, Muğla Merkeze uzak düşen Bodrum ve Datça gibi kesimlerde ülküdeşler bulmaları artık problem değildir. Yunan Yarımadasının başlattığı ihtilâl Bodrum, Datça, İstanköy kıyılarına da bulaştırılmalıdır. O halde önce Ege Denizi kazanılmalıdır.

İstanköy yöresinde başlatılan korsan ve baskın harekâtı, gitgide Ada Türklüğünü tehdit eder hale gelir. Sadrazam Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın Aydın Muhassılı Cihanzade İbrahim Ağa ile Merteşe Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuşoğlu'na ve Germe, Yerkesik, Eskihisar, Gökil, Karail, Köyceğiz, Milas, Davas, Bernas, Dökerli, Meğri, Ulamış Kazaları Ayanlarına gönderdiği 1222 tarihli ferman (14), gereğince dikkate alınmazsa durum kötüye gidebilir. Bodrum üzerinden geliştirilen tenkil yürüyüşü başarıya ulaşır. Fakat kıvılcım atılmıştır bir kez. Üstelik Mora İhtilâli 1822'de başarıya ermiş, Yunan Devleti resmen kurulmuştur. O halde, Etniki Eterya'nın gizli yürüyüşü devam etmeli, adalar ve kıyıların huzuru sürekli tehdit edilmelidir.

Nihayet «Payitahtı» harekete geçiren ikinci olay patlak verir. Satın aldıkları irili ufaklı altı gemi ile İstanköy ve Bodrum arasını kontrollerine geçiren Rumlar, zaptet-

(14) Asaf Gökbel, Hikmet Şölen, «Aydın Tarihi», Aydın Halkevi - 1936, s: 188.

tikleri iki Türk gemisini soyarlar. İçindeki Türk tüccarların cezaları ölümdür. «Fermanı Padişahiyan»ı alan Muğla Mütesellimi Tavaslıoğlu Osman Ağa, bu gelişmeler üzerine sahil korunmasına önem verir. 1834 yılı, Bodrum Tersanesinin büyümeğe ve Menteşe Kalyonlarının yapılmağa başladığı yıldır (15).

Kurtuluş Savaşı öncesinin Bodrum Rumluğu korsan karakterini korur gibi görünürse de, İttihat ve Terakki Fırkası'nın güttüğü «tehcir» politikası, azınlıklar arasına bir gevşeme ve tedirginlik getirmiştir. Bu yıllarda Rumlar daha çok ekonomik üstünlüğün peşindedirler.

Güllük Körfezi'ndeki Güvercinlik'ten başlıyan ve bütün Bodrum Yarımadasını çevreleyen Kireç Ocakları bu üstünlüğün ilk basamağıdır. Eski korsan ganimetinin serpintileri olduğuna şüphe olmıyan tekneler kireç «nakliyat»ını il aşırı hatta ülke aşırı yörelere götürürler. Günbet ile Bitez'in Adaboğası Yarımadası'ndan çıkarılan kireç uzak pazarların geçerli maddesi haline gelir. Yunan ve Girit dolaylarına kadar genişleyen «kireç pazarı» Bodrum Rumlarına büyük gelir sağlar.

Bodrum Debbağhaneleri de büyük ölçüde Rumlar elindedir. Vidala, astar ve sahtiyan yapan Kaleiçi Debbağhanelerinin ünü, Bodrum kireciyle atbaşı yayılır.

Ekonomiyi ellerinde tutan Rumların üstün nitelikleri kaçakçılık ve bu yolla yapılan denizaşırı ticarette kendini daha çok belli eder. İncir, palamut ve haruptan canlı sığır, yumurta, mısır baklası, zeytinyağı, tavuk ve hayvan gübresine kadar genişleyen kaçak hayvan ve ihraç ürünleri, kahve, şeker, pirinç ve gaz gibi zorunlu ihtiyaç maddelerinin başlıca karşılıklarını teşkil eder. Fakat bütün bu zenginlikler, bir noktada iflâs eder. Vatanı Bizans'ın ölmüş hülyasına bağlayan, Türklüğü «barbar» sayan ve

(15) K. Ekrem Uykucu, A.g.e., s: 99.

Anadolu Toplumu'nun anlamına eremiyen bir düşünce, moral dayanaklardan çok uzaktadır. Yurdunu, ulusunu kendi azınlık varlığı kadar düşünemiyen bir kitle, hakkın ve hukukun sahibini ayırdedemiyen bir felsefe, ölüme mahkûmdur. Bodrumlu Ortodoks İstapan Özdamar'ın vatanperver çalışmaları, «hidayet»ten ayrılanları diziye getiremez. Fitnenin ve saldırganlığın anaforunda ölmek en düşük yenilgilerin simgesidir. En zor ve ağır iş tarihin bu hükmünü yemektir. Bodrum Rumunun Megalo İdea'ya mıhlanmış gözleri bu gerçeğin, çok, pekçok uzaklarındadır. Ayrılış, bir yüzyıldır sezilen bu uzaklaşmanın fiilî ve hukukî tesçilidir, o kadar...

BU BÖLÜM İÇİN BİLGİLERİNDEN YARARLANILAN KAYNAK KİŞİLER

1 —) GÜNAL, Nazmi

E — MARMARİS - DATÇA RUMLARI:

Datça, yüzyılımızın başında Marmaris'e bağlı Bucak Merkezidir. Menteşe Rumluğu başıboşluğun en büyük sarhoşluğunu Datça'da yaşamıştır. Bunun sosyal ve doğal nedenleri ağırdır.

Sosyal nedenlerin başında, Datça'nın bütün yönleriyle ihmali gelir. Bugün bile Muğla'nın en küçük ve ihmal edilmiş ilçesi olan Datça, eğitim yönünden Adaların, özellikle Rodos Rumluğunun etkisinde kalmış, ekonomik kaynaklarını daima Rum'a açmıştır.

Sosyal aksamanın başında gelen bu etken, nüfusun Türk unsurlarıyla ters orantılı olarak büyür. Türkler daha çok iç kesimlerde otururlar. Çoğalma grafiğinde ise daima Rumların altında kalırlar. Oysa Datça ekonomisinin giriş ve çıkış kapıları kıyı köyleridir ve bu köylerin Rum nüfusu giderek % 80 oranlarına çıkmaktadır.

Datça'nın doğal durumu oluştan aksidir. Ege'nin ve Güneybatı Anadolu'nun denize uzanan en büyük ve ince yarımadası Reşadiye, Batı'da Knidos'tan Doğu'da Kızlan düzlüğüne kadar, aralarında, küçük vadiler bulunan haşin, ulu ve dik doruklarla dilimlenmiştir. Gerçi bu dilimler badem, zeytin, harup gibi zengin tarım ünitelerini kapsar. Ne var ki, bu dilimler yol şebekesiyle birbirine bağlanmamıştır. Kızlan'dan Knidos'a gitmenin bugün bile sorun olduğu bölge, böylece, birbirinden bıçak gibi ayrılan ayrı yaşama alanları haline gelir.

Nitekim, Datça, tarih içinde Bedya ve Dadya olarak tanımlanır. Bedya, Hızırşah - Knidos doğrultusudur. Sosyal ve doğal zorlukların daha yoğun olarak görüldüğü bölge, Kurtuluş Savaşı öncesinde Menteşe'nin en taşkın, hain, zorba Rumlarını barındırır. Yerliler, adalardan gelen «korsan» ülküdeşlerin yatakçısıdırlar. Bunlarla beraber,

sık sık Türk köylerine baskınlar yapılır. Can ve mala göz dikilir.

Bu baskınların en önemlileri Karaköy ve Kızlan baskınlarıdır.

Karaköy Baskınında hedef Sabit Efe'dir. Aslında Sabit Efe'nin kişiliğinde hedef, bütün öndegelenlerdir. Rum tehlikesine karşı koyabilecek, örgütlenip eyleme geçebilecek Türk unsurlardır. Karaköy'e Rum namusunu temizlemek ülküsüyle (!) girilir. Rum namusunu uzun yüzyıllardan beri koruyan, ona en adil yurttaş işlemini yapan Osmanlı Yönetimi, azınlıklar açısından sadece bu yönüyle bile vefayla anılmalıdır. Oysa Rum için bu bir masaldır. Sabit Efe kaçırılır. Karaköy baştan aşağı soyulur. Ve köye Sabit'in parçalanmış cesedi yollanır.

Kızlan Baskınının hedefi Türk namusudur. Reşadiye Manastırına getirilen taze bir Türk kızı, Papazların duaları arasında kesilir. Doğuş yeri ve Peygamberi kim olursa olsun, dinlerin her biri yeryüzü barışıyla, insanlık sevgisini en kutsal hedefleri arasında tayin etmez mi? O halde Reşadiye Manastırının eli kanlı Papazı hangi çirkin hedefi tayin eder? Ve bunu din adına yaparken evrensel vicdanın neresine sığınır? Bunlar hâlâ bitmeyen, cevaplanamıyan «evrensel» sorulardır...

Fakat Dadya'nın Farmakidis Yanni ile Hristofuros Ağaları hayatlarından son derece memnundurlar. Çiftlikleri emin «çete»lere emanettir. Ektikleri, biçtikleri, elde ettikleri her şeyin hem çiftçisi, hem tüccarı, hem komisyoncusu, hem de kaçakçısıdırlar. Kahvenin, çayın, tuzun, şekerin, sigara kâğıdının İstanbul'da çekilen sıkıntısı Dadya'da çekilmez. İstenirse Muğla'ya, talep gelirse İzmir'e ve hatta eğer İstanbul dahi bir küçük (!) talepte bulunursa oraya, istenen ölçü ve çeşitte herşey yollanabilir.

Bedya'nın Karabıyık Rumu ile Şarlo Petromas Ağaları, yörenin en büyük «fors»una sahiptirler. Çünkü bun-

lar, tarım kültürü bakımından daha mükemmel işlenmiş alanların sahibidirler. Aynı zamanda kaçakçılığın birinci elidirler. Yanlarında yörenin pabuç ticareti ve zanaatı tekelini elinde tutan Vasil İstadi de bulunduktan sonra ne denizde, ne de karada, ölüm onları bulamaz.

Öteyandan, kapital ve eylemce olmasa da, fikren, Datça Rumlarından geride kalmıyan Marmaris Rumları vardır. Daha çok Hisarönü Körfezi çevresinde tutunan Marmaris Rumlar arasında Kısayalı Değirmeni sahibi Yorgi Usta fettandır. Sömbekili ünlü kaçakçı Andon Civoni'yle içli dışlıdır. O Andon Civoni ki, kıyılardan insan kaçıracak kadar cüretli ve gözü dönmüştür. Nitekim Marmarisli Dayımhaliloğlu ile Mustafa Zengin'i bir pusuyla ağa düşürür ve onları adalara kaçırarak Türklüğe, onun devletine hakaret etmek ister.

Andon Civoni'nin serüveni çok sürmez. Karamustafa'nın Raşit tarafından yakalanır ve kendi yöntemleriyle öldürülür. Ondan sonra Yorgi Usta'ya kurtlar düşer. Nihayet ona da olan olur. Tutuklanır ve zararsız hale getirilir.

Asıl problem Datça'nın büyük ağalarıdır. Kuş uçmaz kervan geçmez «dilim»lerde ortaçağ saltanatı süren ve ne karada ne denizde ölüm görebilen Petromas ve Farmakidisler, Balkan yenilgisinden sonra kaldırıldıkları Muğla - Tavas yaylalarında, Türklüğün «odak» noktalarında, herhalde gereken ibreti alamamışlardır. Başlayan Yunan İşgali karşısında tekrar «yaşasın Venizelos», «biz yapacağımızı biliriz» gibi hezeyanlar savurmağa başlarlar.

Ölüm istemeseler de, düşünemeseler de Hristofuros'lar içindir. Hele Datça'da ölüm, çiftliklerinin güllerinde gülleler saklayanlaradır. Kınlarının ucunda ölüm taşıyanlaradır.

Ölüm, Datça'nın Hambele'sinden Reşadiye'sine akan çamurlu sel suyudur. Kin ve garezdir. Mavri Mira'dır.

Datça ve Knidos önlerinde, uygarlık tarihinin «ebedî lâneti»ni alarak sulara gömülürler.

BU BÖLÜM İÇİN BİLGİLERİNDEN YARARLANILAN KAYNAK KİŞİLER :

1 —) ÖZKAN, Hüseyin
2 —) PEKER, Zühtü
3 —) YÜZAK, Hamdi

2 — YAHUDİLER:

Mütareke dönemi nüfus istatistiklerinde Muğla'nın Yahudi nüfusu «510» dur (16).

Muğla Yahudi azınlığının oturduğu büyük merkez, Milas'tır. Milas'a 19. yüzyılda Rodos'tan geldikleri (17) ve küçük bir yolu Bodrum'da bırakarak yörenin ticarî egemenliğini Rumlarla paylaştıkları bilinir.

Yahudi azınlık, Kurtuluş Savaşı öncesinde işiyle meşgul ve hatta Rumluk akımlarına karşı olarak gözükür. Bunun nedenlerini iki maddede toplamak mümkündür.

Nedenlerin birincisi, Rumlarla Yahudilerin ticarî alandaki rekabetleridir. Rumluğun Anadolu üzerinde söz sahibi olması elbette Yahudi toplumun işine gelmez. Osmanlı'nın yüzyıllık hoşgörüsünden kaygusuzca yararlanırken, siyasî ve ticarî entrikaların biçimlendirdiği bir diğer azınlığa bağlanmak, «statüko»ya bağlı kalmaktan çok daha iyi değildir.

İkinci neden, Yahudiliğin yurtsuz oluşudur. Yeryüzünde bütün kıtalara dağılmış ve hemen her kesimde ticarî egemenliğe ulaşmış bir Musevi - Yahudi topluluğu vardır. Fakat, 1918'lerin devletler dizisinde henüz bir Yahudi Devleti yoktur. Bu bakımdan Muğla Yahudi azınlığının büyük iddialar içinde olması olanaksızdır.

Muğla Yahudi toplumunun 2/3'ünü barındıran Milas'ta, bu azınlığın önderi Yasef Levi'dir. Selimiye Yeniköy çiftliğinin sahibi olan Levi, bir de büyücek «Zeytinyağı Fabrikası» kurmuş ve ithalâttan ihracata geniş ticarî faaliyetlerin içinde rol almıştır. Güllük Limanında bekleyen Rum gemileri, Levi ve benzeri tüccarların denizaşırı ülkelere açılmalarında başlıca etkendir.

---

(16) Şefik Aker, A.g.e. s: 8.

(17) Aşkıdil-Turhan Akarca, A.g.e., s: 11-12.

Yasev Levi'nin yanısıra Milaslı Kocagöz Yahudi'yi tütün tarımının öncüleri arasında görmekteyiz. Tütünün hem tarımını hem ticaretini yapan Kocagöz Yahudi Muğla'nın diğer tütün bölgelerine de el atar ve o bölgelerin İzmir komisyoncularıyla ilişkilerinde aracı tutum takınır.

Milas Yahudi toplumunun Muğla ticaret hayatını etkileyen davranışı iki yönde tesbit edilir. Yönlerin birisi, yukarda belirtildiği gibi İzmir'dir. İzmir, Yahudi «büyüklerin», komisyoncuların, ihracatçı tüccarların yoğun olduğu şehirdir. Bu monopol Muğla'dan başta tütün olmak üzere çeşitli tarım ürünleri alır, buna karşılık manifatura ve gıda maddeleri verir.

Yönlerin ikincisi, Rodos'tur. Muğla Yahudilerinin çıkış yerleri olan Rodos'ta önde gelen tüccar gene bir Yahudi'dir. Salamon El Hedef adıyla ünlü bu tüccarın Muğla Yahudi topluluğu veya Türk tüccarlarıyla kurmuş olduğu ilişki «Sığala Yağı» üzerine gelişir. Bugün de önemini koruyan bir sanayi hammaddesi olan sığala yağı, yalnız Güney Amerika ormanlarıyla Muğla'nın Köyceğiz - Marmaris ormanlarından elde edilir. Boya sanayiinden ilâç sanayiine çok geniş bir işletme alanında değerlendirilen sığala yağı, Osmanlı Devrinde bugünkü gibi devlet tekelinde değildir. Bunun için, işini bilir tüccarın ilgisini çekmiş ve Muğla ticaretinin önde gelen azınlıklarına yüksek kârlar sağlamıştır.

Muğla'nın zengin hammadde kaynaklarına varışta üstün beceri gösteren Yahudi Topluluğu, Kurtuluş Savaşımızın hainler cephesine katılmama titizliğinde de başarılıdır. Özellikle memur sınıfı olan Bodrum Yahudi Topluluğunun öncülüğünde gelişen bu akım, Türk Kurtuluş Savaşı'nın büyük eksenine Prof. Dr. Avram Galanti Bodrumlu gibi vatansever bir ad vermiştir (18).

---

(18) Prof. Dr. Avram Galanti Bodrumlu için bakınız, «Ulusal Cephedeki Muğlalılar.»

3 — ERMENİLER:

İttihat ve Terakki Fırkası'nca Doğu Anadolu'da güdülen Ermeni politikasının fiilî belirti yıllarından önce Muğla'da 117 Ermeni nüfus vardır (19). Bu nüfusun özelliği diğer azınlık özelliklerine benzer. Ege Ermenileri ihtimal ki, Türk Unsurların ihtiyacını duydukları zanaat ehlidirler ve yankısını ilaşırı kesimlere ulaştıran şehirleri izliyerek uygun gördükleri yerlere yerleşmişlerdir. Muğla Ermenilerinin böyle bir gelişme sonucu illerinden koptukları ve Doğu Anadolu'dan Batı'ya geldikleri mümkündür.

Ancak Kurtuluş Savaşı başlarken Muğla'da Ermeni yoktur. Seferberlik yıllarında başlayan ve büyük devletlerin kışkırtıcılığıyla Doğu Anadolu'da çığ gibi büyüyen Ermeni Milliyetçiliği, Türk Toplumunun ve ülkesinin bütünlüğüne kasteden bir yön izler. Ermenilerin «tehciri» politikası bazı «köktenci» tedbirleri gerektirir ve başlamış olan Ermeni tehlikesi böylece yok edilir.

4 — ZENCİLER:

Zenci karakteri taşıyan Türk yurttaşların izlerine Milas ve Köyceğiz taraflarında rastlanır.

Muğla'nın zenci asıllı nüfusu özellikle 19. yüzyılda artar. 19. yüzyılın sonları, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın Köyceğiz'e geldiği ve Dalaman Çiftliğini (300 bin dönüm) kurduğu yıllardır. Hidiv, Mısır'dan yalnız kapital değil, kapitaline ve toprağına bağlı köle de getirmiştir. Sudan «ırkı»ndan olan bu köleler Dalaman Çiftliğinin kıyılarından gitgide taşarak Köyceğiz Kapnaç Çiftliğiyle Gökova Hasan Çavuş Çiftliklerine yayılırlar. Kâhyalık ve

(19) Şefik Aker, A.g.e., s: 8.

kısrakçılıkla geliştirdikleri yaşamlarını giderek toprağa ve tarıma bağlarlar.

Hidiv öncesi devirde görülen zenci karakterli yurttaşların hemen hepsi İmparatorlukta «Hac»ca gidenler tarafından köle olarak getirilir. Bunlar da Sudan'lı olup ilerde toprağa ve tarıma bağlanışın mücadelesini verirler.

Muğla'nın siyah yurttaşları dil, düşünce ve inanışta nasıl Türklüğü benimsemişlerse, Kurtuluş Savaşının anlam ve hedefine de aynı coşkunlukla katılmışlardır. Olağanüstü atlet ve güreş yetenekleri olan ve Muğla'nın ünlü pehlivanlarını çıkaran siyah yurttaşların yöresel Kuvayı Milliye Çetelerinde görünen yiğit siluetleri, vuruşmanın ve bölgeyi bizzat savunmanın şerefi içinde, zamanında ve hakkıyla kazanılmış yurtseverliğin izlerini taşırlar.

B — NÜFUSUN ETİMOLOJİK UNSURLARI

1 — ALEVİ TÜRKLER «Tahtacılar»

Kurtuluş Savaşı öncesinin Türk Unsurları arasında Alevi Tahtacılar dikkati çeker.

Torosların bu Türkmen Alevileri için Fethiye, Köyceğiz, Yatağan, Milas ve Bodrum geçen yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş birer «iskan» alanı haline gelir. Yüzyılımızın başlarında Yanyatırlı, Şekipli, Civcili ve Sülüklü Oymakları halinde yukarda belirtilen beş ilçenin ormanlık alanlarında yoğun nüfusa sahiptirler. Meslekleri odun ve kereste işçiliğidir. Muğla Alevilerine «tahtacı» denmesinin asıl nedeni budur.

Aleviler, Osmanlı Devrinde köy ve şehirlerin sosyal, idarî ve kültürel hayatlarında pek görünmezler. Henüz tarıma bağlı yerleşik köy ünitesine yönelememişlerdir. Du-

rumlarında ise tarihten gelen bir «asi»lik vardır. Fakat bu özellikleri düşünce ve davranışlarında «soysuz» belirtiler göstermez. Türklüğün, biraz da Şaman etkisiyle yoğrulmuş olduklarından dağların ve ormanların özgür havası, onlar için birtakım saplantılardan ve bağnazlıklardan daha yeğdir.

Kurtuluş Savaşında, yerel soysuzluk ve hainliklerin başlıca karşıtları, silâhı ve bıçağı usta bir nakkaş gibi kullanan bu Tahtacı Alevilerdir. Birtakım asker kaçakları ve Kuvayı İnzibatiye taraftarlarının bölgelerinde dolaşmalarına karşın, hıyanet cephesine kaymaktan şiddetle kaçınırlar. Nitekim, kuvvetli bağlarla bağlandıkları Kırşehir Hacıbektaş Dergâhı «Halifesi» Mustafa Kemal'in yanında yer alır ve ilk B.M.M.nde Türk Alevi - Bektaşi Mezhebinin ulusal birlik ve beraberlik fikirlerini temsil eder.

Muğla'lı Türk Aleviler'in Cumhuriyette köy ve şehir hayatına intibakla toprağa bağlandıkları görülecek ve yetiştirdikleri seçkin aydınlarla toplumdaki etkinliklerini yükselttikleri izlenecektir (20).

2 — GİRİT TÜRKLERİ «Göçmenler»

Girit Türklerinin Muğla'ya geliş tarihleri 1863 - 1875 yıllarına kadar iner. Bu yıllar Yunanlılığın Girit'te tecavüze geçtiği yıllardır (21). 1822'de bağımsızlığına kavuşan

---

(20) Muğla Alevi Cemaatı Fethiye'nin Günlükbaşı Kasabasıyla Köyceğiz'in Ortaca Bucağında eğitime ve tarıma verdiği önemle dikkati çeker. Bu köylerden birçok mühendis, hukukçu, eğitimci yetişmiştir. 1965 ve 1969 Genel Milletvekili Seçimlerinde Muğla'nın beş kişilik aday listesinin üçüncü sırasında ve C.H.P. kanadında yer alan Rıza Dönmez, Fethiye - Günlükbaşı Kasabasından olup Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilâtında Şube Müdürüdür.

(21) Bilal N. Şimşir, «Girit Meselesi Üzerine Bir Yunan Eseri», Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C: 7, S: 39, s: 39-40-41.

Yunanistan için Girit de Anadolu kadar önemlidir. **«Osmanlı ülkesinde Osmanlı tabiyetindeki Rumları, seferberlik ilân etmek suretiyle askere almak, eğitmek ve savaş alanlarına sevketmek»** (22) şeklinde ifade edilen Yunanistan'ın Osmanlı ülkesindeki gizli çalışmaları Girit'te en hızlı evresine ulaşır. Sabotajlar, cinayetler ve ufak isyanlar Girit Türklüğünü canından bezdirir. Bu gidişle Rum kurtuluşunun günü mutlak gelecektir. O halde şimdiden tedbir almalı, anayurdun yolları aranmalıdır.

Muğla'ya ilk gelen Girit Göçmenleri 1875 yıllarına doğru gözükür. Bu kafile Muğla Merkez İlçeye bağlı Pisi Bucağına yerleşir (23).

Öteyandan Muğla'nın kıyı ilçeleri aynı yıllarda yoğun Girit göçlerine sahne olmaktadır. Özellikle Bodrum'da görülen yeni göç dalgaları giderek Güllük, Milas, Köyceğiz gibi kesimlere yayılır. Hele Girit'in Venizelos yönetiminde Osmanlı ülkesinden ayrılacağı yıllara yakın (1913) bu göçler daha yoğun hal alır. Göçlerin görüldüğü yerlerde artık ayrı Girit mahalleleri kurulmuş, denizci yöntem ve dilinde Girit egemenliği başlamıştır.

Giritlinin Rumluğa ve Yunanlılığa hıncı vardır. Kendini yerinden ve yurdundan eden bu komitacı ulus, Girit Türk'ünün onurunu onulmaz yaralar içinde bırakmıştır. Kuşaklara kalan ve tarihe geçen «kötü sicil», insanlığın düşebileceği barbarlık ve «hodgâmlığın» ürpertici yargılarıyla doludur.

Nihayet Mondros Silâh Bırakışması imzalanır. Avrupa'nın saldırgan ve sömürgen güçleri Anadolu ufukların-

---

(22) Ertuğrul Zekâi Ökte, «Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti KORDUS», Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C: 7, S: 40, s: 22.

(23) Giritliler adıyla anılan bu aile, Cumhuriyette Toprak Feodalitesinin Muğla çapında temsilcisi durumundadır.

da görünmeğe başlar. Bu saldırganların içinde Yunanlılar da vardır. İzmir işgalinden önce, 1919'un Nisan aylarında Menteşe sahillerine göz diken iki ulus, İtalya ve Yunanistan, sanki işgali daha önce başlatabilmenin yarışı içindedirler. Kıyı şehirlerine gelen İtalyan Salibi Ahmer Heyetlerinin hemen ardısıra Yunan Salibi Ahmer Heyetleri de «arzı endam eylemekte»dir.

Bu tür ziyaretlerin (! birinde Bodruma yaklaşan ve limanda fazlaca kalan Yunan gemisi Bodrum Giritlilerinin şimşeğini çekmeğe başlar. Tazelenen Girit acılarının unutulmaz ürpertileri içinde dalganan ve toparlanan bu kitlenin limandaki gemiye yürümesi an işidir. Ellerde tüfek, tabanca, kasatura ve balta, kafalarda tarifsiz sıkıntı, ha dense bülkiyecek bir hiddet ve kinle saldırgana yürünür ve onun geçmiş gelecek cürümleri aşağılanır.

Giritlinin bu patlayışı Yunan Salibi Ahmer Heyetini geriletir. Kuvayı Milliye'nin gücüne ve haklılığına inanan ilk mücahitler, ilerde görüleceği gibi Giritli Türklerdir(24). Menteşe ve Aydın cephelerinin inanç ve bilinç değeri, Rumluğun cürmünü bizzat görmüş olan Girit Türkleri elinde yükselir. Yükselişin aşamaları tam ulusçu karakter içinde Sakarya ve Dumlupınar'a ulaşarak, sonraları Ulusal Ordunun büyük desteği haline gelir.

3 — RUMELİ TÜRKLERİ «Göçmenler»

19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Balkanlar - Rumeli bozgunu, Rumeli Türklerinin Anadolu'ya çekilmesiyle hızını arttırır.

Muğla'ya gelen Rumeliler, Balkanlardaki silinişimizi hazırlayan üç önemli savaş tarihinin de sosyal acılarını beraberlerinde getirirler.

---

(24) Zekâi Kaur, Faik Camad, Halim Memduh, Yzb. Fikri, Sökeli Caferaki.

1876 - 1877 Plevne Savaşı'nın Osmanlı ülkesinden ayırıp Rus topraklarına kattığı Romanya, eski adıyla Eflak - Boğdan, yavaş yavaş Türklerden arınmağa başlar. Plevne, Ziştovi, Rusçuk ve Transilvanya Türklerinin büyük çoğunluğu Batı Anadolu'ya gelirler. Plevne göçmenlerinin bir bölümü de Muğla ve Milas'a gelip, anayurdun toprağına bağlanır.

Rumeli'nin çıkarttığı ikinci büyük göçmen kafilesi, bugün Yugoslavya sınırları içinde kalan Bosna - Hersek Vilâyetinin 1908'de Avusturya İmparatorluğu'na ilhakıyla oluşur.

Üçüncü büyük Rumeli göçü 1912 - 1913 Balkan Savaşı'ndan sonra meydana gelir. Muğla'ya gelen Manastır göçmenleri artık Anadolu Türklüğünün unsurlarıdır.

Rumeli - Balkan göçlerine büyük ölçüde sahne olan Muğla ve Milas'ta, görenek ve gelenekleriyle, folk ve kültürüyle Avrupa'dan izler taşıyan yeni bir topluluk belirir. Kurulan «Muhacir Mahalleleri» Rumeli Türklüğünün ezilmişliğini pek güzel yansıtır. Mallarını, varlıklarını, topraklarını hiç karşılıksız müstevli elinde bırakıp gelen Rumeli Türkleri Muğla'da yeniden ve binbir zorluk içinde mücadeleye başlarlar. Üstelik okumuş kesimleri Ege'nin büyük illerinde kalmıştır ve yeni yurda intibak bu yönden de bir «avantajını» kaybetmiştir.

Savaşların sosyal, kültürel, ekonomik bütün felâketini gören Rumeli Türklüğü, başta eşsiz önder Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Anadolu'nun karşılaştığı 1919 saldırısı karşısında işin dehşetini ilk anlıyan kesimdir. Bütün geçmiş acılara ve yaşanan yokluklara, eğer varlığın sürekliliği için katlanılmışsa, bu yeni felâkete de göğüs gerilecektir ve «harimi ismet» sonuna kadar mutlaka korunacaktır.

4 — DOĞU ANADOLU TÜRKLERİ «Göçmenler»

Birinci Dünya Savaşı'nın yenik devleti Osmanlı İmparatorluğu yalnız Batı'dan değil, Doğu'dan da tehdit altındadır. Galipler dizisinde yer alacakken 1917 İhtilâliyle bir süre cephelerden uzak kalan Rusya, savaştan çekilirken Doğu Anadolu'nun bazı illerinde istilâcı devlet halindedir. Muş, Van, Bitlis ve Karaköse Rus topraklarına katılmıştır. Bu kez Doğu Anadolu'dan da büyük göçler başlar. Hedef daima Anadolu'nun en verimli ve zengin kesimi Ege'dir. Yoğun dış göçlerin etkisinde kalan Ege illerinin bu yeni konukları özellikle Milas'a toplu olarak yerleşirler.

Doğu Anadolu Türkleri, felâket kaçkını diğer bütün Türk unsurları gibi, Anadolu taksiminin başında endişelidirler ve Muğla Kuvayı Milliyesi'nin emrinde her türlü göreve hazırdırlar.

5 — ÇERKEZLER (Kafkasya Göçmenleri)

Kafkasya'nın Rus İstilâ Ordularına karşı vermiş olduğu yüzyıllık savaş, Kafkas Türkleri'nin mağlûbiyetiyle biter. Savaş sonunda Şeyh Şamil'in efsanevî kahramanlıklarını destanlaştırmaktan başka yapacak iş yoktur. Böylece tarihin «Kahramanlık Sayfalarına» havale edilen Kafkas yenilgisinin ardısıra Doğu ve Batı Anadolu'ya yönelen Kafkas göçleri başlar. Muğla topraklarına gelip Köyceğiz'in Döğüşbelen Ovası'na yerleşen topluluk bu göçün Kafkasya'dan getirmiş olduğu Çerkez Türkleri'dir.

Çerkez Türkleri, Kurtuluş Savaşı öncesinin Muğla'sında hepten Kuvayı Milliyeci'dirler ve Mustafa Kemal Hareketinin dönmez mücahitlerini yetiştirirler.

Köyceğiz'de meydana gelen Padişahçı akımların ve başıbozuk çete gruplarının tenkilinde Çerkez Cemil Efe

vurucu rol oynar. Aynı zamanda Çine ve Nazilli Cephelerinde Yörük ile Demirci'nin yakın dostluklarını kazanan Çerkez Cemil Efe, Muğla'nın bu uzak çıkışlı ve yeni gelişli Türk unsurunu, Kuvayı Milliye ruhunun soylu unsurları arasına katar.

C — NÜFUSUN KAYNAKLARI

1 — BOZOKLU TÜRKLER «Kayılar»

Oğuz geleneğine göre «Sağ Kol»un 12 boyunu meydana getiren «Bozoklu Türkler»in başta gelen «Boy»unu «Kayılar» adıyla tanımaktayız.

Kayıların Anadolu'nun Türkleşip İslâmlaşmasında gösterdikleri çaba iki ünlü tarihçi tarafından konu edilmiştir. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'a göre Kayılar, 1230 yıllarında Ertuğrul Bey maiyetinde gelip Selçuklu Sultanlarına iltihak etmişlerdir. Karşı görüşü savunan Prof. Dr. Fuat Köprülü'ye göre Türk Tarihinde çok önemli rolleri olan Kayıların bu kadar geç bir devrede ele alınması yanlış, hatta dayanaksız bir iddiadır.

Bugün bilim dünyasının kabul ettiği görüş Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün görüşüdür.

Köprülü, temel kabul edilen bugünkü görüşün savunmasına başlarken başlıca üç ana nokta üzerinde durur (25):

a — Filolojik Kanıtlar :

Dil Tarihi bize gösteriyor ki Kayı sözcüğünün en eski kullanılışı «Kayığ» şeklindedir. Mahmut Kaşgari'nin bu

(25) Prof. Dr. Fuat Köprülü, «Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri» Ankara - 1943, T.T.K. Basımevi, s: 247-248-250.

söyleyiş biçimini Osmanlı kaynakları «Kayı» şeklinde izler. Nihayet bugünkü Amuderya Türkmenleri arasında bu sözcük «Kay» haline gelir.

Zeki Velidi Togan'ın iddia ettiği gibi şayet Ertuğrul maiyetindeki Kayılar, 12. y.y. da Karahıtaylar tarafından Horasan'a kadar getirilmiş Uzak Doğu Kay'larına mensup olaydılar, dil silsilesine göre «Kay» sözcüğünün aynen korunması gerekirdi.

Oysa Kay adının Kayı olmasını gerektirecek hiç bir fonetik kural yoktur.

b — Toponomik Kanıtlar :

Köprülü'ye göre Kayı köylerine Osmanlı'nın ilk devirlerinden itibaren rastlamak mümkündür. Sultan Yıldırım Bayezid'in Vakfiyesinde Kayı İline rastlandığı gibi, Sultan Mehmet I. devrinin belgeleri arasında Sultan Öyüğü Kayı Karyesini görmek mümkündür.

Erzincan'dan Muğla, Fethiye'ye kadar, 20 ile yayılan (26) ve yayıldığı alanlarda giderek yerleşik tarım toplumu haline gelen «aşiretler»in küçük, sığınma bir Kay artığı olması düşünülemez.

c — Çeşitli Tarihî Kanıtlar :

Büyük Selçuklu İmparatorluğunun uzantılarından Artuklu Hanedanı, Kayı Boyuna mensup Oğuzlardandır (27). Artukluların paralarında Kayı damgası görülmektedir. Bundan şu anlaşılıyor ki Artuklular, karışık bir topluluğa değil, kütlevî bir Kayı Boyuna dayanmışlardır.

---

(26) Prof. Dr. Fuat Köprülü, a.g.e., s: 283.

(27) Prof. Dr. Fuat Köprülü, a.g.e., s: 270 «Anadolu Türkmenleri, yani Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve diğerleri, Tuğrul Bey'in Rum Seferi sırasında maiyetinde bulunan 20.000 Türkmen Süvarisinden türemişlerdir.»

O halde, daha 11. y.y. dan itibaren Anadolu'ya gelmeye başlayan Artukluların Kayı Oğuzlarından büyük parçaları da beraberinde getirdikleri şüpheden uzak bir gerçektir.

2 — MENTEŞE KAYILARI

Prof. Dr. Fuat Köprülü, Prof. Dr. Faruk Demirtaş(28) ve Prof. Dr. Paul Wittek (29) ayrı ayrı savundukları görüşlerle, Osmanlı İmparatorluğunu doğuran Kayı Boyunun Menteşe'de Batı Anadolu'nun fethinden önce göründüğünü belirtirler.

Kayıların toplu yerleştikleri bölgeleri tesbit amacıyla meseleye girersek önümüze Muğla'nın iki büyük ilçesi çıkar. Bugün dahi ilin en kalabalık iki kesimini kapsıyan Fethiye ve Milas'ta nüfusun ilk yoğunluğunu arttıran unsurlardan izler bulmak mümkündür.

Milas, Menteşe Kayılarının toplu bulundukları bölgelerden biridir. Beçin, Milas merkez, Beçin Acısu, Balat

---

(28) Prof. Dr. Faruk Demirtaş, Belleten, T.T.K., C: 12, Temmuz 1948, s: 47, s: 590: «Menteşe Kayılarının Batı Anadolu'nun fethinden önce İsparta ve Denizli bölgesinde bulunan ve miktarları İbn-i Said'e atfen Ebu'l Feda tarafından 200 bin çadır kaydedilen eski uç Türkmenidirler.»

(29) Prof. Dr. Paul Wittek, «Menteşe Beyliği, 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik», Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, 4. seri - No: I, Türkçeye Çeviren: O. Ş. Gökyay, T.T.K. Basımevi - Ankara 1944, s: 2: «Türkmenler, Türk neslinden çokluk bir halktır. Selçuklular zamanında Rum biladını fethettiler... Kıyılarında bir körfez vardır, adı Makri Körfezidir ve seyyahlarca meşhurdur... Bu körfeze büyük ve derin bir nehir dökülür. (Dalaman Nehri y.n.)... Bu Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında sınırdır. Antalya'nın Şimali'nde Tağrurla (Denizli) Dağı vardır. Burada ve havalisinde Türkmenlerin 200 bin kadar çadırı olduğu söylenir. Uç tesmiye edilenler bunlardır.»

ve Mandalyat (Selimiye y.n.) gibi yerleşme alanlarında sırasıyla şu Kayı Kolları (Tirleri) görülür (30):

Nasuh, Musa-Veledi Mustafa, Mustafa-Veledi İbrahim, Hızır-Veledi Aydoğdu, Halil, Mustafa-Veledi Hasan Fakılı, Resul-Veledi Davut, İsabalı-Veledi İvaz ve Halil Tirleri...

Bu «Tir»ler Milas nüfusunu yoğunlaştıran unsurlar olarak gittikçe yayılacak ve örneğin, Çandır, Danişment, Kargıcak, Kayaderesi, Bayır ve Avşar gibi her biri Oğuz «fonetiği» taşıyan köyler meydana getireceklerdir.

Fethiye, Kayı Boyunun «Karakeçili» aşiretine bağlı oymaklarla doludur. İlin en büyük nüfus yoğunluğuna sahibolan Fethiye'de Yörük grubuna dahil olan Kayıların gelenek ve göreneklerini bütün canlılığıyla tesbit her zaman mümkündür. Başlarında «Kara» sıfatını taşıyan Karaçulha, Karadonlar ve Karakeçiler, «Kayı» tamlamasını andırır Kaya, Kayacık, Bayır ve Kargı, her biri Üçoklu ve Bozoklu kolların boy adlarını taşıyan Kınık, Çayan, Çobanisa, Döğer, Dodurga ve Doğanlar Köyleri Menteşe Kayılarının toplu bulunduğu ve nüfusun ana unsuru olarak belirdiği kesimleri gösterirler.

Bu örnekleri «Demirci İbrahim Tiri»(31)nin tuttuğu Yatağan Eskihisar'a, «Mehmet Tiri»nin yerleştiği Yatağan Bozöyüğe, Kayı'dan galat olduğuna Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün de işaret ettiği (32) Yatağan Kayırlı Dere Köylerine doğru götürmek zor değildir.

Öte yandan gene Prof. Dr. Faruk Demirtaş'ın işaret ettiği ve özellikle Alayuntlu zümresinin 16. yüzyıl Menteşesinde çoğunluğu tuttuğu yerden hareketle Kayı'nın Kı-

---

(30) Prof. Dr. Faruk Demirtaş, A.g.y., s: 609.

(31) Prof. Dr. Faruk Demirtaş, A.g.y., s: 609.

(32) Prof. Dr. Fuat Köprülü, A.g.e., «Eserin başında yer alan harita.»

zılkeçili, Karakeçili, Emirhanlu, Karacakoyunlu aşiretlerini ve bunlara bağlı oymak ya da tirleri hocamız Kürşat Ekrem Uykucu'nun da onayladığı «güzergâh»a yerleştirebilir, Muğla Merkez İlçe köylerinden Karaböğürtlen ve Köyceğiz taraflarına doğru yayılan geniş Kayı Topluluğunun varlığına dikkati çekebiliriz. Üstelik Köyceğiz, bu yayılışın etkin tirini barındırır ve «Kara Üveys Zaim» gibi, Prof. Demirtaş'ın da terminolojisine giren «Tir» ile nüfus yoğunluğunu geliştirir.

3 — ÜÇOKLU TÜRKLER (Bayındırlılar ve Kınıklılar)

Oğuzların «Sol Kolu»nu Üçoklar adıyla tanımaktayız. Sol Kolu meydana getiren diğer 12 Oğuz Boyu Bayındır ve Kınık gibi iki önemli Türk Boyu ile başlar.

Dede Korkut Hikâyelerinde Üçok ve Bozok çatışmasının serüvenleri görülür (33). Bu hikâyelerin bize bildirdiği gerçek başlangıçta Bozokların üstün olduğu fakat bu üstünlüğün giderek Üçoklara geçtiğidir. Bozoklar, ikinci üstünlük dönemlerinin büyük İmparatorluğu Osmanlılığa doğru yol aladursunlar, Üçokların Kınık Boyu Büyük Selçuklu İmparatorluğunu, Bayındır Boyu Akkoyunlu ve Safevî Devletini, Yüregir Boyu da Ramazanlı Devletini tarih sahnesine çıkarırlar (34).

Fakat bu etkinlik, sonunda, Osmanlı politikasıyla zıt düşer. Safeviler, Akkoyunlular ve Ramazanoğulları Os-

---

(33) Dede Korkut Kitabı (Kitab-ı Dede Korkut alâ Lisan-ı Tâife-i Ouzân) Hazırlayan: Suat Hizarcı, Varlık Yayınevi - 1953, passim.

(34) Prof. Dr. Faruk Sümer, «Osmanlı Devrinde Yaşıyan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller» İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasının 60. doğum yılı münasebetiyle Prof. Dr. Fuat Köprülü'ye ithaf edilmiş bulunan II. cildinden ayrıbasım, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul - 1952, s: 478.

manoğullarıyla iktidar kavgasına girişirler. Bilinen son, bu kavgalardan Osmanoğullarının galip çıktığıdır. Artık Doğu Anadolu'da bağımsız Türk Devletleri yoktur. Bu devletlerin kalıntıları Osmanlılık içinde eriyerek yeni politikaya adım uydurmuşlar ve yetiştirdikleri seçkin kişilerle özgeçmişlerinin gereğini yerine getirmişlerdir.

4 — MENTEŞE ÜÇOKLULARI:

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Anadolu'da göçebelikten yerleşik tarım toplumuna geçişin ilk izleri görülmeye başlar (35). Bu yerleşme dönemi Doğu'ya egemen olan Türkmenlerle Batı Anadolu'ya egemen olan Yörüklerin harman olup Menteşe nüfusunu yoğunlaştırdıkları yılları kapsar.

Yörük grubuna dahil olan Kayıların Menteşe'ye çok önceden geldiklerini ve bu Boyun Menteşe'nin ilk Türk sakini olduğunu daha önce görmüştük. Menteşe'nin Kayıları izleyen Türk sakinleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya yönelirlerken hiç şüphesiz arkalarından gelen Moğol tehlikesini de hesaba katmışlardır. Bu konuya değinen Prof. Dr. Faruk Demirtaş, Doğu'dan Batı'ya yönelen kitlevî nüfus hareketinin temelinde bu noktaya parmak basmış ve Türkmenlerin kabilevî teşkilâtlarını daha canlı tutmuş olmalarındaki sırrı, bunların Anadolu içlerine Yörüklerden çok sonra girmiş olmalarında aramıştır.

Menteşe Üçoklularının ilk izleri 16. yüzyıl başlarında belirmektedir. 16. yüzyıl başlarındaki Aydın Kınık Türkmenlerini toplu halde yakalayan Prof. Demirtaş bize sonraki nüfus hareketleri için de bazı ipuçları vermektedir.

Prof. Dr. Faruk Sümer Aydın Kınıklar Cemaatini Ka-

(35) Prof. Dr. Faruk Demirtaş, A.g.y., s: 582.

nunî Sultan Süleyman devrinde tesbit etmiş ve 37 hanelik tesbitin kollarından yalnız Alalar oymağını göstermiştir (36).

Oysa, Büyük Selçuklu Hanedanını veren bu Boy İzmir içlerine kadar yayılıyor, Tire, Selçuk ve Ödemiş taraflarında 227 hane gibi çok büyük rakama ulaşıyordu(37).

Menteşe toprakları üzerinde bugün Kınık adını taşıyan bir köy bulunmaktadır. Fethiye İlçesinde bulunan bu köyün Fuat Köprülü'nün işareti doğrultusunda teşekkül ettiği ve eski Kayı Boylarıyla beraber Menteşe'nin bu en eski iskan alanında görüldüğü söylenebilir.

Bizim Kınık ve Alalar terimleri üzerinde yürüttüğümüz çalışma ve araştırmalar, Muğla Merkez İlçenin çok geniş bir ailesi üzerinde ilginç tarihî gerçeklere ulaşmıştır. 16. yüzyıl başlarında komşu il Aydın'da tesbit edilen ve Tire Ödemiş içerilerine kadar genişleyen Kınık Boyu, Alalar Oymağını Selçuk yakınlarında yerleştirmiştir. Muğla Kınık Boyu Alalar Oymağı yoluyla Muğla Merkez İlçede görünmekte ve genel sanlarıyla «Topaloğulları» ailesini meydana getirmektedir. Alalar Oymağının Muğla'ya geliş çizgisi üzerinde birçok yan kollar verdiği tarihî gerçeklere uygun düşer. Bu varsayımdan hareketle Selçuklu'nun bu ana unsurunun Muğla dolaylarına 16. yüzyıldan sonra indiği ve özellikle Muğla Merkez nüfusunun yoğunluğuna önemli katkılarda bulunduğu ileri sürülebilir.

Alalar olarak tesbit edilen Topaloğullarının ata-oymağı, gittikçe genişleyen nüfusu ve artan etkinliğiyle yakın yüzyıllarda ve özellikle 19. yüzyıl sonlarında toprak feodalitesinde de önemli adımlar atmıştır. Öte yandan Dr. Hüseyin Avni Bey'in kişiliğinde Muğla'daki siyasal varlığını da tescil ettirmiştir.

---

(36) Prof. Dr. Faruk Sümer, A.g.y., s: 478.

(37) Prof. Dr. Faruk Demirtaş, A.g.y., s: 594.

Menteşe nüfusunun Kayıları izleyen Türk unsurları görüldüğü gibi Osmanoğullarının Doğu Anadolu'daki bağımsız Türk Devletlerini kaldırma politikasına paralel bir gelişim gösterir ve 16. yüzyıldan itibaren yoğunluk kazanır.

Bu gelişimin bir başka yönü, kaynağını Doğu Anadolu'nun Ortaçağ Devletleri arasında sayılı yeri olan Akkoyunlu'lardan alır.

Üçoklu Bayındır Boyunun kurmuş olduğu ve Uzun Hasan Bey'in kişiliğinde en yüksek varlığına eriştiği bu devlet Fatih Sultan Mehmet'in Otlukbeli alanında kazandığı zaferle (1473) son bulmuştur. Uzun Hasan Bey'in torunlarından Şah İsmail'in Safevi Devletini kurup yeniden Osmanoğullarına karşı gelmesini bir yana bırakırsak, Akkoyunlu Hanedanının ve toplumunun kalıntılarını «Bozulus» genel sanı altında Diyarbakır yörelerinde buluruz (38).

Bozulus Toplumu 17. yüzyıl başlarına kadar başlıca Diyarbakır yöresinde oturmuştur. 17. yüzyıl başlarından itibaren yavaş yavaş Batı'ya doğru çekilmiş ve Kütahya, Bursa, Afyonkarahisar dolaylarına gelip yerleşmişlerdir. Hatta Kütahya ve Afyonkarahisar dolaylarına yerleşenler için İmparatorluğun son zamanlarına kadar devam eden «Aşireti Bozulus» Kadılığı kurulmuştur (39).

Bursa ve yöresi Folklorunu ince ayrıntılarına kadar inceleyip işleyen Fazıl Yenisey (40) ve Ali Rıza Yalgın (41)

---

(38) Prof. Dr. Faruk Demirtaş, A.g.y., s: 581.

(39) Prof. Dr. Faruk Demirtaş, A.g.y., s: 581

(40) Fazıl Yenisey, «Bursa Folkloru», 1955 Bursa Vilâyet Matbaası, s: 49.

(41) Ali Rıza Yalgın, «Anadolu'da Türk Damgaları», Bursa Halkevi Neşriyatı 14, Bursa Yeni Basımevi 1943, s: 38-67 ve bütün sayfaları.

Akkoyunlu Devletinin ve dolayısıyla Bozulus Toplumunun ana unsuru olan Üçoklu Bayındır Boyunun Keles, Soğukpınar, Orhaneli dolaylarındaki varlığına dikkati çekerler.

Muğla'daki araştırmalarımıza devam ederken yakaladığımız ve gittikçe yayılıp derinleştiğini gördüğümüz Bayındır sözcüğü, Bursa'ya ve Bozulus'a çevrilen dikkatimizle daha belirgin hal aldı. Nitekim Muğla Merkez İlçenin iki büyük bucağı üzerinde yürüttüğümüz bu araştırmalarda geniş nüfusa sahibolan ailelerden Bayındır sözcüğü çıkıyor ve Muğla'ya gelişin başlangıç çizgisi Bursa Bayındır Boyu olarak çiziliyordu.

Bursa Bayındır Boyunu ata olarak bilen ailelerin Muğla Merkez İlçenin Yerkesik Bucağında Ahmet Efendiler topluluğunu Pisi (Yeşilyurt) Bucağında Hatipler, Türk Ömer Efendiler ve Kadılar kollarını yarattıkları ve bu ailelerin gerek nüfus olarak gerek din ehli olarak genişledikleri ve etkinliklerini uzun yıllardan beri devam ettirdikleri bilinmektedir. Gene Bursa-Muğla yönü üzerinde izlenecek tarihî bir tezin, göçleri genel hatlarından soyutlayıp ayrıntılarına indireceği doğaldır. Bu ayrıntılar ihtimaldir ki yalnız Yerkesik ve Pisi dolaylarında değil, Merkez İlçenin içinde, yakın kesimlerinde ve Bursa-Muğla yolunun Menteşe sınırlarına yakın yerlerinde de geçerlik kazanırlar ve Muğla nüfusunun bir başka etkin yoğunluk unsurunu meydana getirirler.

Kınık Boyu ile Selçuklu toplumunun ve Bayındır Boyu ile Akkoyunlu toplumunun nüfus verdiği Muğla'da Üçoklu ve Bozoklu etkilerini kısaca özetleyip kaparken, önümüze çıkan başka filolojik terimlerin ifade ettikleri anlamlar üzerinde durmak gerekecek.

Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun Muğla İli'nde yapmış olduğu «dialektoloji» araştırmalarında bazı dil özellikle-

ri aracılığıyla nüfusun unsur ve kaynakları hakkında kısa da olsa bilgi sahibi olmaktayız (42).

Caferoğlu'na göre Muğla ağız özellikleri taşıdıkları karakterler açısından dört ayrı cemaatın fonetiğine bağlanmaktadır: Türkmenler, Nogaylar, Azeriler ve Kırım boyu halkı (Tatarlar)...

Demek oluyor ki İmparatorlukta merkezî idare güçlendikçe ülkenin nüfus hareketlerindeki seyir de güvenli ve hızlı bir yol izlemiş ve Kırım ya da Azerbaycan gibi uzak Osmanlı kesimlerinden bazı Türk Cemaatları Menteşe'ye kadar serpilmiştir...

5 — HORASAN ERLERİ:

Muğla nüfusunu etkileyen hareketlerin başında Horasan çıkışlı ve Mevlevî Ocaklı Kolonizatör Türk Dervişlerinin varlıklarını görmek gerekir.

Anadolu'nun Türkleşmesinde birinci etken olan Göçebe Aristokrasisinin yanında yer alan Kolonizatör Türk Dervişleri Boylar ve Oymaklar arasında kazandıkları ün ve saygıyla adlarını bazı aşiretlere verecek kadar ileri gitmişlerdir (43).

Horasan İli'nin yoğun Türk nüfusu üzerine değerli bir inceleme yapan Richard N. Frye ile Aydın Sayılı(44)

---

(42) Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, «Muğla Ağzı» s: 108-109, Ankara 1963.

(43) Prof. Dr. Faruk Demirtaş, «Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları», Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 7. Cilt 2. Sayıdan ayrıbasım, T.T.K. Basımevi - Ankara 1949, s: 343.

(44) Richard N. Frye - Aydın Sayılı, «Selçuklulardan Evvel Ortaşarkta Türkler» Belleten 37'den ayrıbasım, T.T.K. Basımevi - Ankara 1946, s: 130.

Basralı Cahiz'in 9. yüzyıldan kalan sözlerini ele alarak Selçuklu egemenliğinin öncesine iniyorlar ve Türklüğün Horasan'da güç birikimi yaptığını belirtiyorlar.

Gerçekten bugün Muğla, adı Horasanlı olan ve manevî kimlikleri üstünde yüzyılların örtüsü bulunan birçok «ermiş»le doludur. Buhara'dan gelen «Üçerenler», Horasan'dan gelen «Kocamustafendiler»(45), gene Horasanlı olan Ula Dervişleri ve Muğla'nın yeni mahalleleri altında kalıp hepsi de Horasanlı olarak bilinen ermiş mezarları, bize Menteşe Türk nüfusunun unutulmaya yüz tutan kaynaklarını gösterirler.

6 — VE DİĞER UNSURLAR:

Menteşe Türk nüfusunun kaynaktaki ayırımlarına inmek isteyenler Mevleviliğin Muğla'da oynadığı rolle ve Konya'nın gerek din misyonerliği yoluyla gerekse ekonomik ve tarımsal nedenler yüzünden taşırıp Menteşe İline gönderdiği nüfusla mutlaka karşılaşacaklardır.

O Konya ki **«Anadolu'daki iktidar sahiplerinin manevî idaresini münferiden kendi ellerinde bulundurmak arzu eden Mevlâna ailesinin sülâle politikası»**(46)na yüzyıllar boyu sahne olmuştur. Mevleviliğin bu yüksek temsilcileri Konya'nın bağlı olduğu Karamanlı Devletiyle değil, daha çok uç beylikleriyle iyi geçinmişler, oralarda büyük egemenlik sağlamışlardır (47). Germiyan, Aydın ve Menteşeoğullarına karşı güdülen bu iyiniyet politikası uç beyliklerinde ve özellikle Menteşe'de Mevleviliğin kök salma-

---

(45) Kocamustafendilerin ataları (y.n.).

(46) Paul Wittek, A.g.e., s: 61.

(47) Prof. Dr. Fuat Köprülü, «Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları», T.T.K. Basımevi, Ankara - 1943, s: 452.

sına - Şahidi gibi ulu temsilcilerin doğmasına neden teşkil etmiştir (48).

Din misyonerliğinin Ortaçağda ifade ettiği anlam büyüktür. Doğu'nun Şaman etkileriyle zırhlı bir toplumuna İslâm'ın yeni düşünce ve yolunu belletmek, henüz altı yüzyıllık geçmişi olan bir dinin yayılma politikası ve bu politikanın uygulayıcıları açısından bakılırsa «hayrı» kutsal armağanlarla karşılanacak bir olaydır. Bu politika Konya Çelebi ailesinden bazı unsurları Menteşe'ye kadar getirmiş ve yerel karakterlerinin gelişiminde İslâm'ın taze felsefesini de büyütmüştür.

Öte yandan tarih boyunca görülen kuraklıklar (49) ve Orta Anadolu'yu kasıp kavuran Celâli İsyanlarının yerlerinden oynattığı aileler için de Menteşe kütlevî ve «muhkem» yönüyle daima ilgi çekmiştir (50).

Ve nihayet doğal felâketlerin, kara salgıncı Kethüda ve Muhassılların, cürüm, kavga ve sürtüşmelerin önünden kaçıp Menteşe dolaylarına gelen, giderek Menteşe'nin iç kesimlerine inen ve bugün örneği Muğla Merkez'de görülen Konyalılar gibi, aslen Saltukoğullarından olup Karacasu ve Ula İlçelerine yerleşen Karazeybekler gibi Teke (Antalya) ilinden gelen Hacı Çakırlar gibi, ya da Amasya'dan gelip Muğla'ya yerleşen subay ailesi Baydur'lar gibi, ya da Serez'den, Mora'dan, Sakız'dan, Rodos'tan, Tavas'dan, Konya'dan gelen eski Muğla aileleri gibi, kısmen dev-

(48) Şahidî ailesinin bugünkü uzantısı Muğla'da Şeyhler ailesidir.

(49) Hüseyin Avni Şanda, «Tarih Boyunca Anadolu'da Kuraklıklar», İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, Kasım - Aralık 1970, No: 11-12, s: 46.

(50) Ünal Türkeş, «Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları - Yerkesik» İstanbul 1971, s: 51.

let hizmetinde kısmen şehirli zanaatkâr görünümünde olan sürgün, kaçkın ya da göçmenlerin daima Menteşe'-ye çevrik yönleri, Muğla nüfusunun ana kaynaklarıyla bu kaynağın ayrıntılarındaki zengin unsurları meydana getirirler.

7 — EFE VE ZEYBEK KARAKTERİ:

Kaynakları ve unsurları üstünde kısaca durduğumuz «Menteşe Toplumu»nun savaşçı karakterini yansıtan tarih dizini devirler boyu bize aynı haberi verir. Anadolu'-nun bu dağlık kesiminde Kar'lar denizci, Bizans'lılar «muharip», Menteşeoğulları korsan ve akıncı, Osmanlı'lar ise efe ve zeybek ruhunu taşıyan toplumlar olarak bilinir. Bölgenin benzersiz güzelliğini zengin floralı otlaklar ve serin yaylaklarla biçimleyip hemen aynı gün birbirine geçilen iklimlerle bölen ulu dağlar ve büyük engin sular, sanki bölge toplumunun coğrafyaya resmedilmiş iç dünyasıdır. Karya, Likya, Stratonikya, Knidos, Halikarnasos, Miletos, Bizans, Menteşe ve Osmanlı Uygarlıklarının zengin «nüans»lı yaratıcı, koruyucu ve toplayıcı sahibi, asıl görevinin bilincine bu varlık noktalarında erer. Yarattığı ve sahibolduğu uygarlık ve insanlık değerlerine yönelen her tasallutun karşısında savaşmanın erdemine inanır. Yıkmanın değil korumanın, sömürmenin değil kutsamanın, barbarlığın değil barışın yanında aynı ulu dağları gibi dikleşir ve engin suları gibi bülküyüp kabarır. Menteşe Toplumunu 600 yüzyıl süren Osmanlı döneminde çok savaşın içinde görürüz. Ama her defasında saldırgan «Ehli Salip»in karşısındadır. Toplumun sahibolduğu uygarlığı, geçmiş kalıntıları ve gelecek uzantılarıyla korumanın çabasındadır. Hiç bir devirde o güzelim Knidos'u dinî taassuba vermemiş ve görkemli Mozole'nin tek taşını bile parçalatmamış toplum olarak, gene benzer bir ödevle kar-

şı karşıyadır. **«Omuzunda tüfek, belinde kama, keskin ve canlı bir yüz ifadesi, asil ve mağrur bir tavır, kahramanlık devrinden kalmış hissini veren bir giyim»**(51) ve saf inancın aydınlık yörüngesinde, «yurdunu, ulusunu özünden çok seven» yurttaş kimliğiyle, KURTULUŞ SAVAŞINA hazırdır.

(51) Aşkıdil Turhan Akarca, A.g.e., «1824'de Türkiye'yi gezen Fransız gezginleri Michaud ve Poujoulat'ın gözlemlerinden nakil» s: 74-75.

Toplumsal ve Kültürel Yapı

A — TOPLUM HAYATI

1 — BELEDİYELER

Kurtuluş Savaşı öncesinin Muğlası'nda dokuz «Belediye Örgütü» vardır. Bunların altısı ilçelerde, üçü bucak merkezlerindendir. İlçeler Belediyelerinin kuruluş tarihlerini aşağıdaki şekilde tesbit etmekteyiz (1):

Milas : 1870
Muğla : 1871
Fethiye : 1874
Köyceğiz : 1882
Marmaris : 1896
Bodrum : 1903

Bucak Belediye Örgütleri de aşağıdaki tarihlerde kurulmuştur:

Ula : 1893
Yatağan : 1914
Yerkesik : 1914

---

(1) Kurul, «Muğla İl Yıllığı 1967», s: 535-543; Naci Demir, Köyceğiz Belediye Başkanı, 1973; İdris Karazeybek, Ula eski Belediye Başkanı, 1973.

Bugün dokuz ilçeden biri olan Datça Cumhuriyette örgütlenmiş ve belediyesini 1928'de kurmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın yerel direnme örgütleri büyük öçüde Belediyelerde oluşmuş, şehir ve bucak heyeti millîyeleri ilk dayanaklarına bu hizmet kuruluşlarında kavuşmuştur.

Muğla Belediyesi: Muğla'nın Kuvayı Millîye ruhunun oluşumunda ve Heyeti Milliyelerin teşkilinde üstün payı görülen Muğla Belediyesinin kuruluşundan buyana başkanlığını yapan kişilere kısaca göz atalım:

Hacıkadızade Süleyman Bey
Pirinççioğlu Molla Mehmet Efendi

1914 — 1928 : Zorbazzade Ragıp Bey
1928 — 1931 : Dr. Hüseyin Avni Ercan
1931 — 1950 : İskender Alper
1950 — 1957 : Naci Karaosmanoğlu
1957 — 1960 : Esat Kaya Ayman (Vali)
1960 — 1961 : Necdet Taşer (Vali)

Selahattin Kürşat (Garnizon Komutanı)
Salih Tezcan (Garnizon Komutanı)

1961 — 1963 : Şerif Tüten (Vali)
1963 — 1967 : Lâtif Sepil
1967 — : Haluk Özsoy

Muğla Belediyesi Zorbazzade Ragıp Beyin döneminde özgürlükçü, ulusçu, uygarlıkçı, laik akımların yeni rejime dönüştüğü otağ durumundadır. Muğla'nın bilinçli ve ileri düşünceli milliyetperverleri şehrin temsil edildiği düzenli küçük binada insan hak ve onurunun şere-

fini korumuşlar, Muğla'nın tarih içindeki yerini pek bilinçlice seçmişlerdir.

2 — PARTİLER :

Kurtuluş Savaşı başlarken Muğla'da iki politik düşünce olaylara yön verme iddiasındadır.

a —) **İTTİHAT ve TERAKKİ FIRKASI :** Osmanlı Mebusan Meclisi Reislerinden Menteşe Milletvekili Halil Menteşe 1896 yılında iki-üç Türk aydını olarak Paris'te toplandıklarını ve Hüdavendigâr (Bursa) İli Millî Eğitim Müdürlüğünden Paris'e kaçıp pozitivist «Meşveret» Gazetesini çıkaran Ahmet Rıza Bey'e yardımcı olduklarını söylüyor. (2) İttihat Terakki'nin ilk izlerine bu yıllarda Paris'te, Meşveretçilerde rastlıyoruz.

Nitekim, Paris'teki Türk aydınları 1896 yılında gizli İttihat ve Terakki Cemiyetini kurarlar. Reis Meşveret Gazetesinin sahibi Ahmet Rızay Bey, üyeler, Mizancı Murat, Dr. Nazım, Dr. Şerafeddin Mağmumi ve Halil Menteşe Beylerdir.

İttihat Terakki'nin Osmanlı Topraklarında gizli parti olarak göründüğü tarih 1906'dır.

Meşveret'in yayına girdiği 1896 yılında aynı amacı benimseyip İstanbul'da da örgütlenme yoluna giden ve İttihadi Osmani Cemiyetini kuran Ohrili İbrahim Temo, Arapgirli Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sükuti, Kafkasyalı Mehmet Reşit ve Bakû'lu Hüseyinzade Ali (3)

(2) Halil Menteşe, «Eski Meclisi Mebusan Reisi Halil Menteşe'nin Hatıraları», Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ekim 1946, S. 7959 Tefrika No: 1.

(3) Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, «Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952», İstanbul-1962, s. 104.

Beyler Paris İttihat Terakki Cemiyetiyle Selanik Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin yapmış oldukları ittifaka katılırlar. Böylece İstanbul, Selanik ve Paris Türk aydınlarının ayrı yıllarda fakat aynı amaçlarla kurmuş oldukları gizli cemiyetler 1906 yılında gene gizli ve ihtilâlci karakterde «Partiye» dönüşmüş olur. Osmanlı İttihat ve Terakki Fırkasının ana amacı 1876 «Kanunî Esasi'si»nin yeniden yürürlüğe girmesi ve Mebusan Meclisi'nin açılması biçiminde belirlenmiştir (4). Tahlif (Yemin ettiren) Heyetleri, Fedai Şubeleri ve Usul-i Muhakemat ve Mücazat Faslı gibi üç ayrı koldan çalışmaya başlayan İttihat Terakki'nin İkinci Meşrutiyet'in ilânına, Mebusan Meclisinin tekrar açılmasına ve pozitivist düşüncenin gelişmesine yol açan uygulamaların etkin sahibi olduğu ileriki yıllarda görülecektir.

b.) **MUĞLA İTTİHAT TERAKKİ FIRKASI:** 1908 seçimleriyle iktidara gelen ve 10 yıllık egemenliğini Enver, Talat, Cemal Paşalarla perçinleyen İttihat Terakki Fırkası Muğla'da Celâl Bayar tarafından örgütlenmiştir. (5)

İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir Kâtibi Mesulu olan Celâl Bayar Ege Örgütlenmesinin Muğla bölümünde eşraftan Süleyman Bey oğlu Murat Bey, (6), Ziya Bey, Hamza Bey (7) ve Bekir Ağa (8) gibi önde gelen kişilere

---

(4) Celâl Bayar, «Ben de Yazdım», İstanbul Baha Matbaası 1967, C: I, ikinci baskı, s. 128.

(5) Sayın Celâl Bayar, 4 Temmuz 1973 konuşmamızda konuyu açan bilgiler vermiş ve Ragıp Beyin seçkin kişiliğiyle Murat Beyin namusluluğunu öğmüştür.

(6) Murat Bey, eski İçişleri Bakanlarından Haldun Menteşeoğlu ile Cumhuriyet Gazetesi eski Yazı İşleri Müdürlerinden merhum Feridun Osman Menteşeoğlu'nun dayılarıdır.

(7) Hamza Bey, hakkındaki bilgi «Muğla Kuvayı Milliyesi» bölümünde.

(8) Bekir Ağa, Hamza Beyin kardeşi olup, Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucularındandır.

yemin verdirip Fırkanın temel yapısını kurmuştur. 1908 seçimlerinden önce yapılan bu örgütlenme işi giderek Ulalı Hamza Hayati Bey ile Milas'lı Halil Menteşe'nin kişiliklerinde temsil edilmeye başlayacak ve ilk kurucuları arasında görülen bazı adlar sonraları Hürriyet ve İtilâf Fırkasına gireceklerdir.

1908 seçimlerinden ve 1911 de kurulan Hürriyet İtilâf Fırkasının örgütlenmesinden sonra İttihat ve Terakkinin inanmış üye ve yöneticileri Muğla'nın önde gelen şu adlarına dayanır:

Murat Bey «Fırka Menteşe Livası Başkanı»
Halil Menteşe «Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi»
Hamza Hayati Bey «Osmanlı Mebusan Meclisi Üyesi»
Zorbazzade Ragıp Bey «Muğla Belediye Başkanı»
Sinanzade Mehmet Cemal Artuç «Dava Vekili, Muğla Fırka Reisi»
Hacıkadızade Hafız Sabri Bey «Yazar, bestekâr»
Dr. Cemil Şerif Baydur «Beyin cerrahisi operatörü»
Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi «İmam-Hatip»
Yatağanlı Fehmi Bey «Ahiköy Başkanı»
Cemal Karamuğla «Orman Mühendisi»
Kocakâtip M. Tevfik Kuran «Askerî Memur»
Berberoğlu Akif Bey «İl Genel Meclisi Üyesi»
İskender Alper «Hukuk Fakültesi öğrencisi»
Tokuçoğlu Ömer Azmi Efendi «İstatistik Memuru»
Zorbazzade Emin Kâmili Bey «Çiftçi, gazeteci»
Gölcüklüoğlu Şevket Bey «Çiftçi»
Alipekoğlu Bekir Bey «Dava Vekili»

1908-1918 yılları arasında yapılan seçimlerin tümünü İttihat ve Terakki Fırkasının adayları kazanmıştır.

c.) **HÜRRİYET VE İTİLAF FIRKASI:** İttihatçılara tepki duyanların partisi olarak gelişen Hürriyet ve İtilaf

Fırkası 21 Kasım 1911 yılında Damat Ferit Paşa'nın Genel Başkanlığı ve eski İttihaçılardan olup sonraları «Melamiliğe» kayan Miralay emeklisi Sadık Bey'in İkinci Başkanlığı altında kurulur (9).

Tevekkülü esas belliyen, dünyevî işlerin büyük çoğunluğunu «Tanrı»ya havale eden, nefse önemi ikinci plânda tutan ve herşeye karşı «müphem», yorumsuz, şekilsiz tavır takınan «Melami» ve kabul ettiği «melamilik felsefesi» Sadık Beyin kişiliğinde bütün Fırkaya yayılınca Hürriyet İtilâf Fırkasının yörüngesi de tevekkül ve bekle gör politikasına kaymıştır.

1911'de yapılan İstanbul ara seçimlerini kazanan ve 1912 genel seçimlerinde altı mebus çıkaran ve Balkan Harbinin başlamasıyla İttihatçı Ahmet Muhtar Paşanın yerine İtilâfçı Kâmil Paşayı Sadrazamlığa iteliyen (10) Hürriyet İtilâf Fırkası Ocak 1913 İttihat darbesiyle iktidardan düşüp dağılmış, Ulusal Hareketin başlıyacağı yıllara yakın 1919 Ocağında yeniden kurulmuştur (11). Fakat bu kuruluş tamamen Hilafetçi, Padişahçı ve ümmetçi bir yörüngesi izlediğinden ulus nazarında pek az itibar görmüş ve gelişen Kuvayı Millîye ruhu karşısında fazla tutunamıyarak dağılmıştır.

d.) MUĞLA HÜRRİYET VE İTİLAF FIRKASI:

İlk kuruluş tarihinden bir yıl sonra Ege'nin Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Afyon, Balıkesir, Kütahya gibi sekiz büyük ilinde ve Uşak, Tire, Edremit, Balya gibir yörüngeyi izlediğinden ulus nazarında pek az itibar görmüş ve gelişen Kuvayı Milliye ruhu karşısında fazla

(9) Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, A.g.e., s: 315.

(10) Sacit Karaibrahimoğlu, «T.B.M.M.» Ege Matbaası - Ankara 1968, s: 13.

(11) Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, A.g.e., s: 477.

(12) Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, A.g.e., s: 344.

Muğla'ya kol atamamıştır. Buna karşın, Fırkanın politik ilkelerine yatkın bir kitle Muğla'da daima varolmuştur. Kendi felsefi ve sosyal görüşlerinden çok İttihat ve Terakki Fırkasının gütmüş olduğu savaşçı dış politikayı konu edinen ve savaşçıların verdiği bezginliği haklı olarak işleyen ama bunu kendi sosyal görüntüsünün geçerliliğine kanıt yaparken çelişkiye düşen ve muhafazârlığını Kuvayı Millîye aleyhindeki çizgilere çıkaran Fırka ülke için olduğu kadar Muğla için de talihsiz bir politik denemenin unsuru olmuştur. Ege İlleri Kuvayı Millîye Harekâtının misyoner organizatörü olarak yüzyılmızın başlarında diğer Ege illeri gibi Muğla'yı da çok iyi gezen Celâl Bayar, gerek önceki gerekse Ulusal Mücadeledeki izlenimlerini aktarırken yerel muhalefet unsurlarının varlıklarına isabetli teşhisler koyar. Celâl Bayar'ın genel kanısı, başlamış olan Mustafa Kemal Hareketi ve Ulusal Mücadele için Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın fazlalığı ve hatta bir noktada gereksizliğidir (13).

Muğla Hürriyet ve İtilâf Fırkasının toplum içinde kök salan örgütüyle bir düşüncenin, bir dünya görüşünün temsilcisi olduğuna ne dün ne bugün kimse birşey demiyor. Fikir ve düşünce ayrılıklarını demokratik ve parlamenter düzenin en doğal sonucu olarak kabul eden çağdaş «plüralist» düşünce, barış ve eşitliğin egemenliğine giden sosyal bağdaşımlar silsilesinde tesbit ettiği karşı görüşlere hümanizmanın en «toleranslı» yargısıyla eğiliyor. Ne var ki genel yargıyı etkileyen bir noktanın, bir «Vakıa»nın, bir olayın tarihten, belgelerden, «anonimleşen» kaynaklardan aldığı sicile de üstünkörü bakmıyor.

---

(13) Celâl Bayar, «Ben de Yazdım» İstanbul 1967, Baha Matbabası, C: 4, s: 1347. 4 Temmuz 1973 Çiftehavuzlar konuşmamızda sayın Bayar kitap hacminin yanısıra verdiği bilgiler ve görüşleriyle konumuza kaynaklık etmiştir.

Ya da tarihî değerlendirme ve tesbitlerde kişisel ilişkilerin sürekli olup olmaması kıstaslarını değil, tarihi gerçeklerin örtbas edilmemesi gerekliliğini ve bu yöntemin unutulmaması dilenen namus, sorumluluk, doğruluk, pozitivist ilkelerini öneriyor. Soruna bu açıdan bakarsak, Muğla Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın bir noktada, Mustafa Kemal hareketinin başlattığı Kuvayı Millîye ve ulusun özgür iradesine dayalı egemenlik kavgasında, yanlış değerlendirmeler içinde olduğu görülür. Aslında bu görüntü başında Damat Ferit ve eski Miralay Sadık Bey gibi olumsuz liderler bulunan Fırkanın genel görüntüsüdür. Kaderini ve geleceğini İstanbul'un Osmanlı yıkıntılarına —ululuklarına değil, yıkıntılarına— bağlamış ve dünya olaylarına çevirdiği gözlemi, Topkapı Surlarından öteye geçirememiş aydın, yarı aydın ve feodal düzenin temsilcileri bu durumda zaten İstanbul'un ve Damat Ferit'in ilerisine geçemezlerdi.

Buna karşın, Hürriyet İtilaf Fırkası'nın bütün bu olumsuz görünümünün karşısıra Fırkanın Muğla yöneticileri temkinli de olsa Kuvayı Millîye Komitelerine girmişler, Ulusal Mücadeleye, bazı illerde olduğu gibi tamamen geriden bakmamışlardır. Hatta Fırkanın öndegelenlerinden bir ikisi Damat Ferit politikasına yüz çevirip Mustafa Kemal hareketine yaklaşmanın erdemine inanmış, henüz tam anlamıyla aydınlanamamış gönüllerinin soyluluğunu ihtiyatlı da olsa eylem ve tavırlarıyla kanıtlamışlardır. Örneği adla belgelendirmek istersek, Fırkanın bir ara Muğla Reisliğini yapan Müftüzade Sadettin Efendi'nin bütün Kuvayı Milliye Komitelerine girmesini, Muğla'nın Nazilli Delegeliğine koşmasını ve nihayet Birinci Büyük Millet Meclisinde Muğla'yı temsil ederken Mustafa Kemal karşısında oluşan ikinci gruba katılmayışını az önemli olaylar arasında saymamamız gerekir.

1920'nin Bahar aylarında örgütünü yitiren Hürriyet

İtilaf Fırkası Muğla'da 1919 Mart'ında faaliyete geçmiştir. Faaliyete geçişin temelinde Muğla Mutasarrıfı Serfiçeli Hilmi Bey ile İstanbullu Dr. İrfan Bey arasında geçen bir tartışma yatar.

1919 yılı başları, ülkenin işgal acısını tatmaya başladığı aylardır. Mondros Silâh Bırakışması imzalanmış, İttihat ve Terakki Fırkası dağılmış, önde gelen liderleri yurt dışına kaçmış ve Hürriyet İtilaf Fırkası yeniden kurularak iktidara geçmiştir. Bu yıllarda İtilafçı olduğu anlaşılan İstanbullu Dr. İrfan Bey Muğla'dadır. Mutasarrıfın da hazır bulunduğu bir toplantıda Dr. İrfan Bey, memur halk ilişkileri üzerinde durarak İttihat dönemini kötüler ve «memurlar milletin hizmetçisidir, partinin değil» şeklinde bir ifade kullanır. Bu sözlere müdahale eden Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey Dr. İrfan Bey'e karşı «İrfan Bey, sözünüz doğru, fakat eksik, memurlar ferdin değil umumun hizmetçisidirler» karşılığını verir. Tartışma bu müdahaleyle büyür. Giderek «ferdiyetçilik», «umumiyetçilik» şekline girer ve heyecanını kahvelerle, kıraathanelere kadar genişleterek Şulei Meşrutiyet Kulübünün açılmasına kadar varır.

Muğla Şulei Meşrutiyet Kulübü (Muğlapalas) Hanında açılmıştır. Kısa zamanda bütün muhalifleri çatısı altına alan Kulüp sonraları Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı doğurur ve 2. Meşrutiyetin mahkûm ettiği ya da İttihadı Muhammedi Cemiyetinin ortada kalmış ne kadar «muhibbi» «müridi» varsa hepsini üyeliğe kabul eder. Böylece daha baştan zıt ve olumsuz unsurları arasına alan Fırka bilinen son tutumunun ilk basamağına çıkmış olur.

Muğla Hürriyet ve İtilaf Fırkası, gücünü koruduğu bir yıl içinde önde gelen aşağıdaki Muğla'ların yönetim ve denemitinde çalışmıştır:

Müftüzade Sadettin Bey «Muğla eski Sandık Emini»
Akşehirlizade Mehmet Hilmi Efendi «Müderris»

Mercanzade Hamdi Bey «Dava Vekili»
Hasan Çavuşzade Bekir Ağa «Çiftçi»
Hacı Memiş Ağazade Şerif Efendi «Çiftçi, tüccar»
Menzilcizade Yakup Efendi «Müderris, Müftü»
Hacıçakıroğlu Raşit Efendi «Muğla Meclisi İdare Kâtibi»
Cinci Tayyar Efendi «Kurra Kâtibi»
Kozağaçlı Vahit Hoca «Din ehli»

e.) PARTİLERİN GENEL YÖNETİM KURULLARINDA GÖREV ALAN YA DA GENEL YÖNETİME YAKIN OLAN MUĞLALILAR

Halil MENTEŞE: İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paris Kurucu Heyetindedir. Fırkanın dağılışına kadar Genel Yönetim Kurulu Üyeliğinde bulunmuştur.

Yunus NADİ: İttihat ve Terakki'nin son Kongre üyeleri tarafından 24 Kasım 1918'de kurulan Teceddüt Fırkasının Genel Yönetim Kurulu Üyesidir.

Hacı Yusufoğlu ALİ RIZA EFENDİ: Şeyhülislâmlıkta «Fetva Emini» olan Muğlalı Ali Rıza Efendi genel politikanın bilfiil içinde olmayıp, politikaya din yoluyla karışan ve fetva veren «Saltanat Mümeyyizleri» yanındadır. (14)

Fetva Emini Ali Rıza Efendi, politikanın başarısız kesimi dışında, yüksek din bilgisiyle tanınmıştır.

3 — CEMİYETLER — DERNEKLER

Kurtuluş Savaşı öncesinin Muğlası İzmir Valisi Nureddin Paşa'nın «Cemiyeti İlmiyesi»ne ilgi duyar. Ege'de

---

(14) Münir Sirel, «Belgelerle Türk Tarihi Dergisi», C: I, S: 4, s: 16.

Kurtuluş Savaşı Başlarken» eserinin yazarı Nurdoğan Taçalan Nureddin Paşanın desteğiyle kurulan ve ulusal direnmeyi Paşa'nın dini fikirleri doğrultusunda gerçekleştirmeyi amaçlayan «Cemiyeti İlmiye»nin Manisa dışında şubesi olmadığını belirtmesine karşın (15), Muğla Hürriyet İtilaf'ının ve yerel Heyeti Millîye Kadrolarının önde gelen adlarından Müderris Mehmet Hilmi Akşehirli 1972 baharında yaptığımız konuşmalarda bu cemiyetin Muğla'daki varlığına değinmiş ve Nureddin Paşa'nın emri gereğince Cemiyeti İlmiye'nin Muğla Başkanlığını yürüttüğünü söylemiştir.

Bu deyim Cavit Aker'de «Muğla Cemaatı İslâmiye Teşkilâtı» olarak geçmektedir. İzmir'de Müdafaai Hukuk Cemiyetiyle birleşip İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyeti haline gelen Cemiyeti İlmiye ihtimaldir ki Muğla'nın yerli «mücahidin»leri tarafından yerel bir kuruluş halinde tutulmak istenmiş ve «Cemaatı İslâmiye Teşkilâtı» meydana gelmiştir.

Cemaatı İslâmiye Teşkilâtının başkanı olarak Müderrisinden Akşehirlizade Mehmet Hilmi Efendi'yi görmekteyiz.

a) MUĞLA MÜDAFAAİ MİLLİYE HEYETİ

Osmanlılığın henüz Mondros'a gelmediği ve Alman İttifakının devam ettiği «Seferberlik Yılları»nda kurulur. Amacı bakımından 1919'un Heyeti Millîye'leriyle hiçbir organik bağı olmıyan Muğla Müdafaai Millîye Heyeti 9 Şubat 1916 yılında kurulmuştur.

---

(15) Nurdoğan Taçalan, «Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken», Milliyet Karacan Armağanı, Milliyet Yayınları - 1970, s: 186.

(16) Muğla Ticaret Odası kayıtları, Dosya No: 967/5

Başkan: Serezlizade Memiş Efendi
Üye : Karahafızzade Hakkı Efendi
Üye : Mercanzade Hamdi Efendi
Üye : Köseoğlu Hüseyin Efendi
Üye : Kökçüzade Osman Efendi
Üye : Mahmutzade Hacı Hamdi Efendi
Üye : Hacı İmamzade Hacı Cafer Efendi
Üye : Saatçı Mehmet Efendi
Üye : Hacı Hasanzade Halil İbrahim Efendi

b.) MUĞLA MÜDAFAAİ MİLLİYE HEYETİ İRŞADİYESİ

Başkan: Mehmet Hilmi Efendi «Müderris»
2. Başk: Hacı Salih Efendi «Müderris»
Üye : Şevket Ağa oğlu Seyfi Bey «Çiftçi»
Üye : Hacı Kara Mustafazade Tahir Efendi
Üye : Mestan Efendi «Tüccar»
Üye : Ethem Efendi «Rüfai Şeyhi»
Üye : Hacı Latifzade Şükrü Efendi

Osmanlı İmparatorluğu'nun cephelerde Almanya dizisinde tuttuğu yer, Galiçya'dan Yemen'e, bulaşıcı hastalıklar ve savaş kırımlarıyla uzayan ölüm hattıdır. Sonraları İttihaçıların tam karşısında Hürriyetçilerle vaziyet alan Muğla'lı «Dehri» İttihatçıların savaş cephelerine Tanrı katında «müzaharet» dileyen bu heyetin başındadır. Dini bilgisinin üstünlüğünden dolayı yörede «dehri» diye anılan sayın Akşehirli, 1972 Baharında yaptığımız konuşmalarda konuyla ilgili çok açık seçik fikirlerini medeni cesaretle söylemiştir. Ragıp Bey ile Hafız Sabri Beylerin temsil ettikleri düşüncelere tamamen karşı olduklarını da bu arada belirtmiştir. «Eğer kazansaydık haklı biz olacaktık» izlenimini veren görüşlerden ve Kurtuluş Savaşı öncesinin «Müdafaai Milliye» Heyetine baş-

kan oluşundan çıkan anlam odur ki sayın Akşehirli ve temsil ettiği düşünce kadrosu «din» sözünün, ilkesinin, politikasının geçtiği heryerde varlık olarak belirmişler, iktidar yarışına girmişler, fakat politika genişledikçe, devletin, halkın, kurumların bağlı olacağı yönetim biçimleri tartışıldıkça, özellikle Hilâfetin sonu göründükçe, geride kalmışlardır. Nitekim, 1919'un Müdafaai Milliye Heyetinde görünmemişler, ancak İstanbul ve Muğla ilişkilerinde yeniden yumuşama sözkonusu olunca soruna yaklaşmışlar, hatta 1919 sonlarıyla 1920 başlarında Muğla Kuvayı Milliyesini ele geçirmişlerdir.

c.) MUĞLA DONANMA CEMİYETİ

Reisi evvel: Serezlizade Memiş Efendi
Reisi sani: Karamollazade Ethem Efendi
Veznedar : Karahafızzade Hakkı Efendi
Üye : Dava Vekili Mercanzade Hamdi Efendi
Üye : Tüccardan Mestan Efendi
Üye : Sinanzade Mehmet Cemal Efendi
Üye : Kökçüzade Osman Efendi
Üye : Bakırcı Abdullah Usta
Üye : Selimzade Molla İsmail Efendi

Donanma Cemiyetinin de kuruluş tarihi 1916 olarak gözükmektedir.

d.) MUĞLA TİCARET ODASI HEYETİ

Reisi Evvel: Serezlizade Memiş Efendi
Reisi sani: Dava Vekili Hasan Efendi
Veznedar : Karahafızzade Hakkı Efendi
Üye : Mahmutzade Hacı Hamdi Efendi
Üye : Kökçüzade Osman Efendi
Üye : Tüccardan Mestan Efendi

Üye : Hacı Mahmutzade Hamdi Efendi
Üye : Okkazade Mehmet Efendi
Üye : Eşraftan Seyfi Bey
Üye : Hacı Hasanzade Halil İbrahim Efendi
Üye : Gölcüklüzade Emin Ağa

e.) **HİLÂLİ AHMER (Kızılay) CEMİYETİ**

Başkan: Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi

f.) **MUĞLA TABAK (Debagat) CEMİYETİ**

Osmanlı Lonca (Esnaf) Örgütünün Muğla'daki son izi deri sepicilerinin kurmuş oldukları «Örgüt»te görülür.

Kurtuluş Savaşı başlarken Muğla Lonca Örgütü geniş ölçüde dağılmış bulunuyordu. Canlılığını koruyan «Tabak Esnafı Cemiyeti» ise yıllarını yaşamaktaydı.

Muğla Tabak Esnafının ileri gelen 7-8 zanaatkâr mensubuyla Yönetim Kurulu Ağausta» diye bilinen Başkanın yönetiminde, çalışır, esnafın inzibati ve cezaî durumunu düzenlerdi. Ağausta'nın yardımcılığına seçilen «Yiğitbaşı» yönetim kurulunun kararlarını uygulamakla görevliydi.

Muğla Tabak Cemiyeti, Lonca Örgütünün gereğine uyarak «Tarikat»çı bir karakter göstermiş ve Nakşibendi Şeyhliğine bağlanmıştır. Kırşehir Nakşibendi Şeyhi «Pir Vekili» kimliğiyle iki, üç ya da yedi yılda bir Muğla'ya gelmiş, 1001 çalışma gününü dolduran Tabak Çıraklarına Ustalık Peştemalı giydirmiştir (17).

---

(17) Hazırlamakta olduğumuz «Muğla Folklorunun Sosyal ve Bedii Unsurları» eserinde daha geniş bilgi verilecektir.

Cemiyet bugünkü Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin mesleki, hukukî ve sosyal bünyesine benzer özellikler gösterir. Fark, eski Lonca unsurunun politik ve dinî sorunlara doğrudan karışması ve anlaşmazlıklarda yön tayin edici olmasıdır.

g) MUĞLA DOKUMACILAR CEMİYETİ

1919'ların Muğlasında Tabak Cemiyetine benzer ve canlılığını kısmen koruyan bir diğer cemiyet daha vardır. Dokumacılar Cemiyeti olarak faaliyet gösteren bu cemiyet, Muğla'da küçük aile işletmesi şeklinde beliren dokumacılığın geliştirilmesi ve pazarlaması sorunlarını çözümle uğraşmıştır.

h.) MUĞLA ŞULE-İ MEŞRUTİYET KULÜBÜ

İstanbul'lu Dr. İrfan Bey'in Muğla Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey ile olan tartışması «Şule-i Meşrutiyet Kulübü»nün açılmasına yol açar. Önceki sayfalarımızda adı geçen tartışmanın seyrini izleyenler, Muğla Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın temelini bu kulübün attığını görmüşlerdir. Hacılar (bugünkü Konakaltı Muğlapalas Oteli) Hanının bir odasında faaliyete geçen «Kulüp» kısa zamanda İttihat ve Terakki karşıtı muhaliflerin ve önde gelen Muğla Eşrafının toplantı yeri olur.

Şule-i Meşrutiyet, politik ve dünya görüşleri aynı yörüngede olan Muğlalıların ilk kez bir araya geldikleri ve giderek aynı çatı altında «Fırka»ya dönüştükleri ilk politik kulüptür.

i.) MUĞLA KARDEŞ YURDU

Çatısı altında İttihaçı ve İtilafçı unsurların da yer aldığı «Kulüp» Muğla'nın aydın kesimini politik kutuplaş-

maların dışında seslenmek ister. Nitekim, kurucuları olan Dr. Muhsin (Ertuğrul) Bey ve Telgraf Müdürü Mahmut Fikri Bey, iki politik akımının dışında görünen kişilerdir. Sonradan ufak bir kimlik gösterisinde bulunan ve yaptığı şaka ile açık veren Mahmut Fikri Bey Kulübe başkan seçilir.

Muğla Kardeş Yurdu'nun adını Dr. Muhsin Bey bulmuş ve önerisi oybirliğiyle kabul edilmiştir. Hacılar Hanı'nın bir odasında 1 — Müzik, 2 — Okuma ve 3 — Temsil Kolu halinde faaliyete geçen «kulüp» yaygın çalışmalarını rahat sürdürebilmek için Zorbazzade Ragıp Bey'in amcası Şerif Ağa'nın bahçeli evine taşınır. Bu ev, Muğla'nın sosyal, kültürel ve güzel sanat akımlarını temsil eden aydın gençlerle dolmağa başlar. Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey'in yönetimindeki Udi Rıza, Rifat ve Hayri'den oluşan Muğla Müzik Kurulu pratik çalışmaların yanısıra metodik çalışmalara da başlar. Okuma Kurulu, Serveti Fünun gibi devrin ciddî ve ağır edebiyat dergisini Muğla'ya getirir. Temsil Kurulunun yaptığı daha gösterişlidir. Önce Sultani Fransızca Öğretmeni İzzet Bey'in sahneye koyduğu «Cüceler» piyesi oynanır. Derken İtalyan İşgali başlar. Halkın ulusal birikimine yön vermek Temsil Kuruluna düşer. Sultani Resim Öğretmeni Uzun İhsan Bey'in sahneye koduğu «İzmir'e Doğru» ya da «Güzel İzmir» piyesinde rol alan Muğlalı Süreyya Kolcuoğlu, Tahsin Alabay, Reji İdaresi Muhasebe Muavini Esat, Eczacı Osman Beyler ile Fransızca Öğretmeni Hamdi ve Ula Bucak Müdürü İzmir'li Kemal Beyler karşıkoyma ve savaş psikolojisini çok ustaca işlerler. Piyesin sahneye konduğu yer, bugünkü Kocamustafendi İlkokuludur. Genç, yaşlı, kadın, erkek, bütün Muğlalı salondadır. Tüccarzade Hoca Hüseyin Efendi, Kuvayı Milliye'nin başta gelen destekçisi olarak ön sırada, Şerif Efendi'nin kırmızı kadifeli koltuğundadır. Onun yanısıra protokol koltuk-

ları sıralamıştır. Bu arada İtalyan siyasî temsilcisi Dr. Nakarato da davetliler arasındadır. Piyesin en heyecanlı yerinde Türkçeyi İtalyanca şivesiyle konuşan bir ses yükselir:

«Ölmez bu millet... Beyhude çalışmasınlar... İşte yanımdaki hoca... İşte karşıdaki ihtiyar nine... Bunlar şahidi adildir...»

Dr. Nakarato ayağa kalkmış, sesinin en yüksek perdesiyle bunları söylemektedir: Halkta ve oyuncularda heyecan son kerteye çıkar. Kuvayı Milliye ve Kurtuluş Hareketi lehinde sonsuz tezahürat başlar. Kardeş Yurdu'nun dışa dönük çalışmalarında bu derece üstün bir bilinç ve heyecan grafiği çizilir, halkın uyanışı ve direniş gücü sağlanırken, içte bazı «aydın hikmetleri» yuvarlanmakta, hiç olmayacak benzetmelerle «mizah» tabloları çizilmektedir.

Konu, Mustafa Kemal ve B.M.M.'dir. Reji Müdürü Hüseyin Bey ile Belediye Başkanı Ragıp Bey, Telgraf Müdürü ve Kardeş Yurdu Başkanı Mahmut Fikri Bey'i dinlemektedirler. Mahmut Fikri Bey, mizahını şöyle tamamlamak ister: «Dünyanın teşekkülünde insanlar bütün eşyaya birer ad takmışlar. Sıra börülceye gelmiş. Canım bu böylece kalsın denmiş. Börülce ondan galat. İşte, B.M.M.'ne de böylece ad koymuşlar...»

Ragıp Bey, Meclisin, Mustafa Kemal'in, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın, Kuvayı Millîye Ruhunun Muğla'daki en iyi anlıyanı, yiğit mücadelecisi, bu sözleri duyar duymaz kulaklarına kadar kızarır ve hemen aynı gün Mahmut Fikri Bey'i hem Telgraf Müdürlüğünden, hem Kardeş Yurdu Kulübü Başkanlığından uzaklaştırır. Tabiî bu uzaklaştırış, bir amirin memurunu tenzil etmesi şeklinde değil, bir beldenin ve «Heyeti Millîyenin» en sorumlu kişisinin gerekli tedbir, ilişki, karar ve davranışla-

rı göstermesiyle gerçekleşir. Kulüp Başkanlığını bu olaydan sonra Ragıp Bey üzerine alır.

Muğla Kuvayı Millîyesinin oluşumu ve gelişiminde çok önemli katkısı görülen Kardeş Yurdu Kulübünün bellibaşlı üyeleri şunlardır:

Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey
Zorbazzade Emin Kâmili Bey
Zorbazzade Ragıp Bey
Gazezoğlu Faik Bey
Gazezoğlu Kemal Bey
Müftüzade Hayri Bey
Udi Rıza Bey
Rifatların Rifat Bey
Kadir Ağanın Tevfik Bey
Mercanzade M. Tahir Bey
Bağdatlıların Ali Bey
Yahyabeylerin Hüseyin Bey
Gaggaların Abdürrahim Bey
Goftilerin Kâzım Bey
Rifatların Cevat Bey
Türizade Kâmil Bey
Arnavut Hüseyin Bey
Sarraf Fevzi Bey
Kolcuoğlu Süreyya Bey
Alaybeyzade Tahsin Bey
Kuranoğlu Tevfik Bey
Telgrafçı Fuat Bey

4 — SEÇİMLER

a.) **1877 SEÇİMLERİ:** 23 Aralık 1876 tarihli Kanunu Esasi'ye göre yapılan 1877 seçimlerine halk katılmamış, **«Vilâyet Meclisleri intihabı yapmışlardı»** (18).

(18) Sacit Karaibrahimoğlu, A.g.e., s: 9.

İmparatorluğun 29 seçim çevresinden biri İzmir, Aydın, Saruhan ve Menteşe Sancaklarından oluşan Aydın Vilâyeti'ydi. 1877 seçimlerinde Aydın Vilâyetini temsilen dört «Mebus» seçilmiştir. 1877 yılının 19 Mart'ına rastlıyan Pazartesi günü ezani saatla 2,5 ta Ahmet Vefik Paşa'nın başkanlığında toplanan İmparatorluğun ilk Meclisi Mebusanı'nda Aydın Mebusları olarak andiçen kişiler şunlardır (19):

Yenişehirlizade Hacı Ahmet Efendi
Evliyazade Hacı Mehmet Efendi
Ragıp Bey
Zatinoğlu Yanko Efendi

Aydın Vilâyetinin diğer üç Sancağından temsilci seçildiği halde Menteşe Sancağı bu seçimde ihmal edilmiştir.

b.) **1908 SEÇİMLERİ:** 13 Şubat 1878 yılında Abdülhamit tarafından «feshedilen» «Meclisi Mebusan» İttihat ve Terakki Fırkası'nın yarattığı 2. Meşrutiyet Hareketiyle tekrar açılma olanağına kavuşmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası'yla Ahrar Fırkası'nın katıldığı ve İttihatçıların tüm üyelikleri kazandığı seçimler sonunda Meclisi Mebusan yeniden kurulmuş ve 17 Aralık 1908'de çalışmaya başlamıştır. 1908 Meclisinde Menteşe Sancağını şu üyeler temsil etmiştir:

Milas'lı Halil Menteşe
Ula'lı Hamza Hayati Bey

c.) **1912 SEÇİMLERİ:** 18 Ocak 1912 tarihli İradei Seniye ile feshedilen 1908 Meclisinin yerine büyük çoğunluğu İttihatçi, altı üyesi İtilafçı olan 1912 Meclisi kurulmuştur.

---

(19) Hakkı Tarık Us, «Meclisi Mebusan (1293-1877) Zabıt Ceridesi» İstanbul - 1954, C: 2.

4 Mayıs 1912'de çalışmalarına başlayan «Meclisi Mebusan» ilk oturumunda Menteşe üyesi Halil Beyi «Başkan»lığa seçmiştir.

Menteşe Sancağını 1912 Meclisinde İttihat ve Terakki Fırkası'na mensup şu üyeler temsil etmiştir:

Halil Menteşe

(Diğer aday tesbit edilemedi).

1912 seçimleri Muğla'da çok hararetli ve sürtüşmeli geçmiştir. Bilindiği gibi 1908-1912 yılları arasında (1911) kurulan ve örgütünü derhal genişletip İttihatçılığın karşı unsurlarına dayanan Hürriyet İtilaf Fırkası 1912 seçimlerine giderken ülkenin güçlü muhalefet partisi olarak belirmiştir. Eşrafın da büyük ölçüde desteğini alan parti özellikle din adamları arasında sempati toplamış ve önde gelen üyelerinden birçoğu müderris, müftü, hatip gibi «ulema» sınıfından oluşmuştur.

1912'de henüz Muğla'da kurulmamış olan Hürriyet İtilaf Fırkası, resmiyete bürünmekten çekinen taraftarlarınca seçimlere sokulmak istenir. Amaç, İttihat ve Terakki'nin en güçlü yöneticilerinden olan Milas'lı Halil Menteşe'yi gene Milas'lı bir adayla vurmak ve onu saf dışı bırakmaktır.

Tesbit edilen bu «strateji» gereğince faaliyete geçilir. Özellikle müftüler ve müderrisler aracılığıyla yürütülen ve «müderrisinden bir zatı seçmek» önerisini güden politika kısa zamanda meyvalarını verir. «Müntehibi evveller» üzerinde işlenen bu tema nerdeyse Milaslı Halil Bey'in yerine Milas Müderrisin sınıfından Halil İbrahim Efendi'yi getirecek ve bazı çevrelerin «Volkancı», «Derviş Vahdetici» amaçları böylece iktidar görüntüsünü alacaktı.

Bu politikayı açık seçik ve korkusuz yürütenlerin başında zamanın Fethiye Müftüsü gelir. Vali Münir Bey'-

in «Halil Bey hakkında ulu orta hareket ve söylevlerden çekinmesi» yolundaki telgrafına şu cevabı verir:

«Kanunu Esasi meri ise Halil Bey'in seçilmesine müsaade buyrun.»

Muğla Mebusluğuna tayini lâzım ise ikinci bir emrinize intizar ediyorum (20).

Anlamı ince ve havası küstah olan bu telgraf bardağı taşıran son damla olur. Fethiye Müftüsünün görevinden hemen «azli» sağlanır. Ayrıca durum İzmir İttihat Terakki Kâtibi Umumiliğine bildirilir. Pürüzün çözümü için görevlendirilen İzmir Jandarma Alay Komutanı Selânikli «Kemikkıran» Muğla'da ününü boşa almadığını kanıtlar. İttihaçılara yönelen taşkınlığı ve bunların görünmez yöneticilerini disiplin altına alır. Ancak bundan sonradır ki Halil Bey'in Mebusluğu gerçekleşir.

d.) **1914 SEÇİMLERİ:** 1912 Meclisi 5 Ağustas 1912 tarihli «İradei Seniye» ile feshedlmişti. Bunu izleyen Hürriyet İtilaf iktidarı ve İttihat darbelerinin ardısıra 1914 seçimlerine girilmiş ve İttihat Terakki tek parti olarak meclis üyeliklerini elde etmiştir.

Bu seçimlerde seçilen Menteşe «Mebusları» şunlardır:

Milaslı Halil Menteşe
(Diğer aday tesbit edilemedi).

e.) **1919 SEÇİMLERİ:** 20 Aralık 1918'de feshedilen 1914 Meclisi 1919 seçimleriyle yenilenmiştir. 12 Ocak 1920 de toplanıp 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle dağılan bu meclisin iki aylık ömrünü Mustafa Kemal çok önce-

---

(20) Tahsin Alabay, «olayları Muğla'da iki yıl sonra (1914 de) Belediye Başkanı olacak Zorbazzade Ragıp Bey ile izlemiş ve konuyla ilgili anılarını ince ayrıntılarına kadar bize not ettirmiştir» y.n.

den söylemiş ve yeni meclisin Ankara'da toplanmasını önermişti. Henüz bulanık olan havanın karartısı ve Damat Ferit İktidarının başta oluşu nedeniylebu öneri pek destek bulmamıştı. Bunun yanısıra Hürriyet İtilaf Fırkası ilk kez olarak güçlenmiş, Muğla'dan bile bir Hürriyetçi «Mebus» seçilmişti. Derde şifa getirmeyen 1919 Meclisinde Menteşe şu üyelerle temsil edilmiştir:

Bodrumlu Hilmi Uran (Ardahan Mutasarrıfı) Bağımsız

Milaslı Hoca Halil İbrahim Efendi «Müderris» Hürriyet ve İtilaf Fırkası

5 — SOSYAL HİZMETLER

a.) **P.T.T.:** Muğla Kurtuluş Savaşı'na girerken örgütüne tam anlamıyla sahip çıktığı «Telgraf Müdürlüğü» zor günlerin eşiğindedir. Eski hapishane binasının bitişiğinde, ve Muğla'lı Şeyh Alilerin Vehbi Ertuğ Bey yönetiminde, Kemal Gazez'li, Fuat Akman'lı ve Haydar San'lı kadrosuyla Ulusal Kurtuluşun «Telgrafçılar» destanını yazmağa hazırlanmaktadır. 1894-1902 yılları arasında faaliyete geçen Muğla Telgraf Müdürlüğünün yanısıra Köyceğiz, Milas ve Aydın'a ulaşan atlı posta ulakları da mektup ve benzeri posta maddelerinin iletimini sağlamaktadırlar. Muğla-Aydın postasını yapan Suluömeroğlu Mustafa ve Veli'nin Halil İbrahim, Milas'a uzanan Çıkrıkçıların Abdi Şeyh, Köyceğiz sürücüsü Çıkrıkçı'nın Fahri ve Delimehmetlerin Ömer Çavuş, haftada iki kez çıktıkları atlı araba seferlerini aksatmadan yürütmenin sorumluluğu içindedirler. Bir posta seferi sırasında Söke-Kazıklı arasında öldürülen Sübhanelerin Süvari Seyfi gibi, sıradan bir bozguncunun ya da yeminli bir Rum'un kurşununa her an hedef olmak varken bile arabalar koşulmakta, atlar dizginlenmektedir.

b.) **Ulaştırma:** Dağların denize dikey indiği Ege, Güney'e kaydıkça bu özelliğini yitirir ve kütlevi bir durum alır. Menteşe Dağlık Bölgesi olarak adlandırılan Güneybatı Ege bu durumunu geçtiğimiz yüzyılın sonlarına kadar korumuştur. Antalya, Burdur, Denizli ve Aydın illeriyle sınır komşusu olmasına karşın, bunlardan yalnız Aydın'la ilişki kurabilen Muğla ancak 1894'lere doğru Aydın taşıt yolunu açmaya başlar. Aydın (Muğla) Valisi Hasan Fehmi Paşa'nın öncülüğüyle başlayan bu çalışma, il aşırı ulaşımını temin için deve, at merkep ve katırlarla Aydın Garıyla, Gökova ya da Güllük Limanlarına inen Muğla'lıya kara yolu ulaşımının kapısını açar. Kurtuluş Savaşı başlarken bütün bu çıkış yolları düşman engeliyle kapandığından Evliya Çelebi'den buyana «stratejik» önemini koruyan Tavas dağ-patika yolu, Muğla Kuvayı Millîye'sinin ilaşırı Kongre ve Heyetlerle ilişkisini sağlıyan biricik «güzergâh» haline gelir.

Kurtuluş Savaşı öncesinin ulaştırma hizmetlerinde başı çekenler, deveciler ve «Deve Kervanları»dır. Devrin Muğla eşrafına göz gezdirdiğimiz zaman, hemen hepsinin büyük deve kervanlarına sahip olduğu görülür. Gerek eşrafın kendi işinde, gerekse yörenin ulaştırma işlerinde ticari bir önem kazanan deve kervanları eski Muğla'nın egemen karakteristiğini oluşturan başlıca unsurlar arasında yer alır.

Örneğin, Hacı Nasuhların deve kervanları, Cumhuriyette bu aileye «Savran» soyadını aldırtacak kadar eski ve zengindir. Zorbazlar Hanında beslenen deve kervanları aynı zamanda güreşiyle ünlü «Hacı Abbaz Tülüsü» nü doğurur. Şerif Efendi Hanına baktığımızda, yüzyılımızın en büyük ve zengin kervanıyla karşılaşırız. Kara Hafızoğlu Hakkı Efendiyle Murtazaoğlu Hacı Ali Ağa'nın deve kervanları da ötekilerden alta kalmazlar. Merkezden yöreye doğru genişledikçe kervanların ve devecilerin sa-

yısında da artışlar olur. Sözgelimi Ula'da Hamza Bey ile Bekir Ağa'nın ünlü kervanları bir yanda, Berberlerin kervanı diğer yanda, yörenin ulaşım faaliyetlerini yürütmektedirler. Bucak ve köylere indikçe işleri yalnız devecilik olan pek çok aileyi buluruz. Gölağzı ve Kötekli (Hacı Araplar) Yörüklerinden, Yerkesik, Yenice, Pisi, Kafaca, Akcova, Bozarmut, Yatağan ve Varvil Ovalarına kadar pek çok ailenin başta gelen mesleği budur.

Muğla «devecileri»nin sıkı ilişki içinde bulundukları meslekdaşları Çine'de otururlar. Aydın Tren İstasyonuna inen ticari ve benzeri malların Muğla'ya taşınması Çine ve Muğla devecilerinin ortaklaşa yürüttükleri faaliyetlerle mümkün olur. Aydın'dan Muğla'ya doğru sıralanan Emiroğlu, Kıroba (Çine), Tokurcun (Gökbel), Kavak (Kayırlı), Ahiköy (Yatağan) ve Hacı İmam (Bayır) kahve ve hanları, bu kervanların başlıca konak yerleri olarak eski ulaşımın «yerel **sözlüğünü**» dile getirirler.

Anadolu'nun en uzun kıyı şeridine sahip Menteşe'nin deniz ulaştırması, bu yıllarda, birçok konuda olduğu gibi, **henüz** ulusal niteliğe ulaşamamıştır. Marmaris, Bodrum, Gökova, Fethiye ve Güllük Limanlarının eski çağlardanberi tanış olduğu Venedik ve Ceneviz Ticaret Gemilerinin işlevlerini, 19. ve 20. yüzyıllarda Rum gemileri gidermeye bakarlar.

Örneğin, Menteşe Limanlarının Avrupa'ya ya da «Adalara» gidecek tüm ihraç malıyla turist ve yolcusunu Pandeleon Kumpanyasına bağlı gemiler taşımağa başlar (21). Kurtuluş Savaşı öncesinde Yunan Kumpanyasının yanısıra bazı İtalyan ve Rus Kumpanyaları da deniz

---

(21) Halil Menteşe, A.g.y., Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ekim 1946, Sy: 7959.

ulaşımına el atarlar (22). Fakat bu iki devlet, işin kaymağını Rumlar kadar yiyemez. Zira gelip gitmeleri üç-dört yıllık bir kısa süreyi kapsar. Geride kalan gene Yunan işbilirleridir. Fakat bunların da ömrüne az kalmıştır. Yaklaşan zafer, kurulacak yeni rejim, tüm Anadolu'yu ve Mneteşe'yi ulusal işletmelerle donatmağa hazırlanmakta, eski korsanlığın ve kapitülasyon haklarının fermanlarını yırtmağa çalışmaktadır.

c) HASTANE: Kurtuluş Savaşı öncesinde Muğla, Hacı Kadızade Pembe Hanım'ın akarıyla kurulan ilk hastane örgütü ve binasına sahiptir. Hacı Kadızade Ömer Efendi'yle Tahir Ağa'nın kızkardeşi olan Pembe Hanım, en büyük sosyal yaraya şifa arıyan bu erdemli çıkışıyla Muğla Hatanesinin kuruculuğu gibi şerefli bir payın da sahibi olur.

Pembe Hanımın öncülüğünde ilk adımını atar gördüğümüz Muğla Hastanesi, çok geçmeden öğrenimlerini Şam ve İstanbul Tıbbiyelerinde tamamlıyan Dr. Muhsin Dr. Hüseyin Avni ve Dr. Cemil Şerif gibi Muğla hemşehrileriyle kalkınır.

Muğla Kuvayı Milliyesinin özgürlükçü, milliyetçi, uygarlıkçı ve laik atılımları içinde adlarını saydığımız bu üç doktorun katkısı görülür.

d) REJİ: 1919'lar Muğlasının örgütleri arasında Düyunu Umumiye'nin «Tütün Tekeli»ne bakan «Reji İdare-

---

(22) İdris Karazeybek: «Milli Mücadelede iki kez Ankara'ya gittim. Birinci gidişim Kuvayı Milliyenin ve yerel savaşların en hızlı dönemine rastlar. İkinci gidişimde ortalık biraz durulmuştu. Her iki seyahatimi Rodos-Antalya yoluyla yaptım. Zira İç Batı Anadolu ve Ankara yolu Yunan işgali altındaydı. Antalya'ya işleyen İtalyan Gemileri Menteşe'nin önemli bir ulaştırma sorununu böylece çözümlemiş oluyorlardı» 1972 Haziran - Temmuz - Ağustos konuşmalarından, İstanbul. Hilmi Uran, «Hatıralarım» Ayyıldız Batbaası, 1957 - Ankara. s: 137.

si» genişkadrosu ve olanaklı bütçesiyle dikkati çeker. 1884 yılında Osmanlı Tütün Tekelini eline geçiren Reji ve örgütün kolluk memurlarıyla Muğla tütün kaçakçıları ve ekicileri arasında korkunç sürtüşmeler olmuş, yıllar süren kovalacama ve vuruşmalar görülmüştür. Tamamen yabancı çıkarların örgütü olan bu sömürü «düzeni»nde görev alan Türk memurlardan Kuvayı Milliye'nin yiğit ve kahraman adları çıkmıştır. Muğla'lı Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey, bu tür Reji Memurları arasında üstün yeri olan «mücahidin»dir.

6 — GÜVENLİK VE TOPLUM HAREKETLERİ

Ege Bölgesi, daha 15. yüzyıldanberi başkaldırma ve karşıkoyma hareketlerinin içindedir. Simavnalı Kadı Burhanettin, İzmir Beyzadesi Cüneydoğlu, Düzmece Menteşe, Yusuf Paşa, Sivri Bölük, Sarıbeyoğlu, gibi nisbeten eski ve Celali havası taşıyan, Atçalı Kel Mehmet Efe ve Çakıcı Mehmet Efe gibi 19. yüzyıla damgasını vuran nisbeten yeni ve zeybeklik kokan «hareketler» içinde sık sık görünen Muğla güvenlik bakımından hiç de durgun olmıyan bir geçmişe sahiptir (23). Toplumu uğraştıran başrı öncelik bakımından başta gelmektedir.

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğunda Kanuni Sultan Süleyman devrinin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Sultan Süleyman devri, hernekadar Osmanlı İmparatorluğunun «muhteşemliğini» dile getirirse de, iç düzende görülen gelişmeler bakımından aynı devir çıkarları konusunda çekişmeye durmuş kesim ve sınıfların birbirleriyle üstünlük yarışına giriştikleri çağ olarak da tanım-

(23) Ünal Türkeş, A.g.e., s: 59 vd.

kaldırma hareketleri içinde «Suhte-Öğrenci» ayaklanmala-

lanabilir (24). Hepsi de «Celali» genel başlığı altında toplanan ve 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl başlarında İmparatorluğu hayli meşgul eden iç-isyanların 1575 yıllarına (2. Selim'in sonu, 3. Murad'ın başı) doğru keskin biçimini aldığı görülmektedir. Muğla «Suhte» öğrencisini de saran bu devir hareketlerinin belgesel değerlendirmelerinde önümüze şöyle bir tablo çıkmaktadır.

Suhteler, şimdiki deyimiyle lise öğrencisidir. Başarılı suhte, yüksek «icazet» veren İstanbul Sahın Medreselerine girebilmek için önce üç yıllık «danişmentlik» öğreniminden geçecek, ancak bundan sonra «Sahın»a yazılabilecektir.

Suhteler, bir devre damgasını vuran büyük itirazlarını dile getirir ve giderek başkaldırırlarken, gerekçe olarak «sahına giriş hükmünün» yanlış ya da iltimaslı yollarda «suiistimal edildiğini ileri sürerler.

Anadolu Suhteleri, Danişmentliğe giriş işlemlerinde kabul edilmiş olan genel ilkelerin artık eskisi kadar aranmadığını, bu işde de iltimaslı ve sözü geçkin kesimlerin etken duruma geldiklerini söyliyerek öğrenim gördükleri şehirlerde birer ikişer ayaklanma yoluna giderler. Böylelikle sosyal hukukun «başkaldıranı» durumu olurlar ve sonu cinayetlere kadar varan taşkınlıkların içinde gözükürler. Bu halin, bazan yıllarca sürdüğü görülür. Hatta suhte ayaklanmalarının şiddetinden çekinen «şehir kadıları, müderrisleri, imamları, hatipleri ve ahaliden pek çokları» mal ve can korkusu içinde suhtelerle uyuşmayı, onların karşısında bulunmaktan yeğ tutarlar (25).

İşin dikkat çeken yanı halkın da ayaklanmaların meydana geldiği şehirlerde suhtelerin yanında yer almış

---

(24) Prof. Dr. Mustafa Akdağ, «Celali İsyanları» Ankara Üniversitesi Basımevi - 1963, s: 85.

(25) Prof. Dr. Mustafa Akdağ, A.g.e., s: 87.

olması ve suhte topluluklarına yiyecek ile silah bulmada çaba harcamasıdır (26).

Üçüncü Murad'ın birinci «cülus» yılı olan 1576 yılında yer yer harekette olan suhte bölüklerinden birine Muğla'da rastlamaktayız. Kara Sadık adlı bir «Suhte Başbuğu» Muğla ve yöresinde, başkaldıranların «sloganlarıyla» dolaşmakta, halktan yardım istemekte ve görünüşe göre bu isteklerinde kendisine yardımcı bir toplum bulmaktadır (27).

Belgeler, Muğla Medreselerini, suhte ayaklanmaları içinde daha iyi bir ittifakın ve diğer yerlere göre daha olgun bir «organizenin» içinde göstermektedir (28).

Muğla'da en «mükemmel» gösterisine erdikten sonra İstanbul Hükümetinin ivedi kararlarına neden teşkil eden «suhte hareketleri» nihayet **«Livai Menteşe Sancağı Beyine ve Livai mazburda vaki olan kadılara hüküm»** başlığını taşıyan 23 Ağustos 1582 tarihli «Nişan-ı Hûmayun»u yaınlatır ve bu humayun maddelerinde şu ilkeler önerilir (29):

«a) ... mukavele tarihine kadar olan suhte cürümleri affediliyor ve nakiplere mülazımlık vadolunuyordu.

b) Ehli örf ve kadılar, bundan sonra ne öğrencilere ne de akrabalarına karışmıyacaklar, suhte yolsuzlukları nakipler tarafından çözümlenecek, eğer bunlar yetenekli olamazlarsa, o zaman hükümetten yardım istiyecekler, kadıların ve ehli örfün karışmaları ancak bu şekilde olabilecekti.

---

(26) Prof. Dr. Mustafa Akdağ, A.g.e., s: 88.

(27) Prof. Dr. Mustafa Akdağ, A.g.e., s: 88 (Mühimme Defteri 28, s: 31, 86, 130, 252, 253, 257, 67, 133, 256'dan naklen).

(28) Prof. Dr. Mustafa Akdağ, A.g.e., s: 89.

(29) Prof. Dr. Mustafa Akdağ, A.g.e., s: 99 (Mühimme Defteri 48, s: 77'den naklen).

c) **«Ama şunlar ki yarar olup, şuğuldan feragat etmiş olalar, ol makulelerden delaletlerine tevbe ve istiğfar edenlere arz veresiz ki, Âsitane-i Saadetime getürüp ibraz eylediklerinde istihkaklarına göre riayet olunup gönüllü gediğine ve sair münasip olan dirliğe ahkâmı şerife verile »**

Bu fermanıyla (c) şıkkını öneren Padişah suhtelere yeni iş alanları bulmak gibi geçmişte benzeri olmıyan bir öneride bulunur ve anlaşmazlığa son vermenin kesin ve hatta ödünlü taraftarı olduğunu gösterir.

Bu «Nişan-ı Humayın»la iş bitmez. «Kefere Korsanları»nın kıyılarda yapmakta oldukları talan hareketlerini öne sürerek silah taşıma izni alan Ege'nin kıyı halkı, zaten mevcut olan toplumsal kargaşalığın ileri derecelere götürülmesinde başlıca etken olur. Devam eden suhte hoşnutsuzluğu ve bu hoşnutsuz kitleye yönelen kadı-reaya desteği, ehli örf ile halkın çoğu kez karşı karşıya gelen tutumlarını olumsuz yönde etkiler. Tahsildarlar tartaklanır. Yöneticiye yapılan karşıkoyma ve hakaret alevi gittikçe artar. Öyle çizgiye gelinir ki Muğla gene başta yer tutmaktadır. Aydın, Hamit (İsparta), ve Teke (Antalya) gibi komşu illerde de durum aynıdır. Böylece, birbirine çok benzeyen, coğrafi ve etnolojik dilimlerle adeta kütlevi bir bütünlük gösteren Güneybatı Ege İlleri, Celali karakteri bakımından da bölgede birbirinin tamamlayıcısı ve benzeri duruma gelirler. Silahlı bir karaktere bürünen ve suhte ile kadı gibi iki bilinçli kesimi Muğla yöresinde kendine önder seçen Celali Hareketi, temelinde yatan ekonomik, kültürel ve sosyal nedenler çözümlenmediği sürece «mikrostrüktürünü» örmeye devam edecek, ehli örfe küsen hoşnutsuz yığınların desteğiyle, gitgide büyüyen basit başkaldırma olaylarını genel karakteri içinde eritip toparlıyacaktır.

Nitekim, suhte hareketi gitgide halka yayılır. 16. yüzyılların sonunda Muğla'ya atanan ve Payitahttan henüz gelmekte olan Menteşe Beyi Semendir Bey, yolda, «Miri» mal tahsildarlarından birinin Fethiye'de öldürüldüğü haberini alıp oraya koşarken, Tavas'ta bıraktığı subaşısı, ve diğer «maiyet» adamları yerli reayadan hiç de iyi yüz görmezler. Hatta gece gece, kaldıkları evler basılır, mallarına ve canlarına kastedici hareketler görülür (30).

Ehliörfün buna karşı almış olduğu tedbir hergün daha çok sertlik, her köye daha fazla salgındır. Nihayet, yerel hareketlerin önünü alamıyan Payitaht, tarihe «Birinci Adalet Fermanı» diye geçen ünlü yetkisini yayınlar (1591). Buna göre, şikayetçi reaya, şikayet ettiği olaya veya kişiye karşı, köyünü bizzat koruyacaktır. Kaynaklar, Birinci Adalet Fermanını ilk uygulayan ilin Muğla olduğunu bildiriyor. Ellerinde yetki, omuzlarında silah ve başlarında kadılar ve suhteler olduğu halde şikayetçi reaya, şikayet ettiği ehliörf temsilcisi Sancak Beyine karşı kor, adamlarını Sancak devrine çıkarmaz (31).

Görülüyor ki 16. yüzyıl Muğlası, genellikle «Suhte Ayaklanması» içindedir ve bu hareket Celali genel karakteri içinde değerlendirilmiştir. Muğla köylerinin daha ileri gidip hükümetin her köye yiğitbaşılar tayin etmek hakkındaki emrini bizzat uygulayıp başlarına birer serdar seçmelerine ve ehli örfü içlerine sokmamağa andiçmelerine (32) karşın, 16. yüzyılı izleyen dönemlerde Muğla, bu tür yığın hareketlerine bir daha sahne olmaz. Ne var ki, sosyal ve ekonomik düzendeki çatlamalar gitgide büyür.

(30) Prof. Dr. Mustafa Akdağ, A.g.e., s: 118.

(31) Prof. Dr. Mustafa Akdağ, A.g.e., s: 151 (Numarasız Mühimme Defteri, sene 999, Hüküm tarihi: 15 Şevval 999'dan naklen).

(32) Prof. Dr. Mustafa Akdağ, A.g.e., s: 165.

Harpler, toprak kayıpları, zanaat ve tarımdaki çöküş, küçük el tezgâhlarının körelmesi, reji düyunu umumiye gibi olumsuz etkiler ve kuruluşlar Kurtuluş Savaşı öncesi Muğla'sında şekli ve görüntüsü geçmiş yüzyıllara göre değişik birtakım yeni kıpırdanma unsurları gösterir. Tek tek efeler, kızanlar, zeybekler ve eşkiyalar, bölge güvenliğinin pürüzleri haline gelirler. Bunlar arasında Ödemiş'in Çakıcı Efesi ünlü ve seçkindir. Marçal, Kıran silsilesinden, Çiçekli Döğüşbelen doğrultusuna doğru, Muğla'yı bir baştan öte başa geçip giden dağların yalnızlığına ve haşinliğine koşut, Çakıcı kimi zaman kıvrak bir kaplandır, akar gider. Kimi zaman da ağır bir zeybektir, meydanlarda kofralarda, köylerde... Günlerce dolaşır da, kimse birşey diyemez. Derler ki, Çakıcı devrin İzmir Valisinden habersiz hiçbirşey yapmaz (33). O Muğla'ya geldiği zaman ardındaki takip müfrezesi Aydın'da dolaşır. Aydın'a gittiği zaman, müfreze Muğla Dağlarını arar. Halkın, sevdiği efelere karşı buna benzer hikâyeler çıkardığı çoktur. Çoktur ama, Çakıcı'nın Ödemiş Dağlarında kendi adamları tarafından vurulduğu da bir gerçektir.

Bölge Çakıcı'dan sonra Pisili Kerimoğlu Eyüp Efeyi tanır. Kurtuluş Savaşı öncesinin güvenliği, folkloru, ve hesabında, Muğla, ençok Kerimoğlu ile uğraşır. Onun halka yakın ve kahraman gelen figürlerinden ilerki kuşaklara bir demet bırakır. Bu demet, Kuvayı Milliye'nin cesaret ve memleketseverlik isteyen havasında açılır bakılır ki, yolu ve yönü ne olursa olsun, Kerimoğlu benzeri efeler Kurtuluş Savaşı'nın yerel desteklerine ruh aşılamışlardır ve bu ruh nice sözü geçkinin ya da aydın geçinenin kılı kırk yaran hesaplarını daima eksik bulmuş ve daima yanlış çıkarmıştır.

---

(33) Murat Sertoğlu, «Kamalı Zeybek Mustafa Efe» Tercüman Gazetesi, Aralık 1972,

B — KÜLTÜR HAYATI

1 — MEDRESELER:

16. yüzyıl güvenlik sorunlarına gözatarken Muğla Medreselerinin canlılığına dikkati çekmiş ve Celali karakterleri üzerinde uzun boylu durmuştuk. Muğla'da kültür ve okul hayatının zengin geçmişi hakkında izlenimler veren «Suhte» olaylarının ardısıra 17. yüzyıla geliyoruz ve Evliya Çelebi ile karşılaşıyoruz.

1671 yılında Muğla'ya uğrayan Evliya Çelebi'nin dikkatini gene kültür hayatı ve okullar çeker.

«Ve bu şehirde ulema ve talebe çok olmak ile yedi medrese ve onbir mektebi sıbyan vardır» (34) şeklinde beliren Evliya Çelebi tesbiti 16. yüzyılda karşılaştığımız zengin Muğla kültürünün devam ettiğini gösterir. Kültürün yansımasını yaşayış, davranış ve giyiniş gibi sosyal belirtiler dizisinde izlemeye devam edersek önümüze hemen gene en taze ve en eski gözlemleriyle Eviya Çelebi çıkar:

«... Gerçi Anadolu şehirlerindendir. Amma halkı gayet şehrî ve farisîdan ve garibdost kavmi vardır... külah üzre beyaz destarı Mevlevî sararlar gayet salîh kimesneleri vardır...» (35).

Evliya Çelebi'nin 2170 hanelik (ortalama 9-10 bin nüfuslu, y.n.) Muğla'da 11 Mektebi Sıbyan ile 7 Medrese sayması şehir halkının geleneksel okuma eğilimini çok iyi yansıtır. Yüzyıllar boyu ülkenin okumuş kesimine seçkin ve yetişkin evlatlar veren Muğla, denebilir ki tarih içindeki somut yerini bu özelliğiyle alır.

---

(34) Evliya Çelebi, «Seyahatname» C: 9, s: 202.
(35) Evliya Çelebi, A.g.e., s: 202.

Kurtuluş Savaşı öncesinde Muğla Medreselerinin 15'e çıktığı görülür. **Menteşe Beyi Şucaattin'in kurup kısmen Katipzade kısmen Murtazaoğlu Hacı Ali Ağa'nın genişlettikleri Kurşunlu Medresesi, Hacı Fevzi Efendi'nin kurduğu Fevziye, Hacı Osman Ağa'nın Kayıkzade, Kahraman Bey'in Camiikebir, Tavasoğlu Osman Ağa'nın Şeyh Bedreddin. Hacı İbrahim Ağa'nın Tüccarzade, Hacı Osman Ağa'nın Saburhane Medreseleri, kurucularının adlarıyla anılan diğer Bali Efendi, Kurbanzade, Köstenzade, Mahmutzade, Selimzade, Hacı Şerif Efendi, Ali Efendi ve Kambur Ahmet Efendi Medreseleri** 1919'lar Muğlasının kültür hayatını devam ettiren dini eğitim kurumları halinde faaliyetlerini sürdürürler.

Merkez İlçe'nin bu 15 Medresesi yanında merkeze bağlı bucaklarda da etkin faaliyet içinde olan 7 medrese tesbit edilir:

Ula: **Bekir Efendi Medresesi**
Ula: **Hacıoğlu Hüseyin Efendi Medresesi**
Yerkesik: **Hacı İsmail Efendi Medresesi**
Bozöyük: **Hacı Süleyman Efendi Medresesi**
Ahiköy: **İbrahim Efendi Medresesi**
Leyne: **Hüseyin Efendi Medresesi**
Leyne: **İsmail Efendi Medresesi**

Ve nihayet bunlara ek olarak çalışan 12 Köy Medresesi Muğla Merkez İlçenin dini eğitim kurumlarına yoğunluk getirirler:

Gölcük: **Hacı Hüseyin Efendi Medresesi,** Kavaklıdere: **Mustafa Efendi Medresesi,** Bellibol: **Şahin Ağa Medresesi,** Yaraş: **Yusuf Efendi Medresesi,** Gibye (Bağcılar): **Hacı Hüseyin Efendi Medresesi,** Karabörtlen: **Balcızade Medresesi, Pisi** (Yeşilyurt): **Ama Hafız, Hacı Ömer Efendi, İsmail Efendi Medreseleri,** Eskihisar: **Hakkı Efendi Medresesi,** Genek: **Osman Efendi ve Memiş Efendi Medreseleri...**

2 — TEKKELER — DERGÂHLAR

Muğla'nın dini hayatını etkisi altında tutan en büyük İslam «Ekolü» Mevlana'nın kurmuş olduğu «Mevlevi Tekkesi»dir. Mevlana'nın ve Mevleviliğin Uç Beylikleri ile olan ilişkilerini «Nüfus» bölümünde belirtmiştik. Mevlana Ailesinin «bir aile politikası» haline gelen misyonerlik ve Konya egemenliğini yayma, Muğla'da çok etkili olmuş, Şahidi gibi derin ve ünlü bir Mevlevi ile bu politika doruğuna erişmiştir. Kurtuluş Savaşı başlarken görülen «Tekkeler» içinde tarafları ve politikası en yaygın olanı Mevlevi Tekkesi'dir.

Muğla Tekkeleri içinde ikinci sırayı **«Rüfai Tekkesi»** alır. Bilinen son şeyhi, Ethem Efendi'dir.

«Muğla Kadiri Tekkesi» ise etkinlik bakımından sonda yer alır.

Bunlardan ayrı bir de **«Nakşibendilik»** izine rastlıyoruz ki, bu daha ziyade meslek loncalarının bağlı oldukları bir «Tarikat» görünümündedir. Muğla'da sürekli dergah ve şeyhi de yoktur. Ancak çırakların kuşak bağlanma törenleri için iki, üç ya da yedi yılda bir Kırşehir Dergahı'nın şeyhi gelir.

Medreselerin olumlu ya da olumsuz «Ulusal Hareket-te» görünmelerinin yanında, Tekkeler ne ses verir, ne de rengini belli eder.

3 — OKULLAR

Şeri Eğitimden kısmen klasik ve laik eğitime geçişin başlangıcı 1864 yılıdır. Tanzimat'ın getirdiği üst yapı değişikliklerinden biri olan Rüşdiyeler, Muğla'da 1864 yılında benimsenir. 1892 yılında şimdiki lise dengi olan İdadi'ye çevrilen okul, 1916 yılında Sultani adını alır ve Müş-

tak Lütfi Bey'in çabasıyla Recai Güreli Caddesindeki büyük binasına taşınır.

2. Mahmut devrinin büyük «Kışlasını» 10 bin sarı altına tamir ettirip Sultani Binası durumuna sokan eğitimci Mutasarrıf Müştak Lütfi Bey, zamanında Şeyh Medreselerinde bir Darülmuallimin, şimdiki Kocamustaefendi İlkokulunda da bir «Kızlar İdadisi» açılır. Ne var ki yaklaşan «son»dur. İmparatorluk dört bir yanından çökmekte, temeller sarsılmakta, kurumlar, örgütler ve kitleler devletin çöküş yönünde bocalamaktadır. Görünen yollar İmparatorluktan apayrı yerlere uzanmakta, yeni düzen hilafetçi ve ümmetçi yörüngenin tamamen dışında belirmektedir. Bunun için iyiniyetli Müştak Bey'in çabaları sonuçsuzdur. Buna karşın 1864den buyana öğretim yapan Rüşdiye ve İdadilerin Muğla Kuvayı Milliyesindeki temel işlevleri üstündür. Muğla'daki laik ve milliyetçi görüş, İdadi ya da Sultani'de yoğrulmuş, Heyeti Milliyelerin pozitif, akılcı, uygarlıkçı ve Batıcı yönü aynı okullar mezunlarının çabalarıyla tesbit edilmiştir. Bir bakıma alaylının karşısında «okullu» olarak vaziyet alışın görüntüsünü veren bu durum, Ulusal Hareketin genel yörüngesinde de anlamını bulur. Katı muhafazakârlığı yıkan ve ümmet çerçevesinden milliyet bilincine eren Osmanlı aydını, bel bağladığı desteklerin zayıflığını bile bile karşı saldırıların şiddetini göğüslemesini bilir. Bu öyle bir göğüsleyiştir ki, 1870 yılında Hocamustafendi'nin kurduğu Muğla Kütüphanesi ve onun kapsadığı zengin felsefi, edebi, teknik literatür, ancak bu göğüste sahibini ve işlevini bulur. Pozitif kültürün yolu böylece Muğla'ya gelecektir ve bu yolun önüne hangi engel çıkarsa çıksın aynı itici güç, benzer aydınlık ve ruh içinde batılın, «iskolastiğin», hurafenin ve ikelliğin peşini bırakmıyacaktır.

4 — YAYIN HAYATI

Muğla'da basın-yayın hareketini başlatmak isteyen kişi, Mutasarrıf Münir Bey'dir. 1912 - 1914 yılları arasında Muğla'da bulunan Mutasarrıf Münir Bey, ilin duyduğu bu zorunluğu giderme yolunda ilk adımı atarak Muğla Özel İdare Basımevi'ni kurmayı planlamış ve araç-gereçleri Almanya'ya ısmarlamıştır. Alman Firmasının Muğla için hazırlayıp yola çıkardığı «Baskı Araç ve Gereçleri», birden patlayan Birinci Dünya Harbinin kaosundan kurtulamıyarak yolda kaybolur. İlk girişim böylece yarım kalır. İlin ikinci kıpırdanışı Kurtuluş Savaşı öncesinde görülür.

Anadolu işgali fiilen başlamıştır. İzmir'i alan Yunan ile Muğla'ya çıkan İtalya'nın arası hiç iyi değildir. Bu durumdan yararlanmalı, «Hululu Muslihane»nin «ödün»leri gereğince değerlendirilmelidir. 16 Mayıs 1919'da oluşan «Menteşeliler Müdafaai Vatan Cemiyeti» üyelerinden emekli Yüzbaşı Ula'lı Cennetzade Cavit Aker Bey, sorunu diğer üyelere açar. İtalyan kanalıyla bir Basımevi edinilmesi ve Ulusal Hareketi savunan bir gazete çıkarılması oybirliğiyle kararlaştırılır. Karar uyarınca Datça Kuvayı Milliye Komitesi üyesi olup Marmaris'te bulunan Emrullah Efendi sorunun izlemciliğini yürütür. Emrullah Efendi'nin Marmaris İtalyan İşgal Komutanlığı nezdinde yaptığı temasların sonucu kısa zamanda alınır. Buna göre girişim, Komutan tarafından olumlu karşılanmış ve Basımevinin hemen getirilip takılması» için harekete geçilmiştir.

1919'un Haziran ayı içinde İtalya'dan getirilen Basımevi araç ve gereçleri Muğla'nın Hacılar Hanı içinde kurularak Muğla Basın Hayatının ilk gazetesi «MENTEŞE» faaliyete geçer. 30 Haziran 1919'un Ramazan Bayramına rastlayan Pazar günü ilk sayısı çıkan ve kapışılan Men-

teşe 7 sayılık yayın hayatından sonra İtalya'nın kararıyla kapatılır ve raç gereçler sökülerek tekrar geri götürülür. Üç aylık şerefli bir yayın hayatı olan gazetenin sahibi Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey'dir. «Heyeti Tahririye Reisliği»ni Zorbazzade Emin Kamili Bey'in yaptığı ve Gölcükzade Şevket Emin Beyin «Müdürü Mesullüğü» altında faaliyet gösteren Menteşe, Muğla'nın Kurtuluş Hareketinde üstün yeri ve işlevi olan bir yayın organıdılr (36).

5 — KURTULUŞ SAVAŞI ÖNCESİNDE YÜKSEK ÖĞRENİMLERİNİ TAMAMLIYAN MUĞLALI SEÇKİNLER

a) MUĞLA MERKEZ İLÇE: Hacı Yusufoğlu Ali Rıza Efendi **(Şeyhülislamlık Fetva Emini)**, Hacı Hamzaoğlu Mehmet Zekai Efendi **(Muğla Müftüsü)**, Mustafa Muğlalı **(Kurmay Subay)**, Mercanzade Cemil Şerif Baydur **(Dr. Operatör)**, Mercanzade Hamdi Baydur **(Dava Vekili)**, Alipekoğlu Bekir Çaylı **(Dava Vekili)**, Müftüzade Ahmet Sadettin Özsan **(Muğla Sandık Emini)**, Mehmet Cemal Tan **(Muğla Ziraat Müdürü)**, Hacı Yusufoğlu Mehmet Esat Efendi **(Edebiyatçı)** Hacı Kadızade Hafız Sabri Aksoy **(Edebiyatçı, bestekar)**, Cemal Karamuğla **(Orman Mühendisi)** Kuloğlu Zihni Derin **(Ziraat Mühendisi)**, Topaloğlu Hüseyin Avni Ercan **(Dr.)**, Muhsin Ertuğlu **(Dr.)**, Hüdai Karataban **(Mülki Kaymakam)**, Şamlı Mehmet Efendi **(Eytam Müdürü)**, Akşehirlizade Mehmet Hilmi Efendi **(Müderris)**, Yaraşlıoğlu Recep Efendi **(Müderris)**, Mehmet Emin Tetik Efendi **(Müderris)**, Türizade Fettah Efendi **(Eczacı)**, Mehmet Salih Efendi **(Eczacı)**, Bekir Efendi **(Askeri Dr.)**, İzzet Bey **(Orman Mühendisi)**, Hacı Nasuh-

(36) İlerde yayımlıyacağımız «Muğla Basın Tarihi»nde gazete ayrıntılı olarak incelenmiştir y.n.

oğlu Cevdet Bey **(Dr.)**, Rum Mihal Barutçu **(Dr.)**, Rum Haralambo **(Eczacı)**, Sucuzade Emin Bey **(Arabistan Mal Müdürü)**, Yerkesikli Ahmet Efendizade Hoca Şerif Efendi **(Rüşdiye Öğretmeni)**, Yerkesikli Hacı Velizade Hoca Hasan Efendi (**Müderris)**, Yerkesikli Hacı Hasanzade Münil Efendi **(Müftü)**, Yerkesikli Çelebizade Hacı İsmail Efendi **(Müderris)**, Pisili Hacı Ömer Efendi **(Müderris)**, İskender Ağazade Abdullah Efendi **(Müderris)**, Murat Beyzade Sami Bey **(Dava Vekili)**, Şükrü Ağa oğlu Saffet Tekinalp **(Savcı)**, Azmioğlu Celal Bey **(Orman Mühendisi)**, Moralızade Mukaveletçi Ömer Efendi **(Muğla Noteri)**, Rifatların Rifat Bey (Subay).

b) MİLAS İLÇESİ:

Halil Menteşe **(Hukukçu, Osmanlı Meclisi Mebusan Reisi)** İsmail Hakkı Bey **(Dr.)**, Halil İbrahim Efendi (**Müderris)**, Mehmet Rüştü Efendi **(Müftü)**, Müezzinzade Mehmet Sadık Efendi **(Müftü)**, Fehmi Algün **(Hakim)**, Servet Bey (Dr.)

c) FETHİYE İLÇESİ:

Yunus Nadi Abalıoğlu **(Gazeteci)**, Pürşah Halit Aktan **(Dr.)**

d) BODRUM İLÇESİ:

Hilmi Uran **(Mutasarrıf)**, Ahmet Şefik Kolaylı **(Veteriner)**, Avram Galanti Bodrumlu **(Musevi, Tarih Profesörü)**, Şahımoğlu Mehmet İhsan Kaynak **(Mutasarrıf)**, Şahımoğlu Mustafa Mümtaz Kaynak **(Askeri Kaymakam)**, Şahımoğlu Yusuf Hatemi Kaynak **(Hakim)**, İstamat Özdamar **(Rum, Hakim)**, Ahmet Toker (**Avukat)**, Şükrü Kaya **(İstanköylü, Hukukçu)**, Alemdarzade Mümtaz Bey **(Dr.)**

e) YATAĞAN İLÇESİ:

Menzilcizade Yakup Efendi **(Müftü)**, Abdizade İbrahim Efendi **(Müderris)**, Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi

(Müderris), Bozarmutlu Nuri Sungar **(Doğal Bilimler Öğretmeni).**

g) ULA İLÇESİ: Bekir Efendizade Osman Efendi **(Müderris),** Cennetzade Cavit Aker **(Jandarma Yüzbaşısı),** Demircioğlu Yusuf Ziya Bey **(Darüleytam Tarih Öğretmeni).**

h) MARMARİS İLÇESİ: Saitoğlu Münir Bey **(Dava Vekili).**

i) DATÇA İLÇESİ: Dede Rıfkı Efendi **(Şair, bestekar)**

EKONOMİK YAPI

A — TARIMSAL HAYAT

1 — OSMANLI TOPRAK REJİMİ

Anadolu Selçuklu Devletinin 1308'de Moğol İlhanlıları tarafından yıkılmasıyla kurulan Anadolu Beyliklerinde topraklar «malikaneler» ve «evlatlık vakıflar» haline gelmiştir (1).

Toprağın bu şekilde düzenlenmesini kaynaklar, İslami miras hukukunun toprağı bölücü niteliğini gidermek ve büyük toprak mülkiyetini bir aile mülkü haline sokarak toprak soyluluğunu devam ettirmek şeklinde açıklarlar (2).

Osmanlılar büyümeğe başladıklarında bu toprak sisteminin merkezî otoriteye darbe vuracağını anlarlar ve «malikaneler» ile «evlatlık vakıflar»ı özel kişilerin elinden alıp devletleştirirler. Böylelikle önceden özel kişilerin adına çalışan ve mülkü onlardan kiralayan köylü doğrudan devlete bağlanmış olur. Toprağın eski sahipleri de toprağın başında, Timarlı Sipahi adı altında bir çeşit devlete bağlı memur olarak bırakılır. Ancak bütün bu iş-

(1) Dr. Muzaffer Sençer: Dinin Türk toplumuna etkileri; Garanti Mat. İst. 1968. S. 184.

(2) Dr. Muzaffer Sençer: A.g.e., s: 184-185.

lemlerin alışılmış kural ve geleneklere olduğu kadar, alışılmış kişilere de saygı göstermek suretiyle gerçekleştirildiği bir gerçektir (3).

Osmanlı toprakları devletleştirildikten sonra esaslı üç bölümde ele alınır:

1. Haracî topraklar
2. Öşrî topraklar
3. Mirî topraklar (4).

Haracî topraklar fethedilen ülkelerde haraca bağlanan topraklardır. Öşrî topraklar sahipleri müslüman olan mülklerdir. Öşrî toprak sahibi devlete her yıl 1/10 ürün vergisi ödemekle yükümlüdür. Bunları her kazadaki Tımarlı Sipahiler toplar. Mirî topraklar devlet topraklarıdır. Her ne kadar Osmanlı toprak rejiminde mülkiyet devletin ise de büyük malikanelerin dışında kalan ufak toprak parçaları özel mülkiyet hakkına sahip kılınmıştır. (Öşrî topraklar) Toprağı devletten kiralıyan köylü, mülk sahibi olmasa da öşürünü ve çift akçesini verdiği sürece ve toprağı üç yıl boş bırakmadıkça bir nevi hak sahibi olmakta, ölünce oğlu aynı hakka sahip olarak devlete muhatap olmaktadır.

Oğlu olmıyan bir kimse geride kız bırakmışsa, Tımarlı sipahi yeniden tapu bedeli alarak toprağı öncelikle ona bırakmakta, tapuya hakkı olanlar belli sürede bu hakkı kullanmazlarsa toprak yakın akrabasından uzak akrabasına götürülerek verilmektedir (5).

XVIII. y.y.ın yarılarına doğru mirî toprakların yönetiminde bir değişme görmekteyiz. 1750 yıllarına kadar resmi görevi olan devlet memurları (Paşalar ve Sancakbeyleri) tarafından yönetilen mirî topraklar bu tarihten

(3) Dr. Muzaffer Sençer: A.g.e., s: 186-187.
(4) Dr' Muzaffer Sençer: A.g.e., s: 190.
(5) Dr. Muzaffer Sencer: A.g.e. s. 193.

sonra yerli halk tarafından, yani yerli halka kiralanmak suretiyle yönetilir (6).

Bir sancak içindeki devlet topraklarını kiralayan kişiye «Mütesellim» ya da «Mültezim» onların kazalardaki yardımcılarına da «Ayan» denirdi.

Mütesellim ve ayanlar, çevrenin itibar sahibi ve paraca zengin tımarlı sipahi ailelerinden çıkmışlardır.

Genellikle disiplinli bir tahsilden geçmiyen ve hatta bazen cahil olan mütesellim ve ayanlar XIX. yy. Osmanlı İmparatorluğunun yerel soy asaleti güden tatlı belalarıdır. Ne onlardan vazgeçilebilir, ne de doğru dürüst tedip ve tenkil edilebilirler.

Osmanlı Toprak Düzeni Tanzimatla (1839) yeni bir düzene girer.

Mütesellim ve ayanlıklar kaldırılır. Bunların görevi «Muhassıl» denilen memurlara verilir. Ne var ki muhassılların hiç biri müetesellim ve ayanlardan daha adil görev yapmazlar (7).

Mütesellim ve ayanlar, kayıtlarından anlaşıldığına göre geleneksel haklarını 1858'lere kadar sürdürebilmişlerdir (8).

1847'de bir yenilik olarak toprağın babadan yalnız oğula değil, kız çocuğa da geçebileceği hükmü getirilir. Ek olarak kadınların ellerinde bulunan öşrî toprakların çocuklarına geçemiyeceği yolundaki kural kesinlikle geçersiz kılınır (9).

1858'de ise yepyeni bir arazi kanunu çıkartılarak toprakta özel mülkiyetin kapıları açılır (10).

---

(6) K. Ekrem Uykucu: Muğla Tarihi, As Matbaası, 1966 İst. s. 95.

(7) Muzaffer Sençer: A.g.e., s: 198.

(8) K. Ekrem Uykucu: A.g.e.

(9) M. Sencer: A.g.e. 200.

(10) M. Sencer: A.g.e. s: 201.

Bu arada Batılı devletler de mirî toprakların halka intikal ettirilmesini ve yabancılara mülk ve toprak tasarrufunda hak tanınması isteklerini yoğunlaştırırlar. Nihayet 1867'de Osmanlı topraklarının yabancı uyruklulara da satılabileceği ilkesi kabul edilir.

Devlet topraklarının sancakbeylerinden veya paşalardan yerli aileler eline geçmesi ya da özel mülke devri, bozulan merkezi otoriteyi daha çökertmekten ve yoksul halk kütlelerini daha ezmekten başka hiçbir işe yaramaz. Nitekim «Celali» isyanlarından sonra Muğla'da zeybek, şaki ya da eşkiya olarak dağa çıkanlar hep bu dönemin kişileridir.

2) MUĞLA TOPRAK REJİMİ:

1750-1858 yılları arasında başlıca üç büyük Müteselim Ailesince yönetilip işletilen Muğla Miri Toprakları **(Tavaslıoğulları, Hasançavuşoğulları ve Abdülaziz aAaoğulları)** 1858 Osmanlı Arazi Kanununamesinin yürürlüğe girmesiyle büyük ölçüde özel kişilere geçer.

1858'de satılğa çıkan Muğla Mirî Topraklarının ilk elde üç büyük alıcısı vardır.

Muğla Ehliörf kesiminin temsilcisi Hacı Kadı diğer iki alıcıya yaşlılığını ileri sürerek merkez şehrin mirî mallarına dokunmamalarını söyler. Muğla Şehrinin mirî karakterdeki bütün han, hamam, ktraathane ve dükkânlarıyla toprakları böylece Hacı Kadı tarafından satın alınır. Sıra ilçeler topraklarına gelince, bu kez diğer alıcılar yakın ilçelere dokunulmamasını ileri sürerek Hacı Kadı'ya Datça çiftliğini bırakırlar (11).

1822 Mora İsyanının Anadolu'ya serptiği aileler ara-

(11) Aile mensuplarından olup Muğla'da avukatlık yapar. Faruk Aksoy'la yapılan konuşma ve «istişarelerden».

sında olan Şevket Ağa, Yerkesik, Pisi Çiftliklerine sahip olur (12).

Muğla Kethüdalarından Hacı Cemal Efendiler ailesine bu üleşimin en büyük payı düşer. Köyceğiz'de Mütesellim Hasan Çavuş topraklarının Güney sınırı olan Dalaman Çayından Fethiye İlçesine kadar sıralanan beş büyük çiftliğin tutarı da Hacı Cemaller tarafından ödenir (13).

a) MÜTESELLİMLERE VE TIMARLI SİPAHİLERE DÜŞEN PAYLAR:

Mirî Toprakların 1858'de satılığa çıkarılması şehirlerdeki ehli örf sınıfını harekete geçirirken 1750-1858 arasının güç sahibi Mütesellim Aileleri de nüfuz bölgelerindeki toprakların büyük ölçüde sahibi durumuna geçerler. Bunlardan Tavaslıoğulları, kendi nüfuz çevreleri olan Denizli - Tavas topraklarında kayıtsız hak sahibi durumuna gelirler.

Hasançavuşoğullarına düşen pay, Köyceğiz ve Ula Çiftlikleridir.

Abdülaziz Ağaoğulları da Milas'ın büyük topraklarına sahibolurlar.

Muğla'nın 1876 yılına kadar 25 «kaza»ya bölünmüş toprakları üstünde, uzun yüzyıllardanberi devlet adına iş gören bir o kadar da «Tımarlı Sipahi» ailesi, «Kadılar» ve Mütesellim Yardımcısı «Ayan» ehli vardır. 1858 Arazi Kanunnamesi bu ailelere de geniş topraklar sağlar. Bu ailelerin bir bölümü daha geçtiğimiz yüzyılın sonlarında topraklarını tamamen köylüye ve çiftçiye» satarken diğer bölümü Cumhuriyete de aynı gücün sahibi olarak girer.

(12) Faruk Aksoy'un dede anılarından naklen.

(13) Aile mensuplarından olup Muğla'da sigortacılık yapar. Orhan Tüzün'le yapılan tapu tetkikleri, konuşmalar ve istişarelerden.

Bu tür aileler merkez ilçede örneklenecek olursa Muğla Tımarlı Sipahi ailelerinden Kethüdazade Zorbazlar baş sırayı alır. Bozöyük, Bahçeyakası ve Bozarmut'un verimli çiftlik alanları bu ailenin 1858 sonrası tapulu malı olarak gözükür. Örneklerimizi devam ettirmek istersek, Hacı Memiş Ağazade Şerif Efendiler Ailesini de Gökova ve Marmaris taraflarında büyük çiftliklerin sahibi olarak görürüz. Bunları gene eskinin Kethüda ve Tımarlı Sipahi ailelerinden örneğin, İskender Ağalar, Hacı Osman Ağalar, Hasan Kadılar ve Alaybeyler izler. Toprak ve kapital varlıklarına sonradan tanık olduğumuz bazı aileler işte 1858 in bu egemen kesiminin çökmeye başlayıp toprağını büyük ölçüde elinden çıkarmasıyla, ya da egemen ailelere damat olarak güçlenme yoluna girerler. Araştırırsak, Akcova Çiftliğinin tamamına sahip görünen ve bu niteliğiyle yüzyılımızın başlarında Muğla'nın egemen kesimi arasında yeralan Sucular'ın, bu çiftliği, Şerif Efendi'ler ailesinden aldıkları ortaya çıkar. Arabistan Mal Müdürlüğünden büyük varlıkla dönen Sucuzade Emin Efendi, servetini toprağa yatırıp «feodal» uzantının bir noktasında kendini böylelikle gösterir. Büyük akar sahibi olarak beliren Dr. Hüseyin Avni Bey, Şevket Ağa damadı olarak güçlenmenin ikinci örneğini kanıtlar.

İlçelerde de durum aynıdır. Ula, Yerkesik, Yatağan gibi merkeze yakın ilçelerin yakın ve uzak geçmişlerinde feodal güç olarak beliren aileler ya Yerkesik Kadıları gibi ehliörf temsilcisidirler ki bir kolları Yatağan'da Fehmi Beyler olarak gözükür, ya da Yatağan'lı Hacı Mustafa Ağalar, Yerkesikli Hacı Abbak Ağalar ve Çavuşlar, Ulalı Hacı Ali Beyler, Hacı Hüseyinler, Hacı Yusuflar ve Gölcüklüler gibi aynı ilçelerin yakın akrabaları olarak uzun devirler egemen olan Tımarlı Sipahiliğin yerel temsilcileridir.

Muğla Toprak düzeninde mülkiyetin tabana yayılma-

sı 1858'den itibaren, devlet, mütesellim, kadı, sipahi silsilesini izleyerek önce paralı memurlara gelir dayanır. Giderek ortakçı tütün ekicileri ve tüccarlarıyla ufak ünitelere kadar genişler. Cumhuriyete kadar tek tük görülen bu yayılma hareketi Cumhuriyetle beraber hızlanır ve bugünkü durumunu alır.

Kurtuluş Savaşı başlarken beliren kutuplar ve akımlar içinde Muğla Toprak Feodalitesinin hemen bütün temsilcilerini görmek mümkündür. Bunlar arasında Zorbazzade Ragıp Bey, Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey ve Hacı Memiş Ağazade Şerif Efendi dikkati çeken kişilerdir. Dünya görüşleri değişik yörüngelerde olmasına, zıt «fırka» ve akımların içinde görünmelerine karşın, Muğla Ulusal Hareketinin maddi harcamalarında herbirinin erişilmez katkısı vardır. Şerif Efendi, sürekli devir yapan sermayesinden zaman için «astronomik» olan payı hiç çekinmeden Ulusal Harekete verir. Ragıp ve Sabri Beyler, gereğince işletilemiyen büyük topraklarını yavaş yavaş elden çıkararak Ulusal Kurtuluşun harcamalar kesimini hafifletme yolunu seçerler.. Öyle ki, devrin heyecan ve mücadele unsuru Kuvayı Milliyedir ve bu unsurun bütün yükü, olanca idealiyle, saydığımız son iki kişinin omuzlarındadır. Zorbazlar Ailesinin mahkeme kararıyla uzun yıllar «Mütevellisi» olan Tahsin Alabay'ın anıları Ragıp Beyin, Kuvayı Milliyeye yatırılan gelirinin büyük «bilançosuyla» doludur. Gene Cavit Aker'in notlarında Sabri Beyin akarını, tam varlık olarak Muğla Kuvayı Milliyesinde görmek mümkündür. Politikada geri duran, hatta İtilafçılar içinde görülen Şerif Efendi'nin bağış ve yardımda ulaştığı ileri çizgi ise, bugün İttihatçı İtilafçı bütün unsurların saygısında ve vefalı anılarındadır.

b) RUM VE YAHUDİLERE DÜŞEN PAYLAR: 1858 den sonra Merkezde Barutçular, Milas-Varvil'de Hacı Protromoslar, Fethiye Merkez ve Kaya'da Lövizidi, Manol

ve Murdahaylar, büyük çiftlik sahibi Rumlar olarak sivrilirler. Bunların hepsi de Yunanlılık tezinin peşinde giden yerli işbirlikçilerdir. Ulusal Hareketle başlayan ulusçuluk ve «uygar»cılık akımlarından şiddetle rahatsız olmuşlar, Rumluğun avam sınıfını kışkırtmada titiz ve hesaplı davranmışlardır.

B — TİCARET VE ENDÜSTRİ HAYATI

Toprak düzeninde bu çözülmeler görülürken devlet maliyesinde de istikrazlara girişilir. Kırım harbi dolayısıyle sarsılan Osmanlı bütçesi için Fransa ve İngiltere'nin kasaları emre hazırdır. Bu ülkelerden çok miktarda yardım alınır. Sözde bu yardımlar reformlara ve yatırımlara yatırılacaktır. Fakat yatırımların başında Rum ve Ermeni direktörler vardır. Çünkü Osmanlı tüccar değil rençberdir ya da devlet konağında kâtiptir. Tanzimatın bu kurumları Aum ve Ermeni direktörlere yarar. Onlar da aynı Fransa ve İngiltere gibi Osmanlı İmparatorluğuna borç vermeye başlarlar (15).

Bu durum 1879 yılında yerli Rum ve Ermeni alacaklılarla yapılan Rûsumu Sitte (16) ve 1881 yılında Batılı alacaklılarla imzalanan «Muharrem Kararnamesi» gibi iki talihsiz anlaşmayla sona erer. Muharrem Kararnamesinin imzlandığı gün artık Osmanlı İmparatorluğu bir yandan tamamen azınlık bankerlerinin, diğer yandan Batılı kapitalistlerin sultasına girmiş olur (17).

Reji Tekeli, tuz tekeli, ispirtolu içkiler resmi, ipek öşrü, pul vergisi, balık avı resmi gibi gelirler, tamamen

(15) Prof. Niyazi Berkes: «200 yıldır neden bocalıyoruz» Yön yayınları s. 24.

(16) Prof. Kenan Bulutoğlu: «Türkiye ve yabancı sermaye» Gerçek yayınavi 1970, s: 78.

(17) Prof. Kenan Bulutoğlu: «Türkiye ve yabancı sermaye» A.g.e., s: 81 tablo: 8.

Dûyunu Umumiyeye bırakılır ve İmparatorluğun karanlık yolunda yeni tehlike çanlarının sesi yükselir.

MUĞLA TİCARET VE ENDÜSTRİ HAYATI

Elde olan kaynaklar Menteşe'nin başlimanını Balat olarak gösterir (18). Balat bugün denizden hayli içerde kalmış hali ve tarihten izler taşıyan yıkık-dökük havasıyla eski saltanatından çok şeyler yitirmiştir. Söke'ye bağlı köy, 14. ve 15. yüzyılların bayındır Balat'ı, «Sufi-dini» ilkelere dayalı Ahilik Örgütünün de kök saldığı eski ihraç limanıdır. Bu liman, Menteşeli tüccarların getirdiği buğday, safran, susam, bal, balmumu, palamut, zihabe, şap, maroken deri, köle, cariye, balık, ve miyankökü gibi ihraç mallarının Venedikli tüccarlara satıldığı kenttir. Menteşe'nin kalay, kumaş, sabun ve kurşun gibi zorunlu maddeleri de bu limandan içeri girer.

Menteşe'nin daha Güneyine inersek Marmaris ve Meğri (Fethiye) Limanlarıyla buluşuruz. Bu limanlar da Menteşe Beyliğinin yılda 100 bin kg. tutan «Storax» günlük üretimini dış pazarlara ulaştıran gemilerle doludur.

Osmanlı Ülkesinin Menteşe Sancağı keresteciliğin, dokumacılığın, keçe külahçılığın, «yekpare» keçe hırkakacılığın, seccadeciliğin, kırmızı dülbent börkcülüğünün, üzümcülüğün ileri gittiği bir «sancaktır». İhraç limanları da Gökova ve Güllük'tür. Ve üstelik Muğla Merkez, bütün İmparatorluk boyunca yerli Rumlardan başka ortak tanımaz. Bu özelliği Evliya Çelebi de sezmiş ve 1671 lerde şu notu düşürmüştür:

«Ve bu şehirdede Ermeni ve Yahudi yoktur. Ve gelüp kalma muammer olmaz.» (19).

---

(18) Paul Wittek, Menteşe Beyliği, 13-15. Asırlarda Garbi Küçük Asya Tarihine kısa bakış, s: 123.

(19) Evliya Çelebi, A.g.e., C: 9, s: 202.

Kurtuluş Savaşı öncesinin büyük ticaıeti kısmen kereste, kısmen de tütün üzerine kuruludur. Ayrıca bunlara ek olarak günlük yağı ve zeytinyağı ticareti Muğla'ya özgü birer ticaret dalı olarak belirir.

Muğla Kereste İşletmeciliğinin büyük adları Zorbazzade Ragıp Bey, Şerif Efendi, Hamza Bey ve Rum Barutçularla Dimistoklulardır. Bunların ardısıra Muğlalı Mestan Efendiler de kereste tüccarlığının önde gelen adlarıdır. Adını saydığımız kereste işletmecileri, Merkez İlçenin Göktepe, Marçal, Yılanlı, ve Kıran Ormanlarıyla Köyceğiz Dağlarında büyük bıçkı makineleri kurmuşlar, çok sayıda işçi çalıştırmışlardır. Şerif Efendi orman işçisini büyük ölçüde İmparatorluk sınırları içindeki Bulgaristan'dan karşılamış ve dolayısıyla Muğla'ya Bulgar toplumunun özelliklerini tanıtmıştır. Bu durum en çok Muğla'nın dikkatli seçkini folklorist Hafız Sabri Bey'e yarar. Meraklı Hafız, Bulgar işçilerinin «Folk» gösterileriyle bizzat ilgilenir. Saatlerce onların figür ve «rask»larını izler. Belleğindeki folk kültürünün kapsamına zengin çizgiler katar.

Muğla Merkezin büyük kereste işletmecilerine küçük çaplı bıçkılarıyla katkıda bulunan Yerkesikli Hacı Kırmızıoğlu Hacı Süleyman, Ömer Ağa, Hacı Osman ve Denizovalı Emin Ağa'lar kerseteciliğin ticari karakterini genişleten yerel adlardır.

Reji Döneminde ve daha önceleri, kaçak ve ilkel yöntemlerle yetiştirilen tütün, ruhsatlı tüccar görüşün değerlendirisine 19. yüzyılın hemen son yıllarıyla 20. yüzyılın başında sunulur. Eskihisarlı Murat Bey, Milaslı Murat Salih Menteşe, Kocagöz Yahudi ve Rum Protromos ve Feyzullah Ağa, Yatağanlı Fehmi Bey, Muğlalı Hafız Sabri Bey, Şerif Efendizade Akif Ağa, İskender Ağazade Osman Ağa, Yerkesikli Ömer Ağa, Hoca Şerif Efendi ve Ali Rıza Efendiler, Ulalı Bahattin Ağa, Ali Bey, Hacı Halil

ve Hacı Salih Ağalar, Karabörtlenli Balcızade Hüseyin Efendi tüccar görüşle ekilip yetiştirilen Muğla tütüncülüğünün önde gelen ilk adlarıdır.

Sığala (günlük) yağı ticaretini Ulalı Hamza Bey ile Hafız Karazeybek büyük çapta ellerinde tutarlar. Karazeybek, Rodoslu Yahudi Salamon El Hedef ile sığala manda derisi takası yapar. Bu deriler gene aynı elle Hindistan'a kadar gider.

Muğla'da canlı hayvan kesimi ve besiciliğini yapan Abdaloğullarının yanısıra deri ticaretini geniş çapta yapanlar, Tavaslı Abbak Süleyman Efendi ve «şürekâsı»dır.

Kurtuluş Savaşı öncesinde dericilik kadar önemli ve yerel karakter gösteren ticaret kolu palamutçuluktur. Bunu da Murtazaoğlu Hacı Ali Ağa uzun yıllar elinde tutar.

Manifatura ticareti yerli Rumların elindedir. Devrin önde gelen manifatura tüccarları, Ucuzcu Hacı Şerif, Murtazaoğlu Hacı Ali, Satıroğlu Süleyman, Kökçüoğlu Osman, Karahafızoğlu Hakkı, Hacıgazezoğlu İlhami, Terzi Hacı Ömer, Mahmutzade Hacı Hamdi, Hacı Mahmutzade Hamdi, Ula'lı Yahya, Ula'lı Hafız Mehmet, Ulalı Hacı Halil ve Salih Ağa, Serezlizade Memiş, Okkazade Mehmet, Hacı Hasanzade Halil İbrahim, Köseoğlu Hüseyin, Türidizade Kamil, Yerkesikli Hacı Hasan, Hacı Molla Hasan ve Hacı Yahya Efendiler, İzmirle olan ilişkilerini Muğlalı Barutçular aracılığıyla yürütebilirler. İzmir Piyasasını da ellerinde tutan Barutçu ailesi, adı geçen Türk tüccarların ilk poliçe kaynaklarıdır. Ancak Muğla'da alınan Barutçular poliçesi sayesinde İzmir alışverişi kolay ve mümkün hale gelir.

Gıda maddesi satanların İzmir'de başvurdukları tüccarlar, genellikle Yahudi'lerdir. Bu yöndeki ilişkilerin çoğu örneğin, Marmaris'li Hayim Emato'nun kefaletiyle yürütülür. Fakat Yerkesikli Hacı Hasan gibi, Yahudiler

nezdinde çok itibar kazanmış Türk tüccarları da vardır ve bunlar alışverişlerini herhangi bir aracıya gereksinmeden mükemel ilerletirler.

Zeytin ve zeytinyağı ticareti de büyük ölçüde Milas Rumlarının elindedir. Bunun yanısıra, Ula'lı Gölcüklüzade Emin Ağanın Milas çiftliğinde zeytincilik geliştirilir. Bu diziye Sağıroğullarıyla Sarıoğulları da katılır. Özellikle Gölcüklüzadenin denemesi iyi sonuç verir ve zeytinyağı ticaretinde etkinlik yavaş yavaş Milas'lı Türk tüccarlara geçer.

Muğla'da endüstri küçük el tezgâhlarıyla ötedenberi varlığını sürdürür. Evliya Çelebi'nin işaret ettiği dülbent börkü, seccade, yekpare keçe hırka ve başlık gibi herbiri birer dokuma ürünü olan giyim eşyaları Muğla Endüstrisinin tesbit edilebilen ilk izleridir.

Kurtuluş Savaşı öncesinde Muğla Merkez ipekli, pamuklu yünlü «düven» dokumalarıyla ünlüdür. Milas'ın kadîm özelliği Gereme ve Karacahisar Halılarıdır. Fethiye'de ise Beşkaza Kilim ve Seccadeleri yaygındır.

Muğla Endüstrisinin eskidenberi ünlü ve geçkin kuruluşu hiç şüphesiz «Bodrum Tersanesi»dir.

Tersanenin tarihi M.Ö. 323-193 yıllarına kadar iner. Karya, dolayısıyla Halikarnas bu yıllarda Mısır egemenliği altındadır. Avram Galanti, Mısır'ın üç sıra kürekçiyle yürütülen harp gemilerinin Bodrum Tersanesinde yapıldığına işaret eder.

Tersanenin yakın çağlardaki önemi 3. Sultan Selim zamanında tekrar artar. İdarenin ve ordunun «reorganizesi» yolunda birtakım «reform» tedbirlerine zorunluk duyan 3. Sultan Selim, ülke ileri gelenlerinden bu yöndeki tedbirler için görüşlerini belirtmelerini ister. İlgililerin 1791 yılında verdikleri raporlarda Bodrum Tersanesinin yeniden ele alınması, tersanenin genişletilmesi ve

büyük gemi yapımına elverişli hale getirilmesi istenir (20)

19. yüzyıl başlarında, Bodrum Tersanesinin bu yönde hayli ileri gitmiş olduğu görülür. Padişah Selim'in çabalarından sonra Osmanlı Donanmasına katılan bazı büyük gemilerin Bodrum'da yapılmış olduğu bilinen gerçektir. Fakat 2. Abdülhamit'in 33 yıllık durgun döneminde harp tekniği ve cihazlanması bakımından hiçbir ileri atılım yapılmadığından olacak, tersane yavaş yavaş önemini yitirmeye başlar.

Kurtuluş Savaşı öncesinde bu tersanenin işlevi silinmiştir. Savaş Cephelerine dağılan ve Alman Tekniğine yaslanan Osmanlı politikası, ne Bodrum'un tersanesinde ne de büyük Sanayi Devriminin yapımındadır. Fırkacılık, ve Panislamist, Panturanist akımlar arasında artık gideceği yönü bile şaşırmış ve endüstriyel ihmalinin kendine pek pahalıya malolacak «gaybubet» çukurlarına düşmüştür.

Milas Halıcılığı 18. yüzyılda ilk ürününü verir. 19. yüzyılda aşamaya geçer. Sermaye ve tezgahlar Türk unsurların elindedir. Fakat boyacı ustası ve desinatör Rum kesimindendir. Böylece gerek zanaat gerek endüstri alanında Rumların el atmadığı dal kalmaz.

Deri endüstrisinde Muğla Merkezin gösterdiği Türk karakter, Bodrum'a doğru niteliğini yitirerek tekrar Rum görüntüsüne bürünür. Muğla, öncedenberi, gerek merkez gerekse Bodrum Debbağhanelerinde, eski Menteşe Beyliğinden bu yana iyi cins ve ihraç malı dericilk işlemine sahnedir.

Yağ endüstrisinde Ula'lı Gölcüklüoğlu ve Bodrum'lu Nalbandoğlu adlarının karşısıra Milas Ovası, Güllük'ten Söke'ye kadar Rum Endüstricilerinin girişimleriyle do-

(20) Prof. Dr. Avram Galanti Bodrumlu, A.g.e., s: 73.

ludur. Sıra sıra yağ ve sabun fabrikaları bu yörenin ve Rum kesiminin egemen karakteri olarak belirir.

Muğla endüstrisi giderek bardakçılık, kâsecilik, sırlı desticilik ve çanakçılık gibi ufak yan kollara ayrılır ve kireççilik ile değirmencilikte son bulur. Bütün bu dallar, Bodrum'un Mazı, Bitez ve Çömlekçisinden Datça'nın Bedya'sına kadar irili ufaklı Rum İşletmecilerinin elindedir. Endüstriyel ve zanaata ilişkin dallardan şiddetle çekinen ve kaçan Türk unsurlar ise buğdayı öğütüp hak geçirmenin günahından tutunuz, taşı yakıp doğaya isyankâr düşmenin korkusuna varana kadar, gerçek dışı saplantıların esrarına daha çok gömülür.

Diğer yandan Bodrum'un Karakaya'sındaki simli kurşun damarı, Milas'ın Balçık ve Yeldeğirmeni «zımparası» Gereme'nin «kömür»ü, tekrar Bozöyük'ün zımparası, Fethiye ile Köyceğiz'in zengin «Krom yatakları» Mahyukuku ve Peterson gibi yabancı madencilerin ellerindedir. Cumhuriyette gösterdiği verim çizelgesiyle dünyanın belli iki krom damarından biri olduğunu kanıtlayan Muğla, Köyceğiz, Fethiye toprakları işgale hazırlanan «düveli muazzama»nın sonsuz ihtirasını kamçılayan başlıca etkendir. Fakat Kuvayı Milliye Mösyö Peterson'u çok şaşırtır, telaşlandırır. Peterson endişelidir. Düyunu Umumiye'nin kendine «bahşettiği» zengin Fethiye Kromları, Kuvayı Milliye uyanışının kimbilir hangi ulusal ilkesini belirleyecektir? Yeraltı servetlerinin yerüstü değerlerine eşit tutulacağı günler yoksa gelmekte midir? Mustafa Kemal gerçi maddeden zayıf ve güçsüzdür. Henüz zaferin çok uzaklarındadır. Üstelik Batı'nın devleri karşısında bir hiçtir... Ama bunlar birer «faraziye» de olabilir. Öyleyse tedbirde kusur edilmemeli, üste düşen yapılmalıdır... Parayla kim alınabilir, araştırılmalı, karışıklığın yol ve yöntemleri bulunmalı, hele şu Fethiye Kuvayı Milliyesi nasıl yozlaştırılır, «icabına» bakılmalıdır. Mahmur gözün,

korkulu rüyadan yeğ olduğunu bilerek söyliyen kişi, herhalde yaşanan şu durumun benzerini yaşamış kişidir. Fakat gün geçmiş, devran olmuş, beklenen av koca dorukların gerisine çekilmiştir. Şimdi ümit, Çenger, Çayhisar, Atlıca Dağlarının ardında kalan şu güzelim krom kadar uzaktadır. Ne yapılsa ne edilse boştur. Uyanan dağı, taşı, toprağıyla, yeraltı ve üstüyle, bütün Anadolu'dur. Bayrak bayrak dalgalanan ulusçuluktur. Tanzimattan bu yana gelişen «uygar»cılıktır. Elbette bu toprakların ve cevherlerin hesabı sorulacaktır ve bu hesabı sorulacakların başında Mösyö Peterson ile Düyunu Umumiye gelmektedir.

Kuvayı Milliye ruhu ile ayağa kalkıp Kurtuluş Savaşına hazırlanan Muğla görüldüğü gibi endüstri ve ticaretin bütün kollarında örgütsüzdür. Savaşın teknik gücünü karşılamaktan çok uzaktadır. Günah korkusunun, bu temayı işleyen bilinçsiz «ehliörfünün», devlet ihmalinin, yönetim bozukluğunun, fen ve teknik «yobazlığı»nın dünyevi sorunlardan elini ayağını nerdeyse çekecek «miskin» politikası önünde «tevekküle» dalmışdır. Varlığını ha kurtarıp ha kurtaramamanın hesabı içine düşmüştür. Görünen odur ki, beklenen odur ki, kendini dürtüp yol gösterecek birisi vardır ve bu olanca hızıyla ona doğru koşup gelmektedir. Ne var ki bu ne uhrevi duygularla coşan bir İsa mesihidir, ne de «Zılluhlah« ferini ışık sayan bir «kimesne»dir.

Gelen, ulusun egemenliğiyle halkın yönetimidir. Bu ilkeleri öneren Mustafa Kemal'dir... Kısacası, Mösyö Peterson gibi Düyunu Umumiye ulûfecilerini ülkeden kovacak «antiemperyalizm»dir...

CİLT: 2

KURTULUŞ SAVAŞI

MONDROS MÜTAREKESİNDEN SONRAKİ DURUM

(20 Ekim 1918 — 11 Mayıs 1919)

1 — İŞGAL YAKLAŞIRKEN

1 — GALİPLERİN TUTUMU:

1 — Paris Barış Konferansı

30 Ekim 1918 Mondros Silah Bırakışmasıyla elde ettikleri olanakları birtakım hukuki kurallara uydurmak isteyen İtilâf Devletleri 1919'un Ocak ayında Paris Konferansında buluşurlar. Amaç, özellikle Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa'dan atmak, sıkıştırılacağı ufak Asya toprakları üzerinde de «mandater» bir duruma getirmektir.

Konferans, 20 Ocak 1919'da Türk Sorunu'nu görüşmeğe başlar. Önerilen ve üzerinde görüşbirliğine varılan husus, «manda» sistemidir. İngiltere'nin bu konulardaki «gayretkeş» sözcüsü, Başbakan Lloyd George, konferansın sonraları sürekli karakteri haline gelecek şu tekliflerle sonun başlangıcını yaratır:

1) Arabistan gibi uygar fakat örgütlenmemiş ve örgütlenmesi en az 100 yıl olacak ülkelere uygulanacak manda,

2) Tropikal ülkelere uygulanacak manda

3) Yalnızca Türk ve Alman İmparatorluklarından savaşta alınan yerlere uygulanacak manda...(1)

Ermenistan, Kürdistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Arabistan gibi yeni kurulacak devletlerin toprakları dışında Orta ve Batı Anadolu Osmanlı'larda kalıyordu. Fakat Venizelos'un ortaya çıkışı ve 3 Şubat 1919'da Paris Barış Konferansına gelişi yeni stratejilerin doğmasına yolaçar. Kuzey Epir'i, Trakya'yı, 12 Ada'yı ve Batı Anadolu'yu isteyen Yunan Başbakanı bu istekleriyle İtalya çıkarlarını geride bırakır. İtalya'ya göre Nisan 1915 Londra ve Nisan 1917 Sen Jan de Moriven gizli anlaşmalarıyla kendisine sözverilmiş bulunan İzmir ile Antalya yörelerine Yunan davet edilmemelidir. Tartışma ve uzlaşma teşebbüsleri sonuç vermeyince İtalya Paris Barış Konferansından çekildiğini bildirir. Bu çekiliş, yavaş yavaş İtalyan - Türk anlaşmasının doğmasına ve Yunan Megalo İdeası'nın sınır tanımaz şekilde büyümesine yolaçar.

Paris Barış Konferansı, gerçi 10 Ağustos 1920'de İmparatorluğu fiilen parçalayan ve yokeden Sevr Anlaşmasıyla sona erer. Buna karşın, ne Muğla'nın ebedi İtalyan yurdu olmasını ne de İzmir'in Yunan kenti haline gelebilmesini sağlar...

2) VENİZELOS'UN SAHTE KATLİAM BELGELERİ

İtalya'yı safdış bırakmasını bilen Venizelos, işgali biran önce gerçekleştirebilmek amacıyla entrika kurmağa

(1) Harry N. Howard'dan çeviren Müge Yılmaz, «Belgelerle Türk Tarihi Dergisi», Paris Barış Konferansı, C: 6, S: 35, s: 36 v.d.

devam eder. Bu kez ileri sürdüğü, Aydın, Muğla, İzmir ve diğer Ege İllerinde **«İslam ahalinin Hristiyanlara karşı büyük mikyasta bir kıyam ve katliam hazırladıkları»** (2) şeklindedir. Paris Konferansından İngiliz Yüksek Komiserliğine gelen bu şikâyet üzerine koğuşturına başlar. 3 Mart 1919'da İzmir'den Aydın'a gelen bir İngiliz Deniz Subayı, 57. Fırka Komutanı Şefik Aker'den başlayıp genişlettiği soruşturma, araştırma ve izlenimlerini bir rapor halinde üstlerine verir. Rapor, Venizelos'un aksine, Batı ve Güneybatı Ege'de barışın hâlâ hüküm sürdüğü merkezindedir.

3) VENİZELOS'TAN İŞARET ALAN SÖKE (Yoran) RUMLARI:

Metropolitler, papazlar ve diğer din ehli, Kurtuluş Savaşı öncesinde Yunanlılığın, dolayısıyla Etniki Eterya (Mavri Mira»nın gönüllü ve inanmış «fedayi» ve «mücahit»leridir. Venizelos'un Atina ya da Paris'te duyulan en ufak sözü, din ehlinin tutum ve davranışlarında yansımakta, fesat, için için kaynatılmaktadır. Şüphesiz, Ege fesadının en büyük adı İzmir Metropoliti Hrisostomos'tur. İzmir Valisi Rahmi Bey tarafından 1. Dünya başlarında İzmir'den uzaklaştırılan Metropolit, 1 Ocak 1919 günü, dehşetinin derecesi Yunan işgaliyle belirecek olan nice gizli plan ve kurgularla İzmir'e döner. Türk'ün saf ve gözütok gönlü bakın, Hrisostomos'a nasıl açılır:

«İki yıldanberi İstanbul'da bulunan İzmir'in büyük Metropoliti Hrisostomos Efendi, dün öğle üzeri Bandırma yoluyla İzmir'e gelmiş ve birçok dostları ve hasretkeşleri tarafından Basmane durağında parlak bir yolda karşılanmıştır. Hrisostomos Efendi'nin bundan böyle İslâm

(2) Asaf Gökbel, «Milli Mücadelede Aydın», Coşkun Matbaası 1964, Aydın, s: 19.

ve Osmanlı Türklerle, Osmanlı Rumlarını kardeş gibi geçindirecek yolları sağlıyacağını ve artık iki vatandaş arasında Allah'ın yüksek fermanını dinleyerek toprak kardeşliği duygusunu uyandıracak hizmetlerde bulunacağını şüphesiz sayar ve bunun için kendilerine hoşgeldiniz deriz.» (3).

Oysa, Hrisostomos, dün İzmir'de yaptığı gibi, bugün Söke'dedir. Yoran Rumlarının Megalo İdea cinayetlerindendir.

19 Şubat 1919'da ikinci kez ayaklanan Yoran Rumları can ve mal tasallutuna başlarlar. Aydın Mutasarrıflığının 133 sayılı yazışmasıyla durumu öğrenen 57. Fırka Komutanı Albay Şefik Bey, 175. Alaya bağlı Muğla 2. Taburundan bir müfreze ister. Bu müfreze Milas-Akbük kesiminde «alarm» durumuna geçirilir (4). Öte yandan Forbes Meyankökü Şirketinin Söke Memuru İngiliz Hoder de yardıma çağrılır. Zira ayaklanmanın elebaşısı olan Rum, Hoder'in damadıdır.

Yoran Ayaklanması, Datça sahil Rumlarının, dolayısıyla Muğla Rumluğunun bir nevi moral kaynağı olur. Bu tür patlamalardan sonradır ki, Datça'da görülen Rum Komitecileri adalarla olan silâh alışverişlerini hızlandırırlar ve cinayetler dizisine yeni olaylar katmağa başlarlar.

4) MENTEŞE SAHİLLERİNDE TALAN YAPAN FRANSIZ-İNGİLİZ-RUM KORSANLARI:

Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarının üç kıtaya yayılan geniş cephelerine çok sayıda asker veren «Menteşe

(3) Nurdoğan Taçalan, A.g.e., s: 161.

(4) Şefik Aker, «İstiklâl Harbinde 57. Tümen - Aydın Milli Cidali» 104 sayılı Askeri Mecmuanın tarih kısmı, 1 Mart 1937 c: 1, S: 45, s: 14.

Sancağı» Mondros'a yaklaşılırken gerek askeri yönden, gerek ekonomik yönden tamamen başıboş ve korumasızdır. Savaşın sonunu bekleyen aileler, cephelerde kalan onbinlerce «er»iyle yıkılmış, perişan olmuştur. Yalnız Çanakkale Savaşları boyunca bir alayı üç kez doldurup boşaltan Ege İlleri içinde Menteşe, Anafartalar Çıkartmalarının Zığındere subaylarından Mümin Mustafa Pekselek'in ifade ettiği gibi, vatanseverliğin, disipline bağlılığın, ölümden korkmazlığın bugün efsaneleşen anıları içindeki seçkin yerini lâyıkıyla alır (5).

İşte bu yokluk ve mücadele yıllarında, özellikle Bodrum ve Datça'yı bağlıyan «u» şeklindeki Gökova Körfezi, İtilaf Devletlerinin «Korsan Gemileri»yle yerli Rumların «yağma tekneleri»ne sık sık yol verir. Kocaları, «er» leri, ağabeyleri cephelere ölüm kalım savaşına gitmiş, geride kalanlarının yarısı sakat, yarısı yaşlı ve kadın olan yaslı toplum, büyük ve küçük baş hayvanlarıyla bahçedeki sebzesine ve ambarındaki tahılına kadar bütün varlığına kasteden yerli ve yabancı korsanların azgınlıklarıyla da uğraşmak zorunda kalır. Gemilerinin «sabi hakkı» kokan gülleleriyle önce kıyıları bombardıman eden, sonra yerli işbirlikçilerinin öncülüğünde «harimi ismete» saldıran ve nihayet çapulculuğun en iğrenç örnekleriyle «fetihnameler (!)» yaratan korsan «müstevli»ler, Kurtuluş Savaşı öncesi Muğla'sının ekonomik ve moral değerlerini yıkmağa çalışan son «ehlisalip» olarak görünürler.

---

(5) Ünal Türkeş, «Anafartalar Çıkartması ve İskender Alper», Günün Yorumu, Devrim Gazetesi, Muğla, 7 Ağustos 1972, Sayı: 4390.

5) MİLEN RAPORU VE MUĞLA'NIN İMZALADIĞI «İLK MUHTIRA»

Paris Barış Konferansının niyeti iyiden iyiye belirmiş, Yunan politikası yüzyıllık gelişiminin doruğuna erişmiştir. İzmir ve Batı Anadolu'nun büyük bölümü Yunanistan'a verilecektir. Ancak bunun sınırları nasıl olmalıdır, İtilaf Devletlerinin onayı hangi noktada birleşmelidir, sade bu pürüzler kalır. Oysa çözüm çok kolaydır. İngiliz Generali Milen, bu planın ana çizgilerini belirtecektir. Önce Yunan çıkartmasının İzmir'e nasıl yapılacağını planlıyacaktır. Sonra çıkartmanın genişleme alanı ne olmalı bunu belirtecektir. Tabi muhtemel tepkilerin yerel kesimlerdeki büyümeleri de bu planda gösterilecektir.

Batı Anadolu'yu tam anlamıyla yutmaya hazırlanan İtilaf Devletleri, bu sıralarda İtalya'nın muhalefetiyle karşılaşmaktadırlar. Milen Raporuna da muhalefet ettiği şüphesiz olan İtalya, Raporun İstanbul'a ulaşan kapsamını ve bu rapora dayann işgal emrini aldığı gün (12 Mart 1919) muhtemeldir ki çok bozulmuş, azar azar beliren Türk dostluğu, bu rapordan sonra Türk Ulusal Hareketini apaçık destekleyen bir yörüngeye girmiştir. Nitekim, Milen Raporuna göre beliren Yunan İşgal alanı ve bu işgalin gereği, İstanbul'da İtalyan temsilcisi Kont Sforza'ya ulaştığı gün, İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyeti'nin eline geçer. Bu tatlı bir tesadüf değildir. Heyet Mart başındanberi İstanbul'dadır. Ufukta beliren Yunan işgalini önlemek yolunda yerli ve yabancı temsilcilerle görüşmeler yapılmış ve bu arada İtalyan Olağanüstü Komiseri Kont Sforza'nın desteği sağlanmıştır (6).

Yunan İşgalinin kesinlik kazandığını öğrenen İzmir heyeti, aynı gün, 12 Mart 1919'da Türk Ulusal Kurtuluş

(6) Nurdoğan Taçalan, A.g.e., s: 187 vd.

Savaşının ilk tepkilerinden birini göstererek ünlü muhtıra»yı yayımlar (7):

«Aşağıda vaziülimza, biz, Aydın Vilayetiyle Menteşe ve Karesi Sancakları Heyeti Temsiliyesi mezkur mıntakada mevcut ırk, dil ve hissiyatı milliye itibariyle tamamen Türk olan halkın beşte dördü namına beyan ederiz ki:

Bu vilayet ve sancaklar nüfusunun kesafeti ve tarihi rabıtalarıyla milli bir kül olup Osmanlı İmparatorluğunun ve Türk Vatanının en esaslı bir unsurunu teşkil eder.

Teessürle şahit oluyoruz ki, feci vaziyetimizden istifadeye koyulan bazı küçük milletler, kendilerine tamamen yabancı olan bu milyonlardan müteşekkil ırka tahakküm sevdasına düşmüşlerdir. Biz Türkler, bu topraklar üzerindeki kadim ve mukaddes haklarımızın masuniyetini talep ederken burada yapılacak zecri islahat sayesinde ekalliyetlerin hukuku tekeffül edileceği gibi bu toprakların ana vatana bağlı kalmaları suretiyle de Yakınşark'ta sulh ve sükûnun en mühim bir amilini teşkil edeceğine kaniiz.

Binaenaleyh, ırkımızı tehdit eden tehlikenin önüne geçilerek bu derece bariz milli hukukumuzun ve bilnetice cihan sulhunün siyasetine bezlihimmet buyrulması hususunda. Arzı ihtiramat. 12 Mart 1919.

İZMİR MÜDAFAAİ HUKUKU OSMANİYE CEMİYETİ»

«Irkı tehdid eden tehlike» o ırkın seçkin ve barışsever öncüleri tarafından dile getirilirken, bu serzeniş, İtilafçıların fütursuz tutumu ve Yunan Megalo İdea'sının dizginsiz başı tarafından ancak pirincin görünmez, ufak bir lekesi olarak kabul edilir.

(7) Asaf Gökbel, A.g.e., s: 33-34.

6 — MUĞLA SİLAH DEPOLARI BOŞALTILMAK İSTENİYOR:

Mondros Silah ırakışması imzalanalı tam dört ay olmuştur. 1918'in son ayları İtilaf Devletleri tarafından geleceğe çevrik plan ve taslakların tartışması ve geliştirilmesiyle geçer. 1919'un ilk ayları, bütün ağırlığı ve acılığıyla bu planlrın yavaş yavaş tezgaha konduğu aylardır.

1919'un Mart günlerinden birinde, Aydın'da bulunan İngiliz «Kontrol Subayları» gene Aydın'da bulunan 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'den **«bilumum depolardaki piyade silahlarının mekanizma kapaklarıyla, makineli tüfeklerin ve cebel erhard top kamalarının İstanbul'a gönderilmesini»** isterler. Bu sade bir istek değil, aynı zamanda Mondros'un gereğidir de... Sayısı sekizbini aşan ve «muhtemel» Türk direnişi için hayli önem gösteren silahlar, özellikle Muğla, Ula, Milas, Marmaris ve Fethiye Depolarındadır.

Durum gerçekten zordur. Ya Düveli İtilafiye'nin, dolayısıyla İtilafçılara zorluk çıkartılmaması görüşünde olan İstanbul'un emrine kesinlikle uyulacaktır, ya da her ihtimale karşı bu silahlar gizlenecek, sayısı tam bildirilmeyecek ya da teslim anında hile yapılacaktır.

İkinci yol seçilir. 17. Kolordu Komutanlığının kesin emir ve baskıları karşısında yalnız Denizli'deki sekiz Erhard Cebel Topuyla, Aydın'daki makinalı tüfekler İtilaf temsilcilerine teslim edilir. Muğla Depolarında bulunan çok sayıda silah bilerek gizlenir, teslimi geciktirilir ve hiçbiri İtilafçılara geçmemek üzre yerel Komitelerin emrine verilir (8).

---

(8) Şefik Aker, A.g.e. C: I, s: 42 vd.

II — İTALYA'NIN TUTUMU:

1) İTALYA FETHİYE'DE «MUHİP» ARIYOR:

57. Tümene bağlı Antalya 176. Alay Komutanlığının 29 Mart 1919 tarihli gizli bildiriminden İtalyan işgalinin fiilen başladığı anlaşılır. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey bu günlerde olayın koğuşturması için Antalya'da bulunmaktadır. Menteşe'de tesbit edilen işgal belirtileri de aynı günlerde (4 Nisan 1919) Antalya'ya ulaşır. Tümen Komutan Vekilinin Aydın'dan Şefik Bey'e gönderdiği şifrede, Rodos'un İtalyan Belediye Başkanı'nın Fethiye'ye geldiği ve Fethiye Belediye Başkanına **«Fethiye'lilerin kendilerine diğer bir hükümet intihap etmeleri ve bunun da adil ve medeni bir hükümet olan İtalya Hükümetini tercih etmeleri icabettiği»** uyarısında bulunduğu anlaşılır (9).

İtalya'nın işgale öncelik vermesi ve Güneybatı'yı bir an önce denetimi altına almaya çalışması anlamlıdır. 1915 ve 1917 yıllarında yapılan İtilaf Devletleri arasındaki gizli anlaşmalarda Batı Anadolu'nun tüm olarak İtalya'ya «vadedildiğini» daha önceki sayfalarımızda belirtmiştik. Ancak Mütareke sonrasında durum, Yunanistan'ın da ortaya çıkmasıyla bozulmuş, Yunan gizli istekleri Batı Anadolu'nun kaderini yeniden değiştirmiştir. Birinci Dünya Savaşının başlarında İtilaf Devletlerinin «taksim» planlarında Yunanistan henüz yoktur. Çünkü, Başbakan Venizelos'a karşın Kral Konstantin tarafsızlığını korumakta, hatta Alman Politikası paralelinde düşünceler ileri sürmektedir. Harp sonlarına doğru Venizelos'un egemenliği artar. Nihayet İtilaf Devletlerinin de gizli yardımlarıyla Konstantin tahttan indirilir. Söz ve eylem, koyu İtilafçı düşüncelerin ve Batı Anadolu üzerindeki sonsuz

(9) Şefik Aker, A.g.e., s: 42 vd.
(10) Asaf Gökbel, A.g.e. s: 6-7.

ihtirasların sahibi Venizelos'a geçer (10). Batı Anadolu üzerinde eski Romadan kalma haklar iddia eden İtalya, oluşan yeni durumun ağırlığını kavradıktan sonradır ki Güneybatı Ege'ye yönelir ve bu kesimi kaptırmamak yolunda ivedi kararlara varır.

Aldığı şifre haberi üzerine Tümen Komutanı, olayı yerinde incelemek üzere yola çıkar. Fethiye'ye varış tarihi 18 Nisan 1919'dur. Bir hafta süren incelemelerin sonunda 17. Kolordu Komutanlığına verilen 25 Nisan 1919 tarihli ve 824 şifre numaralı «Tümen Raporu», Menteşe İşgalinin ilk resmi tesbitleriyle doludur (11):

«1 — 3 Nisan 1919 tarihinden itibaren bir Yunan Salibiahmeri'nin Fethiye'ye geleceği şayi olur.

2 — 4 Nisan 1919. Fethiye'ye bir İtalyan Torpitosu gelir ve kalır ve ahvali, calibi dikkat görülür. Bu torpitoda TEODOR isminde bir İtalyan, Polis Komiserliğinde (Karabiner) müstahdem tanılan bir sivil memur, memleket ahalisiyle temas hususunda faaliyet gösterir. Bilhassa Rodos'tan ticaret maksadıyla Fethiye'ye son zamanlarda gelen Rodoslu Cemal ve Niyazi v.s. ile nazarı dikkati celbedecek surette aralarında temas ve hususiyet görülür.

3 — Salibiahmer Heyeti'nin vürudundan iki gün mukaddem salifülarz İtalyan Torpitosu, orada bulunan diğer bir İtalyan Sefinesinden bir miktar silâh ve asker alır ve mutad hilâfına olarak mezun sıfatıyla karaya asker çıkarılmaz ve aynı zamanda memlekette bazı dedikodular başlar.

4 — 10 Nisan 1919 sabahı, torpitoda bulunan askerlerde o güne kadar görülmeyen bir hazırlık görülür. Ayaklara dolak sarmak, çantalarını, silâhlarını hazırlamak, dışarıya mezunen çıkarılmamak gibi.

(11) Şefik Aker, A.g.e., s: 45 vd.

5 — Yevmi mezkûrun zevalinden sonra saat üç raddelerinde Yunan Salibiahmer Heyetini hamil olan vapur Fethiye'ye gelir. Hristiyan ahali iskeleye toplanır.

6 — Bu ahali arasında balâda ismi geçen Rodos'lu Cemal ve birkaç refiki Müslüman gençler bulunur.

7 — Bunlardan Nazmi isminde bir çocuk, yanmış bir sigarayı toplanmış Rumlar arasında bulunan Rum Mektep Müdürünün biraderinin ceketinin cebine atar. Ceket yanmağa başlar. Rum Mektup Müdürü bu vakayı, müstehziyane bir nazarla karşısında seyir ve temaşa eden ve kendilerinin teşvikiyle yapıldığına hükmeden Rodoslu Cemal ve refiklerine hitaben «bu muamelenin insaniyete yakışmıyacak çirkin bir hal olduğunu» dermeyan ile, beyanı teessüf etmesi üzerine, Rodoslu Cemal bastonuyla mektep Müdürünü darbetmeye başlar. Bu darp muamelesi başlar başlamaz esasen harekete müheyya bulundurulan ve rıhtıma bir merdivenle merbut bulunan Torpitodan 20 kadar piyade ile bir makineli tüfekten mürekkep bir kuvvet güya asayiş muhtel oldu diyerek hemen karaya çıkarılır ve Torpito mürettebatı topbaşı yapar.

8 — Kaymakam Vekili (Kayacık Nahiye Müdürü Hasan Efendi) hemen İtalya Sefinesi Komutanına müracaat ederek, böyle ehemmiyetsiz, adi bir münazaai şahsiye asayişin muhtel bulunduğuna delil teşkil edemiyeceğini ve anasır arasında hiçbir ihtilâf olmadığını ve hususiyle hükümetin kuvveti her türlü hadisatı bastırmağa kâfi olduğunu beyan ederek karaya çıkarılan kuvvetin geriye alınmasını talep eder.

İtalyan Komutanı «asayiş muhteldir» iddiasıyla askeri geri almaktan imtina eder. Fakat hükümet vazifei takibiyesini musırrane ifa eder ve asayişi muhtel olduğuna delâlet edecek bir emare olmadığını irae eder, ve gece saat 10 sonra da İtalyan Kuvvetini geri aldırmağa mu-

vaffak olur. Yalnız propaganda için Fethiye'ye fıkara ahaliyi meccanen tedavi maksadıyla çıkarılmış elbisei askeriyeyi labis bir İtalyan Tabibi nezdinde muhafız olarak dört müsellâh İtalyan askeri bırakılmış olur.

9 — Mektep Müdürünü bilâ sebep darba cüret eden Cemal'i hükümet tevkif eder ve Cemal'in rüfekasından yine Rodostan gelmiş Niyazi ismindeki şahıs hadise günü, guruptan birbuçuk saat sonra, Teodor ismindeki İtalyan memur ile rıhtımda görüştükleri ve müteakiben birlikte İtalyan Torpitosuna gittikleri ve bir çeyrek saat sonra Niyazi'nin Torpitodan avdet ettiğinin görülmesi üzerine hâsıl olan şüphe üzerine hükümet merkum Niyazi'yi de tevkif eder ve takibatı kanuniye icrasına tevessül eder.

10 — 12 Nisan 1919'da Reçina Alena Kravazörü Antalya'dan Fethiye'ye gelir. Antalya İşgalini icra eden Sefine Komutanı Çiyano Aleksandro ile müşaviri siyasîsi Marki Franti, Kaymakam Vekilini Sefineye davet ederler. Yevmi mezkûr guruptan sonra, saat yarımda, Sefinede vukubulan mülâkatta Jandarma Kuvvetinin kâfi olmasından, Fethiye'de İtalyan askerinin ipkasına hacet kalmadığından, geri alınmış olduğunu dermeyan ile beraber, hâdiseyi ika eden Cemal'in ve maznun Niyazi'nin Rodos'lu olduklarını ve İtalya pasaportunu ve himayesini haiz olduklarını bilbeyan, tahliyelerini aksi takdirde Fethiye'de icrayı tababet eden İtalyan Tabibi nezdindeki muhafız dört İtalyan askerini geriye almıyacaklarını ileri sürerler. Hükümet merkumanı, kefaleti raptile tahliye etmiş ve tabib nezdindeki muhafız İtalyan eratı da geri alınmış ve bu veçhile hâdise hitam bulmuştur.

11 — Merkum İtalyan Karabinyeri Teodor, Fethiye'de icrayı tababet eden sivil ettibbadan Türk münevverlerinden olan anasil Gümülcineli Pürşah Halit Efendi'ye

sureti mahremanede bilmüracaa kendisini memnun edecek külliyetli bir ücret mukabilinde İtalya namına ifayı tababet ve hizmet etmesini teklif eder hatta Rodos Belediye Reisliğinde müstahdem olup an asil İtalyan menfaatine hadim bir siyasî memur olan Mösyö Biriçi dahi mumaileyh Pürşah Halit Efendi'nin fikrini imaleye çalışmış, fakat cevabı ret almıştır.

12 — Mösyö Birici Fethiye Belediye Reisini dahi İtalya Sefinesine davetle esnayı mülakatta «Hükümeti Osmaniye araziden birşey kaybetmiyecekse de Düveli İtilâfiyenin tahtı murakabesine girecektir. Bu meyanda Fethiye Kazası dahi bir İtilâf Hükümetinin tahtı nezaretine girecektir. Binaenaleyh İtalya'nın medenî ve size yakın, adil, müterakki bir hükümet olması itibarıyle Fethiyelilerin hükümeti müşarileyhayı arzu etmelerini» **bilbeyan, bu maksada hâdim olmak için Belediye Reisinin fikrini imaleye çalışır ve İtalyanların adamı olduğuna kanatı tamme hasıl edilen Rodoslu Recep Hilmi Efendi namındaki şahıs da** «İtalyanlar üç-dört bin lira verebilirler» **sözleriyle Belediye Reisinin fikrini bu maksada hadim kılmağa sarfı mesai etmiştir. İtalyanların harekâtı vakıaları ahali namına protesto edilmiştir. Berayı malûmat arzolunur.**

57. Fırka Komutanı
Mehmet Şefik»

2 — İTALYA MARMARİS'TE KÖMÜR DEPOSU YAPMAK İSTİYOR

İtalya, Nisan ortalarında yaptığı Fethiye «peşrevi» nin devamından yarar ummuş olmalı ki 24 Nisan 1919 Cuma akşamı, Marmaris'e gelir. Antalya İşgalini tamanlıyan ve Fethiye «serenat»ını peşrevle karışık gösteri haline getiren Komutan Çiyano Aleksandro ve ünlü «Kruva-

zörü» Reçina Alena, Marmaris'in eşsiz güzelliğine, birer atmaca gibi süzülüp gelirler.

Çiyano Aleksandro, nüfusu Fethiye'ye oranla az olan bu küçük şirin kentte, bu kez daha cesaretlidir. Marmaris Kaymakamına müracaatla **«Rodos'ta sefainin barınmasına imkân olmadığından Marmaris'te bir kömür deposu inşa edeceğini»** (12) söyler. Kaymakam Muğla Mutasarruflığının böyle bir izni olup olmadığını sorar.

Düveli İtilâfiyenin nerdeyse açık arttırmaya çıkaracağı bu topraklar üstünde hangi Türk, bir işgalciye böyle bir soru sorabilir?...

Sorsa bile cevap dünden hazırdır: «Askerlerim Marmaris güvenliğinin sağlanmasıyla görevlidir» Mondros bunu emreder...

Muğla kıyılarını son kez denetleyen 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, 25 Nisan 1919 da Marmaris'e geldiği gün durum böyledir.

Medenilikten, insan haklarından çokça sözeden İtalyanların Marmaris'te «hotbehot» giriştikleri eylem, onların savunmasız ve sayıca az toplulukların karşısında nasıl kolayca zora başvurabileceklerini tanıtlar. Fethiye'de, yetkili ağızlarından harcadıkları «medenî ilişkiler» «sloganları» Marmaris'in az nüfusu ve kısıtlı yöneticileri karşısında birden şekil ve ruh değiştirir...

Fakat bu tutum uzun sürmez...

Güneybatı Ege'nin en büyük askerî sorumlusu Beldibinde görünür görünmez, İtalya'nın eski nezaketi yeniden canlanır. Zaman ve ortamın yarattığı gündelik değişimlere göre vaziyet alan, fakat genellikle uzlaşır bir çizgide seyreden İtalyan Politikası, Marmaris'e gelen Tümen Komutanının suyuna girmekte gecikmez.

«Bize Hükümetin müsadesinin lâhik olduğunu söy-

(12) Şefik Aker, A.g.e., s: 48 vd.

lediler, madem ki rızası yoktur, tatil ederiz» yollu beyanlarla durumu düzeltmeğe çalışırlar.

1919'un Nisan ayı başlarında gördüğümüz bu tesbitler İtalyan işgal felsefesinin aceleci, kuşkulu ve halk ilişkilerine önem veren görüntüsünü yansıtır.

Görüldüğü gibi kuşku, Yunanistan'a, onun herhangi emrivakisine karşıdır. Fethiye'ye gelen Salibiahmer Heyetinin yansıra girişilen çabalarda Antalya İşgal Komutanından Rodos Belediye Başkanına kadar yetkili bütün İtalyanların «alârm» halinde oluşları dikkat çekicidir. Kuşkunun doğurduğu heyecan ve eylemin yanısıra Fethiye'de bulunan Rodoslu Türklerle Rodos'tan getirildikleri anlaşılan «turist Türklerin» İtalyan İşgalini haklı çıkarma yolunda beraber görünmeleri daha da dikkat çekicidir. Bu kıpırdamalar, İtalya'nın ilerde Menteşe'de güdeceği «Hululi Muslihane» Politikasının da ilk belirtileridir.

İtalya'nın, özellikle Paris Barış Konferansından sonra Yunanistan'a karşı kesinlikle olumsuzlaşan tutumu diplomasi alanına da yansır. Bu yeni durum Türk - İtalyan ilişkilerinin buzlarını çözer ve Kont Sforza'nın kişiliğinde gerçek politikasına kavuşur. Barış politikasının doğuracağı sonuçlar bundan böyle, olayların ayırımını daha kolaylaştıracak ve İtalyan İşgal Felsefesinin nedenlerine düşündürücü yorumlarla çözümler yöneltecektir.

3 — KONT SFORZA DİPLOMASİSİ:

Kont Sforza, Mondros'tan sonra İstanbul'da İtalyan Olağanüstü Komiseri olarak bulunmuş bir diplomattır. Daha önceki sayfalarımızda Mart 1919'da düzenlenen ve Yunan İşgal alanını belirten Milen Raporunu İzmir Millîcilerinin eline vaktinden önce veren kişinin Sforza olduğunu görmüştük. Aynı Sforza, İzmir'in Yunanistan ta-

rafından işgal edileceğini 20 gün önce, gene «Millîci» güçlere ulaştıran kişidir (13).

Kont Sforza, Mütarekede, Mustafa Kemal'e de özel ilgi göstermiştir. Mustafa Kemal İstanbul'da silâhı elinden alınmış Osmanlı Ordusunun yetkisiz bir «Paşasıyken», yani henüz Ulusal Harekete geçmeden önce, Sforza'nın dikkatinde ve politik kurgularındadır. İşgal Kuvvetlerince durumu ve kişiliği daima sakıncalı bulunan Mustafa Kemal'e dostluk elini uzatan odur. M. Kemal'in evinin aranmasını defalarca önler. Hattâ İstanbul'daki bir İtalyan'ın bürosunda Mustafa Kemal'le gizli ve özel görüşmeler yapar (14).

(14) Sabahattin Selek, A.g.e., s: 96 (Falih Rıfkı Atay'ın Atatürk'ün Bana Anlattıkları'ndan naklen, s: 101)

İlerde, Türk İtalyan ilişkilerini kapsayan sayfalarımızda da izleneceği gibi Kont Sforza, daha İstanbul'dayken ve henüz Anadolu işgali başlamadan önce, Türk dostu olarak görünmenin çabası içindedir. 1919'u izleyen bunalımlı savaş yıllarında İtalyan Dış Politikasının başına geçecek olan Kont Sforza, denebilir ki, İtalyan Emperyalizmini durdurmaya yönelik çalışmalarıyla işgal politikasını hafifleten hatta bir noktada durduran diplomattır.

4 — MUĞLA'DA İTALYAN ÇIKARLARI

İtalya, özellikle Tanzimattan sonra Anadolu üzerindeki etkinliklerini arttıran Amerika, İngiltere ve Fransa gibi Batı'lı büyük devletlerle beraber, 20. yüzyılın başlarında emperyalist amaçlar gütmeye başlar. Bu devletlerden İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı politikasına

(13) Sabahattin Selek, «Milli Mücadele 2 — İstiklâl Harbi», «Yeni Türk Devletinin Kuruluşu», Toker Matbaası, İstanbul 1965, 2. Baskı, s: 96.

yön veren ağırlıkları, giderek güçlenmeye başlayan İtalya için, şüphesiz, kaygılı bir durumdur. Madem ki «hasta adam» pay edilecektir, ardında gittiği «eski Roma İmparatorluğu», bu paydan hissesini almalıdır. O halde İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmalı, bu üleşimin hak sahiplerinden (!) biri olduğunu göstermelidir.

Nitekim 11 Ekim 1911'de, Trablus ve Bingazi'yi işgal ederler. 1915 ve 1917'de yaptıkları İtilâf anlaşmalarıyla Batı Anadolu'nun ilhakını onaylatırlar.

İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de güçlü bir İtalya yerine zayıf ve «merbut» bir Yunanistan istemesinden doğan yeni politika her nekadar İtalya'yı Batı Anadolu'dan çıkarırsa da, gene de, Menteşe gibi stratejik önemi ve doğal zenginlikleri olan bir kesim İtalyan İşgal alanında bırakılır.

Menteşe'nin dünyanın en zengin, tek ve büyük Krom «cevheri»ne sahibolduğu daha o zamanlar bellidir. Nitekim İngiliz Mösyö Peterson ve şürekâsı, bu zengin kaynaklara 1885'te, 1985 yılına kadar sürecek 100 yıllık bir «imtiyaz»la el koyarlar.

Aydın, Söke, Milas dolaylarının meyankökü ve meyan balına Amerikan Forbes Şirketi'nin koymuş bulunduğu «ipotek» şirketin kâr ve sürüm hacmini yıldan yıla arttıran bir tatlı bağ olarak gözükür.

Menteşe'nin diğer büyük zenginliğini tütün ürünü meydana getirir. Bu yıllarda tütün tekeli «Reji»de, ihraç işleri de **«Glenn Tobaco, Garry Tobaco, The American Tobaco»** gibi Amerikan şirketlerindedir.

Öte yandan Menteşe Orman ürünleri bakımından sayılı üretim alanlarının başında yer alır. Sanayi hammaddesi olarak ifade ettiği ekonomik değerin yanısıra ve bu değerin çok çok üstünde **«sığala-günlük»** yağı üretiminin de yeryüzündeki iki önemli ocağından biridir.

Nihayet İtalya, bölge karayolu ulaşımının hiç dene-

cek varlığından hareketle Güneybatı Anadolu'nun (Muğla ve Antalya İlleri) demiryolu imtiyazını alır (15). 1913-1914 yıllarında alınan «Babıali» fermanıyla İtalya Muğla ve Antalya İllerinde demiryolu yapımına geçebilecek, böylece ulaşımın bugüne kadar keşfedilemeyen ekonomik değerini yüz üstüne çıkaracaktır.

İşin içine eski Roma İmparatorluğunun manevî havası da karışınca İtalya'nın Muğla'daki çıkarları bir çeşit varlık-yokluk sorunu olur. Eğer şimdilik kendisine ayrılmış görünen bu kesimde İtalyan hukukuyla kültürünün temellerini atabilirse, Doğu Akdeniz'in geleceği üzerinde daha ince hesaplara dalabilir, Batı Avrupa'nın diğer İtilâfçılarıyla giriştiği egemenlik yarışında hiç olmazsa asgarî eşitlikte bazı koşullara sahibolabilirdi.

İtalya'nın Menteşe'deki varlık ve yokluk sorununu arttıran en büyük ve önemli hesap görünüşe göre budur.

2 — EGE DİRENME ÖRGÜTLERİ

I — İZMİR MÜDAFAAİ HUKUKU OSMANİYE CEMİYETİ

Mondros'un getirdiği sessizliği bozan ilk direnme örgütünün adı «İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti»dir. İzmir'in yiğit vatanseverlerinde bu kuruluşun fikrini uyandıran olayı Pavlidis adlı bir Rum yaratır. Pavlidis, devrin İzmir tüccarlarından Moralızadelerin yanında çalışmaktadır. İngiliz Monitoru'nun İzmir Limanına demir attığı 6 Kasım 1918 günü, I. Kordon'un Sporting Kulübünde durum eleştirisiyle karışık sohbete dalan toplulukta Moralızadeler, Menemenlizade Muvaffak, emekli binbaşı Hüseyin Lütfi ve İtibarı Millî Bankası İkinci Müdürlerinden Abdurrahman Sami Bey dikkati çekmekte-

(15) Nurdoğan Taçalan, A.g.e., s: 92.

dir. Sohbetin ilerlediği saatlarda az önce kendilerinden izin alıp süklüm püklüm uzaklaşan Pavlidis görünür. Sırtındaki frak gariptir. Başındaki silindir şapka büsbütün tuhaftır. Alkolü fazla kaçıran Pavlidis oturanları büsbütün şaşırtan bir hareketle «reverans« eder ve müstehziyane «günaydınlar» sunar (1).

Pavlidis'in aldığı cevap bellidir. Fakat demek ki iş bu dereceye gelmiştir, sohbetin bundan gerisini başı, vücudu, kolu ve ayağı olan bir «örgüt»te yapmak gerekmektedir. «İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyeti» bu yemeğin ve olayın hemen ardısıra kurulur.

Aralık 1918'de tüzüğü hazırlanan ve resmen faaliyete geçen «örgüt» adının arasına «Osmaniye» sözcüğünü de alarak ilerde etkinleşecek yoğun çabalarına başlar.

2 — İZMİR MİLLÎ KONGRESİ ve MUĞLA

Ege Kuvayı Millîyesinin gerçek yaratıcısı olan İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyetinin ilk önemli girişimi İzmir'de tüm Ege İllerinin temsil edildiği bir «Millî Kongre» toplamış olmasıdır.

Kongre zamanın İzmir Valisi Nurettin Paşa'nın Ege İllerile İlçelerine çektiği çağrı telgrafından sonra 17 Mart 1919 tarihinde çalışmalarına başlar. Ege İlleri ve ilçelerinin Belediye Başkanlarıyla Müftüleri, yanlarına il merkezlerinden dört, ilçelerden ikişer delege alarak geldikleri «Millî Kongrede» oturum başkanlığına İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa'yı, Başkan Vekilliklerine de **«Menteşe - Muğla Belediye Başkanı Ragıp»**, Balıkesir Belediye Başkanı Hacı Tevfik ve Aydın Belediye Başkanı Emin Beyleri getirirler. Millî Kongrenin, üzerinde görüşbirliğine vardığı konular, Kurtuluş Savaşımızın yön

(1) Nurdoğan Taçalan, A.g.e., s: 144.

ve hedeflerine doğru teşhis koyan diğer kadro ve kuruluşlarla benzerlik içindedir. Evrensel Hukukun güvencesi altında olmak gereken barış ile bağımsızlık Anadolu'nun bu ilk direnişiyle, dünyaya duyurulur (2):

«Biz aşağıda vaziülimza Belediye Reisleri, Müftüler, Belediye Azaları, Umumî Meclis Üyeleri, her sınıf halkın mümessilleri, İzmir, Manisa, Aydın ve Denizli Sancaklarının Murahhaslarıyla, Aydın Vilâyetini teşkil eden kazaların ve Karesi (Balıkesir) ile Menteşe (Muğla) Sancaklarının Murahhasları millî iradeye, teban, 17 Mart'ta umumî kongre halinde toplandık.

Milletlerin hukuku bakımından Cihan Harbinin tevlit ettiği yeni inkişaflara dayanarak bütün milletlerin sulh ve saadetini temine matuf büyük devletler tarafından ilân edilen prensiplere dayanarak, bu prensiplere muhalif olarak bazı milletlerin Osmanlı Hükümetinin müşkül vaziyetinden istifade etmeğe kalkışmaları noktai nazarından bütün reylerin ittifakiyle umumî vicdanına Türk Milletinin istek ve mukarreratını arza karar verdik:

1 — Türk Milleti muzaffer büyük devletler tarafından Şark'ta takip edilen siyasetin Türkiye'nin imhasına matuf olmadığı kanaatını hasıl etmek ve bu hususta emin olmak ister.

2 — Şark'ın mühim bir unsurunu teşkil eden Türk Milletinin maddî ve manevî kalkınması münhasıran vatani ve millî masuniyetine ve 15. asırdanberi Türk Kültürünün merkezi olan Payitahtının muhafazası esasına bağlı kalmaktadır.

3 — Anadolu'nun Garp sahillerine gelince, vaziülimza Aydın Vilâyeti ile Karasi ve Menteşe Sancakları

(2) Asaf Gökbel, A.g.e., s: 35 vd.
Nurdoğan Taçalan, A.g.e., s: 192 vd.

mümessilleri şu ciheti beyan ederler ki, bütün bu mıntıkada Türk ekseriyeti % 80'den fazla olup arazi ve gayrimenkul mülkiyet nisbeti ise % 95'i tecavüz etmektedir. Türkler bu mıntakanın yegâne müstahsili olup, ekalliyet unsurları ise sadece ithalât ithalât ve ihracatta mütavassıt bir mübadeleci rolünden başka birşeye sahip değildirler. Bundan başka bu mıntakadaki Türk halkının azami kesafeti dolayısıyla bu topraklar bütün bir milletin —tabir caizse— sıklet merkezini teşkil etmesi ve burada vukubulacak cebri herhangi bir tebeddülün bütün gayreti millîyeyi felce uğratarak Türkleri iktisadî malî ve ticarî katî bir esarete düçar edeceği, bu sebeplere binaen vaziilimza mümessiller şu kanaata varmışlardır ki, bu toprakların ziyaı halinde ırklar arasında daimî bir mücadeleyi davet edeceği ve bu halde memleketin bütün tabiî servetlerinin mahvını intaç edeceği,

4 — Büyük devletlerin adaletine güvenerek Türk Milleti istikbalini tehdit eden tehlikelerin karşısında sükûnetini muhafaza ediyor. Fakat hukukunu ve mevcudiyetini korumak hususundaki kararından dolayı da itham edilemiyeceğine kanidir.

Yukarıda zikredilen hususatm Sulh Konferansına vaktinde bildirilmesi hususunda tavassutlarını rica ve takdimi ihtiramat olunur.

İzmir - 20 Mart 1919»

İzmir Millî Kongresinde alınan bu kararlar İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyetinin yayınladığı **«Publication de La Societe de Defens des Droits Ottomans - Smyrne No: 4, Smyrne Turgue, Ymprımerie Ahmet İhsan, 1919»** broşürüyle çoğaltılır ve tellerle İtilâf Devletleri temsilciliklerine bildirilir.

Kongre kararlarının üçüncü maddede ifadesini bulan eğilimi, iki ay sonra Yunan İşgal Politikasının «mihveri» haline gelecek «Rum çoğunluğu» tezini, daha baş-

tan, yaratabileceği bütün tehlikeleriyle birlikte çürütme amacı güder. Paris Barış Konferansına sunduğu şişirme ve sahte belgelerle Batı Anadolu'da egemen bir Rum çoğunluğu yaratma sevdasına kapılan Venizelos'un aksine, 1918'in Osmanlı İstatistikleri İzmir, Manisa, Aydın ve Muğla İslâm Türk nüfusunu 1.123.049 olarak gösterir. Aynı istatistik sonuçlara göre, yüz yıla yakın süredir Ege Adalarından ve Yunanistan'dan gelen Rumların eski Osmanlı Rumlarıyla beraber tutturabildikleri rakam 239.331'dir (3). Nurdoğan Taçalan'ın İzmir, Manisa ve Aydın rakamlarını Şefik Aker'in Muğla rakamlarıyla topladığımız zaman genel toplam Türk kesiminde 1.178.694'e Rum kesiminde 240.689'a ulaşmaktadır. Celâl Bayar'da ise, Muğla, 134.767 Türk, 10.192 Rum olarak gösterilmektedir (4). Birbirini yalanlamayıp tutan ve devrin yöntem bozukluklarını yansıtan yaklaşık rakamlar dün olduğu gibi bugün de tarih sayfalarında durmakta ve bazı propagandaların tartışmasız cevabı halinde önemini korumaktadır.

Millî Kongre, Osmanlı Toplumuna son yıllarında büyük zarar veren İtilafçı - İttihatçı düşüncelerin ve didişmelerin henüz sona ermediğini göstermesi yönüyle de ayrıca dikkati çeker. Ulusal Kurtuluş Savaşının tarihi akışı içinde bağımsızlığını ve şiddetini koruyacak olan bu tadsız sürtüşmenin ilerde nerelere kadar varacağı, Millî Kongrenin toplandığı gün açık seçik anlaşılır. Kongreye katılan İtilâf Fırkasının İzmir yöneticileri ya da illerden gelmiş sempatizan delegeleri yayımladıkları bir bildiriyle Kongreden çekildiklerini ve «müzakeratı» onaylamadıklarını açıklarlar (5).

---

(3) Şefik Aker, A.g.e. C: I, s: 8 «Tümenin Yayıldığı İllerin Etnoğrafik Durumu».

(4) Celal Bayar, A.g.e. C: 5, s: 1632.

(5) Celal Bayar, «Ben de Yazdım», C: 5, s: 1632.

«Müdafaai Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin bugün akdettiği kongrede maksad-ı içtimadan inhiraf ile İttihat ve Tarakki fikir ve kanaatini temsil ve ihya ve siyaset-i dahiliye ile iştigal istenildiği anlaşıldığından, Fırkamız aza ve efradı müzakerata iştirak etmiyeceğini beyan eyler.»

İşin garip yanı, bu tür «millîci» kongreleri toplıyan ya da çoğunluğunu oluşturan delegelerin hepten İttihatçı olmalarıdır. İktidarı ellerinde tutan, Osmanlı'nın olsa olsa kendi dengeci politikalarıyla kurtulabileceğini savlıyan İtilâfçıların Alman savaş politikasını bazı yerlerde körü körüne izleyen İttihatçılara karşı aksilik göstermeleri, onların düşüncelerini paylaşmamaları bir noktada olağan görülebilir. Ancak bu karşı gelişin sınırı nereye kadar uzayacaktır? Bunu cevabı alınamaz. Alınamadığı içindir ki, «millîci» kuruluş ve kongrelerin yoğunluğu artar ve çekirdeklerinde devrimci bir filiz taşıyan İttihatçılar, savaşlarda yitirdikleri saygılarını, bu kez ulusun doğrulup dikilmesi, Batı Uygarlığına açılması ve laik yönetime kavuşması yolunda yeniden kazanmanın çabasına girişirler. Sonraları, zaferle görülecektir ki, bu olay, Türk Tarihinde başlıbaşına bir olaydır. 10 yıl içinde İmparatorluğu tarihin tesbit ettiği en acılı savaşlara sokan bir İktidar Partisi, sebep olduğu büyük kayıpların sonunda nasıl olmuştur da tekrar «iadei itibar» yapabilmiştir?

Bu sorunun cevabını birbirine karşıt iki «Fırka»nın temsil ettiği dünya görüşünde aramak gerekir.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası, doğar ve kurulurken gerçi toplumun uğramış olduğu büyük savaş yıkımlarına tepki duyarak işe başlar. Statükonun, alışılmaşın, şimdilik yeter olanın korunmasından ve sürgitleşmesinden yanadır. Fakat beliren toplum sancıları, değişen dünya koşulları, başlayan milliyet kavgaları, Osmanlı'yı yeni ve

«muktedir» ne gibi tedbirler, kararlar, almaya zorlamalıdır? Öne çıkan ve daha da çıkacağı belli olan sosyo-ekonomik engellerin ötesine nasıl, hangi aşamadan sonra varılacaktır? Teokrat düzenin dışında, Avrupa'da ve diğer kıtalarda, ulusun kültür yapısına uygun ne gibi yenilikler oluşmuştur? Bu yeniliklerin topluma kazandırılması için hangi duyarlıkları göstermek gerekir? İtilâfçılarda bunlar yoktur...

Oysa, İttihat ve Terakki Fırkası, gerek «hürriyet»in ilânına gerekse «meşruti» yönetimin doğmasına yolaçan tutum ve politikasıyla sürekli bir arayışın ya da kurtuluşun izinde olduğunu tanıtlamıştır. Birinci Dünya Savaşında körü körüne katıldığı Alman Militariziminin anaforuna girerken bile toplum için yeni bir düzenin, İmparatorluk açısından da sağlıklı bir geleceğin «hülyası» içindedir. Kapılmış olduğu bahtsız kurtuluş yolunu, büyük acılar ve yıkıntılar içinde kaparken bile, caymaz düşünceler ve kırık yüreklerle kurtuluşun, değişimin felsefesini, önderini aramaktadır. Yurdun şurasında burasında ellerinde Düveli Muazzamadan kaçırdıkları bir-iki kırık silâhla yerel kıpırdanmaların ilk ateşini yakmağa çalışan kasaba aydınları, teğmenler, yedek subaylar, savaşların korkunç girdabında bıraktıkları eski hülyalarının yerine, bu kez, «istikbali tamme» fikrinin öncüsü durumunda, İstanbul dışında, bambaşka, yepyeni, özgürlük ve uygarlık ilgeleriyle donanmış bir ses, bir nefes beklemektedirler. Nitekim Erzurum, Sivas, Alaşehir, Balıkesir Kongrelerine ilk kez uyanlar, Mustafa Kemali, Damat Ferid'e tercih edenler, hep bu eski İttihatçılar ve politikalarını yeniden düzeltmenin inceliğine eren kişilerdir.

Bu ayrılıkları bir bir tesbit edip Ulusal Kurtuluşun Mustafa Kemalci yolunu yeğledikten sonra diyebiliriz ki Hürriyet ve İtilâfın genel yönetimi, onun Ferit ve Sadık gibi Mustafa Kemal'e hepten karşı başları, İttihat-

çı düşmanlığının ardında herşeyi unutmuşlar ve hiçbir yeniliği düşünmemişlerdir. İmparatorluğu savaşlarda çökerten bir dünya görüşünün hiçbir olumlu iş yapamıyacağına kesinkes inanmışlardır. Daha önemlisi, yeni akım ve hareketi İttihaçıların kişiliğinde «afaroz» etmişler, bilerek ya da bilmiyerek Ulusal Kurtuluş Hareketinin karşısında, bazan hiç kıpırdamıyarak, bazan işi fesat ve entrika dolaplarına götürerek yer almışlardır.

Fakat biz Millî Kongreye katılan Muğla Merkez İlçe delegelerinin kimliklerine ve tutumlarına baktığımız zaman, genel olan yukarıdaki yargının Muğla'da yumuşadığını ve hatta bir noktada tamamen olumlu yöne çevrildiğini görürüz. İzmir Millî Kongresine katılan Muğla Merkez Delegeleri şunlardır:

Zorbazzade Ragıp Bey «Belediye Başkanı»
Hacı Hamzazade M. Zeki Efendi «Müftü»
Süleymanzade Murat Bey «İttihat Terakki Reisi»
Müftüzade Sadettin Bey «Hürriyet İtilâf Reisi»
Serezlizade Memiş Efendi «Şehir Meclisi Üyesi»
Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi «Genel Meclis Üyesi»

Tarafsız olması gereken Müftünün ve Hürriyet İtilâf Başkanının dışındaki üyeler Muğla İttihatçılığının önde gelen adlarıdır. İzmir Kongresinden başlayıp, Birinci B.M.M.'sinin açılışına kadar, birbirini kovalıyan olayların içinde Müftüzade Sadettin Bey, Fırkasını, Damat Ferit Politikasının Mustafa Kemal karşıtı yörüngesinden hemen hemen ayırmış, ve Muğla Kuvayı Millîye Heyetinin başarısına katkıda bulunmasını bildirmiştir. Sadettin Beyi, 1920'nin Ankara'sında Muğla Milletvekili olarak izlerken, aynı yargılar düşüncelerimizi bırakmaz, Ve nihayet bu yargı, Büyük Meclis içinde oluşan ve Meclis Başkanı Mustafa Kemal'e karşı yönelen «İkinci Grup» ta bo-

şuna aradığımız Sadettin Bey'in «Birinci Grup Üyeliği»nde kesin biçimini alır.

İzmir Millî Kongresiyle görünen odur ki büyük şehirlerin «Fırka» çekişmeleri yeniden debreşmeye başlamış, fakat Muğla, bir-iki muhalefet olayı dışında, bütün savaş boyu sürdüreceği Ulusal Birliğinin ilk güzel örneğini vermiştir.

3 — CEMİYETİ İLMİYE ve MUĞLA

«Cemiyeti İlmiye»nin manevî kurucusu İzmir Valisi Nureddin Paşa'dır. Ocak 1919 ile Mayıs 1919 arasında aynı zamanda 17. Kolordu Komutanlığını da yapan Vali Nureddin Paşa «aşırı dindar» görüşleriyle tanınır. Kurucuları arasında imam, müderris gibi din ehlinin «yekûn» tuttuğu cemiyet, Vali Paşa'nın görüşlerine göre, Ege direnme örgütlerinin kaynağı olacaktır (6).

İzmir dışında Manisa ve Muğla'da şubeler açan cemiyetin Muğla Başkanlığını Müderris Mehmet Hilmi Akşehirli üzerine alır (7). Ancak soruna tamamen din açısından bakan cemiyetin karşısında politik, kültürel, ekonomik, teknik, ve askerî cihazlanmasını hakkıyla yerine getirmiş bir «kavi düşman» vardır. O halde Vali Paşa'nın desteğini gereğince değerlendirebilecek, uhrevi ve dünyevî saplantılardan uzak, uğraşı araçları «metodik» ve politik yönü güçlü bir yeni cemiyet su yüzüne çıkarılmalıdır. Moralızade Halit Bey, Vali Paşa'nın bu yöndeki desteğini de araştırır ve Cemiyeti İlmiye'nin yavaş yavaş Müdafaai Hukuku Osmaniye içinde erimesini sağlar.

---

(6) Nurdoğan Taçalan, A.g.e., s: 186.

(7) 1972 Baharında, Muğla'da, «Müderrisle» yaptığımız konuşmalardan.

3 — İSTANBUL «Dersaadet» ACZ İÇİNDE

1 — DAMAT FERİT İŞBAŞINDA

Zaman, olumlu ve olumsuz unsurlarıyla örgüsünü örmekte, karmaşık gibi görünen olaylar bütün «girift» yönleriyle açıklığa kavuşmaktadır. Ancak herkes, sahibolduğu yetenek ve güçle tarih içindeki gerçek yerine oturmaktadır. «Misyon», ise araçları ve kollarıyla hedefin pek yakınlarına varmış bulunmaktadır.

4 Mart 1919, bu akışın Damat Ferit'le noktalandığı tarihtir. Artık bu tarihten sonra oklar yaydan çıkacak, sonu yaratan olayların seyri hızlanacaktır.

İktidarıyla Hürriyet ve İtilâf'ın son ikbal yıllarına açan Damat Ferit, işe, eski sadrazamı ve vükelâ heyetini tevkifle başlar. Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i «tehcir»in sorumlusu sıfatıyla darağacına yollar. Kars ve Ardahan'ın işgaline ses bile çıkaramaz. Ardından Antalya işgali başlar. Bunları Menteşe ve İzmir işgalleri izler. Nihayet Damat Ferit, birşeyler yapmış görünmek isteğiyle kendisine birtakım dayanaklar ve meclisler aramağa başlar.

2 — SALTANAT ŞURASI MENTEŞE İŞGALİNİ BAŞTAN SAVIYOR

Yalnız «istişarî» yetkileri olan ve basından üniversiteye çeşitli kesimlerin verdiği 131 kişiyle oluşan «Şurayı Saltanat» bulunabilen formüllerin en akla yakını olur. (1).

Şurada herkes konuşacak, fakat geçmişten sözedemiyecek, herhangi bir eleştiri yapmaktan sakınacaktı (2).

---

(1) Mithat Sertoğlu, «Mütareke Devrinde Saltanat Şurası ve Millî Şura Hazırlıkları», Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C: 4, s: 22, s: 29.

(2) Mithat Sertoğlu, A.g.y. s: 31

Şurada konuşan Ayan Üyesi Seyyid Bey **«Menteşe Sancağından hiç bahis yok gazetelerden gördüğüm havadisten olmak üzere Hariciye Nezareti ile yahut mahalli hükümet ile Menteşe'de bulunan İşgal Kuvvetleri Kumandanı arasında teati edilmiş bir söz, bir mukavele varmış. Acaba İtalya Hükümeti neden dolayı Menteşe Sancağını işgal ediyor?**

Bugün İtalya hâlâ işgaline devam ediyor. Hatta Söke ile Kuşadası arasında bir demiryolu hattı yapmağa da teşebbüs etmişler. Bu haberler belki de yalandır. Ben tarafınızdan verilen izahatta buna dair birşey göremedim» demek suretiyle Menteşe İşgaline parmak basmak ister. Fakat Damat Ferit'in en yetkili ağız olarak verdiği cevap **«bu havadisin hakikata yakın olmadığını, sahte bulunduğunu gazetelerle tekzip ettik»** şeklinden ileri geçemez.

Birinci Büyük Millet Meclisine Aydın Milletvekili olarak katılacak ve İçişleri Bakanlığı yapacak olan Cami (Baykut) Bey de İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyetini temsilen Şura'da bulunmaktadır. O da Menteşe olayları hakkında bilgi verir cevap ister. Ancak, biraz önce belirtildiği gibi Şura'nın niteliği «istişari»dir, yorum yapılamaz eleştiri yasaktır.

Acizliğin tam yansıması şeklinde geçen Saltanat Şurası'nda tek düşünce ileri süremiyen ya da işgal olayları hakkında aydınlatıcı hiçbir bilgi veremiyen Damat Ferit'in tutumundan da anlaşılmaktadır ki artık «atı alan Üsküdarı» değil, Anadolu'yu bile geçmiştir ve bu durumun acıklı görüntüsü karşısında İstanbul, ipleri İtilâf devletlerinde olan onursuz bir figürandır.

3 — «HEYETİ NASİHA» MUĞLA'DA

Nisan 1919'un sonlarına doğru İstanbul'dan Muğla'ya gelen bir heyet ağdalı sözcüklerden oluşmuş bildirisi-

ni okurken çok nasihatta bulunuyor fakat derde şifa olacak hiçbir formül ileri sürmüyordu. Bu heyet niçin binbir zahmetle buralara kadar gelmişti? Niyeti neydi? Kimlerden oluşuyordu?

Lütfi Arif Kenber'den dinliyelim (3):

«İngilizler, İslâm Camiasının gayrimüslim anasıra zulüm ve itisaflarda bulunmakta olduklarını iddia ederek bu gibi illerde Türklerin Hristiyanlarla dostane ve kardeşçe münasebetlerini takviye etmek ve ehlisalibe karşı zulüm icrasından tavakki etmek üzere Orta Anadolu ve Ege İllerine maruf şahsiyetlerden mürekkep bir nasihat heyetinin gönderilmesini istemişlerdir.»

Yüzyıllarca tek bir Osmanlı yetkilisinin böyle halka geldiği, onunla «diyalog» kurmaya çalıştığı görülmüş şey değildir. **Müşir Ali Rıza Paşa'nın başkanlığında sonraları Kuvayı Millîye Hareketine karşı kurulacak Kuvayı İnzibatiye'nin Komutanlığına getirilen Süleyman Şefik Paşa, Nemrut Mustafa Divanı Harbinin üyesi olacak Mahmut Hayret Paşa, Dobruca Müftüsü Hoca Halil Fehmi Efendi, Bursa eski milletvekili ve Müftüsü Ömer Fevzi Efendi, eski Rum Milletvekillerinden Kozmidis Efendi, Rum asıllı Ziraat Nazırı Aristidis Paşa, Ermeni asıllı Memurin Kalemi Müdürü Ohannes Efendi, Redif mütekaitlerinden Ali Fevzi Paşa, Polis Komiseri Ödemişli Hamdi Bey ile Süvari Yüzbaşısı Ekrem Bey**'den kurulu heyet Bursa ve Balıkesir'den Manisa'ya gelir. Oradan İzmir, Buca'ya geçilir. 29 Nisan Çarşamba günü Aydın'a gelen ve gerekli nasihatı verip Hoca Esat İleri'den hiç ummadıkları cevabı alanlar Aydın'da ikiye ayrılırlar. Şehzade Abdurrahim Efendi ve etrafı Burdur yönüne giderler. Mahmut Hayret Paşa'nın başkanlığındaki «Heyeti Nasiha»

(3) Lütfi Arif Kenber, «İstiklâl Savaşının Meçhul Kahramanları» Son Posta Gazetesi, 13 Mart 1954, Tefrika No: 31

Muğla'ya hareket eder. Heyette Hayret Paşa'dan başka geleceğin Kuvayı İnzibatiyecisi S. Şefik Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi (4) ve Ermeni Ohannes Efendi vardır (5). Osmanoğullarının bu son çabaları, onlara «vediatullah» olan azınlıkları koruma, böylece güçlü dost (!) İngiltere'ye hoşgörünme ve «Dersaadet»i her türlü belâdan yoksun kılmaya çevriktir. Tehlikenin ağzında olan zavallı halk, Padişah'ın selâmını getiren böyle bir heyete nasıl coşkuyla sahip çıkmasın? Nasıl sahip çıkmasın ki, yüzyıllardır bir ümmet ve bir devlet idealinin başbuğu olarak «Padişah»ını tanımış, varlığını ona adamıştır. Şayet gene böyle bir fedakârlık istenecekse kendisinden, bu göreve de seve seve hazır olduğunu bildirecek (harimi ismeti»ne giren düşmanı defetmeye koşa koşa gidecektir. Bunca kırıldığı savaşların, yitip yokolduğu cephelerin, ve parçalanan ülkesinin, kendinde ayrı ayrı yer eden acıları pahasına, onlara karşın, elde tek silâh kalsa da son görevine seğirtecektir.

Heyet acaba kendisinden bunları mı istiyecektir?

Muğla 30 Nisan Perşembe, günü, «pazar» a inen yöre köyleriyle beraber Akyol'da, Eğergediği'nde ve Sülüklü'dedir. «Hükümet, şerefi necabet penahiye layık olarak, çok dilfirip bir tarzda tezyin olunmuş», ümidinin çoğunu acılarda yitirmiş ve adetâ bir «mehdi» bekler gibi «gaybubete» dalmış halk yeniden ayağa kalkarak yollara dökülmüştür.

Acaba İstanbul ne düşünmektedir? Yıkılan moral

(4) Celâl Bayar, A.g.e., s: 5, s: 1761 «Bayar, Bursa Müftüsünü yakından tanıdığını, zeki olmasına rağmen kaypak olduğunu, bütün iktidarlara yakın göründüğünü ve tehlikeli bir kişi niteliği taşıdığını özellikle belirtiyor.»

(5) Hafız Sabri Aksoy'un Mülkiye Müfettişi A. Sakıp Bey tarafından hazırlanan 25/6/1927 tarihli koğuşturma sorularına 3/7/1927 de verdiği yazılı cevaplardan.

desteklerini gerçekten doğrultabilecek midir? Bu kahrolası ezginliğin, bu bitesi yokolası suskunluğun esrar perdelerini kaldırıp, «kalk ey ehli vatan, uyan ey dini mübin, sarıl birbirine, koş, uğraş, didin son gücünle, bu kutsal topraklar, bu al sancaklar, senin, darda ve ölümde de olsa en değerli hazinendir, nice geçmiş yüzyılların sana bıraktığı en gözde varlıklardır» diyebilecek midir?

Yönü ve yöntemi henüz belirsiz, böyle karmakarışık duygular içinde kendine «kurtuluş»la ilgili bir söz söyliyecek «hemdert» bekleyen Muğla halkı, göklere, ümidinin son dalgaları halinde yükselen feryatla karşılar konuklarını...

«Padişahım çok yaşa...»

1 Mayıs 1919 Cuma'ya rastlar. O gün Muğla için bir başka tarihî gündür. Gün görmüş Konakaltı Meydanı'nda «Marş-ı Âli-ülÂlâ» çalmakta, «müfrezei askeriye», jandarma, polis ve Belediye Çavuşları tören protokolüne göre yerlerini almaktadırlar. Bugünkü Jandarma Komutanlığı ile Hapishane arasına dizilen İptidai ve Sultani Öğrencileriyle Muğla azınlık temsilcileri ve «cemaatı», onların ardında Hacılar Hanı'nın (Palas Oteli) pencerelerine kadar dolup taşan Türk nüfus, «Vilâyet Konağı»nın merdivenlerine dizilen «Heyeti Nasiha» ve «eşrafı belde» ye bakmakta, hep beraber, «Padişah-ı Fermaniyan»ı dinlemeye hazırlanmaktadırlar.

Ortada çıt yoktur. Herşey sanki susmuş, ses ve sada elini ayağını çekmiştir. Rumlar'da zaten hiçbir zaman bir taşkınlık belirtisi olmamıştır. Türk kesiminde ise daima sabır ve onur vardır. Belediye Başkanı Ragıp Bey yiğit ve uygar tavrıyla «kent»inin başındadır. Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey, de ilinin «hâkimi»dir. Genel Meclis üyeleri içinde Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi'nin uzaktan görünen kahraman «silueti» sanki yaklaşan Kuvayı Milliye'nin ruhunu muştulamaktadır. Şehir Meclisinin ka-

rarlı üyeleri de başlarında Hafız Sabri Bey, Fermanı Padişahiyan'dan «birşeyler» ümid etmektedirler. Müderris ve imam hatipler, Müftü Mehmet Zeki Efendi'nin ardında, İttihatçılar Murat Bey'in çizgisinde İtilâfçılar Sadettin Bey'in yanında saf tutmuşlardır. Yalnız birkaç kişi, kendilerini İstanbul'a çok yakın bulan birkaç İtilâfçı, «Heyeti Nasiha»nın yanında biraz yavan kaçan hafif tutumlar içinde güç ve iktidar hastalığının pozunu vermeye çalışmaktadırlar.

Öğrencilerin heyecanlı, hazır bulunan halkın ümitli, birkaç kişinin de canhıraş bağırtıları arasında Bursa eski Milletvekillerinden ve Müftülerinden Ömer Fevzi Efendi Fermanı okumağa başlar:

«Büyük Osmanlı Saltanatının on senedir uğradığı idarî inkılâpların, şeriat hükümlerine ve siyasî kanunlara aykırı devamlı kötülüklerin ve bilhassa Umumî Harbe girmekle gösterilen basiretsizliğin zararlı neticesi olarak, bugün, memleket acıklı bir durumdadır. Memleketin bugünkü halini gözden geçirdikten sonra, edindiği bilgiyi Padişaha arzeylemek vazifesi ile heyetimiz memleketinizde bulunuyor.

Padişah, harpten evvel ahali arasında başgösteren uygunsuzluğa ve asırlık vatan kardeşliğinin bozulmasına sebep olanların birbiri arkasından muhakeme altına alınan fesat erbabından ibaret bulunduğuna, milletin masum fertlerinin bu lekeden masun olduklarına kanidirler ve «umum tebeai şahanelerin» bundan böyle Osmanlı Tarihinin necabetine yakışacak surette vakar ve sâkinet göstereceklerine, hükümetin icraatını kolaylaştıracaklarına intizar buyurmaktadırlar.

Harbin yarattığı harabiyi ortadan kaldırmak zamana bağlı olmakla beraber, umumî refaha hizmet edebilmek tedbirlerini almak ve bu vazife ile uğraşmak üzere bir «Encümeni Âli» teşkilini, memurların bu yolda kati faali-

yette bulunmalarını, bunlardan başka geniş selâhiyetli bir «Islah Heyeti» gönderilmesini dahi ferman buyurmuşlardır. Fakat memleketin imarı, refaha kavuşması, herşeyden evvel asayişin temini ile kabildir. Osmanlı Tarihinde de görülen bu gibi büyük vakaların doğurduğu müşküller, hep milletin sabır ve sükûneti, saltanat makamına derin sadakat ve hükümetin tedbirlerine itaatla iktiham olunmuştur» (6).

Yurttaşların hukukuna riayet ve kanuna bağlılık tavsiyesiyle sona eren Padişahı Fermaniyan» Muğla'da derin bir sessizlik içinde dinlenir. Dahası, biraz da hayal kırıklığıyla karşılanır. Dün Aydın'da; Sultani Öğretmeni Esat İleri'nin (7):

«Sebebi teşrifinizi bildiğimiz için, istibalinize varamadık. Bizim nasihata ihtiyacımız da yoktur. Hristiyanlarla iyi geçinmediğimizi kim söylüyor? Eğer siz söylüyorsanız bunu bütün cihan umumî efkârına siz ilân etmiş oluyorsunuz. Gelecek ve göreceksiniz, Hristiyan Mahalleleri mamur ve abadan, İslâm Mahalleleri ise muhtacı ümrandır. Türkler cephelerde harbederken, Hristiyanlar fabrikalar kurmuşlardır. Servet, refah, saadet herşey onlarda, fakrü zaruret Türk'lerde toplanıyor. İktisaden bizi öldürmeye çalışan bu zümreye nasihat etmelisiniz, yoksa bize değil Nerede ve kimlere zulüm yapılmıştır, buyrunuz, söyleyiniz, biz de bilelim ve öğrenelim» (8) diyerek «sadede» çağırdığı kişileri candan alkışlıyanlar, birkaç iktidar hastasının ufak kadrosunu aşamaz. Heyet, yüreklerde bıraktığı buruklukla kalmaz, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Koca Han'daki Kulüp Binasının kurdelâsını da

(6) Celâl Bayar, A.g.e., C: 6, s: 1762

(7) İkinci devre B.M.M.'nde Muğla Milletvekilliği yapan Esat İleri.

(8) Lütfi Arif Kenber, A.g.y., Tefrika No: 32, 14 Mart 1954 Nurdoğan Taçalan, A.g.e., s: 205

keser (9). İşi açıkça politikaya döken ve zaten hasım olan taraflardan birini böylece kendinden ve birlik çağrısından daha da uzaklaştıran Heyet, uyuşuk İstanbul'un, hâlâ canlı tutulmak istenen «tez» ve «gerekçeleri»ni, yalnız, dayanır gördükleri Hürriyet ve İtilâfçı unsurlara anlatabilirler. Artık açıkça ve Padişah'ın ağzından da anlaşılmıştır ki İstanbul, karşıkoyma gücünü yitirmiştir ve Osmanlı Ülkesini topyekûn ayağa kaldırıp mücadeleye sürükliyebilmenin maddî ve manevî cihazlarından da tamamen arınmıştır.

4 — MUĞLA'DA HAZIRLANAN «TAZALLUMU HAL» TUTANAĞI

İstanbul'un aciz politikası duyarsızlığını ve vurdumduymazlığını daha nice olaylarla göstermeğe devam eder. Yunan İşgal Ordularının Aydın ve dolaylarında giriştiği mezalim, Çine ve Muğla'ya çekilen 100 bin Aydın göçmeni adına belgelenerek «TAZALLUMU HAL» haline getirilir ve Hoca Esat İleri, Aydın Belediye Başkanı Reşat Bey ile tercüman Şemsettin Beyler tarafından Muğla - Rodos yoluyla İstanbul'a götürülür.

Heyet, üyeleri, Dr. Tevfik Rüştü Aras, Şair Yahya Kemal Beyatlı ve Ayan Üyesi Kâzım Şinasi Bey aracılığıyla gittikleri saraydan Vahidettin'in şu sözleriyle kapı dışarı edilirler:

«Şevketmeap Efendimize teşrifinizi ve maksadı ziyaretinizi arzettim. Buyurdular ki:

Bir avuç efelerle dünyaya karşı gelinmez. Düveli Muazzamaya karşı gelmek, memleketi tehlikeye sokmaktır. Hemen dağılsınlar, hükümetin başına belâ olmasınlar. Aksi halde akıbetleri daha fazla kötüleşecektir» (10).

(90) Şefik Aker, A.g.e., s: 54, C: I
Asaf Gökbel, A.g.e., s: 48
(10) Lütfi Arif Kenber, A.gy., Tefrika No: 48

Damat Ferit'te benzer gerekçeyle heyeti kapıdan geri çevirir:

«Sadrazam Paşa Hazretlerine teşrifinizi ve maksadı ziyaretinizi arzettim. Bagilerin (11) mümessillerinin İstanbul'da ne işleri var?Hemen memleketlerine dönsünler ve bagilerin dağılmasına çalışsınlar. Sabır ve sükûnet üzre bulunsunlar. O vakit herşey yoluna girer buyurdular» (12).

Demek ki Anadolu'nun kurtuş cephesi tümden «bagilik»le, yeni eşkiyalıkla, damgalanmaktadır. Demek ki ipler büsbütün koparılmış, köprüler yıkılmış, «basiretler bağlanmış»tır. O halde İstanbul'u daha fazla zorlamanın gereği yoktur. Ulusun kendi öz varlığında oluşan birikim, artık bundan böyle hiç «zayi» edilmeden, şaşırıp dökülmeden tarihi evrimin potasına akıtılmalıdır. Hilafet, padişah, «dersaadet», «Ali Osman» gibi ağızda gümbürtüler yapan, aslında tarihi «misyonlarını» doldurdukları anlaşılan kurum ve kişiler ve hatta «devlet», artık ele geçirilen «realite»nin ve yürünen yolun hülya kadar uzağında kalan köhne unsurlardır.

Bu yargı, Hoca Esat İleri'yle beraber Güneybatı Ege'ye gelecek, cepheleri ve ruhları kapsayan geçerliliğiyle ulusal hareketin anlam ve önemini arttıracaktır.

5 — BABIALİ'NİN MUĞLA HALKINA ÇEKTİĞİ SABIR TELGRAFI

İstanbul'un ne kadar derin bir gaflet ve aciz içinde bulunduğu İtalyan İşgali'nde artık dolaysız ve iyice anlaşılır.

Muğla'da İtalyan İşgali'nin başladığı tarih olan

(11) Bagi: «Eşkiya».

(12) Lütfi Arif Kenber, A.g.y., Tefrika No: 48

11 Mayıs 1919 Pazar, aynı zamanda Muğla Kuvayı Millîyecilerinin ilk kez biraraya geldikleri gündür. Belediye binasında Ragıp Bey'in başkanlığında yapılan 11 Mayıs 1919 toplantısı ilçelerin işgalini ülkenin yüksek çıkarları açısından kınamağa karar verir ve bu görüşünü birer telgrafla İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcilerine ve Rodos'taki İtalyan Genel İşgal Komutanlığına bildirir (13).

Kınama telgraflarına İstanbul'dan bir cevap alınamaz. Yalnız Rodos **«işgalin geçici olup ilhak niteliği taşımadığı»** yolunda cevap verir.

Gelişmelerden endişeli olan ve hükümetin bu konudaki görüşlerini bilmeyen Muğla, bir gün önce başlatmış olduğu toplantısını 12 Mayıs Pazartesi günü de devam ettirir. Bu kez doğrudan doğruya Babıali aranacak, İçişleri Bakanı telgraf başına çağrılacak ve durum bizzat hükümet yetkilisinden öğrenilecek ve gerekli protesto yerine getirilecektir.

Telgrafhanede toplanan Muğla eşraf ve memuru, kararlaştırdıkları üzre Babıali'yi bulup İtalyan İşgalini protesto ile bu işgalin resmî ağızdan açıklanmasını isterler.

Babıali'nin bu ısrar ve protestoya verdiği cevap şudur (14):

«Muhterem Muğla Ahalisine

Hükümeti Sabıkanın seyyiatı idariyyesidir ki bizi bu elim vekayie şahit kılıyor. Hükümeti hazıra, menafii aliyyei vataniyyeyi her türlü taarruzdan vikaye için müşkilata rağmen bütün kuvvetiyle sarfı mesai ediyor.

Beyan olunan vekayi hakkında da teşebbüsatı siyasiyyede bulunuldu. Teşebbüsatımızın hüsnü neticeye ikti-

(13) Cavit Aker, «İstiklâl Savaşında Muğla», yayınlanmamış notlar, s: 11 vd.

(14) Cavit Aker, A.g.y., s: 12

ranı muhterem ahalinin göstereceği vekar ve sükûnete mütevakkıftır. Şuraya buraya asker ihracı, kati bir işgal mahiyetini haiz değildir. Ancak muhilli asayiş hadisat vukuu işgali tevsi ve temdit edebilir.

Binaenaleyh, bundan içtinabı, müslim ve gayrimüslim bilcümle ahalii muhteremeden rica eder ve muhabbeti vataniyyelerini bu suretle de izhar etmiş olmalarından kendilerine bilhassa teşekkür ederim.

Dahiliye Nazırı
Mehmet Ali
12/Mayıs/1335»

Sorulan, İtalya'nın Menteşe'de ne aradığıdır. Dahası işgale İstanbul'un verdiği yargıdır.

Cevabın baştansavuculuğu, kaçamaklığı ve ısrarla sabıra çağıran üslubu dikkate değerdir. İşgal, ordusu ve politikasıyla Menteşe'yi sarmış, kıyı limanlarına İtalyan Bayrağı çekilmiş, fakat hâlâ **«siz onlara aldırmayın, gelir geçer»** yollu «malayani» telkinler, Dersaadet'i terkedememiştir.

6 — ... VE SULTANA AZ GELEN «TAHSİSATI MESTURE»...

Bir yandan Venizelos:

«Girid'de Türk kanı içmeği, bir baloda şampanya içmeğe tercih ettiğini ve Ayasofya hayalini her gece rüyalarında yaşatmak isteyen Yunanlıları kutsıyacağını» bildiredursun...

Öte yandan papazlar:

«Her kim ki, o mukaddes Ayasofya'ya adım atar, Allah'ın huzuruna kabul edilmiş olur» hezeyanlarıyla mistik Yunan ruhunu ayaklandıradursun...

Padişahın ilk kez uçak gören İstanbul'unda halk bu

«Salı gününün» «şeametinden» korkup, evlerine, yataklarına kapanmakta...

Karaborsadan kırılmakta... Avusturya'dan gelen 20 vagon şekerin kavgasını yapmaktadır... Hem de bu kavga memur amir gibi üst sınıfın arasında olmaktadır...

Bu acizliğin içinde acaba Sultan ne yapmaktadır? Madem ki Anadolu ayaklanması bir «bagi işidir», madem ki işgalcilere direnmenin hiç bir anlamı ve gereği yoktur... Ve sükun ile sabır herşeyi halledecektir... Acaba Sultanın sabır ile sükun alanında oluşan önemli olaylar, düşünce ve endişeler nelerdir?

Aynı günlerde yıllık 20 bin sarı altını az bulan Sultan Vahidettin, Sadrazam Ahmet İzzet Paşayla bunun mücadelesini yapmaktadır (15). «Tahsisatı mesturenin» 30 bin altına çıkarılmasını, sonra bunu da az bulunca 40 bin olmasını istemektedir. Bu bir yıkılışın, bozulup yitişin acıklı dramıdır. Nice yüzyıllara ve toplumlara İslamın güzel ahlakını, hak ve adalet duygusunu aşılayan Dersaadet'in artık bir çöküş, bir son buluş içinde olduğunun ibretli romanıdır.

Ve İstanbul, böylece, kendi yazgısını kendi kötü sahipleri, yöneticileri, askerleri, çizerleri eliyle yazmağa devam etmektedir.

4 — ENOSİSÇİ MUĞLALILAR

I — BAZİL ZAHAROF

Muğla'lı bir Rum olan Bazil Zaharof, 18 Mayıs 1919 da İngiltere Kralı 5. George'dan, bir yabancıya verilebilen en yüksek İngiliz Kraliyet Nişanı'nı alırken «silah fabrikatörü ve milyarderi» ünvanından başka bir özelliğe sahip değildir. Fakat bu ünvan, dünyanın geri ve hasta

(15) Lütfi Arif Kenber, A.g.y., No: 23, 5 Mart 1954

ülkelerini ateşten çember içine alan İngiltere ve müttefikleri için çok şeyler ifade ediyordu.

Müşteri bakımından ayırım kabul etmeyen, İngiltere ve Fransa kadar Rusya ve Almanya'ya da silah veren Zaharof bütün hesaplarında Yunanlılık «ide»sini gözden ırak tutmaz. Hatta Çanakkale'de İngiliz savaş gemilerini batıran Türk topçuları bile Zaharof'un «top»larını kullanırken, Enosis, bir dava halinde yoluna devam eder. Amaç, genişleyen savaş cephesinin açtığı kapılardan Ortadoğu'ya sızmak, petrolleri ele geçirmek ve Yunan Megalo İdeası'na geniş destekler ve kaynaklar yaratmaktır.

1849'da, Muğla'nın Saburhane kesiminde, mütevazi bir Rum'un çocuğu olarak dünyaya gelen Bazil, iptidai yıllarını Muğla'da geçirdikten sonra, ailesiyle beraber İstanbul'a göçeder (1). Tatavla'da geçen gençlik yılları, Zaharof için tam bir «haddeden geçiş»tir. Türlü ve karanlık işlere girer çıkar. 1865 büyük İstanbul yangınından sonra İstanbul'dan yokolur. 8 yıl sonra 1873'te Londra'da ortaya çıkar. Polis raporlarına göre, adi bir dolandırıcılığa adı karışmıştır. Hapishane sonrası Zaharof için başlıbaşına bir tırmanma dönemidir. Şeytani zekasını tamamen bağladığı ticaret ve politika, onu, 50 yılda İngiliz Nordenfelt Silah Fabrikalarıyla Almanya ve Fransa Silah Fabrikalarının ya doğrudan doğruya ya da hisseli sahibi yapar. Birinci Dünya Harbi başlarken Zaharof, Yunan Başbakanı Venizelos'undan İngiltere Başbakanı Lloyd George'una kadar, bütün ünlü politikacıların yakın dostu ve «Mühimmat Bakanı»dır.

Milyonlarca insanın görünmez katili olarak tarihe ge-

(1) Ömer Sami Coşar, «İzmir'e Yunan'ı Saldırtan Esrarengiz Adam», İstiklâl Harbi Gazetesi, 19 Mayıs 1919 Pazartesi No: 5, (Yeni İstanbul Gazetesinin 1960 yılı yayınlarından)

çen Muğla'lı Bazil Zaharof, ırkının entrika yeteneklerini tümüyle temsil eden kişiliği ve azınlık karakterini yansıtan «elastiki» politikasıyla Rumluğun, Muğla'da doğurup dünyaya saldığı ender «gladyatörlerden» biridir.

2 — DR. MİHAL BARUTÇU

Muğla Rum «Aristokrasi»sinin önde gelen adı «Barutçular» İzmir'e kadar uzayan Ege İllerinin ticaret ve politika alanlarında söz sahibidirler. İzmir, Aydın ve Muğla onlar için, aynı planın, aynı taktikle, aynı amaçlara yöneltildiği ortak bir coğrafya parçasıdır. Bu bakımdan, özellikle Rumluk, bu illerin hangisinde daha iyi savunulabilecek ve atılan tohum nerde filiz verebilecekse, oraya koşulur. Yılın 12 ayında açık olan «Barutçular Yazıhaneleri» ve «Mağazaları» zaten yerel Mavri-Mira Komiteleri'nin en büyük desteği durumundadır.

Yunanlılığın ve Rumluğun Anadolu rüyalarında kutsanmış figüranlar olarak gezinen Barutçular, Aydın İşgalinin hemen bir gün öncesinde, 26 Mayıs 1919'da, Mavri Mira Cemiyetinin hazırlamış olduğu protokoldedir. Aydın ve Havalisi Mavri Mira Cemiyeti Başkanı Teohari Yorkiyadi'nin yazıhanesinde içlerinde Muğla'lı Dr. Mihal Barutçu'nun da bulunduğu bir topluluk Yunan'ı Aydın'a davetin hazırlığı içindedir. Bu plana göre dört Rum ve dört Türk'ten oluşacak «Davet Heyeti» İncirliova'da Yunan İşgal Komutanını karşılayacak ve kendilerine Aydın halkı adına «hoşgeldiniz» diyecektir.(2).

Barutçu ve işbirlikçileri, bu girişimlerini gerçi, şehir adına, halk adına gibi genel deyimlerle şirinleştirme çabasındadırlar. Ne var ki adına konuştuklarını savladıkla-

(2) Asif Gökbel, A.g.e., s:

rı ya da sandıkları halk yalnız Rumlardan değil büyük oranda Türklerden oluşmaktadır. O Türk kesimi ki, on yıl süren büyük dünya ve kıta savaşlarının yorgunluğu ve yoksulluğu içinde bunalımlı saatler hatta saniyeler yaşamaktaydı. Bitkindi, perişandı ve hiçbir örgütün sahibi değildi artık. Yurdunu ve yuvasını elinden almağa gelen düşmana karşı bir nevi kader suskunuydu...

Oysa Rum kesimi, Yunanlılığın 100 yıldır oynadığı siyasal, ekonomik ve kültürel oyunlarla «eksersiz»ini yapmış, güçlenip toparlanmış, ne istediğini bilir ve hedefine yaklaşmış durumdaydı.

O halde, bu «davet»in adı neden Türk ve Rum Halkı adına «tescil» edilmekteydi?

Bu soruyu o zamanlar, yıkımın korkunç görüntüsün üiçlerinde asla tutmayan Mustafa Kemalciler ve Kuvayı Milliyeciler de soruyorlardı. Ne yazık ki bu soruyu soranlar İtilafçılara göre Enver Paşa «piçleriydi» (3). Da-

(3) Necmeddin Aydınalay, «Yunan Selçuğa geldi. Arkadaşlarla Hürriyet İtilâf Kulübüne gidelim, niyetlerini öğrenelim, icabediyorsa tenvir edelim dedik. Sonraları Sinop Milletvekili olacak Hakkı Hami Bey, ben ve Giritli Zekâi Kaur Bey, Fırka. nın Gümrük önündeki binasına gittik. Çok soğuk karşılandık. Çok acı konuştuk. Ama onlar hep hafife aldılar. En nihayet başın abani sarık olan zayıf, zengin ve hacı olduğunu sonradan öğrendiğim bir zat bana hitaben:

— Sen nerelisin efendi?.. dedi.

— Köyceğizliyim...

— Senin burda dikili ağacın var mı?

— Var, dedim, hem de pekçok. Mukaddestir onlar. Onlara bayrak çekilir, senin incir ağaçlarına para çekilir, ben o bayrakları bekliyorum.

— Enver Paşa piçleri siz de... diye cevapladı. Kurtulamadık sizden. Gâvur gelsin, sizden daha fena olmaz...» 31 Mart 1972, Köyceğiz konuşmalarından.

hası var Mustafa Kemal'in «baldırı çıplakları»ydı (4). Onlara göre Kuvayı Milliye'nin hazırlığına girişenler değil, Yunanlılığın gizli ya da açık «Enosisçi» örgütlerinde çalışanlar, Barutçular, Yorkiyadiler daha aklı başında, zengin, para sahibi, makbul kişilerdi. Yani onlara göre hiç olmazsa «baldırı çıplak» değillerdi. Ve ne hazin bir düşünce, «İttihatçı»lıkla uzaktan yakından ilgileri yoktu.

27 Mayıs 1919'da Aydın'da canlanan «Enosis» rüyası, Barutçu gibi daha nice para sahibi Rum'un kısa süren tatmin» devrini hazırlıyacak, fakat hiçbir zaman Güneybatı Ege'yi tarihin ve coğrafyanın şaşmaz mantığından koparamayacaktır.

3 — HACI PETRO

Muğla «kaçakçılığının» bu sivrilmiş ve paraca büyümüş Rum'u, Ada Rumlarıyla (Rodos, Sömbeki, İstanköy, Kalimnos) kurduğu ticari ilişkilerin yanısıra, kaynağı dışarda olan Etniki Eterya (Mavri Mira) Cemiyetlerinin bildiri ve emirlerini almağa özellkle çaba harcar.

Gerçi Hacı Petro Muğla'da herhangibir eylem içinde görünmez. Ama hissedilir ve öyle sanılır ki bu Hacı boş durmamaktadır. Mutlaka birşeyler döndürmekte ve mutlaka yurt içi ya da dışı örgütlerin bildirilerini almaktadır. Nitekim İzmir'den gizli getirilen ve yörede İngiliz olarak tanıtılan subayın Yunan olduğu kısa sürede anlaşılır. Bunu Hacı Petro'nun konukladığı, onun gezdirdiği bilinir ve gerekli bilgilerin ondan çıktığı tahmin edilir. Rum Ce-

(4) İdris Karazeybek «Biz Yörük Ali Efe Çetesinin mensupları ve yardımcıları olarak, İtilâfçıların nazarında baldırı çıplaktık. Muğla'da aleyhimize tellal bağırtıp uğraşılarımıza katılmama, desteklememe çağrısı okuttular, Mustafa Kemal de onlar için bir hiçti henüz» Haziran, Temmuz, Ağustos 1972 konuşmalarından, İstanbul.

maat Başkanının evinde yapılan gizli oturumları Hacı Petro'nun düzenlediği, birkaç çığırtkan bulup Mavri Mira'nınn Muğla Şubesini açmaya yeltendiği, hep bu arada istihbar edilen bilgiler arasındadır (5).

Petro'nun «Enosisçiliği» kendi çapında etkili olmuştur. Enosisi savunan herhangibir cemiyet kurulmasa da zamanı gelince böyle bir cemiyetin Muğla'da faaliyete geçebileceği ortam gizli gizli hazırlanmış ve bu düşünce Petro'nun maddi manevi desteğini büyük ölçüde sağlamıştır.

5 — ESKİ MUĞLA

Sosyal, kültürel, ekonomik ve tarımsal yapısı üstüne çizilen panoromalar, eski Muğla'nın «mikrostrüktürü»ne parlak, canlı ve güneşli ışınlar vermek suretiyle, uygarlık beşiği tarihi kentin dar ve çıkmaz sokaklarını daha ilginç yapar ve geniş yeşil bahçelerinin tarihi havasını tatlı bir esinti halinde 1919'lara getirir.

1919'ların Muğlası, bugün olduğu gibi o yıllarda da daima gurubunun ve şafağının güzelliğini yaşar. Yorgunluğunu Hacı İmam Kahvesinde atıp Akcova sırtlarından Eğergediğine gelen Aydın yolcusu, gurup ya da şafağın Asar'a teğet geçen, sonra gidip Yılanlı yeşiliyle Hamur-

(5) Tahsin Alabay, «Hacı Petro'nun Rum Cemaat Meclisi Başkanının evinde gizli dolaplar çevirdiği tahmin edilmekteydi. Bunu Belediye Başkanı Ragıp Bey merhum gayet iyi biliyor ve Petro'yu iyiden iyiye izletiyordu. Nitekim, bu ev günün birinde yanacak ve Petro kurtuluşu Muğla'dan kaçmakta bulacaktır» 1972 Mart - Nisan ayları konuşmalarından, Muğla.

Emin Çavuş: «Hacı Petro'nun Atina'dan emir aldığını biz çok duyardık. Devrin öndegelenleri kulağımıza böyle fısıldarlardı. Bu bakımdan Muğla efe takımının birinci hedefi arasında Hacı Petro'nun zararlı şahsı vardı» 1972 Nisan ayı konuşmalarından, Muğla, Keyfoturağı.

suz'a yansıyan yedi rengini birden ruhunun derinliklerinde duyar. Vali Hasan Fehmi Paşa'nın çabasıyla açılan ince Aydın yolu buradan, tozlu kıvrımlarla Muğla'ya süzülür. Sağda yeşil bir cennet gibi ovaya inen Sülüklü Bahçesi Muğla'yı nazlı bir gelin gibi müjdelerken uzaktan duyulan ve Asardan aşağılara doğru şehri adeta üzerinden yalayıp geçen tatlı ezgiler, kişiyi fetih günlerin zeybeklerine götürür:

«Ferayidir kızın adı

Yar yandım aman...»

Bellidir ki Muğla Zeybeği, gene coşkulu günlerinden birini yaşamaktadır. Vurulan davulların sesi şimdi Sosyal Konutları barındıran toprakların derin ıssızlığını gür yeşil yaprakları ve bol sularıyla sineye çeken Adile Bahçesine doğru, daha bir gürleşir. Bahçenin bitiminde halen Lise olarak kullanılan eski Sultani Binası yükselir. Solda, bugünkü Çamcı Sokağına koşut alanda «Çamcı Bahçesi» yeralır. 100 metre ilerlemeden, Akyolun ince taşlı beyaz kumu Kozyer Bahçesinde biter ve bereketli toprakların burcu kokusu genizleri doldurur. Kozyer Bahçesinin bugünkü varisleri Dumlupınar İlkokulu ve Garaja doğru yayılan evler sitesidir. Artık Dirgeme Yolundan Ula yönüne kıvrılan Muğla Ovası başlamıştır. Ovanın alt çizgisindeki bahçeler, üzerine sonradan Şehir Stadyomunun kurulduğu, «Kosoğlu Bahçesiyle sona erer. Burada, yolcuyu karşılayan Kazancı Şeyhdir. Şeyhin kerametinden tabii ki sual olunmaz. Fatihayla geçilen ince patika yol, Kız Sanat Enstitüsünü, İlköğretmen Okulunu ve Cumhuriyet Alanını, Üçpınarlar Çeşmesi önünden ve tamamen mezarlar arasından katederek, Atatürk İlkokulunun yerine çıkar. Kurşunlu Caddesi henüz mezarlarla doludur. Solda Konyalılar hanesini ve Hakkîler Yurdunu bırakan yol Cami önünde Demirli Hana ulaşır. Şehir, yöresindeki

medreseleri, aile mezarları ve ulu çınarlarıyla işte bu tarihî Kurşunlu Camide başlar.

«Ey bugün dünya ile mağrur olan
Gafil, en sonra ölüm vardır uyan»

Camide okunan, Muğlalı Hafız Mehmet Esat Efendinin «Vefatünnebi»sidir. Anlaşılır ki, Muğla, aynı zamanda değerli bir sanat hazinesidir... 1671'de Muğla'ya gelen ünlü gezgin Evliya Çelebi, eserinde zaten bunun izlenimlerini verir:

«... ve nakibüleşrafı... ve uleması gayet çoktur.... ve bu mahalde... herhangi diyarda zihni sakim var ise bunda birkaç ders tilavet idüp müşkilatları asan olup bermurat olur... ve bu şehirde ulema ve talebe çok olmak ile yedi medrese ve onbir mektebi sıbyan vardır... gerçi Anadolu şehirlerindendir. Amma halkı gayet şehrî ve farisîdan ve garib-dost kavmi vardır.» (1).

Fakat gene de çağ XIX. yy.dır. Sosyal hizmetler noksandır. Örneğin, Çınar Otelinin eski yapısı Demirli Handır. Ulu çınarların gölgelediği ve Kurşunlu Medreselerinin çevrelediği bu güzelim giriş, Tabane Deresinin bütün kokusu ve artığıyla çağın sosyal görüntüsünü verir. İçeriye uzanan ve bazan ulu çınarlarla, bazan asma çardaklarıyla örtülen ara yollar bugünkü çarşıyı, Yağcılar, Koca, Kömürçuval, Gölcüklü, Balcıoğlu, Yarım ve Hacılar Hanlarıyla Konakaltı'na doğru götürür. Şehir içinde, Belediye'nin arkası gene yeşil görüntülü Ağa Bahçesiyle kaplıdır. Konakaltı ilerde Rum Saburhane'ye varmadan, Şemsi Ana'yı solda bırakır ve Çayiçi'ne ulaşır. İnce dar yollardan geçerken Karaimam, Satır, Şemsi Ana içme sularının gerizlerdeki şırıltısını duymak çok mümkündür. Hiçbir musluğun ve temizleme istasyonunun bulunmadığı, üstelik evden eve, bir avludan öbür avluya açıktan

(1) Evliya Çelebi, A.g.e. C: 9, s: 201, 202.

akarı ve testilere kaselerle dolan bu suların ancak yüzyılda bir görülen salgın hastalıklarla ne ilgisi olabileceğini düşünmeden, bu al yanaklı «madîye kralı» (3) ve sağlıklı insanların arasında dolaşırsınız. Çayiçini aşan yol Muhacir Mahallesine kıvrılır kıvrılmaz gene bir bahçeyi, Celali Havuzunu geçer. Artık, Hamursuz, Karabağlar ve Düğerek'e kadar açılan geniş bayır, Asar'dan yansıyan «Alın da verin barutuma saçmayı» nakaratını daha iyi almakta «Göründü mü Düğerekin yolları»nı yer ve zaman olarak belleğe daha mükemmel geçirmektedir. Bugünkü Hastane yanları bardak-yapımcılarının ufak ocakları, Kocamustafendi Türbesi ve gene aynı adla bilinen geniş bahçeyi kapsar. Kireç Ocakları gene bugünkü gibi kara dumanlarını Hamursuzdan öteye, uzaklara savurur. Ve, Türbe önünden daha canlı görünen sağ yandaki Muğla'ya aynı bugünkü gibi, gene, bembeyaz, ışıl ışıl temiz rengini bırakır. Muslihiddin, Bedreddin, Kirameddin, Şucaeddin, Emir Bayezit, İbrahim Şahidi halinde dizilen öncü adlarıyla Selçukiyi anlatan, Bağdatlı ve Buharalı Erenleriyle kolonizatör Türkmen Dervişlerini hatırlatan, Balı Bey, Hacı Rüstem, Şemsiana, Karamehmet Mahalleleriyle Osmanlı iskânını bayraklaştıran bu bahçeler içindeki, beyaz badanalı, temiz ve «salih» kişiler otağı 10 bin nüfuslu kale-kent Çayiçinin Kocamustafendi Türbesi önünde uzayan Hacı Şerif Ağa Bahçesiyle yeşil surlarını birbirine ekler ve yaklaşan savunma savaşının meşalesini tutuşturmağa hazırlanır.

Konu Milli Mücadele, yer bu Hacı Şerif Ağa Bahçesidir. Aylardır Kardeş Yurdu'nun sözlü, sazlı, tartışmalı toplantılarına sahne olan Bahçe, şimdi, yani 1919'un Nisan-Mayıs aylarında, 1000 yıllık «kadim» yurdun Sekibaşı'nda, Akyol'unda, Kızıldağ'ında, Patpat Tarlasında,

(3) (2) Evliya Çelebi, A.g.e. C: 2, s: 202.

Hamamönünde, Tabane'sinde, Demircidüveni önünde, Konakaltı'nda, Dibektaşı'nda, Saburhane'sinde, Basmacı Deresi'nde, Karamuğla'sında, Karabağlar'ında, Çayiçinde, Asar'ında, Duayatağı'nda, Sığırtmaç yerinde ve Kavakaltı'nda, Türk örgüsünü ören ve İslami felsefesini yayan doğuş ve yükseliş «strüktür»ünün eleştirisine, kültürel ve sosyal duyarlığının olumlu patlamasına sahne olmaktadır.

Eski aşk «havaları»nın yerini şimdilerde tekrar zeybeklik günlerinin ezgileri almakta... Ve...

«Of aman aman Karadağların sandalı sandalı

Al kana boyanmış Kerimoğlu'nun heryanı heryanı» diyen sesler, Topaloğlu Ahmet ve Mehmet Efelerle, Damgalıoğlu'nda, Ejderhaoğlu, Sakaloğlu ve Tahsildar Feyzullahlarda, Hacıgeçioğlunda, Hacıiligoğluyla, Gıvılattı'da yeni bir biçim ve öz kazanmaktadır.

Hacı Şerif Ağa Bahçesinde, işte, bu yeni biçim ve özlere en doğru «teşhis»i koyan ve mücadelenin yön ve hedefini tesbit ederken, çağın yön ve hedeflerinden de uzak düşmemeğe bakan Ragıp Beylerle, Hafız Sabriler bulunmaktadır.

Mondros'la «İşgal» arasındaki eski Muğla, yiğitlik ve zeybeklik devirlerinin yeniden boy vermeye başladığı, yeşil bahçeler içinde küçük, bembeyaz badanalı evleri ve kararlı insanlarıyla, kapısı Batıya açık, şipşirin güzel bir kenttir...

Yaklaşan kötü günlerin belirtisi o günlerde sanki gönüleri daha bir uyarmaktadır. Muğla'yı ya da sevgiliyi belki hiç görememe ihtimalinin acısı ise, zeybek dilinin üst perdesinde Muğla şivesini tutuşturmakta, Asar'dan Düğerek ve Karadağ tepelerini bulan yankılar ölümün,

hicranın, ayrılığın ve mutlak kararın «girizgâh»ını dile getirmektedir:

«Sarı gülüm var benim, garip gönlüm var benim
Ölüm var ayrılık yok,böylece kavlim var benim»
. . . . . .

MUĞLA'DA İTALYAN İŞGALİ

(11 MAYIS 1919 — 5 TEMMUZ 1921)

1 — GÜNEYBATI ANADOLU'DAKİ İTALYAN İŞGAL HAREKETİ

1 — İLÇELERİN İŞGALİ:

Antalya 176. Alay Komutanlığının 57. Tümen Komutanlığına gönderdiği 29 Mart 1919 tarihli şifreden (1) anlaşıldığına göre, İtalya'nın Güneybatı İşgal Harekâtı 1919 un Mart sonunda ve Antalya'da başlamıştır.

Limanda, günlerdir işgal gününü bekleyen Çiyano Aleksandro komutasındaki Reçina Alena Kruvazörü, 29 Mart 1919 sabah vakti, **«bölgede asayişsizlik var»** gerekçesiyle 300'ü aşkın silahlı erini karaya çıkarır.

1911'de aldığı Trablusgarp'la Osmanlı ülkesine göz diken İtalya, işgalden önce Antalya'yı çoktan ablukaya almış bulunmaktaydı. Buraya Konsolos olarak atanan Marki Franti epey zamandır bölgenin gerçek sahibi gibi davranmakta, **«kale bedeninden iki taş alsalar, derhal müdahale ederek, bu asar Roma'nındır, bunları hiç kimse tahrip edemez»** diye tafra satmaktaydı. Öte yandan İtal-

(1) Şefik Aker, A.g.e., s: 18.

yan sermayesi, rahipleri ve okulları bölgenin ekonomik ve kültürel işgaline yavaş yavaş başlamışlardı.

İtalya'nın Muğla'da giriştiği nabız yoklamalarını daha önceki sayfalarımızda görmüş, Fethiye olayları hakkındaki 57. Tümen Raporunu işgalin ön fikirlerini vermesi bakımından tümüyle yansıtmıştık. Antalya işgalinden ve Muğla sahillerinde görülen kısmi asayişsizliklerden hemen sonra İtalya'yı silahlanmış askerleri ve «kruvazörleri»yle kıyı ilçelerimizde görmekteyiz. Aylardan Mayıs, yıllardan «meşum» 1919'dur...

1 — FETHİYE İŞGALİ

Muğla'nın fiilen işgal altına girişi, 11 Mayıs 1919'dur. Bu tarihte, Fethiye, Mondros'tan beriye fırsat arayan İtalya'nın askeri çıkartmasına sahne olur (2)...

Bizans öncesi devirden Menteşe ve Osmanlı yönetimleri boyunca, yedi yüzyıl gibi uzun bir barış ve huzur çağını yaşayan Fethiye, «zuhur» eden yabancı istila güçleri karşısında ordusuzdur. Mütareke hükümleri gereğince silahı elinden alınmıştır. Ekonomisi tamamen yabancı çıkarlarına açıktır. Hepsinden kötüsü «devletsiz»dir...

İstilâ çanlarını aylar önce çalmaya başlayan İtalya, Limanda bulunan Ligorya Kruvazöründen 50 «müsellah» askerini karaya çıkarıp işgale başlarken, gerçi «medenilk, adaletseverlik, haktanırlık» gibi herbiri birer erdem unsuru olan insancıl ilkeler ileri sürmektedir... Bu ilkelerin kapsamı ve içeriği neyi emrediyorsa, bu sınırlar çinde kalınacağı ilan edilmektedir...

Fakat...

Kordondaki Rüsumat Dairesinden mazlum bir ulusun «Ay yıldızlı» Türk Bayrağı indirilir ve işgal ordusu-

(2) Şefik Aker, A.g.e., s: 55.

nun bayrağı göndere çekilirken «uygarlığın gereklerinden sözedenlerin, uluslara ve insan haklarına saygının hangi maddesini yorumladıkları merak edilir.

11 Mayıs 1919'un Pazara rastlayan bir şafak vaktinde, saat 6'nın ilk saniyeleri henüz Türk'ün olan ortamı mutlaka Kuvayı Milliye'ye götürecek zaman için dönerken, Balkan'ın, Yemen'in, Kafkasya'nın, Galiçya'nın, Trablusgarp'ın, Çanakkale'nin ve Sina'nın kırdığı ve yalnız «gayrımatlup», sayrı, sakat, kadın ve sibyan olarak kalan bir ulusa «medeniyetin araçlarıyla» bile olsa saldırmanın hiçbir haklı gerekçesi olamazdı...

Ayrıca, Kalimnos Adası'nın Kuzeyindeki Leryos Adasında her an 10 bine çıkabilecek 3 bin İtalyan Askerinin Fethiye ve Muğla'yı sürekli tehdit altında tutmasının nedeni açıklanmalıydı...

Hele hele Muğla Mutasarrıflığı yoluyla İstanbul'a ulaştırılan şu telgrafın cevabı mutlaka verilmeli, bu eli kolu bağlı kalışın nedeni açıklanmalıydı:

«Menteşe Mutasarrıflığına...

Bugün altı evvelde İtalya'nın Ligorya Kruvazörü 50 kadar müsellah asker ihraç etti. Kumandan emniyeti mahalliyeyi muhafaza için mavefkinden emir almış olduğunu ve işbu emir üzerine kasabayı işgal ettiğini söyledi. Askere yer gösterilmesini, askerin bulunacağı yeri İtalyan Bandırası keşide ile asayişin muhafazası için Hükümeti Osmaniyye ile tevhidi mesai edeceğini beyan etti. Asayişin müstekmel ve müste'men bulunduğunu ve bu bapta her türlü teminat verebileceğimi ve bu muamelenin şeraiti mütarekeye muhalif bulunduğunu söyledim.

Hükümetinden emir aldığını beyan ile askerini geri alamıyacağını ve askerine cüzi tecavüz ve hürmetsizlik vukuunda kasabayı bombardıman edeceğini beyan etti.

Binaenaleyh hareketleri askeri kumandan ile müştereken protesto edildi.

Kaymakam Vekili
Hasan Fehmi
11 Mayıs 1335» (3)

Bütün bunlar yetmezmiş gibi, 12 Mayıs 1919 Salı sabahı saat 6 sularında Limana yaklaşan Artiyeri Torpitosu'ndan 200 kişilik bir Piyade Bölüğü daha karaya çıkar.

Artık, işgal yolunu almıştır. Şifre 1224 ile 17. Kolordu Komutanlığına verilen haberler, etkisiz kalmakta, istenen emirler bir türlü gelmemektedir. Zira ortada devlet olarak varlığını duyuracak bir sosyal kurum kalmamıştır ve bunun yoksunluğunu duyup harekete geçecek Mustafa Kemal ise henüz Samsun'a çıkmamıştır

2 — BODRUM İŞGALİ

Saint Jean Şövalyelerinin 15. yüzyıl başlarında ellerinde Osmanlı Padişahı'nın izin fermanlarıyla Bodrum'a gelmeleri ve Sen Petros Kalesinin yapımına geçmeleri, eski uygarlığın görkemli «Mozole»sini nasıl Hristiyanlık bağnazlığına götürdüyse, o tarihten buyana Bodrum'un tanık olduğu ikinci yabancı konuk da, bağımsız Türk Bodrum'un bağrına «kara bir hançer» gibi sokulur.

Birinci konuğun götürdüğü, artık yaratıcısı bulunmayan, sistem olarak biçim ve özünü yitiren bir eski anıttır.

İkinci konuk, Bodrum Tarihinin ve coğrafyasının gerçek sahibi ayaktayken, yani henüz sıkboğaz edilmemişken, açıkçası tarih sahnesinden silinmemişken, gelir, işgal felsefesinin gerek ve koşullarını yerine getirmeğe başlar.

Her iki parmağın da cürmü aynı hesaba, aynı hedefe

(3) Cavit Aker, A.g.y., s: 12.

dayanır. Yıkmak, yerine kendi üslup ve sistemini koymak, ve sürgitleşen egemenlik havasında maddi büyümenin sınırlarını yaratmak, her iki yabancı kanuğun ortak karakterini verir. Ne var ki, tüm benzerliklere karşın, ikinci konuğun, bu yeni yabancının, bir ayrı, benzersiz yönü vardır. O sadece yeni bir yurt için gelmemiştir. Onun hesabı, geçmiş değerlerinin tümüyle ve «hal»deki durumunun doğal verileriyle, Güneybatı'ya sahibolmak, eski Halikarnas Ülkesini bu kez Roma'ya bağlamak ve Doğu Akdeniz'in özellikle petrol dünyası üzerinde, giderek söz sahibi olmaktır. Yani yeni konuğun iddiaları çağımız açısından bakılacak olursa hem pek büyük, hem çok cüretlidir.

Fethiye İşgalinin gerçekleştiği gün, 11 Mayıs 1919'un Pazar sabahı, saat 6 sıralarında, Limana giren İtalyan Fuvayit Torpitosu, karaya çıkardığı 60 «müsellah» askeriyle (4), işte bu «ide»yi bir önemli aşamadan daha geçirmeye çalışmaktadır.

Bodrum ötedenberi İzmir'i düşleyen (5), fakat bu düşü Yunanistan tarafından bozulunca telaşa düşen İtalya için stratejik noktalardan biridir. Onun için buraya daha önce, yani 11 Mayıs askeri çıkartmasına bir-iki hafta kala, ünlü Dr. Nacarato başkanlığında bir «Salibiahmer Heyeti» gönderir Amaç, **«harpten zarar görenlerin yardımına koşmak, doğal ve sosyal gereksinmelerine cevap vermeye çalışmak, sağlıklarıyla ilgilenmek, tedavi etmek ve bedava ilâç vermek»**tir.

(4) Şefik Aker, A.g.e., s: 55.

(5) Prof. Dr. Avram Galanti Bodrumlu, A.g.e., s: 34 (Bodrumlu, Kuvayı Milliye yıllarında Rodos'ta bulunan ihtiyar annesini görmeğe gittiği zaman Rodos'ta bulunan İtalyan askerlerinin kasketlerinde **«Battaglione di Smyrna»** yani **«İzmir Taburu»** kelimelerinin yazıldığını görmüş. Bu kelimeler ilk hedefin İzmir olduğu görüşünü doğrular).

Oysa asıl amaç, uyanık Bodrum halkınca bellidir. Mondros'un, Paris'in hangi doğrultuda olduğu pekâlâ bilinmektedir. Bir Ahmet Toker, bir Dede Rıfkı oğlu Fuat, bu gelişmelerin kapsamını ve içeriğini yorumlıyacak, yöreye ışık saçacak kadar bilinçlidirler. Fakat, gene de İstanbul'un sözü beklenir. Zira Anadolu'yla İstanbul arasında daha son sözler söylenmiş değildir. Aradaki köprülerin yakılmasına ise henüz zaman vardır. O halde Bodrum'daki ve yöredeki gelişmeleri tümüyle kavrayan, yol ve yöntem gösteren bir sezgi mutlaka olmalı ve bunun Bodrum'a ulaşması beklenmelidir.

11 Mayıs 1919 sabahı saat 6'da Kaleye İtalyan Bayrağını çeken işgal kuvvetleri Bodrum'a ayak attıkları gün bu bekleyiş hâlâ sürmektedir. İşgalcılar, Bodrum'a hizmet olsun diye Fransız Kruvazörü Dupleks'in 1915'de yıktığı kale duvarlarını tamire başladıkları gün de bu bekleyiş hâlâ sükûnetini korumaktadır. Bilinmektedir ki gelenler birer usta aktör, yapılanlar gözboyama ve aldatmacadır.

Nihayet beklenen sezgi gelir. İşte o vakit İstanbul ile köprüler atılır. İlerdeki Bodrum bölümünde görüleceği gibi Kuvayı Milliye şahlanışı başlar.

3 — MARMARİS İŞGALİ

Menteşe'yi 11 Mayıs 1919 sabahında Fethiye ve Bodrum kıyılarından «abluka» altına almağa başlayan İtalya aynı günün öğle sonrasında, saatların 15'i gösterdii bir zamanda Marmaris'te görünür.

Marmaris'te «hotbehot» Kömür Deposu yapımına geçişlerinin tam onyedinci gününde, bu kez «işgali tamme» düşüncesiyle harekete geçen İtalyanlar, tarihin uzun aralıklarla kaydettiği bazı önemli olaylara, gerek Türk Devrinde gerekse daha önce, Güneybatı'nın stratejik noktası

olarak yansıyan bu şirin toprakları bir tutsak ülkünün girdabına gömmek istercesine, çiğnemeye başlarlar.

Arkaik Çağın Şifa Tanrıçası Hemithea, Marmaris'te, bu yeşili ve mavisi bol kentte, hiçbiryerde bulamadığı huzur ve sükunu yaşamak, sevgi ve barışın şifalı havasını çağlara egemen kılmak ve nice gelecek yüzyıllara bu güzel günlerin örf ve geleneğini iletmek durumundaydı.

Acaba, eski Roma Kültürüyle bütün uygar kalıntıların varisi durumunda gözüken ve bu veraseti hararetle savunan İtalya, geçmişten bugüne gelen güzel günlerin «bildirilerini» nasıl yorumlamaktaydı?

Yoksa Grek Misyonerleri gibi, kendinden başkasını «tu kaka» eden ve önüne gelene «barbar» yakıştırmasını süren bir garip düşüncenin medyunu» muydu?

Gerçi, Antalya Konsolosları Marki Franti ağzından böyle bir verasetin ve uygarlık bildirisinin sahibi olduklarını, uygarlığın asgari gereklerinden haberdar bulunduklarını ima ediyorlardı. Üstelik, bu övünme payına karşın, başkalarını rezil ve zelil görme alışkanlığından da özellikle uzak kalmağa çalışıyorlardı...

Fakat, Rönesansın ve Hümanizmanın öncüllerini taşıyan Arkaik Çağ bildirilerini nasıl olup da işgal gibi tamamen insanlık ve uygarlık dışı bir eylemle bağdaştırabildiklerini, yorumlıyamıyorlardı...

«Biz hiçbir zaman buraların ipoteğini almağa gelmedik, mütareke hükümleri böyle emrettiğinden usulen buradayız,» yollu mazeretleri ise, «Birinci Aydınlık Devir Felsefesine» ortak olduklarını savlıyanların kendilerinde varolduklarını anlatmağa çalıştıkları erdem ilkeleriyle olsun, bu ilkelere yön veren akıl ve vicdan verileriyle olsun, hiç de tutarlık göstermiyordu...

Marmaris Limanında karaya çıkardıkları 190 piyade,

20 jandarma ve 10 sağlık elemanıyla (6) işgalin başlıca vurucusu durumunda olan Berzağliyeri ve Dalaman Vapurları, denizin mavi derinliklerinden ötede, Türklüğün yaslı bağrının kara talihine de demir atmış durumdaydı.

Artık, bundan sonra söz, yetkisinden hiçbir şifa sızmıyan klasik Osmanlı'nın değil, şair Dede Rıfkı Efendi'nin ve Binbaşılıktan ayrılma Edip Bey'indi...

İşgalcilere Marmaris'te ilk rahatsızlığı akrepler duyurur. Sarı Ana'daki karargâhları akrepler tarafından istila edilip çoğu acı bir şehir sıtmasıyla yataklarından sıçradıkları an, talihlerinin hiç de iyi gitmiyeceğini anlamış olmalıydılar. Talihlerinin seyrini Debboy'a taşıdıkları yeni karargâhlarında, kale tamiranında ve Hastaneye çevirdikleri Hacı Ömerlerin evinde düzeltmek istediler. Fakat İtalya Debboy sırtlarını değil geçici karargâh, süreli Saray haline getirse de, değil **«yollar küşadıyla ümranı beldeye çalışmak,»** «altın»dan köprüler yapsa da, artık uyanan Kuvayı Milliye ruhunun ve halkın gerçek temsilcilerinin nazarında, basit bir işgalciden ve bu işgali haklı göstermek için didinen usta bir politikacıdan başka birşey değildi...

4 — GÜLLÜK İŞGALİ

İşgal, Antalya'dan beriye, Fethiye, Marmaris ve Bodrum'u izliyerek Güllüğe gelmiş, Menteşe Yaylasının iç kesimlerine yayılmak üzre stratejik bir kapı aramağa başlamıştır.

Güllük, zengin Milas Ovasının Mandalya Körfezinde denize açılan kapısıdır. Büyük Menderes'e kadar inen Yunan İşgal Alanının bu zengin Milas Ovasıyla sınır komşusu olması, şüphesiz, İtalyan Komuta Kurulunu da et-

(6) Şefik Aker, A.g.e., s: 57.

kilemiştir. Nitekim, 16 Mayıs 1919'da başlayan Güllük İşgali, yalnız bu limanda kalmamış, Milas ve oradan Çine taraflarına geçerek Yunan nüfuzu karşısında bölgenin ilk kalın duvarını örmüştür.

5 — SÖKE İŞGALİ

Söke İşgali, Güneybatı Ege'nin Kuzey'den başlayan «abluka» hareketinin devamı görünümündedir. Güllük'te karaya çıkan ve Milas'a geçmek için Güneybatı Ege'nin Kuzey güvenliğinin sağlanmasını bekleyen İtalya, Kuşadası Garnizonundan çıkardığı 3 subay ile 200 piyade erini 17 Mayıs 1919'un ılık bir Cumartesi sabahı Söke'ye yollar (7).

6 — MİLAS İŞGALİ

Tarihin birçok olayı ve yargısıyla uzun çağlardanberi «merkezî» niteliğini üzerinde tutan Milas, bu eski ve uygarlık beşiği koca kent, İtalyan İşgal Komutanlığının merkezi olurken, şüphesiz geçmiş öneminin tüm özelliklerini özünde bulunduruyor ve Efes, Milet, Balat, Labranda, Heraklea, Beçin, Halikarnas ve Stratonikya gibi ilkçağ kültürünün ortasında din ve bilim literatörünün eşsiz mirasını taşıyordu.

Ulaştırma ve haberleşme bakımlarından da Milas, diğer Menteşe kentlerine oranla öncelikler ve üstünlükler gösterir.

Bölgenin deniz yollarıyla bağlantısı Milas yöresinde herbiri ayrı önem taşıyan Bodrum, Güllük ve Gereme Limanlarını ön plana geçirir. Zengin Milas Ovasının Ku-

(7) Şefik Aker, A.g.e., s: 81.
Asaf Gökbel, A.g.e., s: 109.

zey, Güney ve Batı'dan açık denizlere açılan bu «hava kapıları» aynı zamanda Menteşe İlinin büyücek bir coğrafi bölümünün de sınırlarını çizerler.

Kara ulaştırması bakımından Milas, Güneybatı Egenin Batı Anadolu'ya en kolay ulaştığı bir kesimde kurulmuştur. Geniş Milas ve Söke Ovaları Bafa Gölünün kıyılarını izleyen kara yoluyla adeta birbirlerini tamamlarlar. Aynı zamanda daha büyük kültür ve ekonomik hinterlanda sahibolan İzmir, Menteşe İline yaklaşırken önce Milas Ovasıyla karşılaşır. Ve nihayet, Batı Anadolu'nun tamamına el koymaya hazırlanan Yunanistan Milas'ın Kuzey çizgisine kadar inen nüfuz alanıyla bölgenin tsratejik önemini birden çok büyük derecelere yükseltır.

Söke İşgalinin tamamlandığı 17 Mayıs 1919'danberi ileri harekete geçmiyen İtalyanların 2 Haziran 1919'dan itibaren tekrar faaliyete geçtikleri görülmektedir. Arada geçen 15 günlük süre içinde politik ve sağlık temsilcisi Dr. Nacarato'yu Salibiahmer Heyetinin başında iç kesimlere yollıyan ve bir nevi nabız yoklatan İtalya, Yunan ileri hareketi Aydın'ı geçip Nazilli'ye doğru ilerlerken Milas, Çine ve Muğla gibi iç kesimlerin artık işgal altına alınmasını ve böylece Yunanistan ileri hareketiyle hemahenk bir duruma geçmeyi tasarlar.

1919'un 2 Haziran Pazartesi sabahı, Güllük'ten hareket eden bir Tabur İtalyan Kuvveti öncü kuvvetler olarak Milas merkezin askeri işgaline doğru ilk adımı atarlar. 57. Tümen Komutanlığının 2 Haziran 1919 tarihli ve 881 numaralı şifresi İstanbul Harbiye Nezaretine Milas İşgalinin tamamlandığını ve **«İtalya'nın Anadolu Kuvvei İşgaliye Komutanı General Badistoni'nin Küllük Limanından Muğla'ya azimet ve avdet eylediği»** (8)ni, İstanbul'un emrine «muntazır» olduklarını bildirir.

(8) Şefik Aker, A.g.e., C: 1, s: 23.

İstanbul 57. Tümenin bu teline şu cevabı gönderir (9):

«57. Tümen Komutanlığına...

Şifre No: 3465 Tarih: 10/6/1335

Yunanlıların işgaline karşı her fırsattan istifade eylemek münanaat çarelerine tevessül etmek elzemdir. Bu hususta İtalyanların vaziyeti siyasilerinden de bilistifade muavenetlerinin istihsali, maksadın husulü için faydalıdır. Fakat ihtiyatkâr davranmaklığımız da nazarı dikkatten dûr tutulmamalıdır.

Harbiye Nazırı namına
Cevat»

İstanbul'un tutumu bellidir. Askerin doğrudan hareketini israrla savsatlamakta, «idare-i maslahat» tedbirlerinde kusur edilmemesini istemektedir. İstanbul Yunan üzerinde duradursun ve buna karşı İtalyan politikasından yardım bekleyedursun, Güllük'ten 2 Haziran 1919 sabahı yola çıkan İtalyan Askeri Kuvveti çoktan Milas'a gelmiş, otağ ve çadırını kurmuştur.

Bugün Hacı İlyas Mahallesinde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan ve halen Mantocu İsmail Efendi'nin mülkü olan geniş yapılı ev, işgal gününde Milas Yahudilerinden zengin Yasef Levi'ye aittir. İtalyan İşgal Komutanı Güllük'ten yola çıktığı saat, bu ev Yasef Levi'den çoktan kiralanmış, içi «matluba» uygun döşenmiş, balkona gönderi dikilmiş, sahibini beklemektedir.

Azınlıkların önde gelenlerinde belirli sevinç dalgaları yaratan bu işgal, gizli Rum Çetelerinin daha cüretkâr olmalarına yolaçar. Yoran Çeteleriyle ilişkili olduğu anlaşılan bir-iki türedi Rum Eşkiyası, işgalle beraber giriştikleri tethiş hareketlerinde Milas'lı bir Türk'ü şehit ederler. Fakat kendileri de üç mücahit (!) yitirmişlerdir. Ay-

(9) Asaf Gökbel, A.g.e., s: 174.

dın-Nazilli doğrultusunda ilerliyen büyük Yunan Ordusundan güç aldıklarına şüphe olmıyan bu yerel komiteciler, verdikleri üç yitikten sonra bir daha Milas'ta görünmezler.

Fakat, hiçbirşeye karışmıyor görünen, hatta çoğu yerde çıkarlarını bozacağına şüphe olmıyan Yunan İşgali karşısında olumsuz tutum takınan Yahudi azınlığı, Milas'ta Yasef Levi'nin sessiz eylemi yanısıra İlya Şen adındaki bir «gayretkeş»iyle de kötü örnek verir.

İlya Şen, İtalyan İşgalinde o derece sevinç duymuştur ki, hemen hergün İşgal Kuvvetlerinin karargâhı önündedi. Günnüklerin Fabrikası yöresinde gelen geçen Türk nüfusa kendince ikazlarda bulunmakta, «laf» atmaktadır. Bir tür gönüllü «inzibat memuru» ya da kaldırım kolcusu gibi haddini aşan davranışlara sapan İlya Şen, korkak ve zavallı kişiliğine bulduğunu sandığını moral kaynağı önünde gezinedursun, onun gibi birçoğunu serçe parmağında oynatan Milas'ın Türk Komitecisi İtalyan İşgalcilerini rahatsız etmeğe devam etmektedir.

Türk Komitecilerin, Kuvayı Milliye Harekâtı öncesinde yapmış oldukları sessiz ve belirsiz direniş, yollara serilen kargı ve çivilerle rakibin huzurunu sürekli tedirgin etmeyi amaçlar. Kimi zaman kumsal yollara hiç belli olmıyacak şekilde kargılar serilir. Hemen hepsi bisikletli olan İşgal Kuvveti mensupları, eğer şehre diledikleri zaman girememiş iseler, kendilerini bisikletleriyle beraber tepetaklak düşüren «komplo»ların gülünç sonuçlarını buna neden gösterebiliriz. Gene yollara belli bir düzende serpilen çivi ve benzeri delici maddelerin İtalyan Bisikletlilerini hemen hergün bere ve sızı içinde bırakmış olmalarını, İşgalcilerin şehir içinde öyle diledikleri gibi gezememelerinin bir başka nedeni olarak belirtebiliriz.

2 Haziran 1919'da Milas İşgalini tamamlıyan İtalyan «seferi kuvvetleri» için artık yol Çine ve Muğla yönüne

uzar. Bu iki kenti de askeri işgal altına aldığı gün, İtalya'nın Güneybatı'daki harekâtı hedefine varmış olacaktır. Bu düşünceye karşın, acaba, bu hedef gerçekten haklı ve insancıl düşünceler mi taşımaktadır? Ve acaba inanılan bu hedefin sağlamlığı tarih önünde olsun coğrafya içinde olsun, gerçekten İtalya lehine tescil edilip sonsuzluğuna karar verilebilecek midir?

Milas, 1919'un Haziran başında, Türk Direnişçileriları sorup gene ilk kez kendi kendilerine bu soruları «AS-nin yavaş yavaş uyandıkları ve kendi kendilerine bu soru-LA» diye yanıtladıkları eski, koca, soluğu uzun ve dirençli, uygar kenttir...

7 — YATAĞAN VE ÇİNE İŞGALLERİ

1919 Haziranının ilk haftası Muğla'nın Kuzey sınırlarına hayli hareketli günler yaşatır. Güneybatı İşgal Karargâhlarını Milas ve Güllük'te kuran İtalyanlar, Söke'den başlayarak İç Batı'ya doğru, Büyük Menderes Havzasını askeri yığınak tedbirleriyle donatırlar. Kuşadası ve Söke yöresinin ablukasından sonra Aydın-Muğla yolunun önemli stratejik noktaları Yatağan (Ahiköy) ve Çine ele alınır. Buralara 5 Haziran 1919'un Perşembe günü, çok erken saatlarda askeri kuvvetler sevkedilir.

Milas'tan Eskihisar yoluyla gelen İtalyan İşgal Kuvvetleri, Yatağan Merkezden çok, Kayırlı Köprüsünü tutarlar. Kayırlı, ilerde Çine Çayına karışan Bozöyük Çayının engebeli Gökbel Vadisine girdiği kesimdir. Gökbel, 366 virajı, çok dik sırtları ve birbuçuk saatlik otomobil mesafesiyle o yıllarda da, Muğla'yı Aydın'dan ayıran kütlevi doğal sınırdır. Bu önemli sınır taşının 10 km. gerisinde kalan Yatağan'da yalnız İtalyan Salibiahmer Heyeti bırakılır. Başında bir Dr. bulunan «Heyet» Hulusi Efendi (Tekin), evinde faaliyete geçer. Halk burada bedava teda-

vi edilmekte, ilaç ve gerekli gıda maddeleri, parasız dağıtılmaktadır. Fakat, karşılıksız gibi görünen, aslında Güneybatı ekonomik zenginliğinin karşılığı olan bu davranış, tokgözlüy Yatağan halkına gene de fazla çekici gelmez. Madem ki bulunması mümkün olmıyan ama aslında en doğal yiyecek, giyecek ve sağlık maddeleri olarak bilinen bazı «şey»ler böyle bol keseden verilmektedir... Ve madem ki bunlar öyle de olsa böyle de olsa kendine ulaşacaktır. O halde bu ilişkiyi karşılıklı dengenin terazisinde ayarlamak gerektir. Yatağan'ın (Ahiköyün) ulu atası Ahi Sinan'dan buyana, yani 1402 Ankara bozgununun buralara serptiği «kolonizatör derviş» tenberi, gözünün, gönlünün ve sözünün nüanslarını erdem unsurlarına göre ayar eden, almayı bildiği kadar vermeyi de kültürünün değişmez kuralı haline getiren yöre insanı, alışverişin koşullarını yaratmalı ve diyalogta yeri olduğunu bildirmelidir...

Ama bu neyle bildirilecektir? Aldığının parasını verecek olsa, alan memnun olmıyacak, «nakdi» kaynağa yönelse zaten cılız olan kaynak büsbütün kuruyacaktır. Doygun kültürün gönülleri zengin eden felsefesi pratik zekayı her devirde, her zorlukta, tarihî gelişimin yeni koşullarına uydurmuş, vicdan rahatlığı denen o seçkin duyguyu, o ender coşkuyu, «mürit»lerinin yüreklerine akıtmıştır. Bu duygu ve coşku, sözkonusu diyalogta da kendini gösterir. Aynî değişim maddelerine sahibolan halk, gerçi ununu, şekerini, tuzunu ve pirincini hemen hemen bu yardım heyetinden sağlar. Fakat bunun karşılığında kümesinde tavuk ve yumurta, ağılında kuzu ya da oğlak, ne varsa getirir. Bir ulusu ulus yapan manevi değerler ve zenginliklerin en kötü günlerde de olsa ezilip yokolmıyacağını, dolayısıyla bu işgalden de ergeç yırtılıp çıkacağını, böylesine üstün gizli cevaplarla belgelemek ister.

İtalya, 5 Haziran 1919 sabahı, önceden hazırlanmış olan Kayırlı Karakolunda büyük kesimi, Yatağan merkezin Şevki Bey evi yakınlarında da küçük kesimi olmak üzere 33. Alay 2. Taburundan bir «Bölüğü» Yatağan'da bırakır ve Gökbel üzerinden Çine yönüne yürüyüşe geçer

4 makinalı tüfeğin öncülüğünde ve Liva rütbesinde bir Generalin emrinde Çine'ye varan 200 kişilik Piyade Kuvveti, 5 Haziran 1919'un bayıltıcı sıcağını henüz atlatamıyan bir öğle üstünde, Güneybatı İşgalini tamamlar.

5 Haziran'da 57. Tümen Komutanı ve Karargâhı Aydın'dan Çine'ye taşınmış bulunmaktaydı. Türk Askeri Birliğinin karargâhı haline gelmiş Çine'ye hem de böyle güpegündüz girip gelen İşgal Kuvvetlerinin teklifsizliğine doğrusu şaşmamak elde değildir. Tümen Komutanı Albay Şefik Beyin de dediği gibi **«oysa ne Muğla ne Çine'nin vatansever halkı İtalyanları çağırmış değildi»** (10). **«Ahalinin talebi ve hükümete muavenet maksadıyla geldiklerini»** (11) savlıyan İtalya, Mondros'u acaba halkın kendi imzasının eseri mi sanıyordu?

Amma 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey de nihayet bir noktada otoritedir ve bağımsızlığı, şerefi, onuru hiç şüphesiz ruhunda duyan tecrübeli eski askerdir. Geliyorum, geldim diye tamamen açık seçik bir «yaygara»nın belli olan hedeflerini bu derece boş ve karşıkoymasız bırakmasını önce insan havsalası almaz. Fakat işgal günlerinin 57. Tümenine bakılırsa, ümid edilenin olmayış nedeni kolayca anlaşılır (12). Üstelik sonraki şahlanışın ve yerel organizasyonun Çine ile ve 57. Tümen ile kesinleşen güçlü ilişkisi, tek yönlü bir eleştiriye de hak tanımaz.

---

(10) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 29.

(11) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 29.

(12) Kitabımızın 57. Tümenin Çöküşü bölümüne bakınız.

Çine İşgalinin generali, işgalden ve Şefik Bey'le konuştuktan bir saat sonra otomobiliyle Milas'a döner. Çine İtalyan Kuvveti nezdinde kalan siyasal temsilci Dr. Nakarato (sonradan Muğla Kuvvetleri nezdine gelecektir) daha ilk günden «hulûlü muslihane» politikasının manevralarına başlar.

Türkçe'yi Rodos'ta kaldığı süre içinde çok mükemmel öğrenen bu kurnaz diplomat, Tümen Komutanı Şefik Bey'e hemen her görüşmede, İzmir'in vadedildiği gibi kendilerine değil Yunanlılara verildiğini, bu yüzden İngiltere ile Yunanistan'a karşı hınçlı olduklarını, Bahrı Sefide sahibolan İtalya'nın İzmir'e sahip ve gittikçe güçleneceğine şüphe olmıyan bir Yunanistan istemediğini söyler... Sözlerine devamla... Yunan İşgalinin büyüyüp gelişmesini ve Adalara sıçramasını İtalya ancak böyle önliyebilir der... Hatta Türkiye kendine geldiği zaman işgal askerini kendiliğinden ve memnuniyetle çekeceğini anlatır... (13).

Bu sözler Çine'den Fethiye'ye doğru gitgide büyüyen eylem dalgaları halinde geçerliliğini kanıtlama yoluna gidecek ve Güneybatı Ege'de oluşan güçlü Yunan aleyhtarlığına olsun, Kuvayı Milliye Komitelerine olsun, büyük yardım ve destek gösterecektir.

8 — DALAMAN'A ÇIKMAK İSTEYEN ADALI RUMLAR

Dalaman, yüzyılımzın başlarında büyük ölçüde Abbas Hilmi Paşa'nındır. Eski Kaunus Uygarlığına ruh ve canlılık veren bu engin ve bereketli topraklar, yüzyıllarla büyüyen orman tahribi sonucu yer yer bataklığa dönmüş ve bereketin sınırları darala darala 400 bin dekar-

(13) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 48.

lık bir alana çekilmiştir. Bu alan da yukarda belirtildiği gibi Abbas Hilmi Paşa'nındır...

Abbas Hilmi Paşa'nın, eski Mısır Hidivinin, yani Kavalalı bir Çavuş iken Mısır Hükümdarı olan Mehmet Ali Paşa nın torununun buralara niçin geldiği, hangi niyeti taşıdığı kesinlikle belli değildir. Halkın rivayetine bakılırsa eskaza yolu Dalaman'a düşen Hidiv önünde uzayıp giden yeşil sonsuzluğun uyandırdığı «imaj» ve hülyalarla birden Mısır'ı, Mısır'a hayat veren Nil'i ve onun aynı bu topraklar gibi bereket sembolü halinde genişleyen yeşil vadisini hatırlar... Ve çiftliğe sahibolmanın sonsuz iştiyakını duyar...

Bu «iştiyak» acaba kurnaz Kavalalının gizli amaçlarından bazı izler taşır mıydı? Yoksa Mısır'ı Osmanlı'nın zaaf anında çevirip kendi mülkü ve devleti haline getiren zihniyet yeni bir hortlama kapısı mı aramaktaydı? Üstelik Osmanlı'nın o günkü hali Mısır'ı yitirdiği yıllardan daha kötü ve berbattı...

Celâl Bayar, yüzyılımızın başında İttihat ve Terakki Fırkasının İzmir Kâtibi Umumisi sıfatıyla gezip gördüğü Dalaman'ın durumunu, halk söylentilerindeki ve somut gözlem örneklerindeki yeriyle şöyle tanımlar:

«Hidivin bu çiftliği spekülasyon maksadıyla imar ettiği, İtalyanlar buralarını kendileri için nüfuz bölgesi saydıklarından onlara satıp para kazanmak istediği söylenirdi» (14).

«Koyun can derdinde, kasap et derdinde» diyen atasözümüz, sanki Hidivi amaçlar. Kavalalının bilinen kurnazlığından doğan kuşku ve sorular, Dalaman'ı imara başlayan Paşanın gizli amaçlarında da yerini bulur ve böylece o sonsuz «iştiyak»ın ardında yatan hedeflerden biri belirmiş olur.

(14) Celal Bayar, A.g.e., C: 6, s: 1854.

Oysa aynı Celal Bayar biraz ilerde, Bezkese, Kapıkargın ve Karaçalı taraflarında yöre çiftçisinin içinde bulunduğu acıklı duruma da tanık olur:

«I. Cihan Savaşı başlarında Muğla Vilâyetinde bir tetkik gezisi yaparken, eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın 350-400 bin dönümlük Dalaman Çiftliğinin yanındaki TOPRAKSIZ KÖYLÜLERİN HAYVANLARINI OTLATMAK İÇİN UĞRADIKLARI ZORLUKLARI GÖRMÜŞ, ŞİKÂYETLERİNDEN ACI DUYMUŞTUM.» (15).

Bu uçsuz bucaksız kıyılar, Menteşe'nin sahillere koşut dağ silsilelerinden kol almaz. Öte yandan buraların savunması, diğer kesimlere oranla daha güç, buna karşılık asker mevcudu daha azdır. Adına o devirde Çakallık denen Karaçalı'da gerçi bir karakol vardır. Fakat herhangibir kıyı çıkartması ya da korsanlığında iş gene bu sıkıntılı halka düşecektir.

Nitekim, kıyı korsanlıklarına bütün hızıyla devam eden yerli ve Ada Rumları, Gökova, Datça ve Marmaris kıyılarından sonra Dalaman kıyılarına da göz dikerler. Amaç, yerli Rumun olmadığı bu kesime bir Rum Çetesi çıkarmak ve kısmen sakin görünen Dalaman'ı Yunan Siyasal Örgütünün, Etniki Eterya'nın, Ortodoks Kilisesinin, yapmacık katliam belgelerine konu yapmaktır...

Aydın'ın Yunan eline geçtiği 27 Mayıs 1919'un ardı sıra Dalaman'a bu hülyanın izinde iki kayık yaklaşır. Kapıkargın sahiline gelen Rum kayıklarının pervasızlığını 57. Tümen Komutanlığının 881 numaralı şifresinden öğreniyoruz. Harbiye Nezaretine rapor edilen bu olay 2 Haziran 1919'da cereyan eder (16). Kıyıda mevzilenen Çakallık Karakolu jandarmaları ve onların gerisindeki Dalaman halkı yaklaşan korsan kayıkları üzerine ölümün

(15) Celal Bayar, A.g.e., C: 6, s: 1854.
(16) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 23.

mazlum yüreklerde yağlanmış en kahredici kurşunlarını yağdırırlar. Kıyıların boş, halkın dirençsiz olduğunu sanan eşkiya neye uğradığını şaşırır. Denediği bir iki tüfek gösterisi de durumu değiştirmez. Tekvücut halkın haklı ve yürekten gelen gücü, Anadolu'ya saldıran bu azgın silahşörleri denize mıhlar. Geride kalan iki kayık dolusu ceset, Dalaman'ın tarih içindeki haklılığını belgeler.

BÜYÜK ASKER FİRARLARI VE II — 57. TÜMENİN ÇÖKÜŞÜ

15 Mayıs 1919'dan itibaren, İzmir'in işgaliyle beraber, zaten eli kolu bağlanan ve kendi kabuğuna çekilen 57. Tümen çöküş ve ölüm çırpınışlarının içine gömülür. Antalya'dan Muğla'ya bütün Güneybatı Ege'nin güvenliğini sağlayan Tümen artık yavaş yavaş Aydın ve yöresine çekilmekte, doğrudan atılıma geçecek gücü bulamasa da yerel direnmelerin silah ve malzeme hazırlığını elaltından ilerletmektedir. Ancak, küçülme, büyük asker firarlarıyla yokolma çizgisine gelirse ne olur? Muğla, Çine ve Aydın'ın Kuvayı Milliyecilerine raptedilmesi düşünülen Tümen, yeni organizasyonuna, gitgide kötüleşen durumuyla nasıl geçebilir?

İlerde gülünç olmaktan öte, ulus olma niteliklerinin de yitip gideceği çizgiye varmadan gerekli tedbirler alınmalı, yeniden kuruluşun koşulları hiç olmazsa elde kalanları tutarak yaratılmalıdır. 19 Mayıs 1919'da Tümenin yayıldığı illere birer bildiri yayınlanarak «firarilere vur emri» çıkarılır (1):

«Telgraf No: 849

TAMİM... 19 Mayıs 1335

İzmir ve Aydın'daki kıtalarından memleketlerine gitmek gareziyle firar eden, hissiyatı milliye ve vataniyye-

(1) Şefik Aker, A.g.e., C: I, s: 85.

den bînasip olan bazı efrat, güzergâhlarında rastgeldikleri kıtaata uğrayarak efradı firara teşvik etmektedirler. Bu gibileri yollar üzerine posta ve devriyeler çıkartarak behemahal derdest ettiriniz ve tecziye edilmek üzere mahfuzen Aydın'a sevkediniz ve «DUR» emrine itaat etmiyenler üzerine bilâtereddüt ateş edilsin. Bu emrin infazı ehemmiyetle matluptur.

57. Fırka Komutanı
Şefik»

Bu emir gereğince alınan tedbirler sonunda, gerçi firarların önü büyük ölçüde alınır. Ama Aydın İşgaline rastlıyan günlerde Tümenin Aydın'daki asker gücü 10 subay ve 43 ere iner. Hayvan sayısı ise 46'dır... Bu sayıların üstünde kalan büyük boşluk, 15 Mayıntanberi devam eden firarlarla büyümüş ve Tümen artık yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Durum gerçekten kötüdür. Nihayet 23 Mayıs 1919'da çıkarılan ve gerekli yerlere bildirilen gizli emirle 57. Tümen Karargâhı Çine'ye götürülür ve «esliha ile cephane» Kuvayı Milliyeci Teğmenlere yağma ettirilir (2).

III — MUĞLA ve ÇİNE KOMUTANLARI AZLEDİLİYOR

Saflar ordu dışında olduğu gibi ordu içinde de ayrılmakta, Ulusal Mücadelenin aşkını duyanlarla duyma-

(2) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 5.
Necmeddin Aydınalay: «Suriyeli Mülazım Eyüp Sabri Cephane Memuruydu. Aklınsıra Mondros hükümlerine harfi harfine uyuyor, belki de yaklaşan Yunan işgalinde taltif edilebileceğini düşünüyordu. İkna edemeyince, habersiz girdik cephaneliklere. Onun haberi oluncaya kadar 22 bin mavzer ve 5 milyon fişekten mürekkep Aydın Cephaneliğini çoktan boşaltmıştık. Topbaşında kendi kaderiyle bıraktığımız Eyüj Sabri ve benzerlerinin, sonraları azledildiklerini ve Yunan tarafına iltihak ettiklerini öğrendik» 1972 Mart - Nisan ayı konuşmaları, Köyceğiz...

yanlar karakterlerinin ve dünya görüşlerinin emrettiği çizgilerde kesin tutumlarını almaktadırlar.

57. Tümene bağlı Muğla 2. Tabur Komutanı Yüzbaşı Şefik Bey bunlardan biridir. Tümenin çöküş devresinde hiç sesini çıkarmıyan bu Osmanlı Yüzbaşısı, Çine toparlanışının başladığı günlerde, isteksizliğini ve çekingenliğini açıkça belli eder. Ulusal Kurtuluş, onun için erişilmesi mümkün olmıyan «Kaf Dağıdır». Ama bu Kaf Dağı Kuvayı Milliyecilerce mutlaka açılacak, dağın ardındaki ümit yakalanacaktır. Bu yolun zorlukları olağan zorluklardan değildir. Cefaları ve ezalarıyla insan varlığını tehdit eden bir uzun, şerefli ve yalçın yoldur bu... Gerçekten bu yol, bu ümit, bu «Dağ», Şefik Bey gibiler için erişilmesi mümkün olmıyan hedeflerdir. Onursuzlukla, korkaklıkla, tavizcilikle bu yolu bugüne kadar ne kimse aşabilmiştir, ne de aynı silahlarla bundan sonra aşılabilir?...

O halde, belki gide gide hıyanete varacak eğilimleri daha işin başında önlemek, pürüzleri hemen kesip atmak gerektir. İşte Şefik Beyin azli bu düşünceden sonra gerçekleşir.

Sonra sıra Çine'ye Tümene bağlı 175. Alaya gelir. Alay Komutanı Binbaşı Ethem Bey de Şefik Bey çizgisinde, aynı inançsız ve umursamaz tutumun sahibidir. Ona da gerekli işlem uygulanır. Ulusal Kurtuluşa hazırlanan ve Çine'nin, Muğla'nın kahraman çocukları tarafından beslenmeye başlayan birliklerde artık kendilerinin görev ve sorumluluk alamıyacakları bildirilir (3).

Görevlerinden azledilen her iki komutan sanki yapılan işlemlerden memnundurlar. Mücadelenin çoktan ululanmış şerefi bu kadar yakına gelmişken, en basit askeri disiplin ve terbiye örneğini gösteremiyen korkak subayların sonraki durumları gerçekten dikkate değerdir.

(3) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 11-21-22.

Yunanistan'ın Aydın'ı alıp Nazilli'ye doğru ileri harekâta geçtiği günlerde, ordudan saf dışı kalan subayların ortadan yokoldukları görülür. Azil emirlerini alır almaz, «askerlik tardı»nın çirkin yalnızlığında kalan bu hıyanet unsurları, anlaşılır ki Menderes Nehrinin kuzeyine geçmişler ve Yunan İşgal Ordularına kapağı zor atmışlardır (4).

Bunların her ırkta, her toplumda, her orduda bulunabilen tipleri şu ortak yargıyı güçlendirirler ki, cesaretsizlik, hiyerarşi bozgunculuğu, vatan duygusundaki yoksunluk, kimde ve nerede bulunursa bulunsun, kime ve hangi ülkeye ait olursa olsun, düzeltilemiyen ve böylece yeni kuşaklara devreden soysuzluklarıyla daima hüsranın, yenilginin ve geri kalmışlığın nedeni olurlar. İşte Suriye ırkına mensup aciz Osmanlı Subayları, içinde yetiştikleri toplumun sınırlarını aşıp kaçarlarken beraberlerinde, bu çok önemli yargının evrensel geçerliğini ileriye, rol oynıyacakları toplumlara doğru koşar adım taşımaktadırlar.

IV — MUĞLA İŞGALİ

Muğla'nın kıyı ilçelerine 11 Mayıs 1919'dan itibaren asker çıkarmaya başlayan İtalya, daha önceki sayfalarımızda da gösterilmeğe çalışıldığı gibi Düveli İtilafiye Devletlerinin diğer işgalcilerine oranla biraz «aforoz» edilmiş halde, fakat daha çok onlara beslediği kin ve güvensizlik duyguları içindedir. Karmakarışık ruhi sarsıntılarla Ege'nin yolunu tutan İtalya, en yetkili ağızlarının birçok kez tekrarladıkları «hululi muslihane» ilkesi ve ısrarla

(4) Lütfi Arif Kenber. A.g.y., Son Posta, 26 Mart 1954, «Suriyeli Ethem, Şefik ve Cephane Memuru Eyüp Sabri Beyler, 20 kadar mülazim ile Yunan tarafına kaçıyorlar».

belirttikleri «Osmanlıya muavenet» çerçevesi içinde, sanki, isteksiz yorgun bir yolcudur. Ve sanki Yunana peşkeş çekilmek istenen Ege'nin stratejik düzenini bozmamak tek düşüncesidir. Bu düşüncelerinin resmen tescili anlamında bazı davranışlarına önceki sayfalarımızda değinmiş, Kont Sforza'nın kimliğini özetlemeğe çalışmıştık. İlerdeki sayfalarımızda tekrar değineceğimiz «İtalyan Politikası», kıyı çıkartmasından sonra birden Muğla'nın Kuzey kesimlerinde «karargâh» kurar ve Güllük - Milas, Söke, Çine gibi Yunan işgal alanına komşu düşen kesimlerde yoğun çalışmalara girişir.

Mayıs 1919'un sonlarına doğru Fethiye, Marmaris Bodrum ve Menteşe çıkartmasının sembolik hedefleri halinde kalırlar. Muğla Merkez ise 1919'un Haziran sonlarında, daha henüz ne Salimi Ahmer Heyetiyle «müşerref» olur, ne de işgal askerinin «encamı»nı tanır.

Fakat «millici» unsurların politik ve askeri çalışmaları belli hedefler yönünde, geçerliğine inanılmış «stratejik hesaplar» yörüngesinde ilerlemektedir.

11 Mayıs ve 12 Mayıs günlerinde Muğla İşgali İstanbul ve Düveli İtilafiye Devletleri nezdinde protesto edilir (5). İtalya, Rodos'tan verdiği cevabi telde işgalin sürekli değil geçici olduğunu belirtir. İstanbul bu konularda herzaman sabır salık vermektedir. Dersaadetten ümit kesilince yerel komitelerin Kuvayı Milliye ruhları yeşertilmeğe çalışılır. Bu arada İzmir'den beriye Yunan İşgali başlamıştır. Muğla kuşku ve telaş içindedir. Gözünü kan bürüyen Yunan, bilinen Türk düşmanlığının tutsağı olarak Menderes'i geçecek, İtalya ile savaşı göze alacak mıdır? Bu karanlık günlerde her ihtimal düşünülmelidir.

(5) Hafız Sabri Aksoy'un 3 Temmuz 1927 yılında Kuvayı Milliye yıllarını koğuşturan Mülkiye Müfettişi Sakip Beye verdiği cevaplardan.

Fakat haberleşmenin tamamen kesildiği, İstanbul'un sükûtu tercih eylediği, savaşlarla harabeye çevrilen bu yokluk, bu perişanlık, bu hastalık günlerinde kim en doğru haberi verecek ve gerekli tedbirler kimler tarafından alınacaktır? Hüriyet İtilaf Fırkası tarafından mı? O çoktan «malayani» olmuştur... Tümen mi alacaktır? Çökeli ay olmuştur... Tabur mu? Komutanı azledilmiştir... Mutasarrıflık mı? Sembolik görüntüsünden başka gücü kalmamıştır... O halde halk, o bir avuç vatanperver, o her zaman doğru yolda ve sağduyu sahibi büyük «cevher» başladığı işi yürütecek, zaferi bulana kadar inanıp götürecektir...

Yerel çabaların arttığı günlerde, 25 Mayıs 1919'larda, İzmir işgalinde Yunanlılara tutsak düşen iki Muğlalı tüccar Kökçüzade Osman ve Köseoğlu Hüseyin Efendiler yanan, yıkılan, çiğnenen yurt topraklarının bütün kahrını yüreklerinde duyarak çıkagelirler... Tutsaklığın ne olduğunu kısa da olsa tanımanın dehşeti ve yorgunluğu içinde Muğla'ya çok kötü, ibretli olaylar hikâye ederler. Anlaşılan odur ki, bu Yunan azgını, Büyük Menderes'i geçecek, İtalyan'la kapışacak ve Andifli'ye kadar olan Menteşe İlini yıkıp «tarümar» eyliyecektir... Kollar bu haber ve belirtiden sonra daha da sıvanır.

31 Mayıs 1919'da Rodos'tan gelen öncü İtalyan heyetinin (6) ve 1 Haziran 1919'da Milas'tan gelen Anadolu İşgal Kuvvetleri Komutanı General Badistoni'nin, günübirlik yaptıkları gezilerden sonra İtalya'nın uzlaşır politikası kendini daha bir belli eder. Zaten, kitabımızın «Mondros Mütarekesinden Sonraki Durum» bölümünde de yansıtıldığı gibi özellikle geleceğin İtalya Dışişleri Ba-

(6) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 29'a göre, Heyet Badistoni'nin Kurmay Başkanı, Rodos Millî Eğitim Müdürü ve Dalaman Çiftliği Nazırı Ahmet Efendi'den oluşmaktaydı.

kanı Kont Sforza Türkleri kazanmak, bu kazancın olumlu sonuçlarına inanmak gibi akla yatkın diplomasisini kurmuş ve uygulamaya başlamıştır. Üstelik, Ulusal Kurtuluşun büyük önderi Mustafa Kemal'e uzlaşmanın ilk güldestesini veren de İtalyan Diplomasisidir (7). O halde, 113 km. kuzeye yaklaşan ve yüzyıllık bir iştiha ve doymazlıkla gözlerini Menteşe'ye diken Yunan azgınlığına karşı İtalyan desteği sağlanmalı ve güttükleri «Türk dostluğu» ilkesinden Kont Sforza politikasının «Türk dostu» kimliğinden yararlanmalıdır.

1 — 1 HAZİRAN KONGRESİ

15 Mayısı 16 Mayısa bağlıyan sıkıntılı gecenin ümit dolu heyecanı arasında kurulan Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti (8) şu iki esas üzerinden hareketle İtalyan diplomasisine yaklaşmağa başlar (9):

«1 — Cemiyetimiz, ahvalin iycap ettirdiği esbab dolayısıyla merkezden tecerrüt etmiş bulunan Livamızın bu inkılâbatı gûnagûn içinde bî hareket kalması menafii millet ve devletle gayri kabili telif görüldüğünden, menafii Osmaniyye ile hemahenk olan Menteşe Livası mukadderatını bir esası salime rapt edebilmek üzere teşebbüsatı lazimede bulunacaktır.

2 — Livamızın muhik ve meşru olan metalibini Paris'te münakit Sulh Kongrasına ismağ ve iblağ için evvel emirde elan kendisiyle münasebettar olan İtalya Hükümetine müracaat edecektir.»

---

(7) Bakınız, geçmiş sayfalarımızdaki «Mondros Mütarekesinden Sonrari Durum - Kont Sforza» ile ilerdeki sayfalarımızdaki «Türk - İtalyan İlişkileri» bölümleri.

(8) Bakınız, «Ulusal Hareket - Kuvayı Milliye Ruhu» bölümü.

(9) Cavit Aker, yayınlanmamış notlar, s: 16.

Cemiyetin tesbit ettiği bu esaslar Liva Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey'e sunulur. Esasları tetkik eden Mutasarrıf Hilmi Bey, konunun genişletilmiş bir «eşrafı belde» toplantısında görüşülmesi ve yürürlüğe konması dileğiyle 1 Haziran 1919'da Muğla Merkezin yetki sahibi tüm sorumlularını «Kongre» halinde toplar. Toplantı yeri Şeyh Cami avlusundaki kütüphane binasıdır.

Uzun görüşmelerden sonra **«memleketin selameti hakkında bir fikir edinmek ve icabı halinde Yunan Işgaline karşı milli ve mahalli teşebbüsata dair İtalya Hükümetinin noktai nazarını anlamak ve imkân müsait olursa İtalya Hükümetinin milli teşebbüslerimiz hakkında müzaheretini temin maksadı»** doğar ve Dava Vekili Fevzi, Muğla Sandık Emini Hacıkadızade Hafız Sabri, İl Genel Meclis Üyesi Datçalı Emrullah ve Hürriyet İtilâf Fırkası Reisi Müftüzade Sadettin Efendilere, **«Mutasarrıflık Makamı vasıtasıyla muhabere edilmek şartiyle»** şu «talimatname» verilir (10):

«TALİMATNAME

1 — İşgallerin muvakkat mahiyyeti haiz olacağına nazaran halihazırın fiilen muhafaza ve idamesini İtalya Hükümetinden talep eder ve cevabı muvafakat alınıncaya kadar Menteşe Ahalisi de halihazırda bir gûna inkilap yapmamağı taahhüt eder.

2 — Paris Sulh Kongrasınca Hükümeti Osmaniyyenin mukadderatı mevzuu bahs edilirken Livamızın vaziyyeti siyasiyyesi hakkında mukarraratı cedide ittihaz edilecekse mevcut 200 bin nüfusun % 93 ünü teşkil eden İslam Ehalisi, Hukuk-u Siyasiyye ve Medeniyyesi nazarı dikkatta bulundurularak şimdiye kadar işgal ettiği yerlerde Rum ve Yunan olmıyan her millet ve hususiyle Türk ve İslam olanlar hakkında takip ettiği imha politikasıyla

(10) Cavit Aker, yayınlanmamış notlar.

Vilson Prensiplerine ve muktezayı medeniyyet ve insaniyyeye mugayir ve münafi harekâtta bulunan Yunan Hükümetinin Livamıza el uzatmasına meydan verilmemesi ve çünki aksi hal huzur ve sükun içinde yaşıyan Menteşe Ahalisini Düveli Muazzamaca arzu edilmeyen buhranlı harekata sevkedeceğini beyana lüzum ve mecburiyet görür ve huzur ve sükunun her suretle muhafaza ve idamesini İtalya Hükümeti, müzahereti aslîyyei siyasiyyesinden ümit ederiz.

3— Sulh Kongrası mukarreratının icap ettireceği tehavvulat ve inkılabı siyasiyye ve milkiyyede Menteşe Livası gibi alakadar ve müteessir olan elviyyei mücavirede aynı fikriperverde etmekte oldukları veçhile İtalya Hükümetinin bu baptaki noktai nazarına ıttıla arzusunu izhar ile teyit ihtiramat eyleriz.»

Talimatname, Mondros Barış Antlaşmasının ve Paris Sulh Konferansının galiplere tanıdığı haklar karşısında, olayları bilen ve sorunları kavrıyan bir üslup taşımaktadır. Bu açıdan Ulusal Kurtuluş Savaşının zaman ve destek kazanmak isteyen Muğla'daki yerel öncü unsurları tedbirli ve gerçekçi bir politikanın çizgisinde görünürler. Talimatnamenin egemen görüşü, Yunan «gerçeği»nin doğurmuş bulunduğu Türk direnme duygusunu İtalya'ya iletmek ve düşmanın ortak cephede karşılanmasını sağlamaktır. Bu çağrının üslubunda görünen «müzaheret» «taahhüt» gibi denge bozucu sözcüklere gelince... İtalyan «Hululi muslihane» politikasının ılımlılığına velev ki Türk sempatisi egemen olsun... Unutulmamalı ki, Paris'te dünyayı üleşen devletlerin arasında Türkiye yoktur... Ve istese de istemese de İtalya, bu üleşici ülkelerin içinde bir Düveli İtilafiye üyesidir, yani Osmanlı'yı yenen bir savaş galibidir...

O halde, Muğla'daki galibin «hululi muslihane»sini gene «hululi muslihane» ilkeleriyle cevaplamak, en ba-

sit görgü kuralının ve politika yeteneğinin emri olsa gerektir.

MARMARİS GÖRÜŞMELERİ

2 — VE 5 HAZİRAN KONGRESİ

Heyet Marmaris'te iken Padişahçı ve koyu Dersaadetçi kesimlerin ortaya attıkları **«şüyuu vukuundan beter»** bir görüş, Muğla'yı karıştırmaya yeter... Ortaya sürülen söylentiye göre Marmaris'e giden heyet Muğla'yı bağımsız bir Prenslik statüsüne sokmanın hazırlığını yapmakta ve İtalya'ya, işte kurulacak olan bu Prensliğin mandasını sunmaktadır...

Bu söylentidir ki, sonraları Muğla'nın adını «İtalyan davetçisi»ne çıkaracak ve Anadolu Kuvayı Milliyesinin doğuş bakımından ilk ve gürbüz filizleri arasında bulunduğuna Şükrü Kaya (11) gibi Cumhuriyet ve Kuvayı Milliye büyüğünün de tanıklık ettiği Muğla, onun yiğit ve vatanperver çocukları, bu kitabın okunduğu şu ana kadar yıllar süren tedirginliğin girdabından kurtulamıyacak fakat birgün mutlaka verilecek cevabının belgesel ve büyük olacağına dair inancını da hiçbir zaman yitirmiyecektir.

Marmaris'e giden heyet, yukardaki söylentinin yaygın hale geldiği bir günde, 5 Haziran 1919 Perşembe akşamı Muğla'ya döner. Söylentilerden Mutasarrıflık da tedirgindir. Bu bakımdan Heyetin dönüş günü yalnız Mer-

(11) Şükrü Kaya: «Yurdun kurtuluşuna ve bağımsız Cumhuriyet Rejiminin kuruluşuna giden yollar Kuvayı Milliyenin bu ilk topraklarından, Menteşe, Aydın ve Çine havalisinden başlar...» Atatürk'ün İçişleri Bakanı olarak Muğla Kocamustafendi İlkokulu Salonlarında yaptığı konuşmanın devrin Belediye Encümeni Üyesi ve C.H.P. Akyol Ocak Başkanı Türidizade Kamil Beyin anılarına geçen bölümü.

kez İlçe temsilcileri değil, merkeze uzak ya da yakın bütün bucak ve köyler temsilcileri de «Kongre»ye çağrılıdırlar.

Kongre, 5 Haziran 1919 akşamı, Belediye Salonlarında açılır.

Mutasarrıfın başkanlığında çalışmalarına başlayan Kongrede ilk sözü Marmaris Heyeti adına Muğla Sandık Emini Hafız Sabri Bey alır. Sabri Bey'in düzgün cümlelerle okuduğu raporda şu izlenimler yer almaktadır (12):

«Heyeti Milliyemizin vuku bulan müracaatı üzerine İtalya Hükümeti tarafından Sinavro Torpidosuyla Rodos'tan gönderilen mümessil Alfiredo Birar Dinallo ile yedimize verilen talimat mucibince temas ve müzakeratta bulunmak üzere, şehri halin üçüncü Salı günü Marmaris'e müteveccihen hareket ve gece muvasalat eyledik. Ertesi Çarşamba sabahı alafranga saat 10'da İtalya Mevki Kumandanlık Dairesinden Yüzbaşı Persiko da hazır olduğu halde tarafeyn yekdiğerine takdim edilerek evvela tarafeyn mümessilleri arasında tercümanlık vazifesini ifa edecek olan zatın Rum olduğu anlaşılması üzerine kendisinin müzakeratta hazır bulundurulmaması ve âtiyen de mevcut olan bu mahzurun refi maksadıyla İtalyan veya Osmanlı tercüman bulundurulması kabul edilerek şimdilik heyetimizden Fransızca lisanına aşina olan Feyzi Beyin vesatetiyle müzakerata başlanılması tasvip edildi.

İtalyan Mümessili tarafından Menteşe Livası muhitinin nerelere kadar imtidat ettiği sual olunması üzerine kendilerinin getirmiş olduğu harita üzerinde Livanın hududu asliyyesi gösterildikten maada, Antalya, İsparta, Burdur, Denizli tarafları Müslüman ehalisinin dahi bizimle hemfikir ve emel bulunduklarının beyanıyla o havali

(12) Cavit Aker, yayınlanmamış notlar.

hududu dahi Livamız hududuyla birleştirilerek bir kütle halinde gösterilmiş ve Heyeti Milliyetimizin maksadı.

Evvela:

Hükümeti Osmaniyyeye olan merbutiyyeti muhafaza

Saniyen:

Muvakkat zaman için olsun memleketimize duhullerini siyaseten ve indel icap men eylemekten...

Salisen:

Müsellehan vuku bulacak mukavemetimize İtalya Hükümetinin mani olmamasını ve bilakis zahir ve muin bulunmasını talep ve temin eylemekten...

Rabian:

Muhik ve meşru olan metalibimizin Sulh Konferansına arzı için, İtalya Hükümetinin delalet buyurmasını istirhamdan...

Hamisen:

İtalya Hükümeti menafii ile Yunan Hükümeti amali harisanesi arasında kuvvetli bir surette tezat ve ihtilaf olması hasebiyle her iki hükümet arasında bir müsademe vuku bulur ve nihayet ilan-ı harbi intac ederse, İtalyanların bize karşı gösterecekleri müzaheret ve muavenete mukabeleten bizim dahi İtalya askerlerini takviye için Kuvayı Milliyemizi Yunanlılar üzerine sevkedeceğimizi beyanına...

Hülâsa:

İtalyanlarla, şimdilik Yunanlılar aleyhine akdi ittifak mümkün değilse de hafiyyen tevhidi mesai hususunu tahtı temine almak maksadından ibaret bulunduğu ifade kılınmıştır.

Mümessil Alfiredo Birar Dinallo ifadatımızı aynen not aldıktan sonra cevaben, Yunanılara karşı ilanı harp ve müsellehan hareket hususunu kabul etmek kendi selahiyeti haricinde olduğundan bahisle bu babta şimdilik birşey diyemiyeceğini ve yalnız Roma'ya badelarz ala-

cakları emir ve mezuniyete göre ittihazı tedabir ve hareket edeceklerini, bu babta mufassal bir rapor takdim edeceğini ve sair metalibbatı salifemizin kâffesini tasvip ve kabul ederek her türlü isteklerimizin kendi vasıtalarıyla Sulh Konferansına müsareaten arz edileceğini, ve Orlando Hazretlerinin Türkiye lehine çalıştırılacağını ve İtalyanlarla Türkler arasında âmal ve efkatda tevafuk bulunduğundan her iki hükümet için MUZİR BİR VAZİYET ALAN YUNAN HÜKÜMETİNİN HAREKATINA MUHALEFET GÖSTERİLECEĞİ VE SULH KONFERANSI HİLAFI MEMUL OLARAK MENTEŞE LİVASININ VE ONİKİ ADANIN YUNAN İDARESİNE VERİLMESİNİ TAHTI KARARA ALIRSA KATİYEN KABUL EDİLMİYEREK RED EDECEKLERİNİ ve bundan emin olmaklığımızı ve Yunanlıların ancak İzmir Vilayetini işgal edebilip Menderes'ten ileri geçme ihtimali bulunmadığını ve İTALYA HÜKÜMETİNİN MENDERES HUDUDUNU KUVVEİ MÜSELLA İLE TAHTI TEMİNE ALMASI HUSUSU EVVELCE GENERAL TARAFINDAN ROMA'YA YAZILMIŞ İDÜĞİNDEN ANIN DAHİ BUGÜN YARIN KUVVEİ ASKERİYYE İLE TEMİN KILINACAĞINI VE BU SURETLE MAZHARI ASAYİŞ OLAN MENTEŞE LİVASININ HUZUR VE SÜKUNUNUN SELP EDİLMİYECEĞİNDEN EMİN BULUNMAKLIĞIMIZI VE SEVAHİLİN İTALYANLAR TARAFINDAN MUVAKKATEN İŞGALİ YUNANLILARIN O HAVALİYE GELMESİ ŞAYİASI ÜZERİNE BİR TEDBİRİ MUVAKKAT OLMAK ÜZERE YAPILDIĞINI ve fakat umuru idareye müdahale edilmiyerek bu memleketlerin yine Hükümeti Osmaniyyeye merbutiyetleri muhafaza edilmekte bulunduğunu ve İtalya Hükümetinin Osmanlı'lara ve memleketlerine karşı mutasavver bir fikir ve emeli olmayıp sırf iktisadi menafi temini ve münasebatı hesene ve dostane tesisi maksadıyla BURALARDA BULUNDUKLARINI ve Sulh Konferansı az bir zamanda

sulhi takrir edemez de mübahat ve münakaşat devanı ederse YENİ BİR HARB ZUHUR EDECEĞİNİ ve o vakit TÜRKLERİN İTALYANLARLA BERABER MÜŞTEREKEN VE İHTİMAL MÜTTEFİKEN HARBE GİRECEKLERİNİ ifade etmiştir.

Bu müzaherat neticesinde tarafeyn yekdiğerinin beyan ve ifadatından son derece memnun kalmış oldukları veçhile mümessili mumaileyh hepimizi Torpitoya çay ziyafetine davet etmiş, ve tarafımızdan kemali memnuniyetle kabul edilerek akşam üzeri Torpitoya gidilmiş ve esnayı ziyafette dostane ve Osmanlı Hükümetinin menafiini temin edecek şekilde birçok müsahabeler cereyan etmiş ve Roma'dan alınacak cevapların tesrii tebliği maksadıyla Heyeti Milliyemiz tarafından bir azanın daimi surette Marmaris'te bulundurulması mümessil tarafından rica edilmiş olmakla tarafımızdan dahi tensip ve kabul edilerek Emrullah Efendi'nin bir hafta sonra tekrar Marmaris'e gönderileceği kendilerine beyan edilmiştir.

Vuku bulan müzakerat ve mübahasatımız hûlasası bundan ibaret olup vazifemiz burada hitam bulmakla şehri halin beşinci Perşembe günü Marmaris'ten Muğla'ya avdet kılınmış olduğundan işbu raporumuz bittanzim takdîm kılındı.

5/Haziran/1335

Mühür

Menteşe Heyeti Murahhasasından	Heyeti Murahhasadan
Ramazanoğullarından	Ahmet Sadettin
Feyzi Ramazan	
Heyeti Murahhasadan	Heyeti Murahhasadan
Emrullah	Mehmet Sabri»

Kongrenin birinci günü bu rapor üzerinde tartışma açılarak Heyetin girişimleri oybirliğiyle evetlenir.

6 Haziran Cuma akşamı açılan Kongrenin ikinci otu-

rumunda, Mutasarrıf Bey söylentileri resmen yalanlayan konuşmasının girizgâhı şudur (13).

«Evvela 120 kadar zevatı burada içtima ettirmekliğimin sebebi, geçen gün, elhaletühazihi hepsi burada mevcut bulunan eşraftan 15 kişilik heyetin müracaatı üzerine İtalyanlar nezdinde bazı teşebbüsatta bulunmak, üzere buradan Marmaris'e 4 kişilik bir heyet gönderilmesinin halkça pek yanlış tefsirlere uğratıldığı ve daha doğrusu uğranıldığı mesmuum olmasından, bu meselenin esası hakkında sizi tenvir etmektir.

Evet, mesele halka pek yanlış anlatılmış ve maalesef aklı başında olanlar bile bunu doğru telakki etmiş veya saillerini de mahsupları aleyhine iğfal için inanmak ve inandırmak istemişlerdir.

İşittiğime göre bu yanlış telakki tefsirler şöyle imiş:

Güya Menteşe İtalyanlar himayesinde muhtariyet veya istiklal istemiş, Mutasarrıf Prens olacakmış... Hatta bunun falan ve falan kimselerden müteşekkil bir heyet beray-ı müzakere Marmaris.e gönderilmiş...

Hatır ve hayale bile gelmesi mümkün olmayan bu teşebbüsün vuku bulmadığını tekzip ile beraber, Kütüphanede aktolunan ve benim de hazır bulunduğum geçen akşamki mecliste Marmaris'e gönderilen heyete verilen talimatın ancak elyevm mazharı asayiş bulunan Livamızın Yunan istilâsından tahlisi için, vuku bulacak milli müdafaaya İtalyan'ların müzaheretini temin ve daha ziyade bizim için 25 gündenberi karanlık kalan ve hususiyle Aydın Vilayetiyle Livamız sevahiline vuku bulan istilalar üzerine pek meşkuk bir şekle giren ahvali hazıra hakkında malumat istihsaline matuf olup, yoksa işaret edilen üvcufe gibi neticesi hiçe müncer olacağını bir çocuğun

(13) Cavit Aker: Yayınlanmamış notlar, s: 20.

bile hiçe derk edeceği gülünç bir teşebbüsün vuku bulmadığını beyan ederim.

İzmir'in işgalini müteakip bu maksatla hafi olarak teşekkül eden ve mevcudiyeti bu içtimaın gayesini anlayarak müttehiden ve alenen yapılmak üzere efradından Memiş Efendi tarafından henüz bu akşam ihbar edilen Menteşeliler Müdafaai Vatan Cemiyeti efradıyla birleşilmiştir.»

5 Haziran Kongresinin ikinci gününde İtalya ile aranan ittifak tedbirleri oylanarak kabul edilir. Ayrıca düşmanla mücadelenin etkin ellerde yürütülmesi dileğiyle 16 Mayıs'ta kurulmuş olan Menteşeliler Müdafaai Vatan Cemiyetinin gizliliği kaldırılır ve bu örgütün açık çalışmasına karar verilir.

3 — MUĞLA, MUSTAFA KEMAL ARAYIŞINDA

1919'un Haziran ayı Ramazan'a rastlamaktadır. Haziran ayı boyunca Liva Merkezinde görünmeyen İtalya, muhtemeldir ki, tanıtlamağa çalıştığı saygılı ve «geçici» varlığını Müslüman Halkın kutsal günleri karşısında daha bir disiplin altına almış ve hiç olmazsa Liva Merkezine yaklaşmamayı güdegeldiği politikasının zorunlu gereği saymıştır.

Temmuz ayı, her bakımdan yoğunluk kazanan önemli olaylar ayıdır. İki aydanberi susan ve olaylar karşısında yorumsuz duran Dersaadet nihayet Mutasarrıflığa gönderdiği ısrarlı tel emirleriyle Kuvayı Milliye Örgütlerine çalışma olanakları verilmemesini, faaliyette olan kuruluşların derhal kapatılmasını ivedilikle ister.

Bu arada Dr. Nakarato, İtalyan Salibi Ahmer Heyetinin başında Muğla'ya gelir. Kıraathaneye kurulan Salibi Ahmer Ocağı, halkın bedava tedavisine, un, şeker, pirinç gaz gibi zorunlu gıda maddelerini bedava karşılamağa

başlar. Nihayet Temmuz 1919'lara kadar Liva Merkezinde görünmeyen İtalyan asker ve subayları da Milas'tan Muğla'ya günübirlik gelmeğe başlarlar. Hepsi bisikletli olan İtalyan askeri, kendince Beypınarı'nın güzel suyuna, Bozöyük'ün ılıcasına, Muğlanın şirin doğasına turistik amaçlarla koşmakta, bu güzel coğrafya dilimni tanımaya çalışmaktadır.

Öte yandan 11 Temmuz 1919'a kadar Ulusal Harekette sesi duyulmıyan Demirci Mehmet Efe'nin Köşk'e indiği ve cepheyi tuttuğu haberi gelir. Demirci'nin Haziran başındanberi Ulusal Kurtuluş Cephesinde savaşan Yörük Ali Efeyle ötedenberi bozuk olduğu bilinmektedir. Nitekim, iki Efe arasındaki sürtüşme çok geçmeden ortaya çıkar. Aydın Cephesinde kendilerine ayrılan nüfuz bölgelerinin tek otoritesi durumuna gelen her iki efenin anlaşamadığı kesim Muğla Livasıdır. Yörük, Muğla'yı kendi nüfuz alanında sayar. Demirci'nin dediği başkadır. O, kendini umum komutan olarak görmeğe başlamıştır. O halde Muğla Livası doğrudan kendine bağlanmalı, kendi katıyla diyalog kurmalıdır.

Oysa Muğla, tamamen yerel nitelikteki bu örgütlenmelerin ve nüfuz çekişmelerinin karşısındadır. Gerek Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'in, gerekse Menteşeliler Müdafaai Vatan Cemiyeti yöneticilerinin ve özellikle Hacıkadızade Hafız Sabri ile Belediye Başkanı Zorbaz Ragıp Beylerin,, daha büyük, merkezî ve ülke çapında örgütlenmeye taraftar oldukları yavaş yavaş belirmekte, açıklığın gücüne doğru yükselmektedir.

Yavaş yavaş... Çünkü devir henüz «fetret devri» değildir. Fetrete giden ara dönemdir. Bu ara dönemde herkes birbirini yoklamakta, kafalardaki düşüncelere bireyler ve kitle arasında ortaklar aranmaktadır. Kim hangi düşünceyi, birbirinden ayrılmış ilkeler doğrultusunda ve belli hedeflere yöneltmek durumundadır? Kim hangi dü-

şünceye karşıdır? Bu sorular henüz açıklık kazanmış değildir. Gerçi ortada varolan İttihatçılık, İtilafçılık ayırımı belli kişileri, belirli cephelerde somut ve soyut varlıklarıyla topluma tanıtmaktadır... Fakat, dönem İttihatçılık İtilafçılık görüşlerini aşmak, sezginin pozitivist oklarını kullanmak zorunluğundadır.

O sezgi nedir?

O sezgi, mantıkın ince çeperlerinde bileşen aklın, gerçeğin üstüyle ötesini masal dünyasında bırakması ve salt «realiteyle» çağdaş platforma akmasıdır. O çağdaş platform ki, 19 Mayıs 1919'un lâik, halkçı, milliyetçi, cumhuriyetçi, devrimci çekirdeğine daha ilk günden bilimin öz sularını çevirir.

O halde, 19 Mayıs 1919 kavramında belli belirsiz ıoplanan sezgilerin biraz daha berraklığa kavuşması için zaman kazanmak, Demirci, Yörük, İstanbul, İtilaf ve İtalyan «etken»lerini biraz daha bu zamanın dışında tutabilmek gerektir. Bundandır ki yönetimin doğal yapısında mevcut bazı yasalara varmak, bunları sezginin yücelişi yönünde uygulamaya getirmek, bir noktada şart olur...

4 — MENTEŞE MUTASARRIFLIĞI SIKI YÖNETİM İLÂN EDİYOR

15 Temmuz 1919'da Menteşe Mutasarrıflığının almış olduğu önemli kararla Liva Merkezinde 40 gün sürecek Sıkı Yönetim ilan edilir.

Sıkı Yönetim aynı zamanda, Çine taraflarından gelmeye başlayan ve «efemin selamı var, şu dileklerinin yerine getirilmesini emreder» gibi aslında Ulusal Mücadeleyi kızıştırır, ama yöntem olarak başıbozukluğun ve düzensizliğin yönünü genişletir, «kızan» felsefesini de zaptü rapt altına almak ister:

«Makamı Alii Mutasarrıfiden

BEYANNAME

İdare-i Örfiyye Beyannamesi dahilinde bulunan Menteşe Livasının merkezi olan Muğla Kasabasında ahkamı kanuniyyeye istinaden teşekkül eden Divan-ı Harb-i Örfi, bugünden itibaren ifayı vazifeye mübaşeret eylemiştir.

Geceleri saat alaturka ikibuçuktan sonra sokaklarda gezmek ve umumi mahallerde bulunmak tahtı memnuniyete alınmıştır. Efradı ehaliden mazereti memnuna dolayısıyla kasaba derununda bir mahalden diğer mahalle gitmek zaruriyyesinde bulunanlar mensup olduğu mahallenin müfrezesi tarafından alacakları vesaik üzerine ve elinde fenerle gidebileceklerdir. Kavanini mevzua ve cariyyeye ademi mutavvaatla cürüm ika edenler veya ikaa sebebiyyet verenler divanı mezkûre sevk olunarak bu gibiler hakkında hükmü kanun derhal tatbi kedileceğinin herkesin hilafı kanun ve muhilli asayiş hareketlerden içtinap eylemeleri ve devriyeler tarafından her nerede olursa olsun, tesadüf edilen eşhas (DUR) emrine itaat etmediği takdirde silah istimalile istisal edilecekleri beyan olunur.

15 Temmuz 1335» (14).

İlan edilen Sıkı Yönetimin gerçekte hangi amaca dayandığı Ağustos ayında açıklanacaktır. Demirci Mehmet Efe'nin temsilcisi sıfatıyla Muğla'ya gelen Karacasu Askerlik Şubesi Başkanı Yakup Bey ile Muğla Belediye Başkanı Ragıp ve Sandık Emini Hafız Sabri Beyler'e açılan gizli düşünceler, Mutasarrıfı gerçek kimliğiyle açığa vurur ve sezginin o şimşekten oklarını artık ışıltılı havalara çeker. 15 Temmuz'dan sonra bazı aydınlıklar kararır, bazı karanlıklar da aydınlığa erer. Beliren karanlığın örtüsü altında, daha dün Ragıp Beylerin kuşkularını art-

(14) Menteşe Gazetesi, Ankara Milli Kütüphane Arşivi.

tıran varsayımlar vardır. Aydınlık ise gizli düşüncelerin görkemli ulusalcılığıdır. Bu görüntü, şayet o belgesiz ve belirsiz günlerin çerçevesi içinde değerlendirilirse ne dayandığı amaç, ne de uygulamaları bakımından gerçek boyutlarına erebilir?!... Nitekim daha o günlerde 57. Tümen bu kararı Kuvayı Milliye aleyhine alınmış bir tedbir olarak tesbit eder (15).

Sıkı Yönetim uygulamalarının kapsamına bazı zabıta olaylarıyla giren Kuvayı Milliyeciler de bu ilanı kendileri aleyhine alınmış tedbirler cümlesinden sayarlar.

Aydın Savaşlarının kahramanlarından olup Temmuz 1919'larda bir grup Efe kızanının başında Muğla'da bulunan ve Sıkıyönetimce tutuklanan Teğmen Necmeddin Aydınalay, konuyu aydınlatmaya çevrik sorularımıza aşağıdaki cevabı vererek bizim elde etmek istediğimiz ve yaklaştığımız gerçeğe pek canlı işaretler sunmuşlardır:

«Aydın Savaşı bitiminde, yani Aydın'ı zaptedip tekrar yitirişimizin 10, 15. günlerinde Muğla'ya geldik. Boşnak Ahmet, Muhacir Aziz, Aydın'lı Ömer ve Borvalızade Yusuf Bey bizimle beraberlerdi. Çadırımızı Hastane ardındaki bademliğe kurduk. Ragıp Bey Belediye Başkanı, Serficeli Hilmi Mutasarrıftı.

Birgün, Zorbazzade Emin Kamil Bey'in evinde ziyafet esnasında,, bizimle Aydın'dan gelen Ömer'in yanıma yaklaştığını gördüm.

Muhacir olan Ömer'in Muğla'da amcası varmış. Ömer cepheye gitmeden önce Muğla'da bulunan amcasına 50 sarı altınını teslim etmiş. Fakat şimdi bunu inkâr ediyormuş.

Amcasını çağırmasın ısöyledim. Gitmem demiş. İte kaka getirin dedim. Boşnak Ahmet pervasızdı. Ömer'le beraber gittiler. Duydum ki Boşnak adamcağızı kesmek

(15) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 178.

üzere Saburhane Köprüsüne yatırmış. İşin kötü olduğunu gören öbürü çıkarmış, Ömer'in 50 sarı altınını vermiş. Fakat soluğu poliste almış, Kuvayı Milliyeciler 50 sarı altını gaspettiler yollu şikâyette bulunmuş.

Gölcüklüler damadı Rodos'lu Şükrü Bey Muğla Emniyet Müdürüydü o zamanlar. Ertesi günü, Saatlıkule köşesindeki kahvede otururken meniyetten Şükrü Beyin çağırdığını söylediler. Özel İdare Müdürlüğünün şimdiki yerinde olan Polis Müdüriyetine vardığımda Yusuf ve Kadri Beylerden gayrı bütün arkadaşların tutuklandıklarını gördüm.

Uzatmıyalım, hapishaneye düştüm. Muğla ileri gelenleri bana hergün yemek gönderiyorlardı. Gûya ben eşrafı beldeyi soymaya gelmişim de benimle alay ediyorlar gibi bir duygu uyandı bende. Nihayet Muğla Divanı Harbi beni soygun ve gasp olayının başı suçlamasıyla yargılamaya başladı. Temmuz sonlarına doğru gelen 57. Tümen Komutanlığının (16) emri ve Yörük Ali'nin baskısıyla bu yargılamadan kurtuldum.

Serficeli Hilmi Bey, Karya Prensi olacakmış o günlerde. Meğer İstanbul Hükümetine bağlıymışlar.»

Sayın Necmeddin Aydınalay'ın hâlâ bu olayın etkisi altında kaldığı belliydi. Kendisi gibi Kuvayı Milliye'ye üstün hizmetleri geçmiş bir Teğmene yapılan bu hareketi sindiremiyor, bu yüzden Serficeli Hilmi Bey'in gerçek kimliğini bile tanımak istemiyordu.

Oysa, Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'in İstanbul'a resti ilk çeken Mutasarrıflardan olduğu, Sivas'la ilişki temini için gizli emeller beslediği ve gerçekten Sivas'a ka-

(16) Tümen Komutanı Şefik Aker 23 Temmuz 1919'da bu uygulamanın koğuşturması için Muğla'ya geliyor.
Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 178.

dar giderek Ulusal Kurtuluşun eşsiz önderine Güneybatı'nın raporunu götürdüğü birer tarihi gerçekti.

Görüldüğü gibi, Sıkı Yönetim, Kuvayı Milliyeye karşı Kuvayı Milliyecilik adı altında yapılmak istenen herhangibir çapulculuğun, zorlamacılığın, üst tanımazlığın ilerde çıkartabilceeği gailelerin hesabından hareketle işe başlıyor ve henüz disipline olmamış tek tek efe, kızan çete mensuplarını dahi örgün ve etkin ulusalcılığın cephesine yöneltmek istiyordu.

Bu nedenlerin önünde ve üstünde, yukarda belirttiğimiz diğer ön ve gizli düşünceler de hesaba katılırsa, Sıkı Yönetimin Mustafa Kemal ve Erzurum yollarını arayan Muğla için bir kendine geliş ve toparlanış dönemi olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

5 — SIKI YÖNETİM SONRASI VE MUĞLA'NIN İŞGALİ (23 TEMMUZ) 1919

Sıkı Yönetimin ilânını izleyen Temmuz ayı sonlarına doğru Muğla kamu oyunun üç ana düşünceye ayrılmış olduğu görülür:

1 — İstanbul'u her ne pahasına olursa olsun dinlemek eğiliminde olanlar... Bu grubun düşünceleri genellikle Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın doğrultusundadır...

2 — İstanbul'dan ümidini kesip mücadeleyi efe ve kızan harekâtıyla geliştirmek isteyenler... Bu grubun önerisi ikiye ayrılır...

Bir bölüm, yerel mücadeleyi Yörük Ali Efe önderliğinde geliştirmek ister ki, Ula'lı Hamza Hayati Bey'in öncülük ettiği bu akım diğer akımlardan daha güçlüdür...

İkinci grubun diğer kesimi, dikkatleri Nazilli Heyeti Merkeziyesine çevirir. Nazilli, bilindiği gibi yerel mücadeleyi kuvvetlendirmede üstün çaba harcıyor, fakat bu mücadelenin ülke çapında örgütlenecek genel Ulusal Di-

renme Harekâtına aktarılmasını istiyenlere, örneğin Mustafa Kemal Partisiyle birleşilmesi görüşünde olanlara «ketum» davranıyordu...

3 — Bir ve ikinci grupların eğilimleri dışında, bu eğilimlerin hepsini reddeden, ve mücadeleyi Sivas, Ankara Heyeti Merkeziyeleriyle birlikte doğrudan yürüterek ve belli kurmay hesapları içinde geliştirmek dileyenler...

Bu grubun sezgisi Ulusal Kurtuluş Savaşının genel stratejisine yaklaşmış olmakla beraber, henüz, gücünü, gösterememiştir... Fakat Mutasarrıflık ve Belediye gibi Muğla'nın genel yönetim düzeni, bu grubun elinde bulunmaktadır...

Mücadele için biriken düşünceler üç ana kola ayrılınca Muğla'nın birliği kolay kolay sağlanamaz ve güçlü — tutarlı bir Heyet-i Millîye Komitesinin kuruluşu gecikir. Kurulanlar da kamu oyunun parçalanmış ortamında ya fazla etkin olamazlar ya da sık sık kadro değişimine uğrarlar.

Liva Yönetiminin durumu ise gerçekten dikkate değerdir. Mutasarrıflık İstanbul'a güvencini yitirdiğinden Dersaadetin hiçbir emri Muğla'da geçerlik kazanamaz. Buna karşılık, Nazilli ve Köşk'te örgütlenmeye çalışan efe birliklerine de Menteşe teslim edilmemeye çalışılır.

Mustafa Kemal Partisini düşleyenler, Amasya'nın, Erzurum'un ülkeye seslenen örgütlerine kavuşmak isteyenler, Nazilli, Köşk ve Dalama gibi yerel iktidar merkezlerinin sembolleriyle aralarındaki mesafeyi şimdilik korumak isterler. Bunun üzerine birtakım Efe Müşavirleri harekete geçerek efelerine yaranmakta gecikmezler... Gerçekten, Hürriyet ve İtilâfçılar mücadeleden kaçmıyorlar mıydı? İstanbul ve Padişah yanlısı değiller miydi? İşte Menteşe, «fikrini ve zikrini» belli ediyordu... Nazilli'ye

kafa tutuyordu... Demirci'ye karşı geliyordu... O halde Menteşe Livasının haddi bildirilmeliydi... Liva Merkezi Muğla'ya derhal tedip (!) ve tenkil (!) birlikleri yollanmalı, düze inmeyenler çizgiye getirilmeliydi...

İşin ilginç yanı, İtilâfçı olup da gerçek kimliklerini gizliyenler ve el altından Kuvayı Millîyeyi yavaşlatmak, hatta böyle birbirine düşürüp parçalamak istiyenler, bu önerileri ya bizzat hazırlıyanların arasında ya da körükleyici olarak «kundak hareketlerine» başlamış oluyorlardı.

Aslında bu görüntü Güneybatı Kuvayı Millîvesinin önünde beliren ilk çelişkiler yığınıdır. Dikkat edilmelidir ki tarih henüz 1919'un Temmuz ayıdır.. Menteşe İstanbul'a yüz vermemekte, efelere de uzak durmağa çalışmaktadır... Fakat Samsun, Amasya, Erzurum, bu illerin örgütleri, yapılan kongreler, yeğlenen Mustafa Kemal, biran, önce ulaşılmak istenen örgütler ve hedeflerdir... Sessizliğin, uzak duruşun, onurlu bekleyişin altında yatan gerçek budur. Ama ne yapalım ki, yurt istilâ altındadır. Bölgeler birbirinden ülkeler kadar uzaktır. Yokluklar, olanaksızlıklar, en ilkel uygarlık araçlarına bile hizmet olanağı vermemektedir...

Bu «ahval ve şerait» içinde nasıl, neyle, hangi güç ve araçla buralara ulaşılabilir? Sisler arkasına uzanan sezgiden, inançtan başka şimdilik hangi somut yürüyüşün adımı atılabilir?

Ama, bütün bu gerçeklerin karşısına, daha Mustafa Kemal «sezgisi»ne bile erişemiyen ve Doğu'nun büyük hedefe yürüyen Ulusal Harekâtını henüz anlayamıyan, aslında yiğit fakat cahil Efe'yle «bendeleri», Menteşe'nin susuşundan, Mutasarrıfından, Belediye Başkanından, Şehir ve İl Genel Meclis Üyelerinden habersiz, onun Bozöyüklü gibi büyük vatanperverini, Ragıp, Sabri gibi üstün Kuvayı Millîyecilerini, İskender, Cemal, Dr. Cemil,

İdris, Ömer Azmi, Emin Kâmil gibi çağdaş kafalarını «topyekûn» bir tedip ve tenkilin hedefi haline getirmekte aceleci ve kızaktırlar...

Demek ki kardeş kardeşi kıracaktır. Güneybatı Kuvayı Millîyesinin daha ilk yaşantısına sahne olan bu Temmuz ve Ağustos ayları, henüz kimse birbirini tanımadan, Mustafa Kemal'e ulaşılamadan, Erzurum'la haberleşemeden, bir kıyım ve sürüme tanık olacaktır? (17)

Peki, bu kıyımın ağzına verilecek bir Bozöyüklü'nün vebalini kim yüklenecektir?

İstanbul'a karşı olduğunu, Yunan'a ders vereceğini, Kuvayı Millîyeye baş seçildiğini ilân eden Demirci mi?

Bu nasıl çelişkidir ki, bir Kuvayı Millîyeci diğer Kuvayı Millîyeciyi, hiç tanımadan boğazlıyacak, kayıtsız şartsız bağlılığa yanaşmadılar diye bir şehir, yıkıma ve aforoza uğrıyacaktır?..

Muğla, aklı başında olanlarının sezgisiyle bu ihtimali kavrar. Çok geçmeden Demirci birliklerinden bir kuvvetin Muğla'yı dize getirmek üzere şehre geleceği söylentisi yayılır. Halk efe kıyımının ne olduğunu çok iyi bilmektedir. Şayet efe kızanı, Çakırcalı ve Kamalı Zeybeklerin, Gök Delilerin Atçalıların bilinen kızgınlığı içinde ve Muğla aleyhine şartlandırılmışsa vay vay ki hali yamandır Muğla'nın... O halde bu taarruzdan sakınmalı, ya da silâhla karşı koymalıdır...

---

(17) Demirci Mehmet Efe: «Siz gelmiye idiniz, iki üç gün sonra Muğla'yı yola getirmek üzere 200 süvari hazırlamıştım. Sizin Mutasarrıfınız Yunanlı imiş» Demirci'nin konuştukları Muğla Delegeleri Binbaşı Hüseyin Hüsnü, Hafız Sabri ve Sadettin Beylerdir. Cavit Aker Arşivi. Yayınlanmamış Notlar, s. 31

Bu konuşmadan anlaşıldığı gibi, Demirci Temmuz ayındanberi Muğla'ya bütün haberleri yollamaktadır. Amaç, Muğla'daki Yörük nüfuzunu kırmak ve egemenliğini kayıtsız şartsız ilân etmektir.

Telâş, İtalyan siyasal temsilcisi Dr. Nakarato'nun gözünden kaçmaz. Ne suretle olursa olsun, kim kiminle çatışırsa çatışsın, henüz tek bir İtalyan kurşununun sıkılmadığı Menteşe topraklarında huzur ve sükûnun statükosu korunmalıdır. Dr. Nakarato böyle yazar raporunu. Milas'da bulunan Tugay ve Alay Karargâhlarında aynı yönde değerlendirilir rapor. Ve 200 kişilik silâhlı İtalyan Taburu, 23 TEMMUZ (Çarşamba) 1919'da Muğla İl Merkezini fiilen işgal eder (18).

«Halbuki ne MUĞLA ne ÇİNE'nin vatansever halkı İtalyanları çağırmış değildi.» (19)

İşgal Gökova'dan başlar. Sakar Yoluyla Ula'ya gelinir. Bir manga asker bucak merkezinde bırakılarak Muğla'ya ulaşılır. **«İl Merkezinin asayişi muhteldir»** gerekçesiyle başlayan işgal yürüyüşü, ne yolda, ne de il merkezinde halkı tedirgin eden «şekavetle» karşılaşır!?.. Yerel direnme örgütlerinin sınırlarını aşmak ve Kuvayı Millîyeyi Ulusal Direnme Örgütü içinde eritmek amacıyla, çabalayan Muğla ise, sanki «krizalit» dönemini yaşamaktadır.

---

(18) Hafız Sabri Aksoy: «Bu esnada İtalyanlar dahile doğru ilerleyerek merkezi Liva olan Muğla'yı da işgal ettiler. Mutasarrıf Hilmi Bey bu işgali resmen protesto etmekle beraber, o vakit bendenizin neşretmekte olduğum Menteşe Gazetesinin ertesi günü çıkacak sekizinci nüshasına İtalyanlar aleyhinde gayet ağır yazılmış bir başmakale geçirildi. Bu başmakale bizzat Mutasarrıf Hilmi Bey tarafından kaleme alınmıştı» 3 Temmuz 1927'de Mülkiye Müfettişi Yakup Beyin soruşturmasına yazılı olarak verdiği cevaplardan.

Menteşe'nin 7. sayısı 20 Temmuz 1919 Pazar günü yayınlanmıştır. 8. sayısı yayınlanabilseydi 24 Temuz 1919 Perşembe tarihini taşıyacaktı. İşgal 8. sayının yayın tarihinden bir gün önce olduğuna göre bu tarih 23 Temmuz 1919 Çarşamba'dır. Ü.T.

(19) Şefik Aker: A.g.e., C: II, s: 29
Celâl Bayar: 4 Temmuz 1973 konuşmalarımızdan.

Oysa, kozasını sessizce ören çalışkan böcek, başkalaşma döneminin en kritik devresinde, umulmadık ve o güne kadar hiç duyulmadık sesler çıkarmaktadır (20).

«İHTİRASATI BEŞERİYYEYE HAT VE PAYAN BULUNAMIYOR

Aklın ve mantıkın, bütün edyan ve mesalikin tanıdığı hakkın tecviz etmediği garip ahvale şahit oluyoruz. Aydın Vilâyetini Yunanlılar, Antalya ve Menteşe Sancaklarını İtalyanlar işgal ediyorlar, niçin? Neden? Ne hakla?

Bu suali kime karşı dermeyan edelim ki aklın, mantığın kabul etmediği, mazinin, halin, istikbalin tecviz edebileceği cevabı alabilelim. Sekene-i arz İttihatçı İtilâfçı namları tahtında ikiye ayrılıp birbirini boğmak, medeniyyet, hakkaniyet, adalet namına ne varsa mahvetmek üzere uğraştılar. Nihayet bir taraf izharı acz etti. Meydanı rakibine bıraktı. Dün hasmı en müthiş alatı tahribiyye ile mahvetmeyi azmeden galip tarafın fikrinde, ruhunda, ihtiras ve iftiranın bugün zeval bulduğuna nasıl itimat edebilirsin?

Dün senin batıl davanı haksız addeden hasmından bugün adalet beklemek saflık değil mi?

Dün kuvvetli iken sana suikast edenden bugünkü hali-acz ve zaafında hakkına riayet, merhamet, şefakat beklemek hamakat olmaz mı?

Yunanlılar İzmir ve mülhakatını niçin işgal ettiler? Ferdayı işgali ne cinayetler takibetti? Antalya, Menteşe'ye İtalyanlar neden müstevli oldular?

Mağlûbun harabisi, galibin tatmini ihtirası!..

---

(20) Menteşe Mutasarrıfı Hilmi, «İhtirası Beşerriyyeye Hat ve Payan Bulunamıyor», Menteşe Gazetesi, 24 Temmuz 1919, S: 8 s: 1. «Bu gazete yayınlanamamıştır. 23 Temmuz işgalcileri tarafından basımevi kapatılmış ve gazetenin yayınına son verilmiştir. Biz bu makaleyi Cavit Aker arşivinden temin ettik. Ü.T.»

Roma Tarihini tetkik et!.. Her sayfasında bir misal Paris Kongresinde irtikâp olunan haksızlıklar hep sulh ve salâhı cihane perde». Balkan Harbinde, Trablus Harbinde, Alsas Loren Harbinde ve ondan evvelki muharebatta kullanılan perde tarıpududa sulhü salâhı cihandır. Gülünç bir riya!.. Bütün cihan iktidar ve ihtirasına karşı hakka perestiş, batıla târiz eylediğini iddia eden eski Roma'nın yeni hafidi Danonçiyo Gabriel nokta-i nazarından İttifakçı ile İtilâfçıyı, İslâm ile Hristiyanı, İtalyan ile Türk'ü müsavi telâkki edecek kadar nezahete malik isen Sulh Konferansına de ki:

Bir tül kadar ince olan Vilson Prensiplerinin arkasında oynayan fecayie artık nihayet veriniz! Mukarreratınızın haksız olduğuna en büyük delil bu kararlardan sizin de korkarak Fransa, İngltere, Amerika İttifakı

İşte siz vazifei vicdaniyye yapabilirsiniz, yalnız Türklerin değil, bütün cihanı insaniyyetin kalbinde bir mevkii muhterem kazanmış olacaksınız.

Hakkı izhar etmek üzere intişar eden Menteşe Gazetesi, vazifesini bihakkın ifa edemiyeceği kanaatıyla ihtiyarı sükût eder ve muhterem kari ve karielerine arzı veda eyler.»

Bu makaleyle, Menteşe susar. Muğla'yı anlamlı bir protesto bürür. Davranışlar, sözler, selâmlar, Dr. Nakarato'yu, sanki her saniye sorguye çeker... Muğla Sultanisinden başlayan fiili işgalin, neden en yüksek eğitim kuruluşunu hedef aldığı merak edilir... Yetkili yetkisiz, sorumlu sorumsuz, er ya da kadın, büyük ve küçük tüm Muğlalı bir bakıma işgalciye de benzemiyen, fakat konuk ta sayılamıyacak bu yeni sakinlere, Marmaris görüşmelerinin felsefesi içinde bir daha sorar: İtalya, İtilâf Devletlerine karşı mı? Yunan'a düşman mı? Gerçekten bu geliş bir ittifak için mi? Yunan istilâsını önlemek üzere mi?

Muğla, bu sorularının cevaplarını artık gittikçe saydamlaşıp özgülleşen Türk - İtalyan ilişkilerinde bulmaya başlıyacak ve İtalya'nın olsa olsa Türklerden arınmış bir Osmanlı Ülkesinin müstevli ve işgalci devleti haline gelebileceğini yavaş yavaş anlıyacaktır.

6 — İTALYAN İŞGAL KUVVETLERİNİN SAYISI:

Mondros Anlaşmasını izliyen aylarda İtalyan İşgal Bölgesinin askerî yığınağı şu sayılarla ifade edilmekteydi (21):

İstanbul kesimi	:	3.900
Antalya-Muğla-Isparta-Söke-Meğri-Finike	:	12.000
Afyon - Konya - Akşehir	:	1.500
TOPLAM		17.400

7 — İTALYAN İŞGAL KUVVETLERİNİN DİZİLİŞİ: (22)

1 — KUŞADASI KESİMİ:

a) 34. Piyade Alayının I. Taburu
b) Hastane (Bir tane)
c) Ulaştırma Kolu (20 araba, 10 kamyon)
d) Mühimmat Kolu (4 Ambar)

2 — SÖKE KESİMİ:

a) 34. Piyade Alayının 2. Taburu
b) 0.065 mm. lik Cebel Topçu Bölüğü
c) Hastane (Bir tane)

---

(21) «Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti» Hzr.: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul Devlet Matbaası 1931, s: 30

(22) Şefik Aker, A.g.e. C: 3, s: 64, 65

3 — BÜYÜK MENDERES GÜNEYİ:

a) Tugay Karargâhı (Milas)
b) 34. Piyade Alayı Karargâhı (Milas)
c) 34. Piyade Alayının 3. Taburu (İstanköy)
d) 33. Piyade Alayı Karargâhı (Güllük)
e) 33. Piyade Alayının 1. Taburu (Güllük)
f) 33. Piyade Alayının 2. Taburu (Çine)
g) 33. Piyade Alayının 3. Taburu (Antalya)
h) 33. Piyade Alayının 3. Taburu-Bir Bölük (Burdur)

4 — MUĞLA İL MERKEZİ VE GÜNEYİ:

a) 33. Piyade Alayı 2. Tabur 1. Bölük (Muğla)
b) 33. Piyade Alayı 2. Tabur 2. Bölük (Yatağan - Kayırlı)
c) Muğla Bölüğünden bir takım (Fethiye)
d) 0.065 mm.'lik Topçu Bölüğü (Muğla)
d) Bir Piyade Takımı - 2 Makinali Tüfek (Kaş)
f) 40 Karabiner (Jandarma(Marmaris)
g) 40 Karabiner (Jandarma) (Bodrum)

Bu dizilişin Tugay, Alay, Tabur, Bölük ve Takım Merkezleriyle Jandarma Kentlerinde görülen çok sayıda Salibiahmer elemanı ve Dr. da işgalin tamamlayıcı sosyal unsurları olarak belirir.

8 — LİVA MERKEZİNDEKİ İTALYAN DİZİLİŞİ

Hacılar Hanı (Muğla Palas): Muğla Karargâh Komutanlığı
Saburhane: Kışla ve hastane
Kıraathane (Saatlikule altı): İtalyan Salibi Ahmer Karargâhı
Sultani (Lise): İtalyan erzak deposu

Yağcılar Hanı: Hayvan Tavlası
Koca Han: Hayvan Tavlası
Sığırtmaç Yatağı: Kamyon içinde telsiz, telgraf istasyonu

9 — İTALYAN İŞGALİNİN SONU

Menteşe Sancağının İtalyan işgalinden kurtuluşu 5 Temmuz 1921'e rastlar (23).

İtalyan İşgal Felsefesini işlerken grdüğümüz unsurlar etkilerini gitgide büyülterek işgal olayının anlamını ortadan kaldırmağa başlarlar. İtalya toplumu bölünmüş olduğu Faşizm ve Komünizm kamplarının şartlanmışlığında iç iktidar kavgalarına yönelir. Ordu Arnavutlukta yenilmiştir. Anadolu'da bulunan birlikler ise tüfeklerinden giyeceklerine üzerlerinde para edecek ne varsa elden çıkarmaktadır. Amacını ve hedefini şaşırmış halde neyi nasıl beklediğini unutan askerin gözü de İtalya'daki iç çelişmelere çevrilir. Toplumu bütünüyle saran ve bölen ideolojik akımların sık sık hükümet buhranlarına yol açtığı ve ekonomik krizin son hadde çıktığı 1921'in İtalya'sı, 1919'un geniş hülyalı İtalyasına oranla daha gerilemiş, yorulmuş, ve parçalanmıştır. Üstelik Kon Sforza gibi barışçı diplomatların ağırlığıyla ülke yeni dünya görüşleri kazanmıştır. Kamu oyu artık dış ülkelerde büyüyen İtalya'dan vazgeçmiş, ülkede büyümenin bilincini taşımaya başlamıştır.

İtalya, 5 Temmuz 1921'e bu karışık akımlar içinde gelir. 5 Temmuz 1921, İtalyan sağduyusunun genel politikaya egemen olduğu tarihtir. Aynı gün verilen kararla,

(23) Sabahattin Selek. «Millî Mücadele 2. İSTİKLÂL HARBİ ,Yeni Türk Devletinin Kuruluşu», Toker Mat. 2. Bsk. 1965, s: 98.

Anadolu'da bulunan İtalyan birlikleri geri çekilir. Türk direnme gücünün ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının sağlam yapısı, böylece bir istilâcı devletin daha iddialarından ve daha önemli emperyalist emellerinden ebeddiyyen vazgeçmesine neden olur.

2 — İTALYAN İŞGAL POLİTİKASI

I — GENEL DURUM

1919'un Mayıs ayında İtalya «hotbehot» işgalcidir. Menteşe Livası kıyılarında göründüğü andanberi, «kadim» uygarlıklar bölgesinin, şiirleşen toplumu ve tarihiyle sorguya çekilmektedir. Bu sorgu gerçi yargıçlı ve savcılı değildir. Yeni maddî unsurlardan yoksundur. Fakat bakışlarda, sezgilerde hep bu sorgunun işaretleri vardır ve her gizli tepkinin gerçekçi savında, adeta işgal felsefesini kınayan bir hava sezilir. İşgalin doğuracağı acıları, sürükliyeceği felâketleri ve getireceği ağırlıkları tartan, kurtuluş yolları arayan, barış ve ittifak ilkeleri yaratmağa çalışan bu gizli tepki, yayılıp genişledikçe ve İtalyan katlarına yaklaştıkça, hedefinin hiç te yanlış seçilmediğine dair işaretler verir. Sanki Menteşe'nin şiirli dilindeki yargı sözcükleri işgalci tarafından anlaşılmış, kınanan ve eski uygarlıkların manevî yargılamasına havale edilen işgal, Türk kafasından tüm çirkin, katı ve olumsuz yönleriyle silinmeye başlanmıştır. Ve sanki İtalya, Menteşe'ye, işgal için değil, kıyıları beklemek, hatta Türk toplumuyla ittifak çareleri aramak üzere geldiğini anlatır olmuştur.

Çerçevesi gittikçe beliren bu politikanın yerel uygulamalarındaki tılsımı çözebilmek için İtalyan genel politikasının ana çizgilerine ve temsilcilerine kısaca göz atmakta yarar vardır.

Menteşe'yi işgal edişinin ikinci ayında, 29 Temmuz

1919'da Yunanistan'la karşılıklı hak çıkarlarına dayalı gizli bir protokol imzalıyan İtalya, imza tarihinin hemen birinci yıldönümünde bu tür gizli protokollerin geçersizliğini, Türk direnme gücünün etkinliğini ve emperyalizmin çıkmazını anlamış gibidir. 22 Temmuz 1920'de, Yunanistan'la yapılan anlaşma tek taraflı olarak bozulur (1)

1920'lerin İtalyası, dış gailelerin yanısıra iç gailelerin de yoğun çizgilere eriştiği, ideolojik kaynaşmaların ileri devrelere vardığı sıkıntılı, bunalımlı bir sanayi ülkesidir. İtalyan Ordusu yalnız Osmanlı Ülkesinde değil, Yugoslavya ve Arnavutluk sınırlarında da «seferi» haldedir. Üstelik bu sınırlarda ordular güç durumlara düşmüşlerdir. Nitekim, tedirginlik, etkisini yavaş yavaş yönetimde de göstermeğe başlar. Nitti Hükümetinin yerini Gioletti Hükümeti alır. Dışişlerine İstanbul'daki Yüksek Komiser Kont Sforza getirilir. İtalya'nın emperyalizmden tamamen uzaklaşmağa başlayıp, Yunanistan'la yaptığı gizli çıkar anlaşmalarını azar azar terkettiği 1920 yılının yaz aylarında, Kont Sforza'yı İtalyan kamu oyunun güçlü temsilcisi olarak uluslararası plânda görmekteyiz.

Türk-İtalyan ilişkilerinin Kurtuluş Savaşı yıllarındaki durumu sözkonusu olunca akla hemen Kont Sforza adı gelir. Sforza, Dışişleri Bakanlığına getirilişinin birinci yıldönümünde, gelişmesinde İtalya'nın da katkısı bulunan «EMPERYALİZM» için son derece gerçekçi görüşler ileri sürer:

«Milletler artık uyanmaktadır. Tahmin ediyorum ki, 20 sene sonra Afrikalılar hepimizi kapı dışarı edecektir.» (2)

---

(1) Sabahattin Selek, A.g.e. s: 96

(2) Galip Kemali Söylemezoğlu, «Hariciye Hizmetinde 30 Sene» İstanbul 1935, C: 4, s: 30

Aynı Sforza'nın İstanbul'daki durumuna ve gizli ilişkilerine daha önceki sayfalarımızda (3) değinmiş, barışın ve antiemperyalizmin cephesini daha ilk günden güçlendirmeye çalıştığını görmüştük. Sforza'nın bu niteliği Dışişleri Bakanı olunca Savaşın ve İtilâf Devletlerinin geleceğini de bir bakıma etkileme yoluna girer. 1920 sonlarına doğru İtalya, artık, İtilâf Devletlerine ve onların «maşalarına» da ters düşmeğe başlar. Aşağıdaki sözler, Kont Sforza tarafından 10 Ocak 1921'de Roma'da söylenmiştir. Sözleri dinleyen, Yunan Başbakanı Venizelos'tur (4).

«Yunanistan'ın iddialarından büyük ölçüde vazgeçmesi gerekir. Çünkü büyük devletlerden hiçbirisi Türkiye'ye barışı kabul ettirebilecek bir iktidarda değildir.»

1921, İtalyan Dış Politikasının tamamen gerçekçiliğe dönüştüğü ve bu dönüşümle beraber B.M.M. varlığının büyümeye başladığı yıldır. İtilâf Devletleri için artık yalnız Osmanlı Hanedanı yoktur. Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi, onun eşsiz başı, Ulusal Ordusu ve Meclis Hükümeti vardır. Anadolu Yaylasında başlayan yeni dönem, bu meclisin, bu hükümetin, bu ordunun ve bu eşsiz önderin imzasını taşımaktadır. Düzenli Türk Ordusu İç Batı Anadolu'da, tarihin tesbit edeceği en şanlı, etkili ve yankılı Ulusal Kurtuluş Savaşının eşiğindedir. Üstelik İnönü cephesinde verilen ilk koşuyu kazanmış, büyük koşunun pistine yaklaşmıştır. Demek ki İtilâfçılar güç durumdadır. İstilâcılar, onların maşası Venizelos ve daha birtakım Batılı destekçileri için düşünme, hatta oyalama ve zaman kazanma dönemi gelip çatmıştır. Londra Barış Konferansına bu dönemin ardısıra gidilir. Fakat

(3) Bakınız, kitabımızın «Mondros Barış Anlaşmasından Sonraki Durum» bölümü.

(4) Sabahattin Selek, A.g.e. C: 2, s: 98

İtilâfçılar gene de İstanbul'dan vazgeçememektedirler. Daha doğrusu bu kadar kısa dönemde, bu kadar kesin bir direnişin ve mağlûbiyet belirtisinin ortaya çıkar olmasından yerinmektedirler. Bunu şan ve şöhretlerine yakıştıramamaktadırlar. Vahdettin ve Damat Ferit'in deyimleriyle «bagiler» ve onları yönetenler, Düveli İtilâfiyenin birden birinci muhatapları haline gelmişlerdir. Öyleyse İstanbul aracılığıyla Ankara'da Londra Barış Konferansına «çağrılabilir»... di...

Lonra Konferansına İstanbul aracılığıyla çağrılan Ankara «çağrının» diplomatik kurallara göre yapılmasını ister. Bu istekte, varlığın, gücün, iktidarın ve egemenliğin İstanbul'da değil Ankara'da, halkta ve onun gerçek temsilcilerinde olduğu «ihtarı» vardır. Bu noktada devreye İtalya yeniden girer. Zaten, Aydın Milletvekili Cami (Baykut) Bey, Ankara Hükümetinin Batılı Devletlere gönderdiği ilk Büyükelçi olarak İtalya'da, Roma'da bulunmaktadır. Girişim sonucu Ankara, Londra'ya, İstanbul Hükümetinden ayrı ve bağımsız olarak gelir. Roma Büyükelçisi Cami Bey ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın işbirliği böylece uluslararası alanda da ilk meyvasını verir.

İtalya, görülmektedir ki, Ankara'nın sesini Batı'ya ulaştıran bir «ara» istasyon durumundadır. Hele bu durum, Mart 1920'de görülen Osmanlı Meclisi Mebusanını işgal olayında özelliğini daha iyi yansıtır. Bu olayı protesto etmek isteyen Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziye Başkanı Mustafa Kemal Paşanın şu üslubu dikkat çekicidir:

«İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalyan Mümessili Siyasîlerine, bilûmumbîtaraf devletler Hariciye Nezaretlerine ve Fransız, İngiliz, İtalyan Meclisi Mebusanlarına verilmek üzere ANTALYA'DA İTALYAN MÜMESSİLLİĞİNE...»

İtalya'nın «Hululi Muslihane» politikasıyla yapılan işbirliği, genel karakterini Sakarya Savaşından önce evrensel çizgilere ulaştırır...

Büyük Saldırı yaklaşmıştır. Anadolu'nun harimi ismetine saldıran müstevli, gizli emel ve cinayetlerinin tümüyle tersyüz edilmek üzeredir. Fakat Millî Orduya daha pekçok para gereklidir. Son darbe için Ordu iyi silâhlanmalı, erinden kurmayına iyi bir donatımdan geçirilmelidir. Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey, Osmanlı Bankasının Ankara Şubesi Müdürü İtalyan Bocetti'yi çağırır. Bankadan, Maliye Bakanlığına 1,5 milyon lira borç ister. Bocetti gerekli krediyi hemen açar. Böylece gene İtalyan parmağıyla bir büyük sorun daha çözümlenmiş olur (5).

Osmanlı Bankasının Ankara Hükümetine kredi açtığı günlerde, Roma, bir başka «aracılığa» tanık olmaktadır. Türk Ulusal Kurtuluş Savaşının mali portresine 300 bin liralık toplamla katkıda bulunan Hindistan Hilâli Ahmer Cemiyeti (Hint Müslümanları) bu yardımı Ankara'ya ulaştıramamanın zorluğunu çekmektedir. Akla gelen gene İtalya ve Roma'da bulunan Ankara Büyükelçisidir. Cami Bey eliyle Ankara'ya ulaşan Hindistan yardımı, hiç şüphesiz Türk - İtalyan gizli ittifakının bir başka ve en büyük halkalarından biridir.

Genel hava budur. Türk - İtalyan ilişkilerinin genel durumunu iyi değerlendirdikten sonradır ki **Menteşe** Livasına, Liva Merkezi Muğla Şehrine gelebilir, bu kesimde görülen ilişkilerin tesbit ve çözümüne geçebiliriz.

II — MUĞLA'DA TÜRK - İTALYAN İLİŞKİLERİ

I — SOSYAL İLİŞKİLER:

İşgal bölgesinde tek kurşun atmıyan, tahribata ve cinayete yeltenmiyen, yakma, yıkma, zorlama eylemlerine

(5) Sabahattin Selek, A.g.e. C: I, s: 122

ihtifal etmiyen İtalya, çok önem verdiği halkla ilişkiler ve propaganda ilkesini Muğla'da titizlikle korunmuş ve uygulamaya çalışmıştır. Muğla'nın sosyal yapısıyla kurduğu ilişkileri, İtalya, şu esaslı temeller ve yönler üzerinde geliştirmek ister:

a) Muğla-Milas, Muğla-Ula, Muğla-Marmaris yollarını tamir, tanzim ve «ihya» etmek...

b) Banco Di Roma'nın Şubelerini açarak çiftçiye ya da tüccara kredi, makine ve gerekli tarım maddesini vermek...

c) Cami ve minare gibi İslâm İbadet Yapılarını tamir ve yeniden inşa etmek...

d) Salibiahmer Heyetlerini özel hasta bakımevlerinde hasta halkın hizmetine sunmak...

e) P.T.T. örgütü kurarak haberleşme ve ulaştırma hizmetlerini sıklaştırıp serileştirmek...

f) Okullar açarak Türk ve gayrimüslim nüfusa eğitimin kapılarını açmak.

g) Un, şeker, pirinç, tuz ve gaz gibi günlük ihtiyaç maddelerini stoklar halinde depolamak ve bunları gerektiğinde fakir halka dağıtmak...

h) Milas ve Söke taraflarındaki Süvari Birliklerine 9 lira aylıkla ücretli Türk askerleri almak...

i) Düzenlenen balo, kokteyl, çay gibi toplantılara Türkleri özellikle çağırmak ve müziğin tatlı havasında Türk dostluğunu öven konuşmalar yapmak...

j) Bütün tanzim, yapım ve restorasyonlarda Türk ustası ve işçisi kullanarak, istihdam alanları yaratmak...

Türk-İtalyan sosyal ilişkikilerinde İtalya'nın daima dışa çevrik bir politika izlemiş olduğu açıkça görülür. Dışa çevrik politikada ekonomik ve sınai yardım ya da destek şeklinde beliren egemen görüş, şüphesiz, büyük amacını içe çevrik hesaplar üstünde plânlar.

Plânın birinci ilkesi Menteşe Livasında İtalyanlığı şirinleştirmektir. Bu yolda gerektiğinde tavizler vererek ilerleyen İtalya, bölge toplumunun onur ve gururunu incitmeden, bilinçli bir Türk dostu olduğu izlenimi vere vere asıl hedefine ulaşmak ister.

İkinci ilke, Türk sevgisini kazanırken, bölgenin ekonomik kaynakları açısından da kökleşmiş bir İtalyan hukukunun temellerini hazırlamaktır. İtalya'nın ısrarla öne sürdüğü koşul, bölge ekonomisine vermek istediği sınai ve ticarî katkılarda kendisine anlayış gösterilmesi, bunun karşılığında Kuvayı Millîyeye yardım edeceğidir.

Tezgâha konan üçüncü ilke, en son ihtimalin ufkunu bekler. Şayet Osmanlı Ülkesinin kesin tecriti sağlanır, Türklük bağımsızlığını büsbütün yitirirse, bütün bu hazırlıkların büyük ve kesin sonucu işte o zaman kendini gösterecek ve Menteşe İtalyan hukukunun egemenliğine kendiliğinden girmiş olacaktır.

Fakat bu ilkenin yaşama şansına daha 1920'lerde gölge düşer. 1921'lerde ise, bu ilkenin hiçbir zaman hedefe varamıyacağı bizzat Kont Sforza ağzından tekrarlanır. Bu oluşumdan sonradır ki Türk - İtalyan sosyal ilişkilerini düzenleyen İtalyan çıkarları içe çevrik amaçlarından uzaklaşır ve artık sonu beliren bazı varsayımlar haline gelir.

2 — DUYGUSAL İLİŞKİLER:

Kurşunsuz ve saldırısız İtalya'nın Menteşe'de bıraktığı büyük izlenim «duygusallığın» damgasını taşır. Silâhtan, baruttan, cinayetten, terörden ve kandan başka sıfatlarla tanımlanamıyan herhangi bir işgalci ya da müstevli için duygusallık ve hoşgörürlük, sahibolunması yasaklanan ve bütün ilişkilere en uzak düşmesi gereken iki insalcıl davranıştır. Anadolu'nun diğer işgal bölgelerinde görülen de budur zaten. İnsancıllığı organik unsurları arasın-

dan kesip atan işgalcinin bütün yaptığı, zulüm, hakaret, gasp ve yağmadır. **Anadolu bu cürüm**lerle inlemektedir. Belki o yıllarda İtalya'ya da aynı çerçeve içinden bakılmakta, Güneybatı İşgalcisinin bütün geçicilik, insancıllık, uygarlık savlarına rağmen işgalin katı ve kırıcı felsefesini hayli yaygınlaştırdığı sanılmaktadır. Bu açıdan düşünülürse kimbilir, Muğla'nın ne kütüphaneleri yıkılmış, ne mahalleleri yangına verilmiştir?.. İlçelerle, bucaklarda ve köylerde, kimbilir hangi ekonomik abluka uygulanmaktadır?.. Türklüğe, Muğlalıya, Anadolu kültürünün 1000 yıllık sahibine kimbilir hangi **Grek** ağzıyla küfredilmekte, aşağılanıp horlanmakta, ve ne barbarlıklar ihsan (!) edilmektedir?.. Kimbilir, bu sessizliğin altında belki teslimiyetin en zelil «serencamı» yatmakta ve İtalyan Silâhını göğüsleyemiyen savunma gücü, Muğla'da, en yoksul, zayıf ve hasta anını yaşamaktadır!?.

Oysa belleklerde bu sanıların biriktiği günlerde İtalya Muğla'ya biraz da özür dilercesine şunları söylemektedir (6):

«MUĞLA TABUR KOMUTANLIĞININ

57. TÜMEN KOMUTANLIĞINA RAPORU

Milas'ta Mutasarrıfla konuşan Umum İşgal Orduları Komutanı General Boncivani İtalya Kralı namına demiştir ki...»

Aynı zamanda Rodos Genel Valisi olan Boncivani, Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlığına taraftar olduklarını, şimdiki durumun bir işgal niteliğinde olmadığını, Muğla'ya Mütareke Kurallarına dayanarak geldiklerini, Paris Barış Konferansı Menteşe'yi İtalya'ya hibe edecek olsa bile İtalya'nın kesinlikle buna karşı çıkacağını, Osmanlı egemenliğini tanıyacğını, ve hiçbirşeye karışmıya-

(6) Şefik Aker, A.g.e. C: 3, s: 67

cağını, ilerleme ve gelişme çabalarından başka hiçbir işle uğraşmıyacaklarını açık seçik anlatır.

Askerî taarruzdan bu derece kaçınan ve durumun işgal olarak tanımlanmamasını özellikle isteyen İtalya, Muğla'nın gönül dünyasından doğa zenginliğine, herbiri ayrı folk kültürünün mayası olan «bedii» unsurlarına da içtenlikle, açıklıkla, sevgi, bağlılık ve aşkla yaklaşmaya başlar...

Şimdi Muğla Palas olan devrin Hacılar Hanı, İstanbul Oteli, İtalyan İşgal bölüğünün karargâhıdır. Fakat karargâhta bol madalyalı, mağrur bakışlı bir tahakküm delisi değil, mesleği Dr. luk olan sivil ve siyasal bir temsilci oturmaktadır. Bu zatın adı Nakarato'dur. Dr. Nakarato Muğla'nın memur, esnaf, köylü yurttaşıyla içli dışlı dosttur. Sabahları Pirinççioğlu Terzi Molla Mehmet'e uğramazsa rahat edemez. Seyfi Beyle mutlaka bir iki lâf etmelidir. Karargâha dönüşte Eczacı Haralambos, Mehmet Salih ve Fettah Beylerle ayak üstü de olsa kahve içmelidir. Bütün konuşmalar Düveli İtilâfiye aleyhinedir. Hele Yunanistan, azgın ve kindar tutumunun çirkinliğiyle adeta hergün lânetlenir. Muğla Kuvayı Millîye Heyetine olsun, onun emrinde çalışan «Milis» ve «Çete» kuvvetlerine olsun yardımın bütün unsurları açık tutulur. Hep birlikte, direniş ve karşı koyma plânları çizilir. «Müsademe-i efkârın barika-i hakikat»a gideceği defalarca tekrarlanır. Dr. Nakarato bütün ilişki ve konuşmalarında demek ister ki, bu durumlar geçecek, yeni bir dünya kurulacak, bu yeni dünyada İtalya, Türkiye ile müttefik olacak...

Duygusal ilişkilerin gücü günden güne artar. İtalyan Bölüğünün genç er ve subayları halkı «Bonjour» ve «Bonsuare» gibi uygar davranışların sözcükleriyle selâmlamakta titiz ve saygılıdırlar. Telsiz memuru Torinolu Başçavuş, birçok Muğlalı arkadaş edinir. Hukuk Müşaviri Napolili avukat kendine Türkçe öğreteceklere İtalyanca dersleri vereceğini ilân eder. İtalyan gazete, dergi, kitap

ve diğer kültür yayınları tercüme edilerek Muğla kamu oyu ve Kuvayı Millîye Heyeti Batı'nın tutum ve davranışlarından haberdar edilir.

Kültürel parağraflarla beslenen duygu pasajları, hafta sonlarında düzenlenen sürek (domuz) avlarıyla Ortaköy ve Yeniköy Ormanlarına götürülür. Oralardan Karabağlara, bülbül, karatavuk ve çınar seslerine inilir. Artık bahar zamanıdır. Muğla'nın eşsiz güzellikteki doğası, kuşları ve bitkileriyle öz sularını ılık ılık bülkütmekte, uyanış, ve çanlanışın hazırlığını yapmaktadır. Bahar, kısa deyişle aşk mevsimidir...

«Durmak bilmeyecek sevişen güvercinlerin
Sana dokunan kısık kısık sesleri
Dinmeyecek yükselen karaağaç doruklarında
Kumruların inleyişleri» (7)

diye Sığırtmaç Türkülerine başlayan eski Roma'nın güçlü ozanı Vergilius'tanberi, onun çoban kızı Amaryllis'ten bu yana aşk aynı aşk, beden aynı beden, ruh aynı ruhtur. Çağlar gelmiş geçmiş, kıtalar dilimlenmiş, savaşlar yokluklar ve kırgın salgınlar nice aşıkın soyunu kurutmuştur. Karanlık devirler aşkın somut dilinden belki bazı sözcükleri silmiş, duygulara yeni nüanslar katmış, fakat soyut aşk, ölümsüz gücüyle dünyanın egemenliğini daima elinde tutmuştur.

Napoli'nin, Roma'nın, Sicilya'nın, Po'nun genç subayları Muğla'da dillerinden Vergilius'u düşürürler miydi, bilinmez... Ruhu büyüten, insanlığı erdiren, kitle ilişkilerine sıcaklığı ve sevgiyi getiren aşk, İtalyan Subaylarının peşini bırakmaz... Dante'nin İlâhisinden Muğla'nın Ferayisine, için için akan o ortak insanlık duygusu, hü-

(7) Vergilius, «Sığırtmaç Türküleri» Çeviren: İsmet Zeki Eyüboğlu, Çan Yayınları, İstanbul 1962, s: 13.

zün ve sevinç, acılar ve ayrılıklar, sevinmeler ve yerinmeler, binlerce kilometrelik ülkelere bir nergiz çiçeğinin heryerde aynı olduğunu, sümbülün ve gülün kokularındaki değişmezliği, değer yargılarının sınır, ülke ve ırklarüstü dokunulmazlığını kanıtlar... Sevip te erememenin acısında bu gerçek vardır... Sessiz akan gözyaşında, derinden akan bu şelâlenin çağıltıları gizlidir...

«Seviyorum derdi... Olmaz derdik... Siz yabancısınız... Avrupalısınız... Hristiyansınız... Nasıl olsa bir gün burdan gideceksiniz.... Hak verirdi... Fakat ağlardı gene...» (8).

Güçlüyü ağlatan, aşılmaz duvarlar karşısında da olsa yüreğini sonsuz heyecanlar ve ümitlerle dolduran duygu, ne büyük duygudur ki, savaşın buhran kokan eşiğinde yeşil çimenler bitirir ve en güzel bahar çiçeklerinin, tarhlarından yaprak yaprak açılan goncalar ve demetler dürer... Akdeniz'i çağlar boyu süren koşutmasıyla adeta bir uygarlık ve kültür denizi haline getiren insanlık, sevgisi, Muğla inceliğinin görkemli şahklanışına nice yelkenler ve bayraklar açarak, bu ölümsüz değer yargılarını gelecek çağlara uğurlar...

3 — MUĞLA'DA İTALYAN SEMBOLÜ:

«Dr. NAKARATO»

Dr. Nakarato, Muğla'da İtalyan İşgalinin sembolüdür. Bulunduğu iki yıl içinde gayet mükemmel Türkçesi, diplomatik zekâsı ve dostcanlı tutumuyla tarihin kendisine yönelecek yargılarına adeta cevaplar yaratan bu İtalyan politikacısı, denebilir ki, Kont Sforza'nın gölgesi gibidir. Sforza'nın siyasal görüşleri, geleceğe çevrik tah-

(8) Ethem Serim: 1972 Mart - Nisan konuşmalarından, Muğla...

minleri, Türklere yaklaşan diplomatik manevraları, Dr. Nakarato'nun kişiliğinde en becerikli temsilcisini bulur.

Nakarato, Türk - İtalyan sosyal ve duygusal ilişkilerinin tanziminde etkin rol oynadığı gibi, bu ilişkilerin siyasal örgüsünde ve seyrinde de bizzat yön verici ve ilke önericidir. Onun temiz ve katıksız Türkçesi, insan ilişkilerine önem veren psikanalist becerisi, İtalyan İşgal Felsefesinin ana temasını yansıtır.

Nakarato'yu bizzat tanıyanlar, onun sohbetlerine ve dünya görüşlerine tanık olanlar, bu olgun zatın emperyalizme oyuncak olamıyacağını, hele hele ilkesi terör ve zorbalık olan bir işgal oyununda hiç bulunmıyacağını açıkça belirtirler (9).

Gerçekten onun Muğla'da İşgal Ordularının siyasal temsilcisi sıfatıyla giriştiği davranışları eleştirecek olursak, tanıyanların da işaret ettikleri gibi, tamamen zorbalık dışı, hatta tamamen işgal dışı bazı eylem ve sözlerin Dr. Nakarato'yu «başkalaştırdığını» görürüz.

Güçlü dostluklar kurduğu Muğla Halkına bir zerre de olsa kötümser sözler etmeyişi, aksine Kuvayı Millîye'ye sürekli yardımlarda bulunuşu, Muğladaki durumlarını Yunan Emperyalizminin oldu bittisi ve İngiliz Politikasının sınır tanımaz iştahasıyla açıklayışı, Menteşe'yi ilhak ya da parçalama politikası gütmeden bu oldu bittilere, bu sınır tanımazlıklara çekmeyi düşündükleri seti asıl hedef olarak belirleyişi, onun «başkalaşım»la anlatılabilecek özelliğinin birbirini tamamlıyan esaslı karakter belirtileridir.

Dr. Nakarato, Muğla'da İtalyan İşgalinin sembolü-

(9) Dr. Nakarato'nun devrini yaşamış, onun sohbetlerinde bulunmuş, dünya görüşlerini eksiksiz öğrenmiş Muğla'lı zevat: «Ethem Serim, Kâmil Tür.er, Ahmet Toksöz, Tahsin Alabay, Fevzi Altınay, Zekâi Eroğlu, Necmeddin Aydınalay, İdris Karazeybek.»

dür, demiştik. Aslında bu deyimi, Muğla'daki İtalyan İşgalini tanıdıktan, bu işgalin felsefesini öğrendikten ve yerel uygulamaların tarih içindeki yerlerini, önderlerini, sosyal ve duygusal uzantılarını gördükten sonra kullanmak gerekir. Gerekir ki, «nüansı ne olursa olsun işgal işgaldir» deyip olaylara kabataslak bakanların ve birtakım genel işgal yasalarından «ahkâm» çıkaranların kökensiz değerlendirmelerindeki sakatlıklar, ve tamamen ters yorumlar bir bir açığa çıksın, gün ışığı görsün...

Muğla'da İtalyan İşgalinin sembolü halinde tarihe geçen Dr. Nakarato, en kısa ve özet deyimiyle mutlulukla mutsuzluk arasında sıkışıp kalan «prototiptir».

O, Kont Sforza gibi bir antiemperyalistin politikasında mutluluğu aramış fakat gene de en büyük antiemperyalist, Mustafa Kemal'in karşısında olmaktan kurtulamamıştır.

Bu çelişki gerçi kısa zaman sonra giderilir. Boyunduruk altında kalan ülkelerle sosyal demokrasinin tüm yazar, çizer, teknik ve politik elemanları savaş cephelerini yeniden tesbit ederler. Fakat tarihin bu saati ancak Lozan'la ayar edilir. Oysa Dr. Nakarato Muğla'yı Lozan'dan iki yıl önce, 1921'in Yaz aylarında bırakıp gitmiştir. O yıllarda ise yani emperyalistle, antiemperyalistin kesin cephe ve çizgilerle birbirinden ayrıldığı yıllarda, Dr. Nakarato artık eskisi gibi büyük iddiaların ve etkin politikanın temsilcisi olmak durumunu çoktan bırakmıştır.

ZAFERE DOĞRU

MUĞLA'DA KUVAYI MİLLİYE

(11 MAYIS 1919 — 8 KASIM 1920)

1 — MUĞLA'NIN KURTULUŞ SAVAŞINDAKİ YERİ

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Silâh Bırakışmasının ardısıra gelişen olaylar dizisi hızlı bir seyir izler. 1919'un Mart ayı artık İmparatorluğun yaşama ümidine düşen gölgelerin iyiden iyiye koyulaştığı ve bütün monarşik-oligarşik çabaların suya düştüğü günlerle doludur. İstanbul bu ay içinde işgal edilir. Son Meclisi Mebusanın işgalciler tarafından zor kullanılarak dağıtılması bu ayda vukubulur. İzmir'de toplanan Ege İllerinin «millîci» güçleri hernekadar ünlü 20 Mart bildirisini yayımlarlarsa da Düveli İtilâfiyenin peşin verilmiş kararlarında hiçbir değişiklik görülmez. İtalya «mağduriyetini (!)» giderebilmek için Antalya ve Muğla dolaylarını mutlaka işgal edecektir. Nitekim eder. Yunanistan, eski İyonya sevdasındadır. İzmir ve dolaylarına mutlaka çıkartma yapacaktır. Nitekim yapar. Ve 15 Mayıs 1919'da İzmir'den yöre illerine yayılan «Megalo İdea» örümceği, Ortodoks Kilisesinin desteğinde yüz yıldır örgütlenen Anadolu Mavri Mira (gizli Rum İhtilâl ve Enosis Cemiyetleri) Cemiyetlerinin açtıkları Yunanlılık yolunda kara, ilkel ve ağır izler bırakarak ilerlemeye başlar.

Öte yandan, içinde bulunduğu halde bazı çıkar anlaş-

mazlıkları yüzünden Düveli İtilâfiye Devletlerine ters düşen İtalya da Güney ve Güneybatı ablukasına çoktan başlamıştır. Gerçi bu abluka yetkili İtalyan sözcülerince işgal olarak nitelenmemekte, aksine sık sık Türk dostluğundan sözedilmekte ve hatta yaratılacak yeni ittifak sisteminde İtalya ile Türkiye'nin müttefik olacağı söylenmektedir. Verilmek istenen dış görüntü bu olmakla beraber felsefe olarak bir işgal olayı vardır ve dozu ne olursa olsun bu olay Türk direnme gücünün başkaldırması için bir nedendir.

Fakat bu direnme nasıl, neyle olacaktır?

Akla yakın ihtimal 57. Tümenin bu görevi yükleneceği, disipline edilmiş birliklerin işgal orduları karşısına çıkarılacağıdır. Gelgelelim bu görüş de bir nazariye olmaktan ileri geçemez. Zira 57. Tümen çökmüştür. Güneybatı Ege'nin bu en büyük askerî gücü Mondros'tan buyana zaten silâhsız ve yardımsızdır. Asker firarları binleri bulacak sayılara erişmiş en nihayet «vur» emriyle bu çöküntünün önü alınmak istenmiştir. Buna rağmen savaşların verdiği yılgınlık, bulaşıcı hastalıkların seyri ve Aydın'a kadar inen Yunan İstilâ Ordularının yarattığı panik bu kesimden beklenen hareketi daha baştan sıfıra eşit kılar. Aydın işgalinde Aydın'daki asker gücümüzün dökümü şudur:

«10 zabit, 43 er, 46 hayvan. Gerisi firar» (1).

İşte, Muğla, Kurtuluş Savaşındaki yerini bu çizgide almağa başlar. Ege'ye Kuzey'den ve Güney'den giren işgal ordularının Büyük Menderes Vadisinde bıraktıkları ara bölge bu ordulardan birine sahibolan İtalya'nın «hululi muslihane» politikasından yararlanılarak Türk Milislerinin gerilla alanı haline getirilir. Bu alanın elde edilmesinde olduğu gibi kullanılmasında ve «tahkim» edilmesin-

(1) Şefik Aker: A.g.e., Cilt: II s: 11

de üstün payı olan Muğla Türk Kurtuluş Savaşının ilk halk hareketleri olarak beliren Sultanhisar, Malgaç, Erbeyli Tellidede baskınlarının, bu baskınlara katılan akıncı milislerin ve bu hareketler için gerekli para ve silâh gücünün başlıca organizatörü olarak da ayrı bir önem ve değer kazanır.

Gerilla hareketlerini başlatanlar, Birinci Dünya Savaşının çeşitli cephelerinden arta kalan yedek subaylardır. 57. Tümenin çöktüğünü gören bu Kuvayı Millîyeciler halktan milis birlikleri kurmak düşüncesiyle gizli çalışmalara başlarlar. Önce kendi aralarında o vakitler Aydın'da bulunan Sinop'lu Av. Hakkı Hami Beyin bürosunda hareketin stratejisini çizerler. İzmir İşgalinde Yunan mezalimini gören, Giritli Zekâi (Kaur) ve Faik (Camat) Beylerle Köyceğizli Necmi (Aydınalay), Ulalı İdris, Bakırköylü Kadri, Aydın'lı, Süleyman, Manisa'lı Nuri ve Çerkez Fuat Beyler Aydın'ın henüz işgale uğramadığı günlerde Aydın zenginlerini ve ulemasını yoklayıp, destek ve yardımlarını sağlamak ve direnme hareketini genişletmek eğilimindedirler. Fakat bu yöndeki çabalarının tamamı ya savsaklanır ya doğrudan tersyüz edilir. Herbiri eşrafa göre ya İttihatçı ya da Enver Paşacıdır. Aydın İşgaline kadar hiçbir olumlu sonuç alınamaz. İşgalle beraber Yedek Teğmenler ve savunmasız halk Muğla yönüne çekilir. Bu çekiliş, bir bakıma halk ile teğmenlerin kaynaşmasını ve Kuvayı Millîyenin tabana oturmasını doğurur. Artık bir iki fabrika sahibi ve birkaç çiftlik ağasıyla sürdürülmek istenen ilişkiler terkedilir. Hatta destekleri sağlanmak istenen bu tür kişiler Aydın'a giren Yunan ile başbaşa bırakılır. Tarih, bunların yanılgılarını, hem de aynı günlerde ödedikleri can ve mal kefaretleriyle kendilerine bizzat bildirecektir. Halkın karşıkoyma ve mücadele birikimindeki doz, bu cinayetlerden sonra hem hızını hem haklılığını daha bir arttırır. Muğla'nın güvenilir

Kuvayı Millîyecilerine, Ragıp ve Hafız Sabri kadrolarına ulaşan mücadele akımı artık yörüngesine oturmuş, kendi içinden de Yörük Ali gibi bir lideri çıkarmıştır.

Yedek Teğmenlerin ve halkın itelediği lider, mücadelenin başarısı için dayanacağı kesimi iyi bilir. Onun bu tesbit ve sezgi yeteneğidir ki kendine göre atak ve kızak çoğu zaman hesapsız, bir noktada haşin hatta gaddar arkadaşlarıyla arasına bir mesafe çeker. Bu mesafe sağduyu güçlendikçe uzar ve genişler. Kilometre taşları arasına Muğla'dan unsurlar katar. Örneğin Ulalı Hamza Bey, iledir ki Yörük Ali Efe Güneybatı Kuvayı Millîyesini önemli aşamalara ulaştırır. Yörük Ali Efenin yiğit sesi Muğla Kuvayı Millîyesinin imrenilir desteğinden güç ve moral alır. Ve bir noktada bakılır ki Aydın savunması Muğlasız olmaz. Aydın Cephesi bu geniş ve bereketli toprakların katkısı olmaksızın kurulamaz. İşte bu hesaptan sonra Demirci Mehmet Efenin Nazilli egemenliğine kadar geçen süre içinde bütün kurtuluş, direnme ve hücum hazırlıkları, sırtı Muğla'ya dayalı olan kişiler, kurullar ve milis kuvvetlerince yürütülür.

57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Bey ile zamanın İttihat ve Terakki Fırkası İzmir Kâtibi Umumîsi Celâl (Bayar) Beyin tesbit ve gözlemlerinde bu hususları doğrulayan pekçok unsur vardır. Devri en canlı anılarla yaşıyan her iki Kuvayı Millîyecinin birçok noktalarda aynı yargıya ve gözleme varan tesbitleri, Muğla'nın harekete bakış, katılış ve yön veriş kompozisyonunu Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi'yle çizer.

Bozöyüklü, Yatağan ilçesinin Bozöyük köyündendir. İstanbul Medreselerinde yüksek din eğitimi görmüş, seçkin kişiliğini heryerde kabul ettirmiş bilgin bir kişidir. Hitabet gücü oldukça güçlüdür. Olayları kavrayış biçimi ve ifadelerindeki yorum derinliği bu coşkun duygulu akıl ve mantık adamını cami ve medrese kürsülerinden dışa-

rıya, sosyal hayatın çeşitli kesimlerine, bazan İl Genel Meclis Üyesi olarak, bazan İttihat Terakki Fırkası üyesi olarak, ama en çok Muğla Kuvayı Millîye Kurullarının değişmez üyesi olarak sorumlu mevkilere çıkarır. Muğla, Aydın Cephesinin ve Güneybatı Kuvayı Millîyesinin çekirdeğini toprağa ekerken bu ekimin en becerikli kişisi olarak Bozöyüklüyü görevlendirir.

Bozöyüklü, Celâl Bayar ile Şefik Aker'in de sık sık tekrar ettikleri gibi bir akımın, bir düşüncenin, bir değişmez politikanın sürekli millîci, devrimci, Mustafa Kemalci olmuş militanı ve kişiliğinde önderlik vasfı bulunan Anadolu yurtseveridir. Bütün edim ve eylemleri sessiz akan nehirlerde çağlayanlar yaratmak, moral gücün yapıcı darbeleriyle toplumuzun fizik görüntüsünü belli bir dinamizm düzeyinde tutmaktır. Hoca, 13 Haziran 1919'da henüz millîci bir akımın görülmediği Çine Ovasına iner. Çine'ye Muğla Kuvayı Millîyesinin temsilcisi olarak gelmektedir. Tümen Komutanının nezdinde, kalacak, cami ve hanlarda nutuklar verecek, sivil ya da asker bütün bölge halkına mücadelenin esas doğrultu ve yörüngesini gösterecektir. Tabii bu çabalarını genellikle din kuralarının ve otoritelerinin bugünler için geçerli «slogan»larıyla genişletecektir.

13 Haziran 1919'u izleyen günlerde Çine Kuvayı Millîyesi'nin kurulduğunu ve 57. Tümen ile milis kuvvetlerinin kaynaştığını görüyoruz. Gene aynı günlerde Muğla'dan Çine'ye önemli hayvan, yiyecek, giyecek, para ve insan sevkinin yapıldığını izliyoruz. Bozöyüklü büyük organizatör ve örgütçü olarak Tümen, halk, milis ilişkilerini gittikçe ılımlaştırmakta, doğruların tabana ve gerçeğe oturmasında seferber olmaktadır. Çine'de toplanan Muğla kaynaklı araç, gereç ve insan, Yörük Ali Efe'nin liderliğinde Malgaç'a yönelirken kendilerine Bozöyüklü'den başka vaaz veren bilgin yoktur. Milisler, Menderes Köp-

rübaşında Aydın Hücumuna hazırlanır, her gece bir başka yere Yunan baskınına giderken, Bozöyüklü yeni zaman dervişi gibi o tepelerde, o gecelerdedir. Nasıl ki «Kolonizatör Türkmen Dervişleri» yıllar süren bir hareketin içinde Ege'yi Türkleştirip pekleştirdiler, nasıl ki ulusal birlik ve beraberliğin, Anadolu Egemenliğinin, Önasya Türk Tarihinin tezgâhlarını kurup mekiklerini dokudular, aynı onlar gibi, geçmiş atalarından miras kalan bir kutsal emanet gibi, Anadolu Egemenliği, bu egemenliğin sahibi Türk Toplumu ve bu toplumun elinden tutan Mustafa Kemal ve Kuvayı Millîye Hareketi Bozöyüklünün tükenmez takrarlarıyla çadırları ve alanları doldurur Köprübaşlarından Mendereslere, Köşklere, Dalamalara ve en uzak dağ köylerine kadar her gece yeni bir al bayrağın yıldızı gibi doğar.

Bozöyüklü artık coşmuştur. Çine'de, yöre köylerinde Kuvayı Millîye'nin Düveli İtilâfiye karşısındaki şansını soranlara soruların altındaki şeytanlığı çıkarıp mahveden mantıkla dersler vermekte, şerrin yargılamasını yapmaktadır:

«Gerekirse bin defa öleceğiz. Ve gerekirse yeniden bin defa dirileceğiz....»

Bin defa ölmek... Ve bin defa dirilmek...

Bu yiğit sesin yükseldiği her ağacın altında, her çadırda, her vadi ve siperde ilk halk hareketlerinin ilk kurşuncuları, Ulalı Teğmen İdris, Köyceğizli Teğmen Necmeddin, Bozöyüklü Teğmen Ahmet, Muğlalı Teğmen Cemal, İskender Beyler, Ulalı Hamza Bey, Çerkezköylü Cemil Efe ve Muğla Serdengeçtiler. Müfrezesinin 50 zeybeği vardır. Erbeyli'yi basan Muğla 6 Mehmetler Çetesi vardır. Malgaç'ta savrulan ilk Kuvayı Millîye Bombasının adsız taşıyıcısı ve Tellidede efsanesini yaratan Muğla Müfrezesi vardır. Bunların hepsine anlam ve ruh veren Mustafa Kemal soluğu vardır.

Bu yaman felsefedir ki Kuvayı Millîye'yi ergin çağlara götürür ve yeryüzünün en eski devletlerinden birini yepyeni, çağdaş bir niteliğe büründürür...

İşte, Aydın, Muğla arasında kalan ara bölgede bu değişimin vücuduna neden olan olayların ilk zincirleri böyle yaratılır. Her türlü iç ve dış engelin, Kuvayı İnzibatiye tutuculuğunun ve Dersaadet baskısının kötü sürgünlerini kıran Ulusal Kurtuluşçu, yani Mustafa Kemalci hareket, Muğla'nın öncülüğünde ilk manevralarını bu alanda yapar, ilk başarılı sonuçlara bu bölgede kavuşur...

2 — KURTULUŞ SAVAŞININ İLK HALK HAREKETLERİ

1 — MUĞLA'DA KUVAYI MİLLİYE RUHUNUN PARLAYIŞI

Kuvayı Milliye... Kurtuluş Savaşımızın iki sembol sözcüğü... Ulus egemenliğini «Zılluhlah»ların kişisel iradelerinde görmek isteyenlere karşı ulusun kayıtsız şartsız egemenliğini savunanların dopdolu ruh ve heyecanlarla yücelttikleri anlamı pek, ağır ve doygun deyim...

Yeryüzünde, evreni tutmuş bunca «muazzama»ya karşı maddî hiçbir ayağı, dayanağı ve tutanağı olmayan bir soyut deyim, ancak bu denli büyük tutkuyla savunulabilir ve ancak bu derece soylu kan damarlarıyla bir kahramanlık ve mitoloji nehri haline getirilebilirdi...

Kuvayı Millîye ile başlıyan, şüphesiz, bir ihtilâldi. Hem öyle bir ihtilâldi ki, binlerce yıllık devlet kültürünün lavları sanki yepyeni bir indifa noktasından apayrı renklerle kükrüyor, hiç duyulmamış sesler ve kılcal damar arklarıyla toplumun bütün katlarına yayılıyordu. Toplumun bütün katları bir ortak ülkünün ardına dizilmişti. Bütün kitle, yüzyıllardanberı yalnız ayan ve ehli

örf ipoteğinde olagelen konulara yönelmiş, o konuların taşıdığı ruh ve heyecana bürünmüş, kendini uyutmak ve avutmak istiyenin ayan ve ehliörf olduğunu nihayet anlamıştı.

Büyük Harbin acılar ve yıkıntılar içinde bıraktığı İhtiyat Teğmenleri, o klasik ve laik eğitim kurumlarının ilkeleriyle yetişen genç Osmanlı aydınları, Kuvayı Millîye'nin inanç ve heyecan dolu öncüleri olarak ihtilâli başlatırlar. Anadolu'nun heryerinde, yerel güçlerine ve ulusçu yeteneklerine güvenerek nice yıllardan beri ateş bekleyen fitili tutuştururlar. Çoğu yerde eşraf ve ulemayı da biryana iterek, halkın öz bağrından kopup gelmiş efe kızanları ve zeybek neferleriyle beraber destanın o inanılmaz parçalarını yazmağa başlarlar. Etiketleri küçük fakat inanç ve idealleri büyük taşra aydınları, Dersaadetin yıldızlı ve diplomalı nice kalem efendisinin karşısında, tarihin kendileri hakkında vereceği yargıya hakkıyla layık olabilmek için serden ve yardan geçerler. Hatta candan da geçerler. Zira **«ihtilâli o aydınlar yaparlar ki, hareketleri, çalışma sonuçları, milletin yüksek menfaatlerinin ifadesinden başka birşey değildir»** (2). Oysa, ulusun ve ülkenin ölüm kalım çizgisinde hâlâ gaipten haberler bekleyen Payitaht Aydınının sayısı az değildir.

Fakat artık iş Payitahttan, Dersaadetten geçmiştir. İş Anadolu'dadır. Onun yiğit aydınında, namuslu eşrafında, vatanperver ulemasında ve mert zeybeğindedir.

1 —) MUĞLA YENİ HAYAT KULÜBÜ:

Yeni Hayat Kulübü Muğla sosyal hayatının doğal gelişimi içinde kendinden önceki Kulüplerin (Kardeş Yur-

(2) Prof. Dr. Mahmut Esat Bozkurt, «Atatürk İhtilâli», Altın Kitaplar Matbaası, s: 198.

du) devamı görünümündedir. Görüntü böyle olmasına rağmen yeni kulüp öncekilerle gene de önemli ayrılıklar gösterir. Kurtuluş Savaşı öncesinin Muğla'sında kulüp açmanın ya da dernek kurmanın birçok hedefi vardı. Müzik bu hedeflerden biriydi. Örneğin Edebiyatı Cedidecilik bir başka hedefti. Ya da Muğla sorunlarını, günlük sorunlarını, günlük olaylarını Muğla'nın okumuş kesimi önüne getirmek, tartışma ve yorum ortamları hazırlamak belirtilebilecek ortak hedefler arasındaydı.

Oysa «**Yeni Hayat Kulübü**»nün tek hedefi vardı. Muğla'yı Kurtuluş Savaşı ortamına hazırlamak, Kuvayı Millîyeyi etkin ve geçerli kılmak...

Muğla kardeş Yurdu bünyesinden oluşturulan ve üyelerinin tamamı aynı yurda üye bulunan yeni Kulüp, ruh ve anlamını bu kez, Dr. Cemil Şerif Baydur ile bulur. Dr. Cemil Şerif Baydur, akıl ve sinir hastalıkları doktoru ve beyin cerrahıdır. İstanbul'dan Muğla'ya geleli pek az olmuştur. Görünüşe bakılırsa Muğla'dan ayrılmağa niyeti de yoktur. Nitekim kısa zamanda Muğla Kardeş Yurdunun havasını etkiler. Amaçta, kendisine yardımcı olan bilinçli ve uyanık hemşehrileriyle kısa zamanda «Yeni Hayat»a geçer ve kulübü Muğla Kuvayı Millîyesinin temellerinden biri yapar.

Odalarında ve avlusunda bulunan birçok sosyal kuruluş ile o devir Muğla'sının bir çeşit «Forumu» olan bugünkü Muğla Palas, o günkü adıyla İstanbul ya da Hacılar Hanıdır. Yeni Hayat Kulübü de bu hanın içinde kurulur. Kulüp Muğla gençlerinin büyük ilgisini çeker. Ulalı İdris, Muğlalı Cemal, İskender, Saffet, ve benzeri Yedek Subaylar, yüksek öğrenimlerine Muğla dışında devam eden Ethem ve Hilmi Bey gibi Meşrutiyet aydınları, Dr. Cemil Şerif Beyin cerbezeli, heyecanlı ve ideal dolu konuşmalarını **bir gün dahi kaçırmak** istemezler. Hele Yunanın İzmir işgali günlerinde Yeni Hayat Kulübü, artık

Ragıp Beyin Belediyesine, onun kent başkanı olarak hazırlandığı etkin mücadelesine yeni «mücahidin» ler kazandıran bir ocak, Kuvayı Milliye ruhunu ve Mustafa Kemal hareketini halk katlarına ulaştıran bir seçkinler -evi- durumuna gelir.

2 — KOCA HAN MİTİNGİ

15 Mayıs 1919, günlerden Perşembe'dir. Dağ ve ova köylerinden inen pazarcılar her zamanki gibi Muğla'nın Perşembe pazarındadırlar... Tablo gerçekten hazin ve ibretlidir. Bir yanda savaşların bozguna uğratıp perişan ettiği Türk halkı, bu halkın geçim derdi ve bitmez tükenmez sıkıntısı... Öte yanda dünyaya göz diken saldırgan ülkelerin bitmez tükenmez iştahları...

Bu atmosfer içinde Muğla saat saat güzel İzmir'den bir haber beklemektedir. Öğleye doğru Muğla Telgrafhanesinin ağlayan tuşları İzmir'in yanık sesini şehre getirmektedir (3):

«1 No: lı telgraf

Mitingler yaparak vatan uğruna fedayıcan etmek isteyen din kardeşlerimizi toplayıp Aydın'a müteveccihen hareket ediniz. Aydın Toplanma Fırkası hazırdır. Sizi dört gözle intizarlar. Oradan İzmir'e yürüyeceğiz. Vatana muhabbeti olan kardeşlerimizin himmetlerinden dileriz.

İlhakı Red Heyeti Milliyesi»

Çok zaman geçmez, İzmir'in tamamen işgal edildiğini bildiren tel bildirisi alınır :

«2 No: lı telgraf

Hükümet...

İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor. İşgal başla-

(3) 15 Mayıs 1919 da İzmir'den Muğla'ya ulaşan bu telgraflar Koca Han Mitinginin hatiplerinden sayın Zekai Eroğlu arşivinden alınmıştır. Ü. T.

dı. **İzmir ve mülhakatı kamilen ayakta ve heyecandadır. İzmir son tarihî gününü yaşıyor. Son ümidimiz sizin göstereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingler, telgraflarla her yere başvurunuz ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vekar ve sükunetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine itina ve dikkat olunması...**

İlhakı Red Heyeti Milliyesi»

Telgraflar Muğla'yı birbirine katar. Yüzyıllık dış ilişkilerinde Osmanlı'nın amansız düşmanı olduğunu gereğince tanıtlayan Yunanistan, nihayet isteklerine ermiş, Anadolu'nun kilit noktalarından birine, güzel İzmir'e ayak basmıştı... Günlerden beri Paris Barış Konferansının başını ağrıtan Venizelos, nihayet Türk kanını içmeğe geliyordu. Ve nihayet bütün Anadolu istilâ çanlarıyla yankılaşıyordu.

Muğla'nın tepkisi, Muğla Kuvayı Milliye tarihinde üstün yeri olan Belediye'de şekillenir. Muğla Kuvayı Milliyesinin öncü ruhunu kişiliğinde saklıyan Ragıp Bey, sokaklara, meydanlara ve hanlara çıkarttığı «tellâllarla» Perşembe Pazarını dolduran halkı Koca Hana çağırır.

Koca Han kısa sürede dolar ve taşar. Ulu çınarlar, dükkânlar, kahveler, otel odaları, damlar ve yan sokaklar Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi'nin gür sesi ve tam Kuvayı Milliyeci heyecanıyla bayrak bayrak dalgalanır. Bozöyüklüyü iki kişi daha izler. Dr. Cemil Şerif Baydur, Muğla'nın Yunan'a, istilâya, düveli itilâfiyeye duyduğu hırsı dile getirir (4). Encümen Başmümeyyizi Zekai Eroğlu'nun hitabeti mücadenin kesin, Kuvayı Milliyenin geçkin olacağını müjdeler (5).

---

(4) Dr. Cemil Baydur'un bu tarihî söylevi kitabımızın başındadır.

(5) Zekai Eroğlu'nun konuşması kitabımızın başında aynen verilmiştir.

Halk coşkundur. Muğla Efeleri ve Zeybekleri, elde kılıç, belde silâh eski sefer günlerinin iman dolu havasını yaşatmakta, ihtiyat teğmenleri Muğla sağduyusunun sembolü halinde Mutasarrıflık binasına doğru yürümektedir. Gelmiş geçmiş nice zaferlerin hissesine 1284'ün Tralles Zaferinden beri katkıda bulunan Menteşe ve Muğla, yaratılacak daha nice zaferlerin yolunda «hak ile yeksan» olacağını haykırmaktan, hatta bu inancını tanıtlamaktan geri durmıyacaktır.

Mutasarrıflık Binasının Hacılar Hanı - İstanbul Oteline bakan cephe merdivenlerinde mitingçileri bekleyen Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'e İhtiyat Teğmenleri tarafından «Miting Heyetinin» hazırlamış olduğu 4 maddelik bir bildiri verilir (6):

«1 —) Ahiren İzmir ve havalisinin Yunanistan tarafından ilhak ve İzmir'e çıkartmış olduğu asakiri müselaha ile başlamış oldukları işgal harekâtını kemali şiddetle protesto ederiz.

2 —) Bu işgal ve ilhaka mani olmak için İzmir'de müteşekkil Reddi İlhak Heyetiyle teşriki mesai etmek ve bu hususta lâzımgelen mukarrerat ve tedabiri ittihaz eylemek üzere memleketin eşraf, ayan ve mütenaffizlerinden mürekkep bir heyet teşkil olunmasını isteriz.

3 —) Bu hususta Hükümeti Mahalliyeye bir heyet izamıyla heyecan ve teessüratımızın tebliğini, Hükümeti Merkeziye ve diğer icabeden makamata tebligatı lazime icrasını isteriz.

4 —) Teşekkül edecek heyetin vereceği mukarrerata tebeiyyet ve icabeden her türlü maddî ve manevî müzaheretten geri durmıyacağımızı ahdü peyman ederiz.

15 Mayıs 1335

---

(6) Bildiri metni Miting konuşmacılarından sayın Zekai Eroğlu'nun arşivlerinden alınmıştır. Ü. T.

Miting Heyeti Reisi
Belediye Reisi Ragıp
Kâtip
Dr. Cemil Şerif
Aza
Müftübelde Mehmet Zeki
Aza
Hacı Abbaszade Emin
Aza
Hacıkadızade Sabri
Aza
Dava Vekillerinden
Mehmet Cemaleddin»

Mutasarrıflık Binası önünde yüksek sesle okunan Miting kararlarına karşı Serficeli Hilmi Bey aynen şunları söyler (7):

«Muğla'nın kahraman evlâtlarının istekleri Mutasarrıflık Makamının da istekleridir. Mutasarrıflık size muin ve zahirdir. Müsterih olun, teşkilâtınızı yapın. İcabederse Allah'a kadar yürüyeceğiz ve şikâyetimizi yapmaktan geri durmıyacağız.»

Koca Han Mitingi bu söylev ve güvenceyle biter. Ama kabaran heyecan ve uyanan mücadele düşüncesi bütün Muğla halkının varlığını sararak geleceğin zafer günlerine doğru büyür gider.

3 — MENTEŞELİLER MÜDAFAAYİ VATAN CEMİYETİ

İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edildiği tarih olan 15 Mayıs 1919 akşamı, Muğla Belediyesinin Başkan-

(7) İdris Karazeybek ile Tahsin Alabay notları ve Ahmet Çağlıyan anıları.

lık odasında durum tartışması yapan 9 seçkin Muğlalı arlık vaktin geldiğinden hareketle Kuvayı Millîyenin şekli üzerinde son görüşlerini ileri sürerler. Belediye'ye Başkan Ragıp Beyin çağrısı üzerine gelmişlerdir. Görüşlerine, Kuvayı Milliyeci karakterlerine sırlarına ve uzlaşır kimliklerine güvenilerek çağrılan 9 kişi Kuran ve tabanca üzerine yaptıkları yeminden sonra Muğla'nın, Ege'nin ve ülkenin silâhla korunması, İstanbul dışında oluşacak Kuvayı Milliye Heyeti Merkeziyeleriyle birleşilmesi ve ne pahasına olursa olsun düşmanın yurt topraklarından atılması ilkelerinde anlaşırlar. İlk ve büyük hedef Yunan İstilâ Ordusudur. Yunan ileri hareketi Menderes'in Güneyi'ne geçirilmiyecek, gerektiğinde İtalya'nın da desteği sağlanarak Muğla her türlü cinayet, gasp, yağma ve taarruzdan korunacaktır.

15 Mayıs 1919 günü, gece yarısına kadar süren toplantının Kuvayı Milliyeci havasını Muğla Tarihinin sonsuzluğuna çevirerek onurun, şerefin, dirençli mücadelenin, tam bağımsız ve katıksız yurtseverliğin Muğla'daki nirengi noktasını yaratan seçkin öncüler şunlardır :

1 — **ZORBAZZADE Ragıp Bey** (Belediye Başkanı)
2 — **Dr. Cemil Şerif Baydur** (Hastane Operatörü)
3 — **HACIKADIZADE Hafız Sabri Bey** (Sandık Emini)
4 — **ZORBAZZADE Emin Kamili Bey** (Çiftçi)
5 — **SİNANZADE M. Cemal Bey** (Dava Vekili)
6 — **SEREZLİZADE Memiş Efendi** (Belediye Meclisi Üyesi)
7 — **SELİMZADE İsmail Efendi** (Molla-İmam)
8 — **Mestan Efendi** (Kereste Tüccarı)
9 — **SERFİCELİ Reşit Bey** (Mutasarrıfın kardeşi)

Muğla'nın ilk Kuvayı Milliye Komitesi niteliğinde olan bu kurul bir akşam önce haber ulaştırılamıyan ya da

bazı nedenlerle toparlanamıyan 12 seçkin Muğlalı'yı 16 Mayıs 1919 akşamı gene Belediye Salonunda toplantıya çağırır. Bu toplantıda Kuvayı Milliye çalışmalarının daha etkin ve yaygın olabilmesi için girişilen gizli cemiyet çalışmaları hakkında müzakere açılır. Toplantıya katılanların oybirliğiyle gizli cemiyetin adı MENTEŞELİLER MÜDAFAAYI VATAN CEMİYETİ olur. Hafız Sabri ve Emin Kamili Beyler de cemiyetin tüzüğünü hazırlamakla görevlendirilir.

Muğla Kuvayı Milliyesinin ve tüm millici çabaların unutulmaz kaynağını teşkil eden cemiyet 21 kişiye çıkan ilk kadrosuyla Muğla Yakın Tarihinin en şerefli ve onurlu sayfalarını yazmağa başlar :

10 — **BOZÖYÜKLÜ Hacı Süleyman Efendi** (İl Genel Meclisi Üyesi)
11 — **Mehmet Cemal KARAMUĞLA** (Orman Müfettişi)
12 — **Dr. Hüseyin Avni ERCAN** (Hastane Doktoru)
13 — **İskender ALPER** (Mektebi Hukuk Öğrencisi)
14 — **İbrahim Bey** (Muğla Jandarma Mülazımı)
15 — **GÖLCÜKLÜZADE Şevket Bey** (Çiftçi)
16 — **TOKUÇZADE Ömer Azmi Bey** (İstatistik Memuru)
17 — **TÜRİDİZADE Kamil Bey** (Tüccar)
18 — **KARAMOLLAZADE Ethem Efendi**
19 — **Osman Bey** (Eczacı)
20 — **ŞEKERZADE Halil İbrahim Efendi**
21 — **Mehmet Bey** (Muğla Hapishane Müdürü)

Siyasal ve sosyal örgüsünü tamamlıyan Menteşeliler Müdafaayı Vatan Cemiyeti kuruluşunun üçüncü günü olan 19 Mayıs 1919'da yerel çete kuvvetlerini de bir disiplin altında birleştirme ve Cemiyete bağlama kararı alır. Bu karar gereğince Muğla'nın önde gelen efe ve zeybekleri

ilk silâhlı milis kuvveti olarak sonraki örgütlenmelerin de temelini oluştururlar :

1 — **EJDERHAOĞLU Muhammet Efe**
2 — **TOPALOĞLU Mehmet Efe**
3 — » **Ahmet Efe**
4 — **HACIGEÇİOĞLU Hüseyin Efe**
5 — **DAMGALIOĞLU Tahir Efe**
6 — **GIVILATTI Halil İbrahim Efe**
7 — **SAKALOĞLU Efe**
8 — **TAHSİLDAR Feyzullah Efe**
9 — **AŞÇI ABDURRAHMANOĞLU Mehmet Rıfkı Efe**
10 — **AŞÇI ABDURRAHMANOĞLU Emin Efe**
11 — **MUTASARRIFOĞLU Rüştü Efe**
12 — **ÇAVUŞ İbrahim Efe**
13 — **HACI İLİGOĞLU Mehmet Efe**
14 — **HELVACILARIN Mehmet Ali Efe**
15 — **DÜĞEREKLİ CÜCÜMÜN Ali Efe**
16 — **ÇAKICI Mehmet Efe**
17 — **KISAHASANOĞLU Ali Rıza Efe**
18 — **KİREÇÇİ YÖRÜK Mehmet Efe**

Yukarıda belirttiğimiz 21 kişiyle 18 efenin oluşturduğu ilk direnme kurulu hemen o günlerde MUĞLA SERDENGEÇTİLER MÜFREZESİ adını alır. O günlere gelene kadar bu tür örgütlenişin sezgisini bile yakalıyamamış olanlar, artık, ulusal direniş, kurtuluş hareketi, milis, serdengeçti gibi her biri ortak hedefin anlamını pekiştiren ilkelere sahibolurlar. Geçmişin bireysel sürtüşmeleri, efelik yarışmaları ve sadece baskından ibaret «çete» manevraları, toplumun ölüm ve kalım çizgisinde ayrılıklardan sıyrılıp aynı potanın yolunda aynı ortak amaç ve doğrultuda birleşirler. Daha dün birbirlerine yiğitlik naraları salanlar, gücün kimde olduğuna dair meydan okuyanlar,

şimdi, Ragıp ve Hafız Sabri Beylerin odalarında ağlamaklı başkaldırma sözcükleriyle ortak düşmana meydan okumakta ve örneğin Ejderhaoğlu Muhammet Efe'nin yarı ağlamaklı yarı parelenmiş gür sesinde evrensel vicdana seslenmektedir :

«Biz karılarımızın, çoluk çocuğumuzun Yunan ayağı altında çiğnenmesini mi göreceğiz?

Ne duruyoruz?..

Bizde kan kalmadı mı?..

Silâhı hükümetten, parayı zenginlerden alalım. Cepheye varalım. Yunan'a vuralım. Muğla'nın nam ve şerefini koruyalım...»

Muğla Efelerinden ve İhtiyat Teğmenlerinden oluşan Muğla Serdengeçtiler Müfrezesi kısa süre sonra bu «nam ve şeref» uğruna Kurtuluş Savaşımızın ilk altın sayfalarını yazacaktır. Muğla'nın geniş Aydın Cephesinin erzak ve insan deposu olarak yeraldığı Kurtuluş Savaşının bu bölümüne **Aydın Savaşları'na gelince** değineceğiz. Ancak bu sayfalara **gelmeden önce yerel** direnme örgütlerinin bugüne kadar günışığına çıkmamış bazı adsız kahramanlarını, düşmanla dişe diş kavga eden bu kan, barut, silâh ve entrika adamlarını, kısacası Düzenli Ordu - Ulusal Ordu Dönemi öncesinin zeybek - gerillalarını unutulmaktan büsbütün kurtarmak için yalnız adlarıyla olsun tesbit edemeden geçemiyeceğiz.

Muğla Serdengeçtiler Müfrezesinin kurulduğu günlerde Pisi'de (Yeşilyurt) Hatiboğlu Mehmet Çavuş Müfrezesi harekete geçer. Yerkesik'te Eğrioğlu Ali Çavuş ile Şekeroğlu Arif Çavuş Müfrezeleri silâhlanır. Göktepe - Belenye - Dürüngüme Yaylasında Dillik Efe boy gösterir. Marçalı Dağlarının Milas Ovasına uzanan ve Beşparmak Dağlarıyla birleşen uzantıları Gılim Efe'nin savunma hattını oluşturur. Yatağan ve yöresi Nebiköylü Şeyh Mehmet Efeyle Ahiköylü Kasralıoğlu'nundur. Gevenes tarafların-

da Molla Hasan etkin duruma geçer. Tınas - Kafaca Vadisi Karakulak ile Hacıgümüşoğlu'nun hareketlerine sahne olur. Gökova - Ula kesimi Çiçekli Yaylasından Karaböğürtlen Ovasına kadar Gamitoğlu Şükrü Efeyle Hacıhandıoğlu Mehmet Çavuş'un gerilla alanıdır. Karaböğürtlen'den Köyceğiz'e doğru gerilla yönetimi Döğüşbelenli Çerkez Cemil Efe'ye geçer. Yerkesikli Aşçı Şerif ile Salih Karataban Çeteleri Göl kıyılarını ve Yüksekkum Ovasını tutarlar. Ordan ilerisi, bütün Fethiye Ovası ve Yaylası yörenin en büyük zeybeği Boğalarlı Alaman Efe kontrolündedir. Milas ve Bodrum Hoca Halil İbrahim'in denetimindedir. Marmaris'te Dayımhaliloğlu ile Kocamustafanın oğulları vardır. Datça Allahbilmezlerin, Reşadiyeli Ahmet Çavuşların ,Bursalı Ahmet Efelerin Seferberliktenberi ün saldıkları stratejik noktadır.

Kısaca belirttiğimiz zeybek müfrezeleri ve başları bütün hareketlerini belli bir hiyerarşik düzen içinde geliştirirler. Bağlı oldukları yerel Kuvayı Milliye Komitelerinin buyrultuları doğrultusundan ayrılmamak bu baskın ve vurgun zeybeklerinin tanıdıkları tek disiplin sistemidir.

Ayrıca işaret edilecek bir nokta yerel direnme örgütleri emrinde Ulusal Kurtuluş Hareketinin ilk belirtilerini yansıtan bu milislerin karmaşık amaçlar yörüngesini kısa zamanda terketmeleri ve belli, büyük, ulusal amaç doğrultusunda birleşerek Muğla Tarihinin en anlamlı güçbirliğini yaratmış olmalarıdır. Kısa sayılan bir geçmişte Osmanlı'nın otorite ve yönetim yoksunluğuna tepki olarak büyüyen ve Zeybekliğin tarihî kökenlerinden esinlenerek toplumun bozulmuş olan sosyo-ekonomik düzeni dışına fırlayan tek tek zeybeklerin ya da çete topluluklarının hemen birden toplumun bütün kesimleriyle uzlaşır duruma gelmeleri, silkinişin ve kurtuluşun sezgisine varıp da yolunu bulamıyanların, daha genel bir deyişle, artık bir

ışığın doğmasını beklemekte olan toplumun dinamik yapısını hatırlatır. 1284 Tralles zaferinden beri üstünde kesin egemenlik kurduğu Menteşe topraklarında belki aynı sezginin iticiliğiyle oluşan nice «halk hareketleri» ve Celali olayları yaşayan toplum, anlaşılmaktadır ki artık yavaş yavaş tepkisinin yönünü belirleyip kalınlaştırmaktadır. Şimdiye kadar, ta Semendir Beye takındığı tutumdan buyana bütün tepkilerini varlığını, özgeçmişinin ve geleceğinin güvencesi ya da sembolü olan Devlete karşı sayan düşünce bundan böyle geçerliliğini giderek yitirecektir. Duraklama ve gerileme devirleri boyunca Osmanlı'nın merkezi otoritesini gittikçe gerileten ve zayıflatan küçük iktidar sahipleri, Ayan, Müteselim, Sipahi gibi Osmanlı Feodalitesinin yapıtaşları, toplumda beliren hoşnutsuzluğun aslında kendi bozuk yönetimlerine yöneldiğini her zaman unutturabiliyor, ve geri bıraktırılan toplumun çağdaş gereksinmelerini baskı altında tutabiliyorlardı. Ne var ki toplumla devlet katı arasındaki bu barikatların en az yüz yıldanberi erimeye başlaması ve uyumsuz da olsa kitlelerin bazı çağdaş uzantıları örneğin Meşrutiyetle ve buna benzer üst yapı değişimleriyle tanıyabilmesi, bu tanışmalardan doğan bilinç ve istek, yeni Osmanlı Aydınının tepki değerlendirmelerine de değişik yorumlar getirir. Bundan böyle dinamik yapıyı işlemek gerektir. Sosyal örgüyü açmanın, Batı'nın bilimsel verilerini bu örgüye getirmenin zamanı gelmiş, hatta geçmek üzeredir. O halde varılan aşamada beklemeden halkın kendi sesini kendi özgür iradesini ve gerçek egemenliğini pekiştirecek varsayımlarla hareket edilmelidir. Osmanlı Devletinde eksikliği çekilen biçim ve öz işte buydu. 19 Mayıs 1919'un hedefi bu biçim ve öze çevrikti. Mustafa Kemal, bu biçim ve özün felsefesini yaptığı içindir ki bir düşünce sistemi, bir akıl eylemi ve beden varlığından öte bir ruh, bir anlam, bir kadro hareketi haline gelmekte-

di. İşte Anadolu direnme örgütlerinin emrinde çalışanlarla Kuvayı Milliye Komitelerini oluşturanların karmaşık amaçlardan kısa zamanda sıyrılmalarının altında yatan gerçek buydu. Artık yol görünmüştü. Samsun'dan Anadolu'ya toplumun yüzyıllık isteklerini yayan bir büyük önder yola çıkmıştı. Arada ne sipahiler, ne ayanlar ve ne de mütesellimler vardı. O halde zeybeğin kavradığı sezgi o bir türlü biçimlendirilemiyen yola getirilmeydi. Önderin felsefesindeki öz ve görüntü Anadolu direnme örgütlerini çeken okullu teğmenler, yedek subaylar ve diğer klasik eğitim mensuplarıyla zeybeklerin ittifakında bölge bölge büyütülmeliydi. Muğla Zeybeği bu kavrayış içinde, tek tek kırgınlığını atarak ve sisli amaçları bir yana iterek nesnel sisteme girmesini bilir ve ulusal ağırlığı diğer bütün ağırlıklarından üstün olan Kurtuluş Savaşına Aydın Cephesinin en güvenilir silâh, hayvan, gıda ve insan tamamlayıcısı olarak imzasını atmaya koşar.

1919'un Mayıs ayı Muğla'da, efe ve zeybek kızanının toparlanışıyla geçer. Bu arada 27 Mayıs 1919'da Yunan Aydın'a girer. Yollar Çine, Muğla ve Tavas kesimlerine çekilen binlerce Aydın muhaciriyle dolar. Aydın, tarihinin en acılı günlerini yaşamaktadır. Muğla bu acılı, üzüntülü, yoksul, herşeyi gasbedilmiş ve çiğnenmiş komşusunu bağrına basarken Aydın Savaşlarının da ateşini körüklemektedir. O günlerde bütün yerli çeteler ve yedek teğmenler Milis komutanı olarak seçtikleri Yörük Ali Efe'nin ardındadır. Bunlar Yörük Ali Efe'yi büyük desteklerle korumakta, vurucu gücünü arttırma yolunda büyük çabalar harcamaktadırlar. Aydın İlini baştan başa çiğneyen, vuran ,kıran ve gaspeden, doğal ve sosyal kaynakların tümüne el koyan, kısacası Aydınlının tüm başkaldırma olanaklarını yerle bir eden Yunan İstilâ Ordusu, Muğla'ya çekilen onbinlerin diliyle, artık ömrünü doldurmuş İstanbul'a ulaşsa da yankı yapmamakta, yalnız Muğla Tel-

grafhanesi bu derdin en yakın tanığı olarak yaklaşan mücadele günlerinin gerekçe ve belgelerini tesbit etmektedir (8):

«Milletimizin taliinin uğradığı birçok facialarn son safhasını teşkil etmesini Tanrı'nın lütuflarından yalvardığımız, dehşet saçan, Aydın facialarında mahallin ahalisi ile birlikte memurların da evini ve yurdunu terk etmesini sonuçlandırdı. Aç ve çıplak ve her çeşit taşıma araçlarından yoksun bir halde, geceli gündüzlü üç gün devam eden yolculuktan sonra Çine İlçesine gelerek orayı merkez ittihaz ve işleri yürütmeye teşebbüs edilmiş ise de bu ilçenin de zalim Yunanlıların ölüm saçan pençesine düşmesi tehlikesi başgösterdiğinden mecburen ve yaya olarak oradan da uzaklaşmaya mecburiyet hasıl oldu. İki gün sonra Muğla'ya gelindi. Arzedilen facialarn devam ettiği üç gün zarfında hiçbir ferdin evinden dışarı çıkması kabil olmadığından tasarruf kayıtlarının güvenlik altına aldırılması mümkün olmadı. Nasıl mümkün olabilir idi ki, Livanın Mutasarrıfı ile birlikte yüksek dereceli memurlardan bazısı facialarn çıkmasından önce nezaret altına aldırılarak sonradan memleketin eşrafından bir kısmı ile birlikte gözleri oyulmak ve cesetleri parça parça edilmek suretiyle katil ve ifna edilmişlerdir. Vukubulan haber almalara göre Aydın Hükümet Konağı da yakılmıştır.

Son dakikaya kadar vazifeleri başından ayrılmayan memurlar tehlikenin üzerine her biri bir tarafa gitmişlerdir. Başkâtip Şerif Efendi Muğla'ya doğru hareket eylemiş ise de henüz gelmemiştir. Merkez Tapu Memuru Raşit Efendi ve İkinci Katip Talat Efendi Nazilli cihetlerine gitmişlerdir. Ben de Menteşe Sancağının merkezi olan Muğla'da bulunmaktayım. Aydın Kasabası kamilen yakıl-

(8) Hamdi Buytulluoğlu, «Millî Mücadele Başlıyor», Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C: 4, S: 23, s: 60.

mış ve ahaliden bir kısmı itlaf edilmiştir. Olayların nasıl cereyan ettiği özet olarak yukarıda arzedilmiş olup ancak bundan sonra nasıl bir yol izleneceğinin emirlerinize bağlı olduğunu arzederim.»

Bu telgrafın altındaki imza karargâhını Muğla'da kuran Aydın Sancağı Defteri Hakani Memuruna aittir. Üslubu titreten olaların bir bölümcüğüdür anlatılanlar. Ya geride kalan halk ne durumdadır? Hasta, yaşlı, sakat ve kötürümlerin hali nicedir? Daha fenası muhacirlerin beslenme, yerleşme ve çalışma olanaklarına düşen «nüzül» nasıl tedavi edilecektir?

Soruların yoğunluk kazandığı bu çıkmazda 16 Mayıs'tan buyana çalışmalarını gizli yürüten Komitenin daha geniş kitlelerle kaynaşması düşünülür. Bu amaçla toplanan 6 Haziran Cuma (1919) Kongresi Menteşeliler Müdafaayi Vatan Cemiyetinin üç haftalık gizli çalışmalarını onaylar ve resmî gayrıresmî çok sayıda Muğla'lının hazır bulunduğu Kütüphane Binasında (bugünkü 1. Noterlik) Muğla'nın İkinci Kuvayı Milliye Komitesini seçer :

1 — **ZORBAZZADE Ragıp Bey** (Belediye Bşk.)
2 — **ULALI Cavit Bey** (Mütekait Jan. Yzb.)
3 — **MÜFTÜZADE Sadettin Bey** (Eski Sandık Em.)
4 — **BOZÖYÜKLÜ Hacı Süleyman Efendi** (İl Genel Meclisi Üyesi)
5 — **HACIKADIZADE Hafız Sabri Bey** (Sandık Em.)
6 — **SİNANZADE M. Cemal Bey** (Dava Vekili, mülga İttihat Terakki Murahhası)
7 — **ZORBAZZADE Emin Kamili Bey** (Şehir Meclisi Üyesi)

Yeni kuruluşun ilk işi ordusuz ve savunmasız kalan Güneybatı Ege'nin Kuvayı Milliye hareketini genelleştirmek ve bütünleştirmek olur. Aydın işgaliyle beliren büyük tehlike olsa olsa böyle önlenebilir. O bakımdan Çine'ye

çekilmiş bulunan 57. Tümen ile hemen ilişkiye geçilmelidir. Hatta Çine, bir açıdan bölgenin Kuvayı Milliye merkezi olmalıdır. Tümen Komutanı Miralay Şefik Beyle yapılan anlaşma bu yörünge merkezindedir. Şefik Bey, tamamına yakın mevcudu eriyen, ve çöken Tümeninden bir teğmeni Muğla'ya gönderecektir. Bu olay, ordu - halk bütünleşmesinin de ilk ulusal belirtisidir. Nitekim Bakırköylü Kadri Bey, Muğla Tarihinde alacağı misyonun yerini hazırlamak ve Serdengeçtiler Müfrezesini cepheye götürmek üzere bir akşam üzeri Muğla'ya iner. Tarih 7 Haziran 1919'dur. Aynı günlerde bir başka misyon sahibi, Güneybatı Ege'nin «millici» akımından ulusal kesime yansımak üzre Çine'ye gelmektedir. Muğla'nın ve Muğla sağduyusunun inanç ve bilinçle donanmış bu seçkin temsilcisi Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi'dir. Türk Kurtuluş Tarihinin Güneybatı'yla ilişkin sayfalarında adını paragraf başlarına yazdıran ve kısaca Bozöyüklü Hoca diye bilinen akıl ve duygu coşkunu «Hoca», sesini, Çine'den Anadolu'ya yakıcı bir meşale gibi dalgalandıracak ve onbinlerce hançerenin ortak dili halinde Mustafa Kemal'e kadar ulaşacaktır. Bu girişimi ve seçimiyle Kurtuluş Savaşımızın en olumlu adımlarından birini atan Muğla İkinci Kuvayı Milliye Komitesi Malgaç'ın, Erbeyli'nin, Sultanhisar'ın ve Tellidede'nin kahraman öncülerine moral kaynağı teşkil ederken, başladığı gün beliren benzersizliğini yakın çağ Türk Tarihinin esas kompozisyonu niteliğine kavuşturan «Ulusal Ordu ve Ulus beraberliğinin de» emişken potası durumuna gelir.

2 — İLÇELER VE BUCAKLAR KUVAYI MİLLİYE HAREKETLERİ

1 — BODRUM :

Bodrum, eğitime verdiği değer, yetiştirdiği seçkinler ve tarihten gelen zenginliğiyle barışın ve savaşın kavram

«analiz» ini en iyi yapan kentlerimizdendir. Bodrum'un tarihe sunduğu **«6 Kent Birliği»** eski çağlardan buyana üstünde en çok durulagelen barış antlaşmalarından biridir. Üstünde yaşayan bütün etnik unsurlar ve özellikle Türk Toplumu, 1919 yılının Mayıs ayında, nereden gelirse gelsin, yurduna girecek «müstevli» adımını daha ilk atılımda kırmanın, defedip geri yollamanın kararlılığı içindedir.

Kuvayı Milliye ruhunun boy verdiği yıllarda Bodrum, iki dış etkenin etkisi altındadır. Bunlardan Yatağanlı Şeyh Mehmet Efe, önceleri hedefi ve yönü belirsiz çete başı olarak Bodrum Dağlarını tutar. Yer yer görülen benzerleri gibi o da eski zeybeklik çağlarının, yasalardan dışarı yaşamanın havası içindedir. Halk, devlet gücüyle zeybek gücü arasında, bazan bir yanı, bazan diğer yanı tutarak yaşantısını sürdürmektedir. Diğer etken Milaslı Hoca Halil İbrahim Efendi'nin ortaya çıkmasıyla çeteciliğin hedefi yön ve anlam değiştirir. Esaslı eğitimden geçmiş olan Milaslı Hoca beliren Kuvayı Milliye ruhunu toparlayıp yönetmenin, dolayısıyla bütün çete hareketlerini bu yöne çevirmenin hazırlığı içindedir.

Bodrum Kuvayı Millîye Komitesi bu iki etkenin ortak amaç ile aynı örüngede birleşmelerinden güç ve hız alarak faaliyete geçer.

Kuvayı Milliyenin parlayış döneminde Bodrum'un genel görünümü şudur :

BELEDİYE BAŞKANI: Resulzade Hacı Halil Efendi (Eskitürk)

MÜFTÜ: Edirne'li Yusuf Ziya Bilgivar

İL GENEL MECLİS ÜYESİ: İsmail Ağaoğlu Hasan Zengin

KUVAYI MİLLİYE BAŞKANLARI

1 — Hasan Zengin

İlk seçimde, İttihatçı İtilafçı çekişmesi görülür. İti-

lafçılar Başkanlığa Avni Efendiyi getirmek isterler. Fakat açılan yol İtilafçıların işaret ettikleri yönde değildir. Üstelik İstanbul'u tanımama durumu sözkonusudur. O halde akıl için bir olan kurtuluş yolu hep beraber desteklenmeli ve Hasan Zengin oybirliğiyle başkanlığa getirilmelidir.

2 — Müftü Yusuf Ziya Bilgivar
3 — Resulzade Hacı Halil Efendi (Eskitürk)
ÜYE : Dede Rıfkı oğlu Fuat Bey
» : Ahmet Toker
» : Süleyman Efendi oğlu Mehmet Efendi
» : Nazmi Günal
» : Bodrum Askerlik Şubesi Başkanı

Bodrum Kuvayı Milliye Komitesinin çalışmağa başladığı ve Yatağanlı Şeyh Mehmet Ee'nin Milaslı Hoca Halil İbrahim Efendi emrine girdiği günlerin hemen ardısıra bölge bir başka çete hareketine sahne olur. Bu gelenler Söke'dendir. Sökeli Şevki Bey ve zeybek kadrosu Bodrum Dağlarında dolaşmağa başlarlar. Sonraları Atatürk'e hazırlanan İzmir suikastını ihbar etmesiyle adı ön plana çıkacak olan Sökeli Şevki Beyin hangi amaçlarla bölgeye geldiği öğrenilmek istenir. Kuvayı Milliye Komitesi gerekiyorsa Şevki Beyi kazanmak önyargısıyla harekete geçer. Kısa zamanda Şevki Beyin de Kuvayı Milliyeci olduğu anlaşılır. Bu güvence, Komite çalışmalarının hızını olumlu yönde etkiler. Nitekim, 1919'un Temmuz ve Ağustos aylarında gelmeğe başlayan ve **«Umum Kuvayı Milliye Kumandanı»** klişe mührünü taşıyan Demirci Mehmet Efe bildirileri, bu yan destekler yardımıyla uzak köylere kadar ulaştırılır. Sonuç, beklendiği gibi olumludur. Bu gözlemi bizzat Müftü Efendi de yapacaktır. Nazilli Kongrelerine Bodrum Delegesi olarak katılan Müftü Yusuf Ziya Bilgivar, dolaştığı Bodrum köylerinden 7500 - 8000

lıra arasında yardım toplar ve Demirci Mehmet Efe'nin saygısını kazanır.

Barkaoğlu'nun ve Yava'lı Mustafa'nın hergün gidip geldikleri Milas, bu iki posta sürücüsünün Kuvayı Milliyeci karakterleriyle Bodrum ilişkisini gitgide güçlendirir. Milas - Bodrum dayanışmasının uyumlu yanıdır ki sonraları Muğla Kuvayı Millîyesinin uyumu ve bütünleşmesi içinde esaslı denge unsuru olacak ve içinden Ahmet Toker gibi bir yurtseveri, Hatemi ve Fuat Beylerle birlikte Güneybatı «hattı» na çıkaracaktır.

2 — DATÇA

a —) Daççа: Kuvayı Milliye yıllarında Datça Marmaris İlçesine bağlı Bucak görünümündedir. Fakat daha önceki sayfalarımızda genişçe değindiğimiz sosyal ve ekonomik boyutları, Datçayı yerel direnme örgütlerinin kayda değer alanı olarak belirler.

Datça'nın Daççа olarak bilinen kesimi Marmaris ile **Hızırşah** arasında uzanır. Bu kesim, Birinci Dünya Savaşındanberi yerli Rumların, korsan yabancıların ve Türk çetelerin amansız boğuşmalarına sahne olmuştur.

Yörenin ekonomik üstünlüğünü ellerinde tutan yerli Rumlar Reşadiye Manastırında Kızlanlı bir Türk kızını keser ve Karaköy dolaylarını kasıp kavururlarken İngiliz ve Fransız Kruvazörleri de Balıkaşıran'dan Batı'ya bütün Datça sahillerini topa tutarlar. Kuvayı Milliyenin kendilerinden çok yararlanacağı Reşadiyeli Mehmet Çavuş, Bursalı Ahmet ve Allahbilmez Çeteleri işte bu yıllarda sınav vermeğe başlarlar. İngiliz ve Fransız kruvazörlerini Balıkaşıran'da sükut ettiren, yerli Rum Çetelerini Hambele sırtlarına mıhlayan Türk Gerillalar, Reşadiyeli Tuhfezade'nin emrinde giriştikleri Kuvayı Milliye çalışmalarında da aynı başarıyı göstermeye devam ederler.

Daçça Kuvayı Milliye Komitesinin Muğla genel Kuvayı Milliye hareketine yansıyan yapısı şöyle kurulmuştur:

KUVAYI MİLLİYE BAŞKANI: Tuhfezade Fehmi Bey

Tuhfezadeler, R. 1101 yılında Girit Adasından gelmişlerdir. Ali Giridi olarak bilinen ailenin atası Reşadiye köyüne yerleşmiş, ayanlık ve mütesellimlik kurumlarına kol atmıştır. Fehmi Bey, Rodos Adasının eski Belediye Başkanlarından Mehmet Ali Ağa'nın oğludur. Rodos Cemiyeti İslâmiyesinin Menteşe Kuvayı Milliye Komitesine yapacağı yardımlarda bu aile önemli rol oynıyacak ve büyük katkılarda bulunacaktır.

ÜYE : Kamil Peker
» : Cazim Ağa
» : Emrullah Efendi
» : Bedri Kargın
» : Hacı Rüşdü Efendi
» : Mahmut Cavit Efendi

b —) Beççe: Reşadiye (Datça) Yarımadasının Hızırşay köyü ile Knidos arasında kalan dağlık kesimi Beççe olarak bilinir. Coğrafyanın bu düzenine toplum da uymuş ve hemen her sorunda Datça iki başlı ve iki gövdeli organizasyonlara sahne olmuştur.

Kuvayı Milliye yıllarının Beççesi, yerli Rumların fıkır fıkır kaynadığı, azınlık tecavüzlerinin ileri derecelere vardığı, fakat bu olayların kuş uçmaz kervan geçmez dağlarla bir sır haline çevrildiği Antik Çağ mirasıdır. İşte Ege'nin lacivert ufuklarına beyaz tüllerle uzanan Knidos.. Ve onun şiirleşen Afroditi... İşte Astronominin atası Evdoks... Ve onun düşüncesini şekillendiren görkemli doğa... Ve işte bütün bu varlıklara, bu varlıkların sahibine, bu sahibin yurduna, ocağına, namusuna göz diken sal-

dırgan ile buna Beççe'de karşı koyan ulusal kurtuluşçu vatanperverler...

KUVAYI MİLLİYE BAŞKANI: Ömer İhsan Bey

Ömer İhsan Bey, eski İmparatorluk kentlerinden Saraybosna doğumludur. Menteşe Livasına Palamut Eksperi olarak gelmiş ve Beççenin merkezi sayılan Çeşme Köyüne yerleşmiştir. Balkanların ve dolayısıyla Avrupa'nın yeni başlayan «milliyetçilik» hareketlerini, daha ötesi, Türk'ü Avrupa'dan atmak düşüncesini duyarak değil, görerek tesbit etmiş bir Türk aydınıdır. Bu yönüyle Beççe Komitesi Menteşe Komiteleri arasında bilinç ve etkinlikçe ön sıraları alır.

ÜYE : Sındı Köy Muhtarı
» : Yaka Köy Muhtarı
» : Yazı Köy Muhtarı
» : Karaköy Köy Muhtarı

3 — FETHİYE : İtalyan hareketi ve daha önceki sosyal yapısı üstünde uzuncana durduğumuz Fethiye, Kuvayı Milliye toparlanışına geçerken de adını sık sık ön plana çıkarır. Fethiye'nin aktüel canlılığında aşırıyla durgunun, tutucuyla atılganın, Aliman Ağayla Kaz Ahmet'in tek tek ağırlıkları, tutum ve davranışları vardır. Menteşenin bu büyük ve geniş ilçesi, tesbit ettiğimiz geleneğini daha Menteşe Beyden önce Seki Yaylaklarına gelip Bizansa kafa tutan ve hatta yer yer bağımsız topraklar edinen eski Türkmen atalarından alır. O Türkmen atalar ki, bu yurdun kültür, uygarlık, estetik ve moral dokusunu dokumuşlar, anavatan kavramını Önasya Türk Tarihinin en dokunulmaz unsuru haline getirmişlerdir. Kolonizatör Dervişleri ve misyonerleriyle, öncü akıncıları ve yaşlı bilgeleriyle özgür yaşamanın, devlet olmanın ve ulus bütünlüğünün sırrını çizmişlerdir. Bütün bu soylu değerlere damgasını vuran at ile silâhının satılamıyacağını, her ne

şekilde olursa olsun terkedilemiyeceğini, kime ve hangi koşulda bulunulursa bulunulsun emanet edilemiyeceğini, hele hele dişe diş savaşını vermeden ölünemiyeceğini bildirmişlerdir.

Bundandır ki önderliğini Telgrafçı Naşit'in yaptığı ve adına **«Tarikatı Selasiye»** denen olumsuz cemiyeti kısa sürede mahvetmesini bilmiştir. Tefenni'den gelen Padişahçı çetelere, Seki Yaylasından düze inip, bozgun ve gaspa, İtilafçı ve Feritçi propagandalara niyetli Koca Mıstık ile Kaz Ahmet kızanlarına Kuvayı Milliye yumruğunu indirmiştir. Hele hele Kaya'da temel atan Rum Etniki Eterya Cemiyetine, en kısa ve seri şekilde ölüm kurşununu sıkmıştır.

Beşkaza diliminin bütün olumsuz akımları, çığırtkan ve hedefsiz kızanları, eşkiya ve cani şakileri, eğer karşılarında Karaçulhalı Aliman Ağa'yı bulmasalardı, Aliman Ağa'yı tüm Fethiye'nin Milis Komutanı yapan Kuvayı Milliye Komiteleriyle karşılaşmasalardı, kolayca tahmin edileceği üzre, bölgeyi kısa zamanda anarşinin yuvası haline getirebilir, Padişahçı ve Kuvayı İnzibatiyeci bozgunculara bulunmaz taktik alanları yaratabilirlerdi. Tahminleri altüst eden bir hız ve kararlılık ile Menteşe'nin büyük nüfus kesimini dikkatle ve özenle Kuvayı Milliye hareketine bağlıyan Komite, dört başkanın emrinde dört uzun ve yorucu yıl geçirmiştir :

KUVAYI MİLLİYE KOMİTESİ BAŞKANLARI

(Sırayla)

1 —) **ÇEŞMELİ Osman Bey** (Maro)
2 —) **Kamil ŞIKMAN**
3 —) **Salih Zeki PEKİN**
4 —) **Dr. Vasfi Bey**
5 —) **Hilmi Döğerli**

ÜYE : Hoca Süleyman Efendi

» : Mehmet Ali Efendi
» : Eski Komiser Arif Bey
» : Ali Ulvi Akannaç (Eşen Bucak Müdürü)
» : Mahmut Tarhan
» : Dr. Pürşah Halit Bey

MİLİS KUVVETLERİ KOMUTANI: Karaçulhalı Aliman Ağa (Ali Boğa)

KAYA KOMİTESİ BAŞKANI: Süleyman Harmandar

Fethiye Kuvayı Milliyesi kuruluşunun daha üçüncü ayında hiç beklemediği bir konuk ile «müşerref» olur. Kaya'nın ve ilçe merkezi Fethiye'nin 10 bini aşkın Rumu için İtalya zaten bir güvence oluştururken Yunanistan'ın da bu «koruyuculuğa» heveslenmesi ve Salibi Ahmer Heyeti adı altında Fethiye'ye ideolojik yobazlar göndermesi Fethiye'nin yiğit halkını çileden çıkarmaya yeter.

7 Ağustos 1919 günü Fethiye Limanına giren Yunan teknesi sahilde bekleyen ve herbiri özgürlüğün simgesi olan yerli halkın duygularından habersiz karaya gözlemci çıkarmak ister. Fethiyelinin bu saygısız isteğe verdiği cevap, yankısı Göcek sırtlarına vuran büyük bir «yuh»tur.

Yurduna, bağımsızlığına ve tarihine sahibolma aşkının böylece son perdelerini de göstermek isteyen Türk Fethiye, bu toprakların ve bu insanların «harimi ismetine» kadar sokulan saldırganın gazap şimşeklerini çeker. Tekne güvertesinde üniversel kimliğinin en basit unsurlarını bile unutan bir Yunan doktoru âdeta sirk cambazlarının hünerleriyle kıyaslanabilecek el kol hareketlerine başlar. Utanmazlığın maskaralığında bu derece ileri giden Yunanlı aydın Ovacıklı Hüseyin Çavuşun erdemli kurşunlarıyla hemen oracıkta, kötü sonlarının birinci basamağına yığılıverir. Sayın Doktor, böylece, koskoca Avrupa üniversitelerinde öğrenemediği bir gerçeğin derin denizine gömülür. Bu gerçek, evrenin bildiği fakat ne-

dense Yunan Etniki Eteryasının hep üstünden geçtiği «can kefareti» dir.

Kuvayı Milliye Hareketinin doğuş ve örgütleniş anında soruna Mustafa Kemalci bir bakış açısı getiren ve askerî desteği sağlayan **Ulalı Jandarma Yüzbaşısı Cavit Aker Bey,** giderek belediye ve kaymakamlığın da kuruluş yanında yeralmasını sağlamış ve Menteşe Livası çapındaki ilk büyük örgütün önderi olmuştur. O tarihte Kaymakam, Kayacık Bucak Müdürü Hasan Bey, Belediye Başkanı da Çeşmeli Osman (Maro) Bey'dir. Asker, Kaymakam ve Belediye Başkanının güçlü ittifakı bir yandan Kuvayı Milliye kuruluşunu yaygın duruma getirirken, diğer yandan Fethiye'yi yakın komşularıyla daha büyük organizasyonlara götürür. Özellikle Köyceğiz Kuvayı Milliye Komitesiyle yapılan sıkı işbirliği sonunda mücadele için gerekli silâhlar sağlanır. Hatta Kuvayı Milliye yardımını toplamak üzre gelen «kızan» ların bazı tutarsız ve gaspvari davranışları elde edilen bu silâhlarla etkisiz kılınır. Cavit Aker komutasındaki düzenli jandarmanın başıbozuk kızanlara karşı giriştiği bu tedip ve tenkil hareketi, iyi komuta edilmiş ve silâhlandırılmış düzenli birliklerin sonraki uygulamalar için yaktıkları ilk ümit ışıklarından biridir. Herbiri ulu dağların özgür ve disiplinsiz havalarından gelmiş cephaneleri dolu, sırtları pek efe kızanını tek tek yakalayan ve bağlayan düzenli jandarma, Hüseyin Çavuşun diliyle bu zaferi şu sözlerle şöyle belgeler: **«Ben sizin yaptıklarınızı efenizeyazsam, Kuvayı Milliye adına gelen şu kızanların yaptıkları işlere bakın desem, sizi önce efeniz keser...»**

Kuvayı Milliye Felsefesine ters düşen başıbozuklar ve Yörük Ali Efe selâmını uygunsuz isteklerinde kullanan efe kızanları Fethiye Kuvayı Milliyesince birer ikişer yakalanıp bağlanırken, Çine'deki 57. Tümen Komutanlığına

da bu tutarsızlıkları bildiren 12 maddelik şikâyet mektubu gönderilir.

Bu mektup üzerine harekete geçen 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Bey o günlerde Muğla'da bulunan Yörük Ali Efe'ye aşağıdaki telgraf bildirisini - buyruğunu yollar (9):

«Fethiye'den 12 maddelik acı bir şikâyet geldi. Kuvayı Milliye namına yapılan bu yolsuz hareketler ve zulümler düşmanlar için bir nimet, zavallı vatanımız için bir felâket olur. Bu meseleyi sureti ciddiyede nazarı dikkate almanızı ve Fethiye ahalisinin kırılmış olan kalplerinin yerine getirilmesini ve Fethiye Heyeti Milliyesinin usulü dairesinde umum ahali tarafından intihap edilmesi hususunun temini ve neticenin imbasını müsellem olan hamiyyet ve vatanperverliğinizden rica ve intizar ederim oğlum.»

O günlerde Dr. Vasfi adında pek cesur olmıyan, üstelik Damat Ferit yanlısı olduğu izlenimini veren bir Doktor Fethiye Kuvayı Milliyesine el atmıştır. Tarih 15 Nisan 1920'dir. Yani Damat Ferit'in tekrar iktidara geldiği, iç isyanların hızlanmak üzere bulunduğu ve Anadolu'daki Mustafa Kemalcilere idam fermanlarının hazırlandığı günlerdir. Demek oluyor ki Fethiye'nin geçirmekte olduğu sıkıntı genel görünümden bir kesittir. Fakat bu kesitin ömrü uzun sürmiyecek, Komiteye tekrar Mustafa Kemalci unsurlar, Döğerli Hilmi Beyin başkanlığında el koyacaklardır. Bu kıpırdanışlar olurken 18 Nisan 1920 tarihini taşıyan bir Menteşe Mutasarrıflığı teli, 57. Tümen Komutanlığına şunları anlatmaktadır (10):

«Fethiye Limanına saat 4'de İngiliz Kruvazörü gelmiş. Düveli İtilafiyenin Fevkalâde Komutanı olduğunu söylemiş. İtalyan Subayıyla Kaymakama haber yollamış.

(9) Şefik Aker, A.g.e., C: III, s: 120
(10) Şefik Aker, A.g.e., C: III, s:96

19 Nisan'da kendisini ziyarete gelmesini, harp bitmediği için askerî merasim de yaptırmasını, aksi takdirde zor kullanacağını, Harekâtı Millîyeye ait bazı sorular soracağını söylemiş.»

Serez Kruvazörü Amiralinin tehdidi ne işe yaradı, bilinmiyor. Fakat onun İtalyan Subayıyla Fethiye Kaymakamına yolladığı paketler Menteşe Kuvayı Millîyecilerinin çok işine yarar.

Fethiye Kuvayı Millîyesinin Liva Merkezine yolladığı bu paketler Menteşe Kuvayı Millîyesince olduğu gibi Nazilli'ye ulaştırılır. 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Bey iie Millî Menderes Alayı Komutanı Demirci Mehmet Efe önünde açılan paketlerden 70X70 boyutlarında, çok güzel yazılmış Şeyhülislâm Fermanları çıkar. Kuvayı Millîyeyi yönetenlere «vacip» olan idamın ayrıntılarını kapsıyan fermanlar Menteşe Livası içlerine yayılmadan Fethiye Kuvayı Millîyecilerine bir şeref payı daha bırakarak Demirci'nin kızgın alevlerinde kül olur gider.

Önlemelere, uyanık davranışlara karşın Fethiye'deki yaramaz parmak, karıştırıcığını sürgit uzatmaktadır. İngilizler bu kez Fethiye Krom Madenlerini işleten (İngiliz) Atkinson'un kışkırtıcılığıyla yeni bir tutum daha takınırlar. Kuvayı Millîye bu madenlerden ton başına belirli bir vergi alırmış, bunun gerekçesi acaba hangi yasal maddeye dayanırmış...?

Can, namus ve yurt savaşının en uzununa başlamış olan Fethiyeli işte bu soru karşısında, patlar. İngilizlere bu kez verebileceği en acımasız cevabı verir ve Mr. Atkinson'u Fethiye'ye bir daha dönmemek üzere ilçeden sürer çıkarır...

Kuvayı Millîye karşısındaki ve içindeki yolsuzlukları giderip düze çıkan Fethiye Kuvayı Millîye Komitesi yavaş yavaş Menteşe Livası Genel Kuvayı Millîye Komitesiyle ilişkiler içine girmeye başlar. Muğla'nın merkez tem-

silcileri olarak Hacıkadızade Hafız Sabri Bey Ağır Ceza Reisi Cemal Bey ve Müderrisinden Mehmet Hilmi Efendi, yanlarında Muğla Milis Kuvvetlerinden birlikler olduğu halde Fethiye'ye gelirler. Döğer, Kemer ve Kestep taraflarına çıkarak doğması muhtemel ağa ve bey çatışmalarını önlemek ya da hiç olmazsa ertelemek çabasında bulunurlar. Çok büyük para, hayvan, giyecek ve yiyecek yardımı toplarlar. Sonraları Nazilli Heyeti Merkeziyesine, daha doğrusu Demirci Mehmet Efe Karargâhına giden bu yardımlar, Efenin Fethiye hakkındaki iyimser tutumunun başlıca nedeni olacaktır (11.)

Menteşe Alayı ile Köşk ve Nazilli Cephelerine inen Fethiye Milis Kuvvetleri Hilmi Döğerli'nin Kuvayı Millîye Komitesi Başkanlığıyla Hakkı Dontlu'nun takım komutanlığını, mücadelesinin güvenilir tanıkları halinde Sarayköy Cephelerine kadar götürür ve kanla barutun şeref ile onura eşit olduğunu kanıtlar.

4 — KÖYCEĞİZ (Yüksekkum - Dalaman)

İttihat ve Terakki'nin İzmir Sekreteri Mahmut Celâl (Bayar) Bey I. Dünya Savaşı yıllarında geldiği Köyceğiz'den, buranın yüzbin dekarları aşan bereketli topraklarından, onun savaş yılgınlığıyla bunalmış toplumundan sözederken (12), sanki yaklaşan bozgun yıllarının havasını koklar gibidir. 1919'larda henüz çağdaş tarımcılığın giremediği, mülkiyet eşitliğinin ise hiç sağlanamadığı Dalaman «çukuru», savaş öncesinde küçük fakat bilinçli, ba-

(11) Aydın Alayı Komutanı sayın Necmeddin Aydınalayı, Kavakalanı Tabur Komutanı sayın İdris Karazeybek ile olayın kahramanları sayın Hilmi Döğerli ve Hakkı Dontlu'nun 1972 yazında bu satırların yazarına to ettirdikleri anılar demetinden.

(12) Celâl Bayar, A.g.e., C: 6. s: 1854

kımsız fakat eski Mötesellimlik mirası bir «ayan otağı» dır.

Yaklaşan Kuvayı Millîye günleri, rejimi temelinden sarsıp sökecek olan Mustafa Kemal hareketi, acaba Menteşe'yi yönetenlerin bir yüzyıl konakladığı bu küçük ilçenin insanında, eski merkezilik günlerinin hareketini bulabilecek midir?..

Önceleri Abdülhamit devrinin gözde devleti İngiltere'ye sunulan, sonra giderek artan Alman egemenliğine kayan ve nihayet İtalyan çıkarlarının ipoteğine gelip dayanan Krom yatakları, acaba bu zenginliği ve çekiciliğiyle topluma onulmaz acılar mı getirecekti? Hidivin Dalaman Çiftliğinde yaptığı onarım ve düzenleme çalışmalarına bakılırsa (13) Batılı dostlarının Hidivden pek çok şeye aracı olmasını istiyecekleri ileri sürülebilir ve kurnaz Hidivin ortaya bir Krom sorunu atarak daha çok çıkarlar sağlama yoluna gideceği pekâlâ düşünülebilirdi..

İşin bu noktasında küçük ilçenin ve ona ruh verenlerin bilinci, her türlü art düşünceye üstün gelerek Kuvayı Millîyenin Mustafa Kemalci, yani akılcı, uluscu ve özgürlükçü ağını örmeğe başlar.

Yurt, devlet ve bayrak kavramlarını, bir kesimin yapar göründüğü maddiyatçı yurttaşlığa tercih ederek yola çıkanlar köylü, kentli, memur, amir, ulema, cahil ayırımı gözetmeden Köyceğiz Kuvayı Millîye Komitesini faaliyete geçirirler.

KUVAYI MİLLİYE KOMİTESİ BAŞKANLARI

1 — Tavaslıoğlu Hacı Osman Efendi (istifa)

2 — Tahir Ağaoğlu Osman Ağa

---

(13) Celâl Bayar, A.g.e., C: 6, s: 1854, sayın Celâl Bayar, 1973 Temmuzundan yaptığımız görüşmede Hidivin çiftliğe iyi bir müşteri bulmak için çaba gösterdiğini, yapım ve onarım çalışmalarına bu amaçla hız verdiğini belirttiler.

Üye: Tavaslıoğlu Hacı Osman Efendi
Üye: Aşar Başkâtibi Tevfik Bey (Baykent)
Üye: Telgrafçı Selahi Bey (Gültekin)
Üye: Eytam Müdürü Hamdi İlhan
Üye: Reji Memuru Şükrü İlhan
Üye: Sabri Başoğlu
Sekreter: Müstantik Ahmet Tevfik Efendi
Belediye Başkanı: Arnavut Hamit Ağa
Müftü: Giritli Ali Rıza Efendi
İl Genel Meclis Üyesi: Ethem Efendi
Milisler Başkanı: Çerkez Cemil Efe

Komite işi önce iç çekişmelerden ele alır. Arnavut Yahya ve Ödemişli Ahmet adlarındaki iki Osmanlı Jandarmasının yörede sürdürdükleri Kuvayı İnzibatiyeci, yani, Damat Feritçi propagandalar tedbir geciktikçe büyüme belirtileri göstermektedir. Nitekim Çayanköylü Efe de yerli işbirlikçi olarak bu iki olumsuz kişiye katılmış köylere uzanan etki alanı genişlemeye başlamıştır.

Kuvayı İnzibatiyeciler içinde en azgın Arnavut Yahyadır. Onu hiyle ile tuzağa düşürmekten başka çare yoktur. Yoksa kendisi de Arnavut olan Köyceğiz Jandarma Komutanı Piyade Üsteğmen Abdurrahman Bey Yahya'yı korumağa devam edecek, hatta onu gizliden destekliyerek iç huzurun daha bozulmasına neden olacaktır.

Köyceğiz Kuvayı Millîyesinin işin çözümüne bulduğu formül şöyledir:

Halen Demirci nezdinde bulunan Köyceğiz Milis Güçleri Komutanı Çerkez Cemil Efenin Nazilliden kaçtığı yalanı uydurulacaktır.

Cemil Efe Köyceğiz yönüne geledursun, Göl yöresi de Çerkezler Muhtarı Yakup Ağa, Çerkez Cemal Çavuş, Çerkez Rıza Bey, Müzaharet Süvarisi, Yangılı Mehmet Efendi, Kuvayı Millîye Çete başları Salih Karataban ve Yer-

kesikli Aşçı Şerif ile Çakallık Karakolu Komutanı Köyceğizli Başçavuş Tahir Tosun tarafından tek tek ve Kuvayı Millîye Başkanlığına uzayan müteselsil sorumluluk zinciri halinde güvenlik altına alınacaktır.

Tuzak iyi hazırlanmıştır. Haberi duyan Yahya ve çevresi atıp tutmağa başlar. **«Bize mazbata yapanların, Nazilliye şikâyet edenlerin, üstümüze gelecek Kuvayı Millîyecilerin karılarını sinkaf edeceğiz»** yollu açık ve edep dışı tehditlere kadar ileri varırlar. Birgün Köyceğiz Meydanında etrafına topladığı «avanesine» **«korkak Cemil firar etmiş, şimdi gelsin bakalım, Yahya kimmiş göstereyim, Padişaha karşı gelmek neymiş bildireyim»** derken, ulu çınarlar arasında Çerkez Cemil Efe'nin kahraman görüntüsü belirir. Bu perde, uygulanan plânın son devresidir. Artık Yahya ve etrafı Kuvayı Millîyenin sıkı kerpeteni arasındadır. Onların öldürülüp fesat tohumlarının tarladan toplanması, Köyceğiz'in ileriye uzanan yolunda büyük ferahlık yaratır.

Bu arada Köyceğiz Kaymakamlığına garip bir İstanbul emirnamesi gelir. Emirnamede Menteşe İttihatçılarından bazılarının yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilmeleri, gönderilecekler arasına Köyceğiz İttihat Terakki Murahhası Telgrafçı Selahi (Gültekin) Beyin de katılması istenmektedir. Damat Ferit'in güttüğü sindirme politikasının Köyceğiz'e kadar ulaştığını sezinlemekte geç kalmayan Kaymakamlık ve Kuvayı Millîye Komitesi Selahi Beyi gerçekten Köyceğiz dışına götürür. Fakat bu yer Selahi Beyin ölüm emrini alacağı İstanbul değil canını kurtaracağı Rodos Adasıdır.

Politik geişimlerin yanısıra Köyceğiz zaman zaman Dalaman Sahillerini silâhla korumak zorunda kalır. Kıyıların savunmasız olduğu düşüncesiyle harekete geçen Etniki Eteryacı Rum korsanlar Kapıkargın Sahillerinden Çakallığa sızmak isterler. Gerideki ovanın talana ve yağ-

maya leverişli olduğu şüpheden uzaktır. Ne var ki Bezkese'nin ve Ortaca'nın yiğit kurşunlarında da düşmana ölüm yazıldığı gene şüpheden uzaktır. Her defasında hakettikleri ölümü bu yiğit kurşunlarla tadarlar. Yönetimde ve savunmada iç düzeni böylece sağlayan Köyceğiz Kuvayı Millîyesi acaba Hidiv için ne düşünmektedir?

Kurnaz Hidiv bunun cevabını kendi nefsinde aramış ve kararını çoktan vermiştir. Artık Çiftliğine İngiliz ya da başka yabancı dostlar getirmeden vazgeçerek, Rodos'ta da rahat edemezse en ideal dinlenme yeri olan İstanbul'a geçecektir.

Artık Kuvayı Millîye kuruluşunu ve hareketini en sessiz köylere kadar ulaştırabilmenin zoru, zahmeti ve engeli kalmamıştır. Bir yandan en ıssız dağ köylerine varana kadar camiler ve mescitler **«Delairi Hayrat»** belanın defi bildirileriyle Ankara yönünde şartlandırılırken, diğer yandan Fethiye, Muğla ve Nazilli Kuvayı Milliye örgütleriyle daha sıkı ilişkiler içine girilir. Fethiye ile silâh dayanışması ve Karamanlı, Gölhisar, Çameli hattının güvenliği sağlanır. Liva Merkezine yapılan maddî yardımın ölçüsü de gittikçe genişler.

BELGE

«Muğla Müdafaai Vatan Cemiyeti
Heyeti İdare Riyasetine
No: 7

Lütfen takdim kılınan irsaliyye mucibince ikiyüzyedibin beşyüzaltmışyedi kuruş memuru Heyeti İdareden Bekir Efendiye (14) tevdian irsal ve takdim kılınmakla makbuzun irsali

17 Eylül 1335
Köyceğiz Şubesi Reisi namına
ETHEM» (15)

---

(14) Muğlalı Avukat Alipekoğlu Bekir Efendi.
(15) Cavit Aker, yayınlanmamış notlar, s: 65

Burdur-Karamanlı dolaylarının Kuvayı Millîye dokusunu işleyen gönüllü militanlar içinde Tevfik Baykentiyle herzaman yer alan Köyceğiz, Necmeddin Aydınalay'ın kişiliğinde de Millî Aydın Alayında ve Nazilli Heyeti Merkeziyesinde temsil edilir. Bu görüntüsüyle Köyceğiz Menteşe Livasının baş sıralarındaki ulusçu yörüngesine oturur.

Hodgâmlığın, ceberrutluğun, halk kamçılamanın çok ötelerindeki munis ve onurlu dünyalarıyla direnme örgütünün başlıca iki direği sayılan Tavaslıoğlu ve Tahir Ağaoğlu Osman Efendi ve Ağalarla tamamen Mustafa Kemal yönünde açılan Köyceğiz Kuvayı Millîyesi, Kurtuluş Savaşı bitiminde eski mütesellimlik merkezi kimliğini yeniden canlandırdığını gösterir. Üstelik bu kimliğini Atatürk Devrimlerinin inançlı, gerçekçi ve bilinçli izleyicisi olarak Muğla Tarihinin altın sayfaları arasına geçirir.

Kuvayı Millîye başarısı ve Kurtuluş Savaşı bitimiyle düze çıkan yalnız bağımsızlık ve özgürlük davalarına sahip çıkanların sıkıntıları değildir. Ulusal ekonomiye yansıyan zengin kromu ve çağdaş tarıma açılan bereketli topraklarıyla bir kitlenin sosyo ekonomik geleceği, o toplumun bağımsız ve özgür yaşama aşkı ve ileri uygarlık düzeyine çıkışın alt ve üst yapı yollarına fışkıran soylu, büyük, ve sonsuz halk gücüdür.

5 — MARMARİS

İçinde yaşadığımız yılın turizm mevsiminde nüfusu 40-50 bine çıkan şirin ilçemiz, Osmanlı İmparatorluğunun yükselme çağında ve Rodos'un fethi yıllarında ancak 50 nüfusa sahip küçük bir Menteşe köyüdür. Devrin il yoğunluğuna göre çok küçük olan bu oranın Kuvayı Millîye öncesinde de aynı yüzdeyi koruduğu ve nüfusun iki-bin civarında olduğu görülür. Gerçi bu kez nüfus binlere

ulaşmıştır ama, Rodos ve İstanköy'ün arasında kalan yüzlerce kilometrelik sahili, koyları, bükleri ve körfezleriyle bu nüfus, bu stratejiye hiçbir zaman denk düşmemiştir. Datça kesiminde gördüğümüz gibi Menteşe'ye yönelik korsan ve azınlık hareketleri, plânlarını süreli olarak Marmaris sahillerinde tezgâhlamışlardır.

Korsan hareketleriyle kaynayan 1919'lar Marmarisi, ilçe merkezinde de Fırka hareketleriyle dalgalanmaktadır. İmparatorluğun dirençsiz susuşunda en büyük etkenlerin arasında gözüken İttihatçılık - İtilâfçılık sürtüşmesi, toplumun bozulan sosyal dengesine paralel olarak Marmaris'te de yolundan çıkmış, İtilâfçı Kâmil Beyin cenazesinde görüldüğü üzere, İtilâfçıların cenaze namazında İttihatçıların bulunması caiz midir değil midir gibi zıt ve keskin dialogların görüşsüz dönemeçlerine ulaşmıştır.

İtalyan Askerî Birliklerinin Menteşe'ye ilk ayak bastıkları limanlardan biri olan Marmaris, 57. Tümenin toparlanışı, ve Muğla Kuvayı Millîye Komitesinin işaretiyle beraber stratejisinin gereğini yapmağa koyulur. İlçeye bir tümen gelseydi ve sahillerin korunmasını üzerine alıp yerel direnişin önüne geçseydi, kazanan hiç şüphesiz Liva olurdu. Böylesine stratijik bir noktayı yalnız kendi olanakları ve Tümenin manevî desteğiyle korumaya çalışan kişiler Livaya sahibolması gereken bu büyük kazancı haklı olarak getirememişlerdir. Fakat bu küçük ilçenin uyanık insanlarına böylesine kazançları tek tek sağlıyacak Kuvayı Millîye örgütlerinin çoğalıp ülke çapında büyümelerini benimsetmişler, toplumun öz değerlerini dinamizm içinde tutmasını bilmişlerdir.

Bu azmin güçlü çekirdeğini Marmaris nüfusunun moral kaynaklarına eken öncü İstanbullu emekli Binbaşı Edip Beydir. Marmaris damadı olan ve ilçenin güzelliğini daha o günden keşfedip Marmaris hemşehrisi olan Edip Bey, yöre Kuvayı Millîyesinin İtilâfçı ve Padişahçı unsur-

lara karşı takındığı tutumda etken olmuş, Komiteyi Menteşe uyumunun esaslı unsurlarından biri yapmıştır.

KUYAVI MİLLİYE KOMİTESİ BAŞKANI

Binbaşı **Edip Bey**
Üye: Dede Rıfkı Efendi
Üye: Hafız Mehmet Efendi
Üye: Hafız Kâmil Efendi
Üye: Aydınlı Halil Bey
Üye: Avukat Saitoğlu Münir Bey
Üye: Hamdi Yüzak

Edip Binbaşının Marmaris'teki büyük şanslarından biri de sözü, sazı, nefesi, güftesi ve bilgisiyle halkın gerçek değerlerini kişiliğinde temsil eden Dede Rıfkı Efendi'yle işbirliği etmesi, onun katıksız ulusçuluğuyla akılcı gerçekçiliğini sürekli yanında görmesidir. Ulusal Mücadelenin hedefini belirleyen kompozisyon içinde halkın katıksız sevgisine kavuşmuş mücahitlerin de yer almış olması, halkta gittikçe büyüyen güven duygularının etkenlerinden biridir.

Yörenin zeybek liderliklerini ellerinde tutan Dayımhaliloğlu Hüseyin Efeyle Mustafa ve Raşit Zengin kardeşlerin bu güven ve ittifak dalgasına koşup gelmeleri, kıyı korsanlıklarını eskisinden daha etkili darbelerle sindirmeye başlamaları ve hatta Etniki Eteryacı Rumların belâlı eşkiyası Andon Civoni'yi yakalayıp öldürmeleri hep bu akılcı yaklaşımın sonucudur. Kuvayı Millîye Komitesi bu tür hareketlerle sahil güvenliğini sağlamaya çalışırken Mondros ile terkedilen ve İtilâf Devletlerine teslim edileceği günü bekleyen silâh ve cephanelerin Muğla Millîyesine kaçırılmasını da plânlar. Tesellüm Komisyonlarının ve İtalyan İşgal Birliklerinin bölgedeki varlıklarına

karşın ve biraz da İtalya'nın güttüğü «Hululi Muslihane» politikasından yararlanılarak Marmaris Deppoyları boşaltılır. Her gece 100-200 Hacı Araplar devesinin sırtına vurulan silâh ve cephaneler Beldibi Asım Bey Kahvesinde Muğla Kuvayı Millîyesinin Ula-Gökova kesimiyle ilgilenen Karaböğürtlenli Balcı Hocaya ve yakın mücadele arkadaşlarına teslim edilir. Hamdi Yüzak'ın yönettiği bu (MM) faaliyetleri Muğla'nın Aydın Cephesine yaptığı büyük yardımların süresizliğini bir kesimde sürgitleştiren önemli girişimdir.

Marmaris'in kendi çapında giriştiği faaliyetlere zaman zaman Liva Merkezi Muğla Kuvayı Millîyesi de yardımcı olur. Muğla Kuvayı Millîyesinin ünlü zeybeği Topaloğlu Mehmet Efe ve 100 kızanı bu nüfusu az, stratejik önemi büyük ilçeye sık sık gelirler. Komitenin uygunlukla, politikayla çözümliyemediği sorunları izleyip bitirme çabasında bulunurlar. Ara sıra Datça-Reşadiye yönlerine de giderek Menteşe Liva Merkezinin bu kesimlere duyduğu ilgi ve dikkati bizzat göstermek isterler. Topaloğlu Mehmet Efenin Muğla'dan buralara ulaşan desteği ve yöre halkının görmeye alışkın olmadığı toplu zeybek hareketi, Rum Etniki Eteryacılarını sindirirken, çapulcu korsanları diziye getirmenin çarelerini arıyan ve hep bunun derdini çeken Marmaris İlçe Merkezinde de umulan ferahlığı yaratır. İç barışın güvenli yolları böylece Sakar ve Kaplan Dağlarını aşarak ve devrin bütün coğrafî engellerini yenerek Muğla'ya, oradan Kongreler ve Cepheler yoluyla Ankara'ya ulaşır.

6 — MİLAS

Muğla Topraklarının en eski uygarlığına adını veren Milas, Karya'da kazandığı önemi Menteşe ve Osmanlı Dönemlerinde de korur. Bu büyük ve bayındır antik şehir

baştan sona Menteşe Beyliğinin merkezidir. Yıllar süren zorlu dönemlerde Konya çıkışlı dervişler aracılığıyla Türkleşme ve İslâmlaşma Politikasının götürüldüğü Milas, yöreye damgasını vuran Menteşe Beyleriyle Anadolu aydınlığının simgesi Mevlana Ocağının da uzun yıllar anlaşma, birleşme ve yayılma ortamını oluşturur. Genel anlamıyla bu yayılma bütün Menteşeyi İslâmi Türk Felsefesinin odak noktalarına çeker.

Meşrutiyet Hareketlerinde, Milas, adını, 1916'ların Meclisi Mebusan Başkanı Halil Menteşe ile duyurur. Türk Devrim Tarihinin önemli aşamalarından birini yaratan JÖN-TÜRK Hareketine bu ad ile kol vermiş olması, Milası politika tarihinin de sahnesine çıkarır. Nitekim Kuvayı Millîye başlangıçlarında, Milas, Menteşe Livasının en hareketli ve heyecanlı politik tartışması içindedir.

Hürriyet İtilaf Fırkası, İngilizler tarafından Malta'ya sürülen Menteşe Milletvekili Halil Bey'in yokluğundan yararlanarak Milas'ta iktidarı ele almış, nicedir giriştiği bir deneyin sonunu getirmiştir. Milaslı Hoca Halil İbrahim Efendi'yi Menteşe'nin diğer milletvekili Bodrumlu Hilmi Uran Beyle 1919'un son Osmanlı Meclisinde görenler, Halil Bey-Halil İbrahim Efendi, daha doğrusu İttihat İtilaf çekişmesinin nihayet bir çizgiye gelip dayandığını tesbit ederler.

Acaba bu çizgi hangi felsefenin doğrultusu yönünde belirip kalınlaşmaktadır? Bu sorunun düğümlerden ve sorunlardan ayrılmış katıksız cevabını verebilmek için karmaşık olayların durulup süzülmesi ve bunun için biraz daha zaman geçmesi gerekecektir.

İttihatçılık - İtilâfçılık çekişmesinin tanığı olanlar, ya da bu çekişmenin nesnel eleştirisini yapanlar, her türlü suiistimallerine ve merkeziyetçi tutumlarına karşın İttihat Proğramının ana felsefesinde İtilâfçı ilkelerden daha ileri ve çağdaş bir dünya görüşünün yattığını kabul

ederler. 1919'lar Milas'ına bu görüş açısından bakacak olursak Osmanlı Meclisi Mebusanının son Menteşe Temsilcisi Milaslı Halil İbrahim Efendi'nin bu temsilciliğe Halil Bey'den daha ileri görüşlere sahibolduğu için seçildiğini ileri sürmek pek yanlış bir değerlendirme olur.

Fakat bu yargı Kuvayı Millîye açısından da böyle mi görünür?...

Özetlemek gerekirse Kuvayı Millîye, Halil Bey'de ayrı, Halit İbrahim Efendi'de ayrı duygular mı yaratmıştır?...

Her iki Milas seçkininin bu çizgideki tutumları bize böyle bir ayırımın olmadığını gösteriyor. Yalnız Ulusal Mücadelenin gitgide laik ilkelere doğru kayması, Medreseden gelen Hoca Halil İbrahim Efendi'yi başlangıçtaki çizgisinden pek ileri götüremez. Meclisi Mebusan dönüşü Milas Belediye Başkanlığına, seçilen Kuvayi Millîye, Hilali Ahmer ve Türk Ocağı, Başkanlıklarını ele geçiren, Milas Müdafaai Hukuk Cemiyetini kuran Efendi Hoca bir çizgide gücünü aşan sorunlarla karşı karşıya kaldığını anlar. Oysa Sorbon mezunu Halil Bey için bu sorunlar çetrefil ve güç değildir. O halde Malta'da düşünce ve beden olarak tutsak bulunsa da bir gün mutlaka dönüp gelecek, laik düzeni yadırgamadan Cumhuriyette de konuşabilecektir. İşte bu inanç, İtithaçıların İtilafçılara vurdukları son darbe çizgisini oluşturur ki, Halil İbrahim Efendi bütün iyiniyetine ve çabasına karşın, tarihin gelişimi doğrultusundaki bu darbeden kurtulamaz.

Milas'ın Kuvayı Millîye başlarında gösterdiği bu ikilem genellikle Kuvayı Millîyenin Mustafa Kemalci doğrultusu, dışında, tamamen kişisel ve eski hesapları içerir. Bu hesaplar iki Fırka ve iki seçkin arasında gelişen iktidar çekişmeleridir. Milas Kuvayı Millîyesinin sonraları Menteşe ve Aydın Livalarının başlıca dayanak noktası ol-

duğu unutulmazsa, yukarıda belirtilen ikilemin asıl yörüngeyi baskı altında tutmadığı kolayca görülür.

KUVAYI MİLLİYE KOMİTESİ BAŞKANLARI

1 — **Halil İbrahim Efendi** (15 Mayıs - 9 Ekim 1919)
2 — **Feyzullah Ağa** (9 Ekim 1919 - 23 Nisan 1920)
3 — **Halil İbrahim Efendi** (23 Nisan 1920 - 1922)
Başkan Vekili Ceza Reisi Fehmi (Algün) Bey
Üye: **Yüzbaşı Rifat Bey**
» **Yüzbaşı Gazi Bey**
» **Müftü Mehmet Rüştü Efendi**
» **Ethem Bey**
» **Kara Hafız Bey**
« **Eski Subay Emin Bey**
» **Arifzade Hamdi Efendi**
» **Nazmi Akdeniz**
» **Çandırlı Mülazim Salih Efendi**
» **Mehmet Çavuş**
Karargâh Kom.: **Müftüzade Teğmen Osman Zeki Bey (Özer)**
Kaymakam: **Mehmet Fahri Akın**
Belediye Bşk.: **Mehmet Ali Bey** (Akarca)
Nazilli Murahhası: **Müftü Mehmet Rüştü Efendi**

Çaputçu Hanı yakınlarında, yerine şimdi Yapı Kredi Bankasının kurulduğu binada faaliyet gösteren Milas Kuvayı Millîyesi, şehrin Yunan-İtalyan ara bölgesine olan yakınlığında önemli stratejik unsurların aranması gerektiğini ve arandığını bilir. Bunun için Liva Merkezi Muğlayla sürdürdüğü politik beraberliğin yanısıra Çine'ye çekilmiş bulunan 57. Tümen Komutanıyla da yoğun ve hızlı askerî ilişikler içinde gözükür. Sorunun bu bölümünü anılarında dile getiren 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik (Aker) Bey Milas «Ahzıasker Şubesi Reisli-

ği» kanalıyla Milas halkından ve aydınından gördüğü yakınlığı özenerek belirtir. Çine'ye büyük firarlar ve yıkıntılar içinde çekilen, 57. Tümen Muğla ve Çine Milisleriyle geliştirilen ortak direniş hareketinde Milaslı Teğmen Celâl Bey'den büyük yararlar sağlar. İmparatorluğun çeşitli uzak cephelerinde bütünüyle sağlığını ve bir ayağının gücünü yitiren Celâl Bey iyi bir gerillacıdır. Bomba ve bazuka kullanmada hünerlidir. Baskın ve özel harp konularında rütbesini aşan yeteneğe ve bilgiye sahiptir. Oysa, Çine'ye toplanan milislerin kimi bıyıkları yeni terlemiş Yörük gençleridir. Kiminin kırma tüfekten başka bildiği yoktur. Yakın boğuşmalarda ise yalnız mertlik duygusundan doğan güreş disiplinine ve bunun yanısıra teke tek döğüşe tanıştır. Karşıda ise düzenli bir saldırı ordusu vardır. Bu ordunun yer yer karşısına çıkacak milis birliklerinin en basit hücum ve savaş taktikleriyle silâhlarından habersiz yola çıkarılması pek tehlikelidir.

Hasta yatağında, yüreğinin binbir yarası ve tek ayağının yokolmuş gücüyle yatan Teğmen Celâl Bey, Milas Kuvayı Millîyesinin 57. Tümen Komutanı Şefik Bey imzalı bildirisini aldığı gün yatağında doğrulur. Soluğunda yitirilmiş vatan topraklarının sıcak özlemi vardır. Bakışları, son Anayurdun yer yer kana, çoğunlukla acılara bulanmış engin ve katıksız güzelliğine dalar. Ve yeniden dirilişin korosuna sesini katarak Çine'ye yönelir. Erbeyli, Tellidede ve Menderes baskınlarının kahramanlarını kısa zamanda savaşa hazırlayan Teğmen Celâl Bey'in hemen aynı yıl, hatta aynı mevsim içinde bu dünyaya ebediyyen yumulan buğulu gözleri, Milas'ın, her türlü görevi seve seve kucaklayan dirençli heybetine ve Kuvayı Millîyeci soyluluğuna sonsuz birer projektör gibi takılarak tarihe çevrilir.

Muğla'nın büyük desteğiyle Çine'de toplanmaya başlayan milis güçleri görülmektedir ki Teğmen Celâl

Bey gibi sağlığını ve organlarını yitirmişlere dahi kurtuluş ümidini bağlamıştır. Bu ümidin öncü akıncıları çoğalıp bir doğrultuya geldikçe yörede görülen dağınık hareketler de durulmaya başlar. Milas-Aydın Postasına göz diken çeteciler, yıllarca başedemedikleri bu hattın sahibi Sağıroğlu Emin Bey'in artık yaman bir Kuvayı Millîyeci olduğunu anlamışlardır. Geniş Milas Ovasını Beşparmak Dağlarından Labranda Tepelerine kadar dilim dilim haraca bağlayan Çineli Kıllı, Seferlerli Küçük Osman ve Mehmet, Selimiyeli Efe, Katrancılı Gılim ve Kozalaklı Efelerle Sökeli Çerkezler, başkaldırdıkları devletlerinin çöküşüne asi ruhlarından bir türlü onay alamazlar. Gitgide akıl için bir olan yola, Kuvayı Millîye Hareketine baş korlar .Bu yolun sağlıkla ve erinçle bitirilmesine çalışırlar.

Ünlü çetelerin diziye gelmelerine paralel Milas'ın Yedek Teğmenleri ve gönüllü milisleri yeni çıkıp geldikleri Kafkasya, Galiçya, Çanakkale ve Filistin Cephelerinin şimdi hayal olan zaferlerini ve «ricatlarını» kendiliğinden eriyen bir mum gibi anılarından dışarıya atmak istemezler. Zaman zaman ve özellikle Müftüzade Osman Zeki Bey ile İstihkâmcı Mustafa Heper komutalarında oluşturdukları Milas Kuvayı Millîyesi Düzenli Milis Müfrezeleriyle Aydın'a, Köşk'e, Nazilli'ye uzanırlar. Hemen daima Yörük Ali Efe'nin Millî Aydın Alayında, diğer Muğla Müfrezeleriyle beraber en kanlı gerilla ve hücum savaşlarına katılırlar. Canlarından kutsal saydıkları yurt topraklarına dökecekleri her damla alınterinin ve akıtacakları her miligram Milas kanının mutlaka yurdun en derin bağımsızlık tabakalarına kadar sızacağını bilirler. Ve topraktan bitercesine çoğalacak özgürlük ağaçlarının herbirinde şanlı bayrağın resmini görürler...

Milas, sosyal ve ekonomik gücünü hemen her devirde yansıttığı ve etkinliğini halen duyurduğu Muğla İlin-

de, İlin Kuvayı Millîye Tarihinde, tarihi gelişiminin yanısıra tek tek ulusseverliğinin ve özgürlük tutkusunun bu türlü parlak örnekleriyle yer alır.

7 — ULA

Kurtuluş Savaşı yıllarının Ula'sı, eski debdebesini geride bırakan küçük bir Bucak Merkezidir. Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği 1671'lerin büyük Ula'sı, savaşlar, salgın hastalıklar, zelzeleler sonu yerini Ayazkıyı ile Demirsofu arasında uzanan küçük kasabaya bırakır.

Ula nüfus olarak küçülmesine küçülmüştür gerçi. Eski Kazancı mesirelerinin ve Dedekavak Bağlarının yerini acı tütün almıştır. Fakat Hüsamettin ve Palabıyık Efendilerin yüzyıllardır süregelen manevî etkinliği gücünü korumaya devam eder. Bu güçte bilim ve kültür egemenliğinin esrarı saklıdır. Ula toplumunun öncedenberi bilinen okumuş kimliğine şekil veren bu tılsım, savaşların, zelzelelerin ve salgın hastalıkların nice yıkımlarında beraberlerine alarak gelip geçmelerine, karşın, özünden birşey yitirmemiş, yerettiği belleklerin canlılığını sürekli olarak önemli olaylara ve günlere getirmiştir.

Öte yandan Ula, Muğla Mütesellimliğinin yerel soy asaletini yaratan geçmişi içinde önemli tipleri ve aileleriyle yer alır. Buna yerli Tımarlı Sipahilerin Gökova toprakları üzerindeki egemenlikleri de eklenirse Muğla'nın sosyal, siyasal, kültürel gelişimine damgasını vuran küçük kasabanın büyük esrarı ve bu esrardaki tılsım daha iyi anlaşılır.

Ula'nın Kurtuluş Savaşındaki yeri üç önemli tip ile çerçevelenir.

Tiplerin birincisi ve önemlisi Hamza Hayati Bey'dir.

Yörede kısaca Hamza Bey diye ünlenen Kuvayı Millîyecinin önemini ve etkinliğini önce Menteşe Mütesellim-

lerinden Hasan Çavuş ailesine mensup oluşu belirler. Bu özelliğine hiç öğrenim görmediği halde, üstelik doğuştan içe dönük ayaklarına karşın Muğla'nın bütün sosyal ve siyasal oluşumlarında yer alışını da eklersek Hamza Bey'in birinci sıradaki yeri iyice belirir.

Hamza Bey Muğla İttihat Terakki Fırkasının önde gelenlerindendir. İkinci Meşrutiyet Hareketine bu kimliğiyle karışır ve 1908 seçimlerinde Milaslı Halil Menteş'le beraber Osmanlı Meclisi Mebusanına üye seçilir. Daha sonraları Hamza Bey'i Menteşe Kuvayı Millîye Komitelerinin sürekli başkanı ve B.M.M.'nin 23 Nisan döneminde Menteşe Milletvekili olarak görürüz. O, bir devre damga vuran hareketleriyle Güneybatı Milis Güçlerinin siyasal lideri durumuna gelmiş ve Kurtuluş Savaşımızın ünlü Zeybeklerinden Yörük Ali Efe'yi felsefesinin çerçevesi içinde tutmasını bilmiştir.

Önemli tiplerin ikincisi Ulalı Yüzbaşı Cavit (Aker) Bey'dir. Kurtuluş Savaşı başlangıcında Fethiye Jandarma Komutanıdır. Olaylar ve sağlık nedenleri onu kısa süre içinde Fethiye Kuvayı Millîyesinin kuruculuğundan Muğla Kuvayı Millîyesinin kuruculuğuna getirir. Muğla'da Müştak Bey Jandarmasının Komutanı olarak merkezi örgütlenmenin fikriyatını yürütenlerin içindedir. Aynı yıllarda Muğla Basın Hareketlerinin de başlatıcısı olmak şerefini kazanır. Ulusal dâvayı basın organı kanalıyla il ve ülke önünde savunmak onun düşüncesidir.

Ve nihayet Ulusal Hareketin ilk Cephe Hareketinde savaşlarında, ilk gerilla hareketlerinde ve ilk komite çalışmalarında başından sonuna yer alan Teğmen **İdris** (Karazeybek) Bey'in Ula'lı kimliğiyle karşılaşırız. Bu yaman savaşçının Yörük Ali Efe Alayında geçirdiği komutanlık yılları Aydın Savaşlarının Çayyüzü, Köşk Cephesinin Kavakalan kesimlerinde verilen dişe diş mücadelelerin azimli kararlılığını hatırlatır.

Hamza Beyle geçirmiş olduğu kısa siyasal yaşantı onu Kuvayı Millîye Ankara'sının Taşhanlarına kadar götürür. Atatürkle tanışıp Demirci hakkında şifahî emirler alması bu yıllardadır (16). Ve Demirci'yi tenkil hareketine, Refet Bele birliklerine, hiç şüphesiz Mustafa Kemal Paşa'nın yaktığı bu ışık ile katılır genç Teğmen.

ULA KUVAYI MİLLİYE BAŞKANI

Genel Başkan: **Hamza Hayati Bey**
Ula Başkanı: **Bahattin Ağa**
Karaböğürtlen Üyesi: **Balcızade Hüseyin Efendi**
Karargâh Komutanı: **Fahri Bey**
Müstahzarat Tbr. Km.: **Salih Berberoğlu**
Üye: **Hacı Halil Ağa**
» **Hacı Salih Ağa**
» **Hacı Hasanoğlu Şükrü Efendi**
» **Gamitoğlu Şükrü Efe**

Bunlardan Balcızade, Ula'nın «metropoliten» kesimi sayılan geniş Gökova ve Karaböğürtlen Ovalarının önderidir. Müderrislikten gelen aile egemenliğinin ve kendi kişisel duyarlığının etkinliğini Kuvayı Millîyenin yörede kökleşip dal budak salması paralelinde kullanır. Böylece Çiçekli Yaylasıyla Döğüşbelen (Çerkezler) arasında kalan geniş ara bölgenin Gökova Körfezine açılan stratejik

(16) İdris Karazeybek: (1920 Yazında milletvekili seçilen Hamza Bey'le beraber ben de Ankara'ya gittim. Hamza Bey'in askeri danışmanı gibiydim. Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna vardığımızda bana ayrıca ve gizlice Aydın Cephesinin durumunu sordu. Yörük Ali Efeyle yakın olduğumu bildiğinden olacak bana şifahen Yörüğe söyle, Demirci'yi bertaraf etsin, emirlerini verdiler. Dönüşte bu emri Yörüğe ilettim. Yörük birbirimizi kırdıracaklar dedi emri uygulamaktan kaçındı.» 1972-73 yılı konuşmalarından, İstanbul.

kapısını tutmakla olumsuz güçlerin bölgede yapabilecekleri maddî ve manevî tahribatın önünü almış olur.

1919'lar Ula'sında etkin çete hareketi görülmez. Bir istisnayla ki o da Hamza Bey'e sık gelen Çine zeybekleridir. Bu zeybekler Aydın ve Çine Ovalarının eski devecileridir. Kuvayı Millîye öncesinde Çakırcalı Yasasını yeğlemişler ve herbiri Madran Dağlarında eşkiyalık yaparak bağımsız çeteler kurmuşlardır. Hamza Bey'in Yörük Ali Efe emrine giren ve eski disiplisizliklerini belirli oranda bırakan zeybeklerden yararlanma politikası Muğla'yı bu güçlerin manevî koruyuculuğu altına iteler. Sık sık göründükleri Ula'ya manevî liderleri Hamza Bey'i görmek, onun maddî ve manevî desteğiyle güçlenmek ve cephe yorgunluklarını atmak üzere gelirler. Sabahtan akşama, Hamza Bey Konağına gelen kumruları avlarlar. Muğla'ya dönüşlerinde çarşı, pazar heybelerini doldururlar. Bunlar şüphesiz disiplinsiz kızan felsefesinin delifişek belirtileridir. Ne var ki zeybeklerin gerilla savaşlarında kullanılma dönemleri henüz sona ermiştir ve düzenli ordulara geçene kadar toplumun bu zahmeti çekeceği kendi bilinçli tutumundan bellidir.

Rodos Cemiyeti İslâmiyesinin Menteşe Kuvayı Millîyesiyle kurmuş olduğu ilişkide Ula, Hamza Bey ile tekrar yer alır. Hamza Bey'in Rodos'ta bulunan akrabası Torunoğlu Süleyman Bey Cemiyetin asil üyelerindendir. Bu Cemiyetten Menteşe Kuvayı Millîyesine gelen 2000 liralık yardım Ula kanalıyla genel muhasebeye katılır. Açılan bu yol Rodos'tan bir başka seçkin kişiyi Ula'ya getirir. İngilizlerin Malta'ya sürdüğü Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey Malta'dan kaçmış Menteşe topraklarında anayurda ayak basmıştır. Tevfik Rüştü Bey'i bir aya yakın ağırlayan Ula onun Mustafa Kemal Paşa doğrultusundaki siyasal düşüncelerine de Menteşe'den yol açar. Bu yol Menteşe Milletvekilliğidir. Ula'nın bağrına bastığı seç-

kin konuk böylece, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna Menteşe Milletvekili olarak katkıda bulunur.

8 — YATAĞAN (Ahiköy)

Yatağan Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi'nin ilçesidir. Kuvayı Millîye yıllarında Yatağan yok, Ahiköy vardır. Bozöyük, Eskihisar, Kavaklıdere ve Ahiköy'ün oluşturduğu tarihi Ahiköy Bucağı, Bozöyüklü'nün ulusal cepheye yansıyan görüntüsüyle Kuvayı Millîye çemberine oturur.

Yatağan'ın, Çine-Muğla ve Milas - Muğla yollarının kesiştiği yerde bulunması yöredeki Kuvayı Milliye Hareketinin hızına da etki eder. Bucak 1918'lerde İzmir - Muğla Kervanlarının hareketli çağıltısı içindeyken 1919'lara doğru çete kızanlarıyla dolup taşmağa başlar. Özellikle Mondros'tan sonra devletin güç ve egemenlik yitirdiğini gören Çine, Ahiköy, Söke Efeleri yörede bazen birbirlerinin izinde, çoğu zaman düşlerindeki hasımlar ardında kan akıtıp barut harcamakta ve haraç almanın yollarında koşmaktadır.

Önderin gücü kendini bu durumda gösterir. Ortaya önce Menteşe Kuvayı Millîyesi adına Bozöyüklü Hoca çıkar. Sonra Ahiköylü Fehmi Ağa doğrulur yerinden. Ve derken Kuvayı Millîyeye kazandırılmış, Yörük Ali Efe çıkar gelir Aydın yönlerinden. İşte bu üçlü diyalogun kurulmasıyladır ki Yatağan kargaşası durulur. Dağlar düze karışır. Çeteler diziye gelir. Ortak amaç «harimi ismete» saldıran Yunan'a direnmek, yaratılan Çine-Aydın Cephesini Menteşe olarak desteklemek ve beslemektir. Artık ortada Nebiköylünün Çakır'calıya düşmanlığı yoktur. Çıplağın Dervişe hıncı kalmamıştır. Hatta İtilâfçının muhalefeti de şiddetini indirmiş, ateşini söndürmüştür. Ortada, 57. Tümen Komutanıyla Yörük Ali Efe'nin Muğla ge-

çişlerinde sık sık konakladıkları Ahiköy, onun Kuvayı Millîye Başkanı, Komiteye bağlanmış milis birlikleri ve Bucak Müdürüyle Belediye Başkanıyla toplu direnişe geçen seçkin evlâtları vardır.

KUVAYI MİLLİYE KOMİTESİ BAŞKANI

Başkan: **Fehmi Ağa** (Yerkesik Kadısızade)
Başkan Vekili: **Müderris İbrahim Efendi** (Abdioğlu)
Üye: **Hoca Mehmet Ali Efendi** (Demircioğlu)
» **Numan Azam Efendi** (Uysal)
» **Abit Hoca** (Karargâh saymanı)
» **Menzilcioğlu Fettah Hoca** (Fikir ihtilâfından istifa)
BELEDİYE BAŞKANI: **Numan Azam** (Uysal) **Efendi**
BUCAK MÜDÜRÜ: **Şevki Bey** (Özsoy)
Milis Birlikleri Başı: **Nebiköylü Şeyh Mehmet Efe**
Baş Zeybek: **Kasralıoğlu Mustafa Efe**
Milisler: **Gibyeli Hasan**
» **Bencikli Durmuş**
» **Leyneli Derviş**
» **Çakırcalı Memiloğlu Ömer ve Eyüp**

Muğla'nın Çine'ye, Aydın, Köşk ve Nazilli Cephelerine yolladığı kurullar hedefe yaklaşırlarken gene Muğla'nın yapmış olduğu hayvan, gıda ve para yardımı cephelere iletilirken, Yatağan, Gökbel Dağlarından Çine Ovasına kadar uzattığı güvenlik sınırlarıyla bütün bu yardımların ve geçişlerin güvenliğini sağlar. Gene Yörük Ali Efe kendinin büyük destekçisi Muğla'ya çekilir, yeni güç kaynakları ararken ardında Yatağan'ın uyanık Kuvayı Millîyecilerini, kendine herzaman evini açan Numan Azam Efendiyi ve Yatağan onuruyla geniş kavrayışının temsilcisi Fehmi Ağayı bulur.

Yörüğün ve Demirci'nin Muğla Baskınlarında Yatağan baskıncıların durak yeridir de. Gerek Yörük gerekse Demirci Birlikleri birbirlerini kırmak üzere Muğla'ya yürürlerken Yatağan'da kendilerini uzlaştıran kurullarla karşılaşırlar hep. Eğer Muğla, Denizli olayına benzer bir cürümle karşılaşmamışsa bundaki uzak görüş payı Yatağan'ı yanından ve gözünden hiç ayırmayan Muğla Mücahitleriyle Muğla'yı hiç mahcubetmiyen Yatağan sağduyusudur.

Yatağın'ın Muğla Alayındaki ve Köşk Cephesindeki yeri Alayların önder çizgileri hizasındadır. Eylül 1919'da 500'ü aşkın Muğla Milisi Köşk Cephesine vardığı zaman, İstanbulla bütün ilişkilerini kesen ve Mustafa Kemal Hareketine ilk bağlanan Menteşe Mutasarrıfı yanında getirdiği 5 yöre önderinden özellikle Fehmi Ağa'ya iltifatlar etmekte, onun Yatağan'da gösterdiği tutarlığı ve kararlılığı Demirci önünde kutlamaktadır. Yatağan Kuvayı Millîye Başkanı Fehmi Ağa 100'e yakın Yatağan Milisiyle Millî Menderes ve Millî Aydın Alaylarının taarruz çıkış hatlarına ulaşır. Oradan aynı kurulla. Nazilli Kongresinin görüşmelerine katılır. Uzun süre Nazilli'de kalan kurulun Heyeti Merkeziyeyi getirmek istediği Mustafa Kemalci çizgide Ragıp ve Mutasarrıf Beylerle beraber caymadan yer alır. Bu konuda çıkan ufak sürtüşmede biraz daha bekliyelim diyenlere, Ragıp Beyle Muğla'ya dönmek pahasına karşı gelir. Bu sürtüşmeden sonradır ki özellikle Demirci Mehmet Efe kendilerinde aydın etiketi gören birkaç Antalyalı temsilcinin politika çemberine girecek ve Padişahçıların ötedenberi istedikleri birbirlerini kırma yarışına başlayacaklardır.

Yatağan tarafların bu hınçlarından ileride zarar görecektir. Hatta Yörüğün emrinde olmasına karşın Yörük Ali Efe'nin seciye çizgisine bir türlü uyamıyan Kıllıoğlu Hüseyin bir gün Yatağan'a gelecek, Fehmi Ağa'ya da ha-

karet ederim diyecek, ona tokat sallamak kadar ileri gidecektir. Gerçi Hamza Bey Kıllıoğluna Fehmi Ağa'nın dürüstlüğünü bir kez daha hatırlatıp deve hanlarını gösterecek ve isterse o develerin sayranbaşı olabileceğini söyleyip «hiza-istikamet» gösterecektir. Ama olan olmuştur. Efeler bu kez birbirleri aleyhinde ve bazı Kuvayı Millîye Başkanları hakkında şartlandırılmaya başlanmıştır.

Bütün bu ters oluşumlara karşın Yatağan'ın oturmuş ruhu Bozöyüklü'nün tutarlı doğrultusunda, temsilcisi Fehmi Ağayla ifade edip savunduğu Mustafa Kemalci yörüngededir.

Yerel Kuvayı Millîye Komitelerinin daha genel örgütlenmeler yoluyla ve Sivas Kararları yörüngesinde etkinliklerini artırmaları dileğindedir. Demirci-Yörük çatışmalarından çok bu çatışmaları durdurup hatta gerekiyorsa kesinkeş kesip Sivas ile bağlantı kurma eğilimindedir.

Nitekim tarih, Yatağan'ın Menteşe Kuvayı Millîyesi içinde tuttuğu bu kesimin tezini haklı çıkaracaktır. Bir noktada artık Demirci, Yörük ve Nazilli Heyeti merkeziyesi kalmıyacak, ulusun tek sesi ve tek meclisi Kurtuluş Mücadelelerini tek kaynağa yöneltecektir.

Bozöyüklünün İlçesi, işte bu oluşumun ufak nirengi noktalarından biri olmakla öğünür.

9 — BUCAKLAR ve KÖYLER KUVAYI MİLLİYE KOMİTELERİ

A —) MERKEZ İLÇE:

a — Yerkesik.....
Kuvayı Millîye Başkanı: Ömer Ağa
Kuvayı Millîye Sekreteri: Ahmet Efendi (Çağlıyan)
Kuvayı Millîye Üyesi: Cemal Efendi (Özsoy)

Kuvayı Millîye Üyesi: Kıldonoğlu Ali Molla
Kuvayı Millîye Üyesi: Hoca Kemaleddin Efendi
Kuvayı Millîye Üyesi: Kadiroğlu Hüseyin (Özsu)
Kuvayı Millîye Üyesi: Haliloğlu Musa (Eroğlu)
Milis Birlikleri Başları: Eğrioğlu Ali Çavuş, Şekeroğlu Arif Çavuş, Hacı Kırmızıoğlu Mustafa Efendi

b — **Yeşilyurt** (Pisi) .....
Kuvayı Millîye Başkanı: Osman Ağa
Kuvayı Millîye Üyesi : İzzet Efendi
Kuvayı Millîye Üyesi : Nurullah Efendi
Kuvayı Millîye Üyesi : Kadıların Halil İbrahim Ef.
Milis Birlikleri Başı: Hatiboğlu Mehmet Çavuş.

c — **Göktepe** (Belenye) .....
Kuvayı Millîye Başkanı: Emin Ağa

d — **Düğerek** ..... .
Kuvayı Millîye Başkanı: Hafız Mehmet Efendi

e — **Kafaca** .....
Kuvayı Millîye Başkanı: Hacıgümüşoğlu

B —) ULA İLÇESİ

a — **Karaböğürtlen** ..... .
Kuvayı Millîye Başkanı: Balcızade Hüseyin Efendi

C —) YATAĞAN İLÇESİ:

a — **Turgut** (Leyne) .....
Kuvayı Millîye Başkanı: Hatip Mehmet Efendi

b — **Kavaklıdere**.....
Kuvayı Millîye Başkanı: Hacı Hamdi Efendi

c — **Bozöyük** .....
Kuvayı Millîye Başkanı: **Ahmet** (Toksöz) **Bey**

d — Eskihisar:
Kuvayı Millîye Başkanı: Murat Bey

E —) BODRUM İLÇESİ:

a — **Karaova**.....
Kuvayı Millîye Başkanı: Molla Hüseyin Efendi
b — **Turgutreis** (Akçaalan-Karatoprak)
Kuvayı Millîye Başkanı: Kaşarlanmış Efendi

F —) FETHİYE İLÇESİ:

a — **Kaya**.....
Kuvayı Millîye Başkanı: Süleyman Harmandar
b — **Üzümlü**.....
Kuvayı Millîye Başkanı:
c — **Kemer**.....
Kuvayı Millîye Başkanı: Abalıoğlu
d — **Eşen** (Kestep) .....
Kuvayı Millîye Başkanı:

G —) KÖYCEĞİZ İLÇESİ:

a — **Döğüşbelen** (Çerkezler) .....
Kuvayı Millîye Başkanı: Yakup Ağa

III — GERİLLA SAVAŞLARI ve MUĞLA

Yıkılan İmparatorluğun ve çöken ordunun Düveli İtilafiye karşısında takındığı tutum, tarihimizin ders veren ibretli olayları arasındadır. Herşeyiyle düşmana teslim edilen Anadolu, İstanbul'un takındığı bu umursamaz tutumun acısını yüreğinin derinliklerinde hisseder. Özellikle Güneybatı, Muğla ve Aydın dolayları bu acıyı hissedenlerin yoğun olduğu kesimlerdir. Madem ki geniş cephelerde herşey bitmiştir, o halde yakın boğuşmanın halk mayasındaki unsuru daha pekiştirilmeli, tek tek efelerin Ulusal Mücadeleye kazandırılması sağlanmalıdır.

Bu iş, uyarı ve evet dedirme yeteneğinin yanısıra örgütlenmiş kuruluşların da desteğine ihtiyaç duyar. Öte yandan bu girişimin sahipleri işgalin katı zorunluklarından uzak, hareket ve söz özgürlüklerine oldukça sahip ve silâhlanmış halkın bağrında olmalıdırlar. Özetçesi bu girişim için en elverişli yer Menteşe toprakları ve bu Liva insanının mücahit kimliğidir.

Bu gerçeği ilerdeki olaylarda izlemek üzere önce 1919'un 16 Mayıs'ı ile 5 Haziran'ı arasında oluşan ve hemen hemen Ege Halk Hareketlerinin çekirdeği niteliğinde olan gelişmelere bakalım.

İzmir'in işgale uğradığı 15 Mayıs 1919'u izleyen günlerde Aydın, işgalin yöntemini öğrenmek isteyen Muğla'lılarla İzmir'den kaçan yöre aydınlarının buluştuğu kenttir. Köyceğiz'li Necmeddin Bey, Ulalı İdris Bey, Muğlalı Saffet Bey, Giritli Subaylar, Zekâi ve Faik Beyler ile sonraları Muğla Müfrezelerine komutanlık edecek Bakırköy'lü Kadri Bey, bu topluluğun önde gelen adları olarak belirirler. Karar gereğince önce Aydın eşrafıyla ilişki kurulur. Sonuç olumsuzdur. Sonra Aydın Etniki Eterya (Mavri Mira) Cemiyetiyle bağlantı kurulur. Gizli Cemiyetin Başkanı Yorgi Teoriyadis'i yakından tanıyan Köyceğizli Necmeddin Bey, yerli Rumların ne gibi hazırlıklar yaptığını iyice tesbit etmek ister. Necmeddin Beyin Yorgi'den aldığı bilgiler yaklaşan tehlikenin büyüklüğünü göstermesi bakımından korkunç ve düşündürücüdür. (17)

(17) Necmeddin Aydınalay: «Yorgi birgün bana aynen şöyle dedi:

— Necmeddin Bey, seni çok severim, bir yıldır tanışıyoruz, akıllı bir adamsın. Duydum ki yenilerde Türk Gizli Direnme Örgütünü kuranlar arasına karışmışsın. Bu işe niye burnunu soktun, vazgeç bu sevdadan...

Bu soruşturmalar sürdülürken, 27 Mayıs 1919'da Aydın elden gider. Artık bağımsız ve Türk Aydın yoktur. Halkı tutsaktır. Şehirden dışarı çıkanlar, Muğla yolunda kendilerini Menteşe dağlık kütlesinin doğal siperleri ardına atabilmenin ve bura halkının mücadele, direnci içine girebilmenin heyecanı içindedirler.

İşgalin bir gün öncesinde, Aydın'da toplanan Muğla ve yöre mücahitleri, Güneybatı'nın ilk direniş hareketine ortam hazırlayan soylu davranışlarına başlarlar. Önceleri Yunan'a Selçuk tepelerinde karşı koyma kararı alan ve hatta 25 Mayıs'ta Bakırköy'lü Teğmen Kadri Bey komutasında bir müfrezeyi Ortaklar Tepelerine yollayan mücahit grubu, düşmanın yalnız Kadri Beyle püskütülemiyeciğini anlar. 26 Mayıs'ta düşmana karşı çıkarılan müfreze geri çekilerek Aydın Debboylarının yağması ve halka dağıtılması plânlanır. Hemen aynı gece Cephane Müdürü Arap (Suriyeli) Yüzbaşı Eyüp Sabri Bey ayakta uyutularak 22 bin mavzer ve 5 milyon fişek Kuvayı Milliyecilere dağıtılır (18). Bundan sonraki yol, yağma edilen cephaneyle beraber Çine ve Muğla yönüne uzanır. Emrinde ancak tek rakkamlarla sayılabilen çok az birlik bulunan 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Bey de Muğla yönünde geri çekilen Kuvayı Millîyecilerle beraberdir. Ay-

---

Dedim ki:

— Yorgi Efendi sen birTürk vatandaşısın. Buraya vatanı gasbetmeye gelenlere karşı senin de karşı koyman gerekir. İşte o zaman vatanseverliğini ispat edersin.

Çine Dağlarının ve Aydın Zeytinyağı Fabrikalarının sahibi Yorgi alaylı güldü... Anlattıklarından bölgenin Yunanlılaşması için bütün seferberliklerinin tamam olduğunu anladım. İşte o andan itibaren Aydın Mavri Mirasının amansız şekilde peşine takıldılr. Ta ki Yorgi'yi yakalayıp Yörüğe teslim edene kadar...» 1972 Nisan konuşmaları.

(18) Dağıtımı plânlayıp yapanlardan sayın Necmeddin Aydınalay anıları.

dın'ın işgal edildiği gün kafile Çine'ye varmış ve Gerilla Savaşlarının hazırlığına başlamıştır.

1 — YÖRÜK ALİ EFE ULUSAL MÜCADELEYE KAZANILIYOR

Çine Ovası ve Madran Dağları Kuvayı Millîye başlarında efelerin harman olduğu kesimlerdir. Ayrı karakter çizgileriyle birbirlerinden ayrılan ve eyledikleri işe göre ün alan efeler içinde aklının kıvraklığı ve uzak görüşlülüğüyle tanınan tek kişi vardır... Yörük Ali Efe... Dağların bu yasa tanımaz efesi benzerleriyle türdeş olmıyan özelliklere sahiptir. Yiğittir. Erdemlidir. Ahlâkı yüksektir. Herşeyden önce atak, kızak ve çapulcu değildir. İnce bir zekâ süzgecine sahiptir ve olayların yorumunda çoğu zaman ümmiliğini aşan olgunluk belirtileri gösterir (19).

Aydın'dan Çine'ye çekilmiş olan Ege'nin ilk Kuvayı Millîyecileri Köyceğizli Necmeddin Bey, Giritli Zekâi ve Halim Memduh Efendilerden oluşan Kuvayı Millîye'nin «irşat» grubu Yağcılar Köyüne doğru yola çıkarlar. Bu günlerde Yağcılar'a çekilmiş olan Efeler Muğla'ya giden Aydın göçmenlerini rahatsız etmekten başka bir işle uğraşmamaktadır. Özellikle Çine'li Kıllıoğlu baş olarak gözüktüğü grubun patavatsızlığını en ileri çizgilere kadar götürmekte, Kozalaklı Efe yalnız öldürmeyi düşünmektedir. Yörük Ali Efe hepsinden gençtir. «İrşat» kurulu Yağcılar'a toplanmış olan Efeleri bu psikoloji içinde bulur. Yalnız Yörük Ali Efe ötekilerine oranla daha sessiz, söylenenleri dinler ve bakışlarıyla çok kutsal girişimlerle dolu geleceğini düşler gibidir.

---

(19) Yörük Ali Efe'nin ölümüne kadar bereber olduğu yakın arkadaşları Köyceğizli Necmeddin Bey ile Ulalı İdris Beyin Yörük hakkındaki ortak izlenimleri.

Efelerle «irşat» grubu arasında kurulan diyalog şöyle gelişir (20).

«— «Efe kardeşlerimiz... Hepimiz din ve vatan kardeşiyiz. Padişah İstanbul'da esir. Anadolu düşman çizmesi altında. (İşgalin sona ermesi için Arapça dualar okudum, vecde geldiler) İşgal Orduları ülkemizdeyken doğan çocuklar doğrudan doğruya piç olur. Padişahımızı ve vatanımızı işgalden kurtarana kadar bize uyku bile şer'an haramdır. Bizde para, silâh, cephane çok. (Bu esnada Yağcılara götürüdüğümüz bir teneke dolusu sarı lirayı Efelere gösterdim. Efelerin gözbebekleri yerinden oynadı). Eğer bizimle beraber gelir ve Yunan'a karşı savaşırsanız terazinin bir kefesinde silâh ve para, diğer kefesinde siz olacaksınız. Bütün cezalarınız affolacak. Üstelik herbirinize yapacağınız hizmetler karşılığı rütbe ve madalya verilecek. (Araya Padişah kelimesini bilerek katıyorum. Yüzyıllardır tabu sayılan bir makama karşı ürkütücü kelime kullanmak cahil efeleri belki kızdırabilirdi. Konuşmam bitince tekrar onların hiç anlamadıkları dualar okudum ve vecd içinde bıraktım.)

Bu konuşmadan sonra efeler yarı şaşkın, yarı ürkek, vecd içindedirler.

— Peki biz ne yapabiliriz?...

— Bir baskın yapacağız. Düşmana Türk'ün varlığını göstereceğiz...

Efeler düşünmek için bir-iki gün izin isterler. «İrşat» grubu üçüncü gün tekrar Yağcılar'dadır. Bu kez yanlarında bomba ve cephane de vardır. Fakat Efelerin soruları henüz bitmemiştir:

---

(20) Necmeddin Aydınalay: «Bu konuşmaları ben yaptım. Yörüğü burada tanıdım. Ve bu uzakgörüşlü yiğidi ölünceye kadar sevip saydım» 1972 yılı Nisan ayı konuşmalarından. Köyceğiz.

— Fırka (Tümen) Komutanlığının da bizimle beraber olduğunu anlamak istiyoruz...

Bombalar ve cephane gösterilerek bunların Fırka malı olduğu, isterlerse Komutan Miralay Şefik Beyle görüşebilecekleri söylenir. Efeler anlatılanlara ve işin ciddiyetine artık inanmışlardır. «İrşat» kurulu diyaloğun son sözlerini söyler:

— O halde aranızda görev bölümü yapın, bir başkan seçin.

Kıllı atılır:

— Kozalaklı olsun...

Kozalaklı itiraz eder:

— Olmaz, olamam, sen ol...

Kıllıoğlu Hüseyin Efe bir benzetişle yanıtlar bu öneriyi:

— Çingene beylik vermişler de önce babasını kesmiş.

Yörük Ali Efe sıranın ve büyük görevin kendisine geldiğini sezinlemektedir. Yeni gelen bu «efendilerin» yepyeni önerilerinin nerelere varacağını az çok hesaplamakta, Ulusal Mücadelenin şu anda başladığını kestirmektedir. Hiç konuşmaz. Ta ki diğer efeler şu kararı verene kadar:

«Yörük Ali genç olmasına hepimizden genç. Tecrübesi bizden daha az. Fakat biz kendi aramızda karar verdik. Hepimizden akıllı, düşünceli ve iyi silâh atan Yörüğü kendimize baş seçiyoruz ...»

Sorunun çetrefil, benzersiz ve şerefli görüntüsü karşısında en baş tanımaz efe tarafından kolaylıkla öne sürülen ve baş zeybek seçilen Yörük Ali Efe, bu seçimle sanki ümmî bilgeliğin dile gelmesini sağlar, ve Kurtuluş Savaşının doruğuna doğru yürür. Bu yürüyüşün ilk ürünü Kurtuluş Savaşımızın ve Güneybatı Cephesinin ünlü YÖ-

RÜK ALİ MÜFREZESİ'dir. Bu müfrezenin kurulmasıyla beraber Kuvayı Millîyede Gerillacılık dönemi başlar. Müfrezenin kuruluş haberi aynı gün Muğla'ya ulaştırılır. Haberi götüren Bakırköy'lü Teğmen Kadri Bey'dir.

Artık Muğla Gerilla Savaşları için cephane ve zeybek hazırlamalı, Çine'ye heyecan, ve güç verecek atılımlarına başlamalıdır.

2 — MUĞLA — ÇİNE GÜÇBİRLİĞİ

5 Haziran 1919 akşamı Çine'den Muğla'ya hareket eden Kadri Bey, Muğla'da günlerdir böyle bir haber bekleyen Belediye Başkanı Ragıp Bey kadrosuyla kaynaşır. Bu kadronun üstün Kuvayı Millîyeci havasıyla daha bir güçlenir. Muğla yaratılan bu güçbirliğine maddî ve manevî gücünün bütün olanaklarıyla katılırken Teğmen Kadri Beyin emrine Malgaç ve Atça Baskınlarında kullanılan bombaları verir (21). Kadri Beyin ardısıra yaratılışının hesaplı dengesiyle elindeki cephaneleri Çine Cephesine doğru kaydırmağa başlar. Hacı Sadet oğlu Topal Mehmet'in Muğla Çarşısını çınlatan akıncı sesi, halkı bayrak açmaya çağıran kahraman ruhu ve kurulacak Muğla Müfrezesinin birinci sırasına talip olan zeybek kimliği o günler Muğlasının yediden yetmişe gönül verdiği Kuvayı Millîye heyecanını belirler. Aynı günlerde, Kuvayı Millîyenin ilk örgütçülerinden Mahmut Celal Bey İzmir'den Çine'ye doğru gelmektedir. Güneybatı Cephesinde ilk gördüğü Muğla ruhudur. Çine çayı başında tanık olduğu bu görüntü Celal Beye büyük gayret ve heyecan verir (22). Bu gayret hızını hiç şüphesiz Muğla'dan Andon Ağa Çiftliğine öküz, at, katır ve merkeplerle taşı-

(21) Asaf Gökbel, A.g.e., s: 186

(22) Celal Bayar, A.g.e., C: 6, s. 1932 ve 4 Temmuz 1973 Çiftehavuzlar konuşmalarından.

nan Kuvayı Millîye Cephesinden alır. Gene bu heyecanın en güzel anlamı, kirli, yamalı kırık pısatlarıyla yurtseverlik yolunun mücahitleri olan Muğla «mekkareci»lerinden doğar.

Nihayet 12 Haziran 1919 günü Cepheye Muğla'nın ünlü Kuvayı Millîyecisi Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi gelir. Daha önceki sayfalarımızda adından sık sık sözedilen Bozöyüklü, aynı zamanda Çine Kuvayı Millîyesinin de kuruculuğunu yapacak, cephenin manevî aydınlatılmasında bulunacak ve Komite çalışmalarının tam Mustafa Kemalcilikte yürütülmesine denetçilik edecektir.

3 — MUĞLA SERDENGEÇTİLERİ ÇİNE'DE

Bozöyüklü'yle beraber 70 kişiden oluşan Muğla Serdengeçtiler Müfrezesi de Çine'ye gelir. Müfrezede daha önceki sayfalarımızda adlarını teker teker belirttiğimiz Muğla Efelerine ek, yöre köyler ve bucaklar efeleri de bulunmaktadır. Müfreze Başkanlığını da Orman Mühendisi Cemal Karamuğla almıştır.

Serdengeçtiler, kendilerini Çine'de bekleyen 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Beyin emriyle Milaslı Teğmen Celâl Beyin komutasına girerler. Celâl Bey, yakın boğuşma, bazuka kullanma ve bomba patlatma konularında Serdengeçtileri eğitecektir. Bu eğitim Serdengeçtiler için iyi bir fırsat olur. Özellikle Serdengeçtilerin çekirdeğini oluşturan «6 Mehmetler Çetesi» Teğmen Celal Beyin eğitiminden çok şeyler kazanmış olarak çıkar, Bu çetenin ilk halk hareketlerinde bulunan öncü payı Kuvayı Miliîyenin Güneybatı Tarihinde şerefle yer alır.

«Menteşe 6 Mehmetler Çetesi»
Mehmet Cemal Karamuğla
Mehmet Tevfik Kuran (Kocakâtip)

Mehmet Emin Ulusoy (Aşçı Abdurrahman oğlu)
Mehmet Mertöz (Yörük - Kireççi)
Aşçı Kara Mehmet
Telgrafçı Sarı Mehmet (Altın)

4 — 6 MEHMETLER ÇETESİ ERBEYLİ BASKININDA

Erbeyli Baskını, Yunan Birliklerine Aydın Cephesinde yapılan ve başarılı olan ikinci Türk Gerilla Hücumu ya da baskınıdır. Bilindiği gibi Ege Halk Hareketlerini 16 Haziran 1919'da Atça - Malgaç baskınlarıyla başlatan Yörük Ali Efe'dir.

Erbeyli'de patlayan Türk Baskın Hareketini ise Menteşe Serdengeçtiler Müfrezesi gerçekleştirmiştir.

Müfreze Ortaklar - Aydın Demiryolu hattının Yunanlılarca önem verilen istasyonlrını tesbitle işe başlar. İleri gözetleyicilerin ve keşifçilerin raporları Germencik yakınlarındaki Erbeyli İstasyonunun amaca uygunluğu merkezindedir (22). 20 Haziran 1919'u 21 Haziran'a bağlıyan gecenin ileri saatlerinde hareket başlar. Müfreze Bakırköylü Teğmen Kadri Bey ile Muğlalı Teğmen Cemal (Karamuğla) Bey komutasında Erbeyli İstasyonuna varır. Yunan buralara kadar ilerlemenin verdiği gevşeklik ve şımarıklık içinde yakalanır. Ani başlayan Türk hücumu Yunanlılara kısa sürede 70 kayıp verdirir. Müfrezenin büyük kesimi geri çekilirken 6 Mehmetler Çetesi Germencik Kuzeyine geçer. İki günlük keşif hareketinden sonra

(22) Kireççi Yörük Mehmet Mertöz: «Önce Germencik yakınlarında iki gün keşif hareketinde bulunduk. Cavuroğlu cavuru iyicene belledik» 1972 Nisanı konuşmalarından, Muğla.

Yunanlıların gerilerinden Menderes Vadisine sarkarak Kuvayı Millîyeye durum haritası çizer (23).

Muğla Serdengeçtilerinin Erbeyli Baskınına 21 Haziran 1919'un ışıltılı sabahında ilk kez tanık olan ve silâhların yazmağa başladığı Kuvayı Millîye Destanının epik havasını ilk sezinleyen **«Komiteci» Celâl Bayar'dır.** Bayar bu sesleri duyana kadar yalnızca Kuvayı Millîye Örgütlenmesinin şeklini düşünür. Kafalardaki hesapların varsayılan gelişimleri, girişilecek deneylerin belirebilecek muhtemel doğrultuları ve bütün bu girişimlerin başarı oranları, İzmir'den buyana sürekli olarak Güneybatı Cephesine çekilen Kuvayı Millîye önderinin düşüncelerini çarpıştıran hususlardır. Oysa işte şu saatta, yani bu düşüncelerinin henüz örgütlere yansımadığı ve eylemle belirmediği 21 Haziran şafağının alacakaranlığında, işte bütün istenenler olmaktadır:

«Biraz Güney'e kayan Doğumuzdan kesif silâh sesleri gelmeğe başladı. Mesele anlaşılmıştı. Kuvayı Millîyeciler Erbeyli İstasyonundaki Yunan Bölüğüne baskın yapıyordu. Tatlı bir heyecan duyuyordum. Peşinde koştuğum hülya hakikat oluyordu. İşittiğim silâh sesleri, kurtuluşumuzu, istikbalimizin, istikbalimizin emniyetini müjdeliyordu. Sevinç içinde idim. (24)»

Yunanlılara verdirdiği 70 kayıpla Türk Direnme Hareketinin varlığını bir kez daha duyuran baskın, Muğla'nın Aydın Cephesinde açtığı ilk gediklerden biridir.

---

(23) Kireççi Yörük Mehmet Mertöz: «Germencik karşılarında bir çiftliğe vardık. Bizi tanıdılar. Hep sizin gibi savaşçılardan çektiğimiz diye katık ekmek vermek istemediler. Zengin halkta böyle bir duygu vardı. Neyse hizaya getirdik hepsini. Oradan düşmanın arka yönlerini gözleyerekten Menderes Vadisine indik, Çiftlikburnuna vardık» 1972 Nisan konuşmalarından, Muğla

(24) Celâl Bayar, A.g.e., C: 6, s. 1942

IV — AYDIN SAVAŞLARI ve MUĞLA

27 Mayıs 1919'da Yunan İşgaline uğrayan Aydın'da işgal öncesi kıpırdanışların içinde Aydın'ın yiğit öncülerinden başka Muğla ve yörelerinden gelen seçkin kişilerin büyük payları vardır. Bunların ortak çabaları, ilerleyen düşmana çağrı belgesi hazırlayan Aydın Etniki Eterya (Mavri Mira) Cemiyetini baltalamak, bu cemiyetin bazı Türk unsurlardan görmekte olduğu hoşgörüyü kaldırmak ve hiç olmazsa «çağrı kurulu»nun içindeki Türk adları silip atmaktır. Oysa olaylar tamamen zıt yönde gelişir. Yurtsever çabalar bazı güçlü kesimlerin kısır döngülerinde sıkboğaz edilir.

28 Haziran 1919'da başlayan Aydın Savaşlarında Muğla, bir ay öncesinin çözümlenemiyen pürüzünü çözme dâvasındadır. Daha doğrusu, kırıldı sanılan ulus gücünü tanıtlama, tavsadı gözüyle bakılan savaş yıllarını sürdürme eğilimindedir.

Erbeyli ve Tellidede'nin başarılı gerillaları Muğla Milisleri, 28 Haziran 1919 Aydın Savaşlarında «muharebe ön hattı»ından geçerler. Başlarında gene Teğmen Bakırköylü Kadri Bey ile Muğlalı Cemal Bey vardır. Sonraları Muğla Kuvayı Millîyesinin gözbebeği olan Komiser Hamdi Bey de Denizli Milislerinin başında Muğla Serdengeçtilerinin yanında safa girmiştir.

Serdengeçtiler Gölhisar Köyü taraflarından Yörük Ali ve Umurlu Cephesinden de Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in koruyucu ateşleri altında ileri hareketlerine başlarlar.

Kolayca izlenir ve görülür ki Muğla Aydın Cephesinin ileri hattında yalnız 70 kişilik Serdengeçtisiyle yer almaz. Muğla'nın ardında Fethiye Toroslarına kadar giden stratejik bir bölge vardır. Bu bölgenin insan, hayvan ve para ölçüsü bakımından yüzbinlere ulaşan değerleri vardır. Ve nihayet Muğla, hemen buracıktaki Andon Ağa

Tepelerine gönderdiği ulusal ruhuyla, bu ruhun pervasız ve yiğit sesi Bozöyüklüsüyle, savaş atmosferinin hayat katındadır.

Koynunda konukladığı 10 binlerce Aydın Göçmeninin gönül ve kafa yetkisini de alarak cepheye gelen Muğla, hiç kuşku duyulmamalıdır ki «hattı» değil, «sathı» korumanın azmindedir ve bu sathın bölge bölge, liva liva büyüyüp giderek bağımsız bir ülke çapına varacağına inanmaktadır.

Muğla'nın bu inancını olayların içinde yaşayan ve anılarını belgelendiren Celâl Bayar'dan izleyelim (25):

«Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi kendi muhitinde millî mücadele için ortamı tam başarıyla hazırlamıştı. Şimdi de bu maksatla ,Çine'nin tanınmış kişileriyle temas edecekti...

.....

Heyet işe başlayıp memleketin umumî vaziyetini görüşürken Müftü Efendi:

— Yalnız Yunanla kalsak kolay, fakat müttefikleri de var ve kuvvetli... deyince, Hacı Süleyman Efendi samimî bir eda fakat şiddetli bir lisan ile müftüye cevap verdi:

— Hoca hoca... İngiliz, Fransız, kim olursa olsun memleketimizi kurtarmağa çalışacağız. İcabederse hepimiz şerefimizle öleceğiz, yeniden biteceğiz... diye bağırdı...»

57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Bey de anılarının içinde Bozöyüklü'ye değinir ve Muğla Kuvayı Millîyesinin bu çok seçkin temsilcisini, yukardaki ifadelerin benzer cümleleri içinde verir (26).

Muğla'nın kararlılığı bu ifadelerin içtenliğinde yatar. Gelir Menderes Köprübaşının hayatına girer. Emrez-

(25) Celal Bayar, A.g.e., C: 6, s: 1959

(26) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 70-71-72

köy Sırtlarında Telsiztelgrafa vurur. Oradan Kepez'e ve Topbaşına çıkar. Aydın katliamını görür. Yunan vahşetini belgeler. Bu belgeleri «Tazallumu Hal Mazbatası» yapar ve Gümülcineli Hoca Esat Efendiyle (27) Rodos'a, İstanbul'a, Düveli İtilâfiyeye ve A.B.D. ne duyurur. Ve 6 gün sonra, 3 Temmuz 1919 çekilişinde Güneybatı Genel Kuvayı Millîye Komutanı DiyarbakırlıHacı Şükrü Bey'in raporlarına geçer (28):

«Fırka Kumandanlığına
Dedekuyusu, 3 Temmuz 1335
Saat: 3,30

I — Kızılçay'ın yantop döşemesinin başında ilerlemekte iken düşmanın ateşine maruz kaldım. O civarda 20 kişilik bir Piyade kuvvetini Kadri Efendi'nin kumandasında bırakarak Dedekuyusuna geldim.....

.....»

Kadri Efendi, Muğla Serdengeçtileri Komutanı Bakırköylü Teğmen Kadri Bey'dir. Onun emrindeki 20 kişi Muğlalı Yörük Mehmet Mertözlerdir. «6 Mehmetler Çetesinin» Kuvayı Millîye ruhudur. 1972'lerde hâlâ o günleri yaşayan Yörük Mehmet Efe'nin saldırgana sunduğu ağız dolusu Kuvayı Milliye küfrüdür. (29).

O 20 kişi, Aydın'ı en son terkeden Bozöyüklü'nün çocuklarıdır. Aydın Çınardiplerinde Ulusal Ordunun Müftüsü gibi aynen, Kuvayı Millîye Milislerinin Müftüsü olarak

(27) Hoca Esat İleri 2. Dönem Muğla Milletvekilidir.

(28) Asaf Gökbel, A.g.e., s: 225

(29) Kireççi Yörük Mehmet Mertöz: «Biz Aydın Savaşlarında en son çekilen birliktik. Başımızda gene Bakırköylü Kadri Bey vardı. Bozöyüklü Miralay Şefik Beyin yanındaydı. Aydın'da milleti ve askeri coşturan, gasp ve yağmadan alakoyan nutuklar verdiğini duyduk. Bozöyüklü, Aydın Cephelerinde hepimizin iman gücünü temsil eden çok essahlı bir alimdi» 1972 Nisan konuşmaları.

nutuklar veren, zeybeğin moraline güç ve hız kazandıran Bozöyüklü'yü çiğnemedikçe bu müfreze Aydın'dan çıkamaz. Ancak çıkar ve gerilere çekilirken yönü Menteşe'nin serin yaylâları değil, Umurlu, Köşk ve Nazilli Cephelerinin cehennemî siperlerine doğrudur.

Derken Kuvayı Millîye «Güldestesinden» Millî Aydın ve Millî Menderes Alayları oluşur. Aylardan henüz Temmuz'dur ve olayların devresi yıldırım hızıyla dönmektedir.

Millî Menderes Alayının Milis Komutanı Demirci Mehmet Efedir.

Yörük Ali Efe'ye bağlı Millî Aydın Alayında Muğla Serdengeçileri Bakırköylü Kadri Beyin komutasında Çayyüzü Taburunu tamamlarlar.

Köyceğizli Necmeddin Bey, aynı Alayın önceleri Eğrikavak Tabur Komutanı, sonraları askerî Alay Komutanıdır.

Ulalı İdris Karazeybek ise Kavakalanı Tabur Komuttanlığını yükümlenmiştir.

Böylece tamamlanan Köşk Cephesi hemen hemen bir yıl sürecek hazırlık ve çalışma döneminde Aydın'ın Doğu hattını bütün gücüyle tutacaktır.

Görüldüğü gibi bir yandan Komite düzenindeki çalışmaları yürüten Muğla, diğer yandan gerek müfrezeleri, gerekse içinden çıkardığı ve Aydın Cephesinde vuruşan seçkin komutanlarıyla Çine-Aydın-Köşk Cephelerinde tutunmakta, ölüm kalım savaşının başlamak üzere bulunan son maratonuna hazırlanmaktadır.

Köşk Cephesi 1919'un Eylül'ünden itibaren her üç ayda bir yenilenmek üzere taze Muğla Birlikleriyle beslenmeye başlar (30). Bir Piyade Alayının toplamı şeklinde

(30) Millî Aydın Alayı Necmeddin Aydınalay ile Kavakalan Tabur Komutanı İdris Karazeybek'in verdiği bilgiler.

belirlenen ve 2. Nazilli Kongresinin seçtiği Heyeti Merkeziye tarafından taktik yerleştirmesi yapılan değiştirme taburlarının birincisi 19 Eylül 1919'da Çayyüzü Cephesinde mevziye girer. Menteşe Taburunun Millî Komutanı Kılıoğlu Hüseyin Efe, askerî Komutanı da Muğla Kuvayı Millîyesinin askerî kısım muavini Teğmen İskender Alper'dir. Ayrıca Yerkesik Bucak Müdürü Hikmet Bey, Kılıoğluna yaver yapılarak, kadronun kuruluşu tamamlanır (31).

500 Piyade ve 30 Süvarinin başında Menteşe Mutasarrafı Serficeli Hilmi Bey de vardır. Menteşe Genel Kuvayı Millîye Başkanı Hamza Bey, Muğla Belediye Başkanı Zorbazzade Ragıp Bey, Leyneli Yüzbaşı Cavit Bey, Yatağan Kuvayı Millîyesi Başkanı Fehmi Bey, Milas Ahsarrıf Serficeli Hilmi Bey de vardır. Menteşe Genel Bey de Mutasarrıfın yanında Köşk Cephesine gelmişlerdir. Amaç, cepheye Menteşe'nin bütün ve sağlam görüntüsünü yansıtmak ve Nazilli'ye geçerek başlamış olan Kongre çalışmalarına katılmaktır.

Kurul Üyelerinin Köşk'e gelmeleri cephede ilgi ve sevinç uyandırır. Cephe gerisinin büyük destekçisi Menteşe önder ve er kadrosuyla göründüğü Köşk'te şunu anlatmak ister ki, düzenli cephe faaliyetlerinin ve kadrolaşmaların hızı böyle sürgitleşmeli, yön ve hedef mutlaka Sivas'a çevrilmelidir. Nitekim, Muğla delegelerinin büyük istekleri sonucu bu yöndeki genel eğilim Mustafa Kemal Hareketine kayar ve Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Beyin de katıldığı 3 kişilik Güneybatı Kongre Kurulu, 27 Ekim 1919'da Sivas'a doğru yola çıkar.

(31) Asaf Gökbel, A.g.e. s: 415 ve Yerkesik Kuvayı Millîye Sekreteri Ahmet Çağlıyan'ın verdiği bilgiler.

KONGRE HAREKETLERİ

1. ÜÇÜNCÜ KUVAYI MİLLİYE KOMİTESİ

6 Haziran 1919'da kurulan Menteşe 2. Kuvayı Millîye Komitesinin Çine ve Aydın Cephelerinde oynamış olduğu rolü etkin yönleriyle görmüş bulunmaktayız. Komite işin başlangıcında çok vatanpervarene dilek desteklerle yola koyulmasına karşın örgütlenme ve görev bölümü konularında yetersiz, hatta çoğu zaman kadro bilincinden yoksun kalmıştır.

Haziran savaşlarının bitip Demirci'nin bir olay olarak büyümeğe başladığı günlerde Nazilli'de, bölgesel örgütlenmelerin ilk plânları belirmeğe başlar. Nazilli de bu dönemde, İttihat Terakkinin İzmir «Kâtibi mesulluğunden gelme usta bir politikacıyla tanışır. Politikacının adı Mahmut Celâl Beydir. Fakat Celâl Bey, geçmiş Fırka sürtüşmelerinin kötü izlenimlerini hatırlatmamak düşüncesiyle bu kez Galip Hoca adını almış ve Kuvayı Millîyenin yörüngesine yerleşmiştir.

Nitekim, dağ efesi Demirci, bu kurt ve zeki Kuvayı Millîyecinin etkisi altına girmekte gecikmez. Nazilli'de bulunan Denizli Müftüsü Ahmet Hamdi Efendi'nin Nazilli Müftüsünün ve Nazilli Şeyhi Nuri Efendi'nin Efeye tek tek ısrarla söyledikleri «Efe, bu efendi benden fazla diplomattır» sözleri Demirci'yi Celâl Beye gitgide yaklaştırır (1).

(1) Celal Bayar, A.g.e., C: 7, s: 2096, 4 Temmuz 1973 Çiftehavuzlar konuşmamızda sayın Bayar'ın doğruladığı konular.

Celâl Bey'in Nazilli'de Demirci Efe üzerinde kazandığı saygı, bölgesel örgütlenmelerin ciddiyetine ve hızına ayrı bir seviye getirir. Artık tek tek kişilerin heyecan ve gönül coşkunlukları büyük örgütlerle kanalize edilmeli, çalışmaların etki alanı genişletilmelidir.

Nazilli'de birleşen bu taslak plânlar 1919'un Temmuz ayı sonlarına doğru yöre Livalarına ve Sancaklarına bildirilir. Menteşe Livasına gelen Nazilli temsilcisi karacasu Askerlik Şubesi Başkanı Yakup Bey Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey ile Müftü Mehmet Zeki Efendi'ye altında Demirci'nin imzası olan birer mektup getirir. Mektuplarda Galip Hoca (Celâl Bayar)ın önerdiği düzenli Kuvayı Millîye Örgütlerinin gerekliliğinden sözedilmekte ve bundan böyle yapılacak çalışmaların bu türdeki kuruluşlarca yürütülmesi «lisanı münasip»le anlatılmaktadır (2).

Mutasarrıf Hilmi Beyin mektupla takındığı tutum, onun o zamana kadar ortada görünen Kuvayı Millîyeciliğine de bir açıklık getirir. İyice belli olmuştur ki Padişah'ın «bagiler» dediği kişiler ve kitle, örgütleşmenin bilincine de varmıştır ve bu bilinci yaratan inancın gerçekleştiremiyeceği plân yoktur.

Muğla Belediye Başkanı Ragıp Bey, Hacıkadızade Hafız Sabri Bey ve Yüzbaşı Yakup Bey arasındaki görüşmelere zaman zaman Mutasarrıf da katılır. Bu görüşmelerde Ragıp ve Sabri Beyler tarafından ilk kez açıkça dile getirilen Muğla görüşü şöyle belirir (3):

«Demirci Efe cahil olmakla beraber mücahidini idarede fevkalâde tedbirli ve kıyasetli olabilir.

Fakat...

Muntazam bir düşman kuvvetine karşı harbi idare için mücahidinin başında tecrübeli, askerlik fennine va-

(2) Cavit Aker, yayınlanmamış notlar, s: 29

(3) Cavit Aker, yayınlamamış notlar, s: 30

kuf, **erkânı harbiye zabitanının bulunması lâzımgelir. Esaslı ve şümullü bir teşkilât yapılmadan yapılacak hareket hatalarla dolu ve dolayısıyla felâketi mucip olabilir. Aydın faciası buna bir misal olarak verilebilir.**

Kuvayı Millîye böyle mevzii ve mahdut kalmamalı, Konya, Ankara, Sivas gibi Anadolu içerlerine kadar genişletilmeli ve oralarda çalışmakta olan MUSTAFA KEMAL PARTİSİYLE birleştirilerek UMUMİ BİR AYAKLANMA VÜCUDA getirilmelidir.

Böyle yapılmazsa, İzmir ve havalisinde yapılacak mevzii hareketle Yunanlılar işgal ettikleri mıntıkalardan sökülüp atılsalar bile Türkiye umumî siyaseti üzerinde bir tesir yapılamaz.»

Yakup Bey, Muğla temsilcilerinden duyduğu bu sözler karşısında biraz hayret fakat çokça saygı duygularıyla Nazilli'ye döner.

Bu arada elinde Mustafa Kemal Paşa'dan gelme ve **«Bayramınızı tebrik eder, mücahedatı millîyenizde muvaffakiyetler temenni eylerim** (4)» ifadesini taşıyan bir telgrafla Mutasarrıf da ilk kez sırrını açığa vurur. Mutasarrıf Bey **«Türklüğün şimdi telgrafını aldığı Mustafa Kemal Paşa ile birleşmek fikrinde olduğunu, Hürriyet ve İtilâf adamlarının kendi fikirlerine muhalif olanları ve bilhassa hükümet adamlarını Bolşeviklik ve İttihatçılıkla itham etmelerinden ve bu ithamların efeler elinde bulunan bu mıntakalarda fena tesirler yapacağını düşündüğünden fikrini şimdiye kadar kimseye açamadığını ve maksada ulaşmak için efelerin karargâhlarına Nazilli, Denizli, icabederse Konya, Ankara ve Sivas'a kadar heyetler gönderilmesi lâzımgeldiğini (5)» söylemeğe başlar.**

Böylece Mutasarrıflığı da kesinkes aralarına alan

(4) Cavit Aker, yayınlamamış notlar, s: 30

sarrıf Bey **«Türklüğün şimdi telgrafını aldığı Mustafa**

(5) Cavit Aker, yayınlanmamış notlar, s: 30

Muğla Kuvayı Milliyecileri cephelerde ve yöre illerde tit-kikler yapmaları ve bu arada toplantılarını sürdüren I. Nazilli Kongresinin havasını almak üzere 3 kişiden oluşan «Delegasyonun»u 8 Ağustos 1919'da Nazilli'ye uğurlar.

Mütekait Binbaşı Hüsnü Bey, Hacıkadızade Hafız Sabri Bey ve Müftüzade Sadettin Beylerden kurulu Menteşe Delegasyonu, Köşk'e gelir gelmez, Demirci'nin, dallarında ceset sallanan ünlü **«İnsan Meyvesi»** yle karşılaşır. İnsan Meyve Demirci'nin özel idam kararlarının infaz edildiği ağacın adıdır. Ve Demirci'nin ilk sorusu hışım gibidir (6) :

« —Sizin Mutasarrıfınız Yunanlı imiş. Menteşeliler de Yunan tebasına geçmek istiyorlarmış. Öyle mi?»

Siz gelmiye idiniz, iki-üç gün sonra Muğla'yı yola getirmek üzere 200 Süvari hazırlamıştım »

Demirci Galip Hoca'nın olumlu ufkuna dönmekle beraber, yöresinde bulunan olumsuzların sözlerini dikkatten kaçırmıyan, şüpheci, tedirgin bir gerilla lideridir. Onun bu sözleri ruhunda yansıyan kelimelerin mantığa vurulmamış cümlelerini sıralar. Zaten Celâl Bayar da Galip Hoca kimliği altında Demirci'nin bu tutarsızlıklarını frenlemekte, olumsuzların pek arzu ettikleri Demirci - Yörük çarpışmasını önlemeye çalışmaktadır (7).

Demirci'ye sorunun aslı iyice anlatılır. Muğla'yı denetimi altında tutan Yörüğün etki alanından gelenler için Demirci'ye lâf anlatmak gerçi çok zordur. Onu Yörükle çarpıştırıp bölgesel direnmeyi parçalamak isteyen Padişahçıların varlığını, hem de çok yakınında, meclisinde olduğunu Demirci'ye söylemek hiç imkânsızdır. Ne var ki bu anlatımın özünü dile getiren binbaşı Hüsnü Bey, De-

(6) Cavit Aker, Yayınlamamış notlar, s: 31

(7) Celâl Bayar'la yaptığımız konuşmalardan, 4 Temmuz 1973.

mirci'ye öylesine usta cevaplar vermektedir ki, Celâl Bayar'ın günlerdir Efeye vermek istediği normların uyanamamasına ve bu normların ışığını az çok sezinlemiş efenin birşeyleri «idrak» etmemesine imkân yoktur. Nitekim Efe sonunda yumuşar. Hatta 1919 un Güz aylarına doğru Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Beyi özel konuğu olarak uzun süre yanında tutar. Ve ona İstanbul Hükûmetince yollanan yetkisizlik emirnamesini tanımaz, İstanbul'un atamış olduğu yeni Mutasarrıfı Menteşe topraklarına geçirmez.

Nazilli ve Denizli'ye giden Menteşe Delegasyonunun Muğla'ya dönüş tarihi olan 18 Ağustos günü Mutasarrıflık ile Belediyenin öncülüğünde büyük bir Kongre toplanır. Toplantı yeri gene tarihi Belediye salonudur. Merkeze bağlı köyler ve bucaklar delegeleri de kongreye katılırlar. Amaç Nazilli Delegasyonunun hazırlamış olduğu raporu görüşüp tartışmak ve daha esaslı bir örgütün oluşmasına önayak olmaktır. Merkeze bağlı önemli kesimlerden şu kişiler 18 Ağustos Kongresine delege olarak katılmışlar ve oylarıyla ilk esaslı örgütün (Menteşe 3. Kuvayı Milliye Komitesi) çatısını kurmuşlardır:

ULA: Hamza Hayati Bey
YERKESİK: Ömer Ağa
PİSİ: Osman Ağa
ESKİHİSAR: Murat Bey
AHİKÖY: Fehmi Ağa
DÜĞEREK: Hafız Mehmet Efendi
KAVAKLIDERE: Hacı Hamdi Efendi

MUĞLA: Zorbazzade Ragıp Bey, Zorbazzade Emin Kâmili Bey, Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey, Müftüzade Sadettin Bey, Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey, Yüzbaşı Cavit Aker Bey, Dr. Cemil Şerif Bey, Dr. Hüseyin Avni Bey, Hacı Memiş Ağazade Şerif Efendi, Müftü Mehmet Zeki

Efendi, Serezlizade Memiş Efendi, Sinanzade M. Cemal Efendi, Leyneli Cavit Bey, Süleymanzade Murat Bey, Cemal Karamuğla, Karahafızzade Hakkı Efendi, Hacı Nasuhzade Hacı Halil Efendi, Selimzade Molla İsmail Efendi, Keresteci Mestan Efendi, Hacıgazezoğlu Fettah Efendi, Murtazaoğlu Hacı Ali Efendi, Gölcüklüzade Şevket Bey, Şevketzade Seyfi Bey, Hacılâtifzade Şükrü Efendi, Mercanzade Hamdi Efendi, Asımbeyzade Bekir Ağa, Bozöyüklü, Muğla Mahalle Muhtarları, Daire Müdürleri, İl Genel Meclis Üyeleri ve Belediye Meclis Üyeleri...

Kalabalık bir dinleyici huzurunda yapılan 18 Ağustos Kongresinde önce Delegasyonun hazırlamış olduğu rapor görüşülür. Daha sonra seçimlere geçilir. Denizli Kuvayı Milliyesi esas alınarak kurulan Menteşe 3. Kuvayı Milliye Komitesi ayrı görev dallarında Genel Başkana bağlı yardımcılar tarafından yönetilmeye başlanır:

GENEL BAŞKAN: Ulalı Hamza Bey
GENEL BAŞKAN YRD
ve
Belediye Bşk. Ragıp Bey
EKONOMİ ŞUBE MDR:
« « **MDR MUAV:** Müftüzade Sadettin Bey
ASKERLİK ŞUBESİ BŞK: Leyneli Yzb. Cavit Oral
« « **ÜYESİ:** Cemal Karamuğla
« « « : İskender Alper
GENEL ASKERİ DANIŞMAN: Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey
İRŞAT HEYETİ MÜDÜRÜ: Müftü Mehmet Zeki Efendi
« « **ÜYESİ:** Sinanzade M. Cemal Efendi
« « « : Serezlizade Memiş Efendi

« « « Karahafızzade Hakkı Efendi

« « « : Hacı Nasuhzade Hacı Halil Efendi

NAKLİYAT HEYETİ MDR: Şerif Efendi

MUHACİRİNİ YERLEŞTİRME MDR: Süleymanbeyzade Murat Bey

« « **ÜYESİ:** Selimzade Molla İsmail Efendi

SIHHİYE ŞUBESİ MDR: Dr. Hüseyin Avni Bey

İlk iki Komitenin Başkanlığını bilindiği gibi Muğla Belediye Başkanı Zorbazzade Ragıp Bey yapmıştı. 18 Ağustos 1919'da oluşan Muğla'nın Üçüncü Kuvayı Milliye Başkanlığına Osmanlı Meclisi Mebusanında İttihat ve Terakki Fırkasının Menteşe Milletvekili olarak bulunmuş Ula'lı Hamza Hayati Bey getirilir. Muğla'nın «Müteselimler ve Ayanlar» Döneminde etkinliğini uzun süre koruyan Saray Kapıcıbaşılarından Hasan Çavuş, Hamza Hayati Bey'in büyük dedesidir. Yani politika Hamza Beyin özündedir. Nitekim Muğla Üçüncü Kuvayı Milliye Komitesi ileride çok çekişmeli günler geçirecektir. Vatanseverliğini, üstün Kuvayı Milliyeticiliğini ve sürükleyici örgütcülüğünü hemen her defasında tanıtlayan Hamza Hayati Beyin bu politik kişiliği, Ağustos 1919 dan sonraki olayların içinde ağırlığını daima koruyacak, varlığını her defasında hissettirecektir. Yalnız hemen şunu belirtmek gerekir ki, bu tutum ve davranışların hepsi aynı çizgide değildir. Kişisel rekabetler arttıkça ve İstanbul Hükûmetinin ve özellikle Damat Ferit politikasının hızı arttıkça ortaya bazı yanlış değerlendirmeler çıkacak ve kişi zaafı olarak bilinen tutumlar Üçüncü Komiteyi hayli heyecanlı, tartışmalı, hatta iç ihtilâlli günlerden geçirecektir.

BELGE

«Menteşe Kuvayı Milliyesi tarafından tensip ve ahaliye tevzi edilen nakti irae eder cetveldir:

	Lirayı Osmani
Ulalı Asım Beyzade Hamza Bey	1001
Hacı Memişağazade Şerif Efendi	1000
Asım Beyzade Bekir Ağa	1000
Satıroğlu Hacı Süleyman Efendi	500
Hacı Mahmutzade Süleyman Efendi	500
Gölcüklüzade Emin Efendi	500
Hacı Hamzazade Hamdi Efendi	400
Karahafızzade Hakkı Efendi	250
Hacıgazezzade Hakkı Efendi	200
Tavaslı Appak Süleyman Efendi	200
Hacıkadızade Tahir Ağa	150
İskenderzade Osman Ağa	150
Şevket Ağazade Seyfi Bey	150
Kökçüzade Osman Efendi	150
Tavaslı Hacı İbrahim Ağa	150
Süleyman Beyzade Murat Bey	100
Belediye Reisi Ragıb Bey	100
Rifat Efendizade Fahri Efendi	100
Ucuzcu Hacı Şerif	100
Gölcüklüzade Hacı Şuayip Efendi	100
Tavaslı Gümüşoğlan	100
Kabaklızade Molla Mehmet	100
Karahocaoğlu Hacı Süleyman	100
Düğerekli Hafız Mehmet Efendi	100
Hacı Seyyit Mehmet ve damadı Ali Rıza Efendi	100
Mahmutzade Hacı Hamdi Efendi	100
Abdioğlu Hacı Ömer Ağa	100

Topaloğlu Hacı Süleyman ve mahdumu İsmail	75
Dervişzade Hacı Sadık	75
Hacızade Emin Efendi	50
Silmezade Hamdi Efendi	50
Okkazade Mehmet Efendi	50
Hacı Hüseyinefendizade Hacı Mehmet Ali	50
Hacı Veli Efendizade Ziya Efendi	50
Şekerci Mehmet usta	50
Tüloğlu Halil İbrahim Efendi	50
Bahçıvan Süleyman	50
« Hacı Ali	50
« Şerif	50
Hancı İbrahim	50
Hacı Nasuhzade Hacı Halil Efendi	50
Tavaslı Kâhyaoğlu Mehmet ve pederi	50
« Çolak Halil İbrahim	50
Arap Hüseyin Efendi	50
Müderrisoğlu Hacı Ahmet Hafız	50
Abdaloğlu Halil İbrahim	50
Altmışoğlu Hacı Ömer	50
Hacı Gökömer mahdumu Mehmet Ali	50
Hacı Küçük Ali	50
Botacıoğlu Mehmet	50
Köroğlu İbrahim	50
Aynımahların Osman ve İsmail	50
Ömer Efendizade Mehmet Ağa	50
Berber Hafızoğlu Hacı Mehmet	50
Hacı Hasanzade Tahir Efendi	40
Topalların Hacı Hasan Hafız	40
Düğerekli Hacı Cafer Efendi	30
Fıstıkoğlu Hacı Mehmet Ağa	30
Mestan Efendi	30

Nurinin Mehmet Efendi 30
Ulalı Yahya Efendi 30
Balcızade Tahir 30
Çakır Mehmet 30
Elekoğlu Hacı Emin 30
Kasap Küçük Mehmet, Şerif, Çerkez Süleyman 30
Hancı Arif Ağa 25
Bakkal Şükrü 25'
Derviş Hacı Abdullahoğlu Abdülkadir 25
Böceoğlu Osman 25
Köseoğlu Hüseyin Efendi 25
Hacı Hasanzade Halil İbrahim Efendi 25
Ekmekçi Hacı Ali 25
« Mehmet 25
« Hacı Halil İbrahim 25
« Osman 25
Satırların Hacı Tahir 25
Hacıçakırların Hamdi 25
Ağaların Hacı Ömer Hafız 25
Kahvecioğlu Mustafa ve biraderi Şükrü Çavuş 25
Belenyalı Hacı Ali Ağa 25
Hacı Asıların İbrahim 25
Uçarcıların Ahmet 25
Hacı Patpatoğlu Hacı Emin 25
Hacı Zeybek biraderi Hacı Ahmet 25
Debağ Eren Ahmet 25
Kasap Şişman Şerif 25
Hacı Şerif Ali 25
Berber Mehmet Salih 25
Çavuşoğlu Bakkal Hacı Ömer 25
Hacı Mehmetağazade Feyzi ve Mehmet 25
Tüccardan Değirmencioğlu Hasan Efendi 25

Hacı Patpatoğlu Şükrü	25
Terzi Pirinççioğlu Mehmet usta	25
Yekûn	

Balada esamileri ve tevzi edilen miktarı iane, hizalarında gösterilmiş olan 96 zata mahsus bilittifak tevzi edildiğini mübeyyin mazbatadır.

22 Ağustos 1335

Reis Müşaviri Askerî
Hamza Hayati Hüseyin Hüsnü Fehmi Ali
Cavit Sabri Mehmet Zeki Ömer
Sadettin Hafız Mehmet Hacı Hamdi»

BELGE

«İmza edilen defter haricinde iane verecek hesanın defteridir:

	Lirayı Osmanî
Müftüzade Mustafa Efendi	100
Timurcu Yaraşlı H. Mehmet	50
Hacı Hamzazade Şevket Ef.	50
Uncuzade Süleyman Ef.	50
Muğla'da Edip Şerikleri	50
Hacı Kirişçizade Memiş Efendi	40
Yerkesik Kadısızade Tevfik Efendi	40
Çelebioğlu Hafız Süleyman	40
Pabuççu Ali Bican oğlu Osman	40
Mehmetin Hacı Halilin Mehmet	40
Aşçı Feyzullah	35
Hacı Ulalızade Hacı Ali	30
Emginoğlu Molla Salih	30
Nohutoğlu Hasan Usta	30
Eyyüb oğlu Bayır Mehmet	30
Müftüzade Seyfi Efendi	25
Nalbant Ali Rıza	30

Hacı Velizade Kâzım Efendi	25
Kellecizade Yusuf Efendi	25
Sinanzade Mehmet Efendi	25
Dava Vekili Bekir Efendi	25
Dava Vekili Hamdi Efendi	25
Bakkal Emin	25
Bardakçı Ömer Ağa	25
Timurcu Hacı Şükrü	25
Hacı Hamzazade biraderi Hamdi Efendi	25
Tüccardan Bayırlıoğlu Ali Çvş.	25
HacıİstanbulluoğluAli Efendi	25
Meydanoğlu Süleyman Usta	25
Kiremitçi Hacı Süleyman	25
Pabuççu Aziz Ağa oğlu Süleyman	25
Hacı Hamzaoğlu Halil Ibrahim Usta	25
Yayıkoğlu Hasan Usta	25
Avramın Mustafa Çavuş	25
Naip Hacı Mehmet Efendi mahdumu	25
Hacı Kara Mustafanın Tahir Efendi	25
Hacı İnceoğlu Molla Hüseyin	25
Ömer Efendizade kahveci Hacı Ali	25
Bahçıvan Yörük Hacı Süleyman	25
Konyalılar Bahçıvanı Şerif	25
Bahçıvan Azapoğlu İsmail	25
Saraç Halilbabaoğlu Osman ve Hafız Şükrü	25
Derviş Hacı Abdullah Mustafa	25
Abdaloğlu Hacı Hafız ve şeriki Kadir	25
Keçeci Halil İbrahim	25
Hacı Halil Efendizade Fehmi ve şeriki Derviş ve Hacı İkizoğlu Halil İbrahim	25
Kunduracı Muhacir Ali Rıza	25
Sivişoğlu Emin Çavuşun Öke	25
Bahçıvan Köktepeli Ali	25
Ekmekçi Çolak İsmail	25

Nalbant Babacıkoğlu Hacı İsmail 25
Ulalı Recep Ağa 25
Deveoğlu Mehmet Çavuş 25»(8)

2 — BİRİNCİ NAZİLLİ KONGRESİ ve MUĞLA

30 Haziran Aydın Savaşlarına kadar bölük pörçük ve kesim kesim kurulan Kuvayı Milliye Komiteleri 1919 un Temmuz ayı içinde birleşme yönüne giderler. Son iki ayın olaylarından anlaşılmıştır ki merkezi, yürütme organı ve çalışma alanı iyice belirmeyen bir Kurtuluş Hareketi Aydın, Denizli ve Muğla Livaları başta olmak üzere Güneybatı Ege'nin hiçbir yanına huzur getiremez.

Güneybatı'yı belli bir merkez disiplini ve belli bir otorite yoluyla örgütlendirmenin ilk işaretlerini Demirci Mehmet Efe verir. 11 Temmuz 1919 da çok sayıda kızanı ve yıllardır gelişen ağırlığıyla Ulusal Kurtuluş Cephesine katıldığını gördüğümüz Efe, Nazilli'yi kendine merkez edinir. Bunu fırsat bilen Kuvayı Milliye Komiteleri bölgede zeybek birliğinin sağlandığından hareketle politik birliğe doğru ilk adımlarını atarlar. Denizli, Aydın ve Muğla Kuvayı Milliye Komitelerinin temsilcileri Nazilli'de toplanarak Ulusal Kurtuluşun bölgeyle ilgili sorunlarını görüşürler, gerekli askeri ve idari kararları alırlar (9).

Tarihe Birinci Nazilli Kongresi diye geçen toplantı

(8) Cavit Aker; y.n., s: 62-63

(9) Celal Bayar: «Kongreleri Millî Cidalin ilk tezahürleri olarak ele almak lâzım gelir. Nazilli'den ayrılmaya karar verirken böyle kongreler yoluyla olsun, diğer milîci hareketler yoluyla olsun, vazifemi ifa edip başardığım inancı bende hakim olan esaslı sebeplerden biriydi» 1973 İstanbul konuşmalarından. Ü.T.

8 Ağustos 1919 günü gündeminde yazılı maddeleri görüşerek önemli bazı kararlara varır.

Kararların başında o vakte kadar kurulmuş olan Kuvayı Milliye Komitelerinin birer dilekçe ve tüzükle hukuki tescillerini yaptırmaları gereği gelir. Bu komiteler Liva merkezlerinde 12, İlçe Merkezlerinde 9, Bucak Merkezlerinde 7 ve köylerde 5 kişiden oluşacak ve Cephelere ise hemen mücahit ve gönüllü toplanacak, bunlar bölgelerinde silâhlandırılacak, giydirilecek ve sevkedileceklerdir. Gene aynı Kongrenin kararı gereğince Muğla Livası Güneybatı Ege Cephesinin «Deposu» tayin olunmuştur.

«Depo» deyimi, Muğla'nın geçen aylar içinde göstermiş olduğu Cephe İkmalcisi durumunun resmen tescilini ifade eder. Aydın Savaşlarının maddî ve manevî destek isteyen bunalımlı havasında kendinden isteneni umulanın üstünde veren ve Muğla'nın Kurtuluş Savaşındaki yerini böylece gerçek çerçevesine oturtan Kuvayı Milliye Ruhu, görülmektedir ki Birinci Nazilli Kongresinin genel eğilimini etkiliyecek derecede söz konusu edilmiş, hatta bir karar maddesi biçiminde kamu oyuna sunulmuştur.

«MADDE No. 3 — Bu gayeye varmak için Aydın Livası namına Nazilli merkezi umumi olmak üzere Denizli ve Muğla Livaları ile Çine, Karacasu, Tavas, Bozdoğan, Sarayköy, Buldan, Çal, Garbikaraağaç, Tavas kazalarında, Sobuca, Karahayıt, Köşk Sultanhisar, Akça, Kuyucak, Burhaniye, Kadıköy, Güney, Baklan, Irla, Kaletavas, Honaz Nahiye Merkezlerinde birer şube teşkil edilmiştir.

Denizli ve Muğla Livaları depo ittihaz olunmuştur.

Kaza Heyeti Milliyelerinin karar ve muvafakatıyla köylerde de teşkilât kurulabilir.» (10)

(10) Asaf Gökbel; A.ge., s: 373

Muğla'nın Cephe Deposu olmasını kararlaştıran Birinci Nazilli Kongresi, aynı zamanda çalışmaların hıyerarşik düzenini belirleyen kararıyla da Muğla Kuvayı Milliye Komitesinin 1 — Maliye 2 — İrşat 3 — İstihbarat 4 — Gönüllü asker ve silâh toplama 5 — Fedakâran ve Muhacirine Yardım 6 — Ulaştırma 7 — Alım - Satım 8 — Sağlık Şubeleri halinde etkin ve yaygın bir çalışma dönemine girmesini sağlar (11).

8 Ağustos 1919 kararlarını Nazilli'den Muğla'ya getiren Delegeler, Hacıkadızade Hafız Sabri Bey, Müftüzade Sadettin Bey ve Muğla Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı.

3 — İKİNCİ NAZİLLİ KONGRESİ ve MUĞLA

19 Eylül 1919 Cuma günü açılan İkinci Nazilli Kongresi Cephe gerisi hazırlıklarının yönetimini tek, sürekli ve belli bir elden toplayabilmek için «Harekâtı Milliye Reddiilhak Aydın ve Havalisi Heyeti Merkeziyesi» ni kurar. Karara göre bu «Heyeti Merkeziye» Aydın, Muğla, Denizli, İsparta, Burdur ve Antalya Livalarıyla bu Livalara bağlı İlçe ve Bucaklar Kuvayı Milliye Komitelerinin yollayacakları birer delegeden oluşacaktır. Bu delegeler sürekli Nazilli'de oturacaklar ve ayda 50 lirayı geçmemek üzere aylık alacaklardır (12).

Muğla İkinci Nazilli Kongresine delegelerinin yanısıra güçlü bir piyade ve süvari topluluğuyla katılır. 530 kişiden oluşan ve Tabur Komutanı Yüzbaşı Seyfeddin Efendiyle Muğlalı 11 İhtiyat Teğmeninin yönetimlerinde hareket eden askeri birlikler (gönüllü milis grupları)

(11) Asaf Gökbel, A.g.e., s: 374
(12) Asaf Gökbel, A.g.e., s: 376

Köşk Cephesinde kalırlar. Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey, Belediye Başkanı Zorbazzade Ragıp Bey, Muğla Livası Kuvayı Milliye Genel Başkanı Hamza Hayati Bey, Kuvayı Milliye Ahiköy (Yatağan) Şubesi Başkanı Yerkesik Kadısızade Fehmi Bey, Yüzbaşı Leyneli Cavit (Oral) Bey, Milas Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Gazi Bey ve Muğla Hastanesi doktorlarından Muhsin (Ertuğrul) Bey İkinci Nazilli Kongresine katılırlar.

2. Nazilli Kongresine katılan Menteşe Livası İlçeler Delegeleri de şunlardır (13) :

MUĞLA: Müftüzade Sadettin Bey
BODRUM: Dede Rıfkıoğlu Fuat Bey
FETHİYE: Eski Komiser Arif Bey
KÖYCEĞİZ: Necmeddin Aydınalay
MARMARİS: Hafız Mehmet Efendi
MİLAS: Eski Subay Emin Bey

Kongre kararlarının bütünüyle onaylandığı oturum sonunda Muğla Delegeleri Kongreye şöyle bir öneride bulunurlar:

«Harekâtı Milliye Reddiilhak Aydın ve Havalisi Heyeti Merkeziyesine bağlı kalacak Livalar kendi ilçe ve köylerinden kendileri sorumlu olmalı, bu ilçe ve köyler Nazilli'ye Livalar Kuvayı Milliye Başkanlıklarınca, yani müteselsilen bağlanmalıdırlar (14).

Bu öneri Muğla temsilcilerinin olduğu için tartışma daha çok Muğla ve Nazilli temsilcileri arasında olur. Nazilli Muğla Livası ilçe ve köyleriyle doğrudan doğruya

(13) Millî Aydın Alayı Komutanlarından ve Köyceğiz'in Nazilli Delegesi Necmeddin Aydınalay'ın 1972 Mart'ında verdiği bilgilerden.

(14) Necmeddin Aydınalayı ile İdris Karazeybek'in konuyla ilgili ayrıntılı anılarından, 1972-1973 yılı konuşmaları, Köyceğiz, Muğla, İstanbul.

bağlansın düşüncesini ileri sürmekte, Muğla kendi görüşünün evetlenmesi yolunda ısrar etmektedir. Ve hatta Muğla'nın Doğu'da gelişmekte olan Ulusal Kurtuluş Hareketiyle daha kesin ve dolaysız ilişkilere geçilmesi görüşü de bu öneriyle beraber ele alınır (15). Muğla temsilcileri bu yönde mesafe alınmasını isterler. Fakat ileride görülecek ikiliklerin ilk tohumlarını atanlar önerilerin daima sonra ele alınmasını, vakti gelince değerlendirilmesini önerirler. Özellikle Antalya delegesi Nuri Beyin süreli karşı gelmeleri, oturumun genel yönünü etkiler. Duyarlık gösterenler, göstermeye hazır olanlar, Doğu gelişimlerinin henüz bilinmediği, hareketin henüz yeterince açıklık kazanmadığı görüşleri karşısında seslerini yükseltme olanağını bulamazlar, ya da henüz billurize olmamış gelişmeleri degerlendirme yeteneğini gösteremezler.

Sonradan İtilafçı unsurların Kuvayı Milliyeyi baltalama ve savsaklatma oyunu olarak değerlendirilecek bu gösteriler (16) Muğla Kuvayı Milliye Komitesinin de ikilik içinde kalması sonucunu doğurur. Biraz da kişisel rekabetlerden olacak, Fehmi, Ragıp ve Cavit Beyler Hamza Beyi görmeden Muğla'ya dönerler. Mutasarrıf Hilmi Bey, hem Muğla'nın, hem Nazilli Heyeti Merkeziyesinin

(15) Hacıkadızade Hafiz Sabri Aksoy: «Nazilli Heyeti, kendisinin Heyeti Merkeziye olduğundan bahisle bu havalideki bütün teşkilâtın emrine tabi bulunmasında ısrar ediyor. Mutasarrıf Hilmi Bey ile Muğla Heyetinden bir kısmımız Şarkta başlayan Mustafa Kemal teşkilâtıyla peyday: irtibat etmek ve o suretle Nazilli Heyetini iknaya uğarışıyoruz» 3 Temmuz 1927. Mülkiye Müfettişi Sakip Beyin soruşturmasına verdiği yazılı cevaplardan.

(16) Celal Bayar: «İçimizde menfiler vardı. Nazilli ve Aydın'ın aklıbaşında insanlarıydı. Harekâtı Millîyeye hiçbir zaman inanmadılar. Fakat Denizli'nin, Aydın'ın, Muğla'nın vatanperver, kahraman evlâtları fedakârlıklarını, sonuna kadar götürdüler. Her toplumda böyle bir-iki çürük çıkar. Böyle değerlendirmek lâzım gelir.» 1973 konuşmamızdan.

görüş ve düşüncelerini Sivas'a, Mustafa Kemal Heyeti Merkeziyesine götürmek üzere Nazilli'de kalır.

17 EYLÜL KONGRESİ

İSTANBUL KESİNLİKLE REDDEDİLİYOR

Üçüncü Kuvayı Milliye Komitesinin bölgesel çalışmaları yalnız maddî desteğin yoğunluğunda kalmaz. 530 kişilik Muğla Milis taburu ve 11 bin lirayı aşkın Muğla merkez yardımıyla Nazilli'ye varan «Delegasyon» bir tarihî kararı da beraberinde getirmektedir. Bu karar «İstanbul'u tanımamak, onun hükümetine, yetkisine ve icraatına tamamen karşı gelmek ve Menteşeyi, Sivas Kongresi ilkeleriyle hemahenk duruma getirmek» tir.

Sivas Kongresinin başladığı günlerde Mutasarrıf Serficeli Hilmi Beyin bu yolda bazı çalışmalar yaptığı görülür. Bir yandan 2. Nazilli kongresine hazırlanır ve Köşk Cephesine tabur çıkarılmağa çalışılırken, diğer yandan Mustafa Kemal hareketine karşı besledikleri güven ve saygıyı ötedenberi açığa vuran Muğla seçkinleri de ağırlıklarını duyurmağa başlarlar.

Taburun ve delegasyonun Nazilli'ye hareket edecekleri 18 Eylül 1919 tarihinin bir gün öncesinde Menteşe Mutasarrıflığı, Serficeli Hilmi Beyin özel ve önemli çağrısıyla toplanmış son derece ilginç bir toplantıya sahne olur.

Konu, Menteşe'nin İstanbul'la olan ilişkilerini kesinkes silip atmak, bundan böyle Sivas Kongresinin ve Mustafa Kemal Partisinin emrine girmektir.

Henüz ihtilâlin sonuçlanmadığı bir dönemde, üstelik örgütlenme ve birlik çalışmalarının dahi yerel sınırlardan öteye geçemediği bir mevsimde, Menteşe'nin henüz manevî ağırlığını koruyan Halifeliğe karşı çıkışı, onun daha gayrıresmi olmamış varlığını geçerek Sivas ve M.

Kemal için sağlam yollar aramaya başlaması, Mutasarrıflığı Kurtuluş Savaşımızın öncü işbirlikçileri çizgisine yükseltirken Menteşe'yi de erken uyanan Anadolu kentlerinin şerefli dizisine katar.

Mutasarrıflığa toplanan memur, âmir ve müdür bütün devlet kesimine artık İstanbul'un iflâs ettiğini, amaç ve gidişatının ilkesiz olduğunu, buna karşı Sivas'ın geçerliliğini, gerçeğin ve kurtuluşun Mustafa Kemal yolunda olduğunu anlatan Serficeli Hilmi Bey (17). bu tutumuyla Haziran ayı içinde gösterdiği çekingenliğini de gidermiş olur.

Serficeli Hilmi Bey, Nazilli'ye hareket ederken cebinde 17 Eylül Kongresinin oybirliğiyle alınmış kararı bulunuyordu. Bu karar artık İstanbul'u kaderiyle başbaşa bırakıyor ve yolları Sivas'a açıyordu. Kararın altında oturuma katılan bütün üyelerin imzası vardı. Mutasarrıf, Nazilli'den, Sivas kongresine, Menteşe'nin bu kararını ve seçkin Kuvayı Milliyecilerinin bağlılığını götürmek niyetindedir. Nitekim, her ihtimali düşünerek yerine sağlam M. Kemalcilerden Özel İdare Müdürü Kâmil Beyi vekil bırakır ve Sivas'a kadar uzayarak niyetini yerine getirir.

4 — SİVAS KONGRESİ VE MUĞLA

Muğla Sivas Kongresinin yapıldığını Alaşehir ve Havalisi Komutanı Miralay Ömer Lütfi Bey'in bir telgrafından anlar.

Telgrafın Muğla'ya geldiği günlerde Nazilli'ye giden Muğla Delegasyonu henüz dönmemiştir. Heyetin bu kadar geç kalmasındaki nedeni Nazilli'de bulunan Muğla Belediye Başkanı Ragıp Beyle Muğla'da işleri yöneten

(17) Cavit Aker: Yayınlanmamış notlar, s: 35

Hafız Sabri Bey'in bir telgraf konuşmasından anlıyoruz. Heyetin Nazilli'ye gidiş tarihi olan 18 Eylül 1919 günündenberi hergün Muğla Telgraf Müdürlüğünün eşiğini aşındıran Hafız Sabri Bey nihayet 20 Ekimlere doğru önemli haberi alır. Nazilli'den Ragıp Bey Muğla'ya şu bilgileri vermektedir (18) :

«Mutasarrıf Hilmi Bey, Demirci Mehmet Efe'nin pek ziyade teveccühünü kazandı. Efe kendisini daima yanından ayırmak istemiyor. Muğla'da olduğu gibi burada da Sivas Harekâtını Bolşeviklik ve İttihatçılıkla itham ederek Efe üzerinde teşvikatta bulunmağa çalışan Hürriyet ve İtilâfçıların ifsadatından ve Nazilli Heyetinin hâlâ devam eden inadına rağmen Efeyi umum harekât idealine tevcih ve temayül ettirmeğe muvaffak oldu. Bu hususta Efe nezdinde Hilmi Bey kadar teveccühe mazhar olan Antalya Murahhası Nuri Beyle (19) işbirliği yapmıştır. Yakında kovalanan gayeye ulaşılacaktır. Şu kadar ki Hilmi Bey'in Menteşe Mutasarrıflığından azli üzerine Ethem Bey'in tayin olunduğunu buraya gelen İstanbul Gazetelerinin birinde okuduk. Efe çok müteessir oldu. Derhal Dahiliye Nezaretine şu meâlde bir telgraf çekti:

Ferit Paşa Hükûmetinin cümlei seyiyatından biri de amali milliye ile teşriki mesai ve hukuku milliyeyi müdafaa kaygusuyla hareket eden namuskâr ve hamiyyetli memurları azletmek idi.

---

(18) Cavit Aker: Yayınlnamamış notlar, s: 35

(19) Miralay Şefik Aker, 57 Tümen Komutanı olarak katıldığı Kuvayı Millîye Harekâtı yıllarına değgin anılarında sık sık Antalya'lı Nuri Bey'in olumsuz tutumundan sözeder. Millî Mücadelede Aydın kitabının yazarı Asaf Gökbel de ad vermeksizin Antalya Murahhasının Padişahçı ve İstanbulcu tutumundan yakınır. Anlaşılıyor ki Nuri Bey, bu kez Muğla delegasyonuna el atmış, onlara dost ve sağlam gözükerek kendi kişisel düşüncelerini uygulamaya koymuştur. Ü.T.

Üç senedenberi Menteşe Livasında kemali iffetle ifayı vazife eden ve ahiren Teşkilâtı Milliyenin muntazam bir şekle ifrağına hizmet eden Menteşe Livası Mutasarrıfı Milmi Beyin yerine diğerinin tayinini gazetelerde okuduk. Hükûmeti Sabıkadan muntazır bulunan bu kabil münasebetsiz icraattan başka birşey olamıyacağından onun hiçbir emrini kabul ve infaz etmemeğe evvelce karar vermiştik. Vazifei vataniyyesiyle meşgul olan mumaileyh Hilmi Bey'in devamı memuriyyeti selâmeti milki memleket namına lâzım bulunduğundan, buna muhalif icraatı kuvvei teşriyyenin içtimaile mürakebei milliyenin teminine kadar kabul edemiyeceğimizi arz ve cevapnamei nezaretpenahilerine intizar eyleriz.»

Ragıp Bey Muğla'dan aynı yolda bir telgrafın yazılmasını ister. Ayrıca 20 Ekim 1919 tarihini taşıyan bir telgrafla Nazilli'ldeki görüşmelerin uzadığını Hafız Sabri Bey'in Nazilli'ye gelmesini ister. İşte bu anda Miralay Ömer Lütfi Beyin telgrafı Muğla'ya ulaşır. Yeni duruma göre tutum takınmak ve kongre toplamak Muğla'da Hafız Sabri Bey'in omuzlarına düşer. 20-31 Ekim 1919 tarihleri arasında toplandığı anlaşılan **«Sivas için Muğla Kongresi»** aşağıdaki delegelerle Muğla Belediye binasında toplanır:

MUĞLA: **Hafız Sabri Bey**
Zorbazzade Emin Kâmili Bey

MİLAS: **Hafız Emin Bey**
Dr. Servet Bey

BODRUM: **Avukat Ahmet Toker Bey**
Dede Rıfkıoğlu Fuat Bey

FETHİYE: **Karamollazade Ethem Efendi**

MARMARİS: **Dede Rıfkı Efendi** (20).

---

(20) Cavit Aker, yayınlanmamış notlar, s: 37

kararlarını kabul ile aşağıdaki bildiride yer alan hususları Alaşehir'e ve Nazilli'ye bildirir (21) :

«KONGRE MUKKARRERATI:
NAZİLLİ HEYETİ MİLLİYESİNE—, BİR SURETİ ALAŞEHİR VE HAVALİSİ KUMANDANI ÖMER LÜTFİ BEYE

Menteşe Heyeti Milliyesi ve bütün efkârı umumiyesinin ötedenberi takibettiği gaye, Teşkilâtı Milliyenin bütün Anadolu'ya teşmili ile Anadolu'da sakin Türk Kavminde bir vahdeti milliye vücuda getirmek ve bu teşkilâtın re'si karında, bilfarz bugün Şark'ta Harekâtı Milliyeyi idare eden Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Ömer Lütfi Beyler ve emsali gibi tanınmış zevattan ve her taraftan gönderilecek murahhaslardan mürekkep bir Heyeti Merkeziye bulundurmak ve merkezi idare olmak üzere münasip bir mahal intihap edilmek ve bu suretle gerek burada, gerek zapturaptı idarede, gerek harici tedviri siyasette ve Harekâtı Milliyenin ötedenberi aleyhinde bulunan hükümeti Hazıraya karşı alınacak vaziyette ve istiklâli millimizi muhafaza için atide tesis olunacak idari hükûmette, hasılı yalnız Aydın Vilâyetinin veyahut Menteşe Sancağının değil umum mülkü milletin selâmeti neye mütevakkıf ise bu bapta ittihaz olunacak tedabirde tevhidi amal ve efkâr edilerek ona göre muayyen bir hattı hareke üzerinde yürümektir. Ve bu gayesinde ötedenberi israr etmekte bulunmuştur. Çünkü yalnız Yunanlıların Aydın Vilâyetinden tard ve tebidi için mevzi kalacak harekâtın maksadı husulüne kâfi gelmiyeceği fikrindedir. Son zamanlarda vukubulan istihbaratımıza nazaran şimdiye kadar Livamızda bir misafir gibi bulunan ve hiçbir suretle idarei hükûmetimize müdahale etmiyen İtalyanların

(21) Cavit Aker, yayınlanmmış notlar, s: 37-38-39.

sevahildeki hükûmetlerimizi işgal ve hükûmet işlerimize müdahaleye kalkışacakları hemen muhakkak gibidir. İşte bu ahvale ve şimdiki mevzii hareketimize nazaran düşmanın birini kapıdan çıkarırken diğerinin pencereden girmesinden başka bir semere hasıl olamıyacağı bedihi ve aşikârdır. Binaenaleyh Şark'taki harekâtla Garptaki harekâtımızın hedefi bir olmalıdır.

Ahiren

Sivas Kongresinde ittihaz olunan mukarreratı havi düveli mü'telife sefir ve mümessillerine verilen ve Alaşehir ve Havalisi Kumandanı Ömer Lütfi Bey tarafından bilûmum Heyeti Milliyeye ve bu meyanda heyetinize tebliğ olunduğu anlaşılan muhtıra üzerine verdiğiniz telgrafta sizin de hükümeti hazıra ile kat'ı münasebet ve Kongre ile tevhidi fikri emel ettiğiniz anlaşılmış ve bunun üzerine Heyetimiz maksada doğru büyük bir adım atıldığını ümit ile münşerih olmuş ve derhal hükûmeti hazıra ile kat'i münasebat edildiğine dair ilânat yapılmıştı.

Fakat ahiren aldığımız telgrafınızda, muhtıranın tavsiye ettiğiniz noktası üzerinde tereddüt göstermekte bulunmaklığınız, heyetimizi tereddütlere ilka etmiştir. Gerçi muhtırada Ömer Lütfi Beyin tebliğinde ittihaz olunacak umumî hattı hareket hakkında kâfi derecede izahat yoksa da bu cihet hakkında istical gösterilerek az zaman zarfında anlaşma husul bulabilirdi.

Deniliyor ki

Canım biz evvelâ düşmanı toprağımızdan çıkaralım da bilâhare vahdeti milliyemizi teşkil ederiz.

İşte en yanlış gördüğümüz fikir budur. Çünkü evvelâ yukarıda arzettiğimiz veçhile mevzii hareketimizle düşman bir taraftan çakırılırsa, diğer taraftan girer. Saniyen bütün düşmanlarımızın tasallutundan kurtulduğumuzu farzetsek bile şu anı felâketimizde birbirimizle güzelce anlaşmaz ve müttehit bir kütle halinde dahili ve ha-

rici idarei siyasetimiz hakkında efkâr ve amalimizi bir noktada tesbit etmiş bulunmazsak bizdeki bu haleti ruhiyye senelerdenberi damarlarımıza giren fırka ihtirasatı ile tarın hini saadetimizde birleşebileceğimizi ve gene eskisi gibi fırka münazaatının devamıyla yeniden ve daha büyük felâketlerin zeḫunu olmıyacağımızı kimse temin edemez. Heyetimiz bu havalide icra olunacak mevzii harekâttan azami semere iktifa edilemiyeceği ve bütün Anadolu'nun birleşmesi lâzımgeldiği fikrinde olmakla beraber Sivas Kongresi mukarraratının da maksadı tamamiyle izah edememiş bulunmasından gerek Heyeti aliyyelerinden, gerekse Şarktaki harekâtla münasebeti olduğu anlaşılan Ömer Lütfi Bey'den atideki izahatta bulunmağa karar vermiştir:

Evvelâ

Teşkilâtı Milliye daha esaslı bir surette her tarafa teşmil edilerek milli bir vahdet husulüne çalışılacak mıdır?

Saniyen

Umumu Heyeti Milliyeler yekdiğerine ne suretle merbut olacaklardır? Merkezi Umumi neresi ve nasıl zevattan mürekkep bulunacaktır?

Salisen

Halihazır Kabinesi gibi milletin itimadını haiz olmıyan bir hükûmetin iskat edildikten sonra yerine geçen milli kabinenin mevkiini muhafaza edebilmesi için ne gibi kuvvei teyidiyye ihzar edilecektir?

Rabian

Makamı Hilafet Saltanata merbutiyeti kâmilen baki kalmak şartile şekli idarei hükûmet hakkında federasyon ve ademi merkeziyet veya suveri saire ile bir tebeddül fikir ve tebbüsü mevcut mudur?

Hamisen

Maksat husul buluncaya kadar mahalli mercii neresi ittihaz olunacaktır?

Sadisen

Geçirilecek devri fetrette harice karşı vaziyetimiz ne yolda olacaktır? Avrupa Devletlerinden siyasi bir istinatgâhınız bulunacak mıdır?»

Bu bildiri Ömer Lütfi Bey aracılığıyla Sivas'a, telgrafla Nazilli'ye yollanır. Cavit Aker arşivindeki bölük pörçük belgelerden anlaşıldığına göre Sivas'ın bildiriye verdiği cevap olumludur. Hatta Mustafa Kemal Paşa'nın önder dehası ve örgütçülüğü cevabın üslubundaki çekicilikte kendini göstermekte, bu arada Muğla'nın konuyla ilişkin yorumları ve görüşleri ihmal edilmiyerek sorulmaktadır. Örneğin Muğla'nın ısrarla üzerinde durduğu belli bir Heyeti Merkeziye şehri ve Anadolu örgütlerinin bu merkeze müteselsilen bağlanmaları görüşü Sivas'ın cevabi telgraflarıyla olumlu karşılanmakta, Muğla'dan yeni görüş ve öneriler beklenmektedir.

Oysa aynı bildiri Nazilli Heyeti Merkeziyesine de yollanmış fakat henüz bir cevap alınamamıştır.

İki tutum arasındaki ayrıcalık, hedefe bilinçle inen ve inançla yürüyen kadroların kararlılığı ve örgütçülüğüyle sisler arasında birtakım gizli hesapların sağlanmasını yapan ürkek, tedirgin kadroların kimliklerini çok güzel yansıtır. Nitekim, tarih Sivas'ın Anadolu'yu böylesine hoşgörülü, demokratik, ve düşünce saygısıyla kavrıyan felsefesine ilerde Türk Düşüncesinin en yüksek basamağı olarak bakacaktır.

Nazilli Heyeti Merkeziyesi, yalnız Muğla'ya ilgisiz görünmekle kalmaz. İlk aylarda Sivas'a karşı da çekimser bir tutum takınır. Heyeti Merkeziye artık Aydın'lı İlhami Bey ile Antalya'lı Nuri Bey'in etkisi altındadır. Celâl Bayar, **«bizi Mahmut Şevket Paşa gibi İstanbul'a yü-**

rüyeceğimizi sanıp Sadrazama bu yollu raporlar gönderirlerdi» (22) dediği kişiler başta Celâl Bayar olmak üzere Nazilli'inin olumlu kafalarını birer ikişer başka Kuvayı Milliye Cephelerinin başka başka kesimlerine yöneltmeği başarırlar. Fakat bu plânların ömrü uzun değildir. Sağduyu eninde sonunda galip gelecek ve Nazillili Hacı Süleyman Efendi, Menteşe Mutasarrıfı Serfiçeli Hilmi Bey ile Denizli Delegesi Başağazade Yusuf Bey'den oluşan Güneybatı Heyeti 27 Ekim 1919 tarihinde Sivas'a gitmek üzere yola çıkacaktır (23). Heyet, Nazilli-Dinar-Afyonkarahisar - Ulukışla - Niğde - Kayseri yolunu izleyerek 13 Kasım 1919 da Sivas'a varır. Mustafa Kemal nezdinde kalış 12 gün sürer. Bu zaman içinde Sivas'ın kesin emri yerinde alınır ve Sivas'tan dönülür. 13 Aralık 1919 da Nazilli'ye gelen Heyette Serfiçeli Hilmi Bey yoktur. Hilmi Bey Sivas'ta, Mustafa Kemal karargâhında kalmayı yeğlemiş, böylece kendini Menteşe Mutasarrıflığından azleden Damat Ferit Paşa'ya en cesur cevabı vermiştir.

5 — RODOS — İSTANKÖY KURULLARI ve MUĞLA

Mentese sahillerinin stratejik önem taşıyan iki büyük adası tarih boyunca gösterdiği beraberliği Kuvayı Milliye yıllarında da gösterirler.

İstanbul'lda bulunan her iki adadan yetişmiş Türk unsurlar 16 Haziran 1919 da toplanarak **«Rodos ve İstanköy Adaları Müdafaai Hukuku İslâmiye Cemiyeti»** ni kurarlar (24). Cemiyetin kurucu ve yönetici üyeleri şunlardır:

---

(22) Celâl Bayar'ın 4 Temmuz 1973'de bu satırların yazarına verdiği sözlü mülakat bilgilerinden. Ü.T.

(23) Asaf Gökbel, A.g.e., s: 392-393.

(24) Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, A.g.e., s: 505.

1 — Nail Paşa
2 — Hüseyin Ragıp Bey
3 — Yusuf Kenan Bey
4 — Kâzım Şinasi Bey
5 — Süleyman Hikmet Bey

Cemiyetin 7 maddelik tüzüğünün ikinci maddesinde **«önce hakimiyeti Osmaniyenin idamesine, olmazsa statükonun korunmasına, Yunanlıların eline geçmemesine, İslâm Ahali arasında tesanüdün arttırılmasına çalışmak»** şeklinde ifade edilen amaç doğrultusunda Kurul, Rodos Adasında da hemen bir şube açar. Rodos Cemiyeti İslâmiyesi diye bilinen şubede kurucu ve yönetici olarak şu adlar vardır (25) :

1 — Aydın'lı Cemal Çiftçi (Kâzım Karabekir Paşa'nın kayınpederidir. Aydın'da ve Rodos'ta **«altın babası»** diye bilinir. Cemiyetin Rodos Şube Başkanıdır.)

2 — Cemal Şahingiri (Rodos'un Datça'lı Belediye Başkanlarından Tuhfezade Mehmet Ali Ağa'nın damadıdır. İmparatorlukta Edirne Polis Müdürlüğünde bulunmuştur. Cumhuriyet devrinde İzmir Polis Müdürlüğü yapmıştır.)

3 — Torunoğlu Süleyman Bey (Aslen Köyceğiz'in Dalyan köyündendir. Menteşe Kuvayı Milliye Heyeti Genel Başkanı Hamza Hayati Beyin akrabasıdır.)

4 — Durmuş Yaşar Bey (İzmir DYO Boya Sanayiinin kurucusu olup Datça ile akrabalığı vardır.)

Rodos Cemiyetinin Menteşe Kuvayı Milliye Cemiyetine ara sıra paraca yardım ettiği Muğlalılar tarafından doğrulanır. Ancak bu yardımın belgelenmiş bir örneğini bulmak mümkün olmadı. Ne var ki Menteşe ile yakın

(25) Bu bilgiyi Datça - Rodos ilişkilerini ve bu ilişkilerin öncü adı Tuhfezadeleri çok iyi bilen Zühtü Peker'den aldık. Zühtü Peker Datça Belediyesinin eski muhasebe memurudur. Ü.T.

ilişkiler ve hatta akrabalıklar içinde olan bir ada-kentin mümkün olan yardımı yaptığı inancına varmak gerekir.

Basın - Yayın Hareketleri

1 — MENTEŞE

Muğla Kuvayı Milliyesinin görüşlerini dile getiren gazete Ramazan Bayramına rastlayan 30 Haziran 1919 günü yayına başlar.

Sahipliğini seçkin Kuvayı Milliyecilerden Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey'in yaptığı gazete Gölcüklüzade Şevket Emin Bey'in sorumlu müdürlüğü altında faaliyet gösterir. Gazetenin Başyazarı Zorbazzade Emin Kâmili Beydir.

Menteşe'nin Muğla tarihinde tutmuş olduğu yer iki ayrı başlangıç noktasıyla tesbit edilir.

Muğla tarihinde Menteşe'ye gelene kadar yazılı bir Basın Organına rastlanmaz. Gazete bu kimliğiyle Muğla Basın tarihinin de temel yapısı olur.

İkinci nokta devlete sırtını dayamıyan yayın organlarının pekaz yaşama şansına sahibolduğu bir dönemde, Menteşe'nin, tamamen halka dayandığı ve halk içinden çıkmış olmasıdır. Sahibinden sorumlu müdürüne kadar yazar ve yönetim kadrosunun tamamı Muğlalıdır. Muğla Kuvayı Milliyesinin öncüleridir. Bu kimliğiyle gazete, Kurtuluş Savaşı yıllarının 10 bin nüfuslu Muğlası için başlıbaşına bir aşama simgesi olur.

Yayın organı düşüncesini ortaya atan kişinin yılmaz Kuvayı Milliyeciliği yanısıra, kültür hareketlerine önem veren kişiliği de belirtilmeğe değerdir. İşgal günlerinde Fethiye Jandarına Komutanı bulunan ve Meğri (Fethiye) Kuvayı Milliyesinin oluşumuna önayak olan Ulalı Yüzbaşı Cavit (Aker) Bey, Haziran 1919 larda Liva Merkezindedir. Sağlık nedenleriyle askerlikten ayrılmış gö-

revini sivil direnme komiteleri içinde sürdürmektedir. Olayları ve gelişimleri kuru bir dünya görüşüyle değerlendirmenin sakatlığına öteden beri dikkati çeker. Kültür araçlarından yoksun toplumsal uyanışın ne derece başarılı olabileceğini tarih kültürüyle ölçebilir ve bu gerçeği her zaman dile getirebilir. İşte bu görüşlerden hareketle Cavit Bey, ısrarla bir yayın organı düşüncesini ortaya atar. 30 Haziran 1919 un coşkun ümitlerle dolu Menteşesi, ulusal kurtuluş mücadelesinin tam halkçı ve özgürlükçü yörüngesine böyle girer.

Basımevi, Muğla Palas avlusunda bulunan ve halen marangozlarla hurdacıların çalıştıkları dükkânlardır. Baskı araçları «Litoğraf» türündedir. İtalyan siyasal temsilcisi Dr. Nakarato aracılığıyla Roma'dan sağlanan taşbasma harfler, 1919 un Temmuz ayı boyunca Menteşe'nin özgürlük tutkusuna ses verir. Fakat bu ses ne kadar sürecek, nereye kadar yükselecektir? Hergün işgal felsefesini kınayan, Yunan ve İngiliz kesimlerine ateşler yağdıran yiğit kalemler, bu Serficeli Hilmi ve Reşit Beyler, Zorbazlar ve Baydurlar, İtalyan Hululi Muslihane'sinin zırhlarını da birgün delip geçmiyecekler midir?

Nitekim 23 Temmuz 1919 da Menteşe'nin ertesi günü çıkacak sayısında Mutasarrıf Hilmi Bey kalemiyle bu zırh delinir. **«Zulmü tazyikin neticesi isyandır»** diyen Hilmi Bey, bu makalesiyle birlikte Kuvayı Milliyenin şerefli tarihine gömülür.

2 — İNKİLÂP

İnkilâp... Yani devrim... Osmanlı İmparatorluğunun Reji Nazırlığını yapmış Baha Bey, Muğla damadı olarak yerleştiği Liva Merkezinde, Kuvayı Milliye Hareketinin inkilâba, yani Atatürk Devrimlerine gitmekte olduğunu iyi bilir. Onun geniş Fransız kültürüyle gelişen düşünce

dünyası ve Avrupa'da pekişen pratik zekâsı 1921 ler Muğlasının toplum dokusuna, gelecek rejimin iğlerini atmak ister.

1919 dan 1921'e azımsanmıyacak başarılarla gelen Kuvayı Milliye ve onun Menteşeyle belgelediği olumlu iz, İnkilâb'ın da yolunu belirler. Artık «kaos» sona ermiş, evren, ulus, toplum dengesinin belirtileri görülmeğe başlamıştır. Milisler ve çete müfrezeleri birer birer dağıtılarak hepsi bu dengenin içine alınmıştır. Düzenli Ordu, düzenli cephe savaşlarıyla, 20. Yüzyılın çağdaş uygarlık düzeyine giden yolları hergün daha bir genişlemektedir. Belki hiçbir çalışma döneminde göremediği, fakat hep arayıp durduğu ufuk, Baha Beyin önünde, Menteşe Livasının sağduyulu aydınları, yiğit zeybekleri ve zengin tarihiyle sislerden arınmakta, Anadolu'nun bu güneşli topraklarına lâyık bilincin aydınlığını yansıtmaktadır. O halde yıkılan İmparatorluğun molozları arasında kalan hatalar, beliren yeni ufkun ışıltılarında tekrar özeleştiriye getirilebilir, yanlış sapmaların önü böylece alınmış olurdu. Dahası, yanlış yorumlarla kazanılmış «perspektifler» çizgilerinden fışkıran «güç» darbeleriyle yine aynı usta eller tarafından silinebilir, bu kez Ankara'dan yayılan halkçı sesin uyarısı ve denetimi altında yenibaştan yaratılabilirdi.

İttihatçılığın kötü sürtüşmeleri içinde tatsız günler geçiren Baha Bey için yeni mücadelenin yolu bir bakıma kendine geliş, kendini buluş olur. Kocamustafendi İlkokulu arkasındaki Hacı Şerif Ağa konutlarından birinde düzenli baskı ve pedal makineleriyle faaliyete geçen İnkilâp, Cumhuriyeti karşılayan sürekliliğini Muğla'nın Mustafa Kemalci akımında iyice olgunlaştırdıktan sonra İzmir'e taşınır.

Kuvayı Milliye Muğlasının yayın hayatında boy gösteren Menteşe ve İnkilâp gazeteleri, Livanın bütün müca-

dele yıllarını dolduran Kuvayı Milliyeci kimlikleriyle kamu oyu oluşumunun seçkin öncüleri durumundadırlar. Aynı zamanda Muğla Basın - Yayın Hareketleri Tarihinin de temelini oluşturan bu iki gazete Ulusal Mücadeleyi götüren ve Cumhuriyete yayan yazar ve yönetici kadrolarıyla da Cumhuriyet Muğla'sının Atatürkçü mayasını oluştururlar.

İç Çekişmeler

1. YÖRÜK ALİ EFE BASKINI ve 4. KUVAYI MİLLİYE

17 Eylül 1919 da 530 kişilik Muğla Milis Taburunun başında Nazilli'ye giden Muğla Belediye Başkanı Ragıp Beyin Muğla'da kalan Hafız Sabri Bey ile yaptığı tel konuşmaları, bize Ragıp Beyin Nazilli'den dönüş tarihini bildirir. Bu tarih 27-31 Ekim 1919 arasıdır. 27 Ekim 1919'a kadar Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey ile Nazilli'de kalan Ragıp Bey, aynı gün Hilmi Beyi Sivas'a uğurlar ve Muğla'ya döner. Daha önce Muğla'ya dönen Kurul gibi Ragıp Bey de Hamza Beye kırgındır. Zira Muğla'da kararlaştırılan «Sivas Savunması» Nazilli'de Hamza Bey'den gerekli desteği göremez. Dengeci, zeki ve kurnaz politikacı Hamza Bey'in tek eksiği «Kültür formasyonu» dur. Nazilli'nin Sivas karşısında almış olduğu renksiz tutum ve bu tumumu etkiliyen İtilâfçı hatipler, dengeci Hamza Beyin adımlarında «ihtiyat» ölçüleri yaratır. Muğla Delegasyonu içinde başlayan bu açık zıtlaşma Ragıp Beyin Muğla'ya dönüşüyle yoğunluk kazanır.

Hamza Bey Muğla Delegasyonu ile düştüğü anlaşmazlığın farkındadır. Fakat adımını bir kez Nazilli doğrultusunda atmıştır. Gerçi bu doğrultuda bile hiçbir zaman İtilâfçı, Padişahçı, Damat Feritçi olmamıştır. O da Kuvayı Milliyenin şerefli doğrultusundadır. Anadolu Ha-

reketinin genişlemesinden yanadır. Ne var ki kişiliğinin öz mayası belirli bir eğitim kilidiyle şifrelenemediğinden olacak, eski Mütesellim dedelerinin taktikleri, iktidar plânları ve komitecileri onun da nabzında atar. Nitekim Menteşe Kuvayı Milliyesinin Genel Başkanı olmasına ve diğer Kurul üyeleriyle beraber Muğla'ya dönmesi gerektiğine karşın, hareket biçimi, anlaşmazlıkları bir kat daha arttıracak yönde gelişir. Nazilli dönüşü Çine'de kalır ve Millî Aydın Alayı Milis Komutanı Yörük Ali Efeyle çok sıkı ilişkiler içine girer.

Muğla'ya dönmeyip Çine'de kalışın ve Yörük Ali Efeyi kazanışın nedeni, Hamza Beyin durumunu sarsan bir olayla açıklanabilir:

Muğla'ya Hamza Bey'e dargın olarak dönen Kurul, Kasım 1919 başlarında yaptığı bir toplantıda, Hamza Beyi komite kararlarını uygulamamak ve şahsi davranmakla suçlayarak başkanlıktan düşürme kararı alır. Yerine Ragıp Bey Genel Başkan seçilir. Müftüzade Sadettin Bey de Genel Başkan Yardımcısı olur. Hamza Bey Menteşe Kuvayı Milliyesinin «gıyabında» vermiş olduğu bu kararı daha Nazilli'deyken öğrenir (1). Haber Hamza Bey gibi umur görmüş bir kişi için acıdır. Üstelik ömrünce yenilgi görmemiş ve MenteşeLivasının en büyük toprak parçasına sahip «Ağa» için bu haber çok anlamlıdır. Liva Merkezi Muğla ile hesaplaşmak, iktidarı kolay bırakma-

(1) Yörük Mehmet Mertöz: «Ben o sıralar Nazilli'de bulunmaktaydım. Muğla Serdengeçtileri adına Demirci Mehmet Efe'nin Karargâh Nöbetçiliğini yapmaktaydım. Demirci birgün elime bir kâğıt tutuşturdu ve Madam Mari'nin evine yolladı. Orada Hamza Bey oturmaktaydı. Kâğıdı verdim, Demirci'nin yanına beraber döndük. Demirci Hamza Beye Muğla'dan gelen teli uzattı, azletmişler doğru mu dedi. Hamza Bey sapsarı kesildi. Müsaade ver efem, ben Muğla'ya kadar gideyim dedi.» 1972 Nisanı konuşmalarından, Muğla.

mak, kendisine yöneltilen bu iç darbenin öncülerini aynı işlemle aynı durumlara düşürmek, Hamza Beyin kafasından bir çırapıda geçen düşücelerdir. O halde Menteşe'nin güçlü adamı Hamza Bey, Demirci'nin Nazilli egemenliğine benzer bir otoriteyi kurmada gecikmemelidir ve bu otorite, onun yenilgi kabul etmez kişiliğini Menteşe Kuvayı Milliyesinin tek simgesi durumuna getirmelidir. Yörük Ali Efe'nin yiğit ve soylu kişiliği işte bu «durum muhakemesi» nden başlayarak yavaş yavaş Hamza Bey felsefesince kazanılır. Çine'de yaratılıp pekleştirilen sıkı ilişkiler sonucu Efe'nin Hamza Bey'e hitabı ömür boyu sürecek şu üç kelimeyle özetlenir:

«— Emmim eyi bilir

Beyamcam ne derse olur » (2).

Yörük Ali Efeyi kazanan Hamza Bey, kardeşi Bekir Ağa'ya Çine'den çektiği bir telgrafla 13 Kasım 1919 günü yanında Yörük Ali Efe ve 75 zeybeği olduğu halde Muğla'ya geleceğini bildirir.

Bekir Ağa'dan Muğla'ya yayılan haber Ragıp Beyler için anlamlıdır. Hamza Bey bu telgrafı boşuna çekmemiştir ve Yörük Ali Efeyi 75 kızanıyle beraber Muğla'ya getirmesinde özel bıitakım hesapları vardır.

Menteşe Kuvayı Milliyesi, Ragıp Beyin başkanlığında yaptığı toplantılar sonunda Ulusal Mücadelenin ve Aydın Savaşlarının yiğit kahramanı Yörük Ali Efe'nin şerefine yakışır şekilde karşılanması ve zeybeklerin ağırlanması yolunda karar alır.

Çine kafilesine Sülüklü sırtlarınlda yapılan karşılama töreninde daha iyi anlaşılır ki, bu geliş normal bir geliş değildir. Açıkçası bu geliş Hamza Bey'in Ragıp Beye bas-

(2) Millî Aydın Alayı 2. Tabur Komutanı İdris Karazeybek'in yakın dostu, silâh ve iş ortağı Yörük Ali Efe'ye ait anılar demetinden. 1972-1973 yılları konuşmaları, İstanbul, Muğla.

kını şeklinde düzenlenmiştir. Nitekim, Hamza Bey, kafileyi karşılamağa gelen Muğla'lıları bol bol selâmladığı halde, Kuvayı Milliyeciler önünden sessiz ve kururlu geçer (3). Hatta Yörük Ali Efe'yi Kuvayı Milliyenin hazırlamış olduğu eve göndermez. Yörük Ali Efe Muğla'da kaldığı sürece Hamza Bey kardeşi Bekir Ağa köşkünde ağırlanır. Ula'daki günler ise Hamza Bey konağında geçer.

Yörük Ali Efe'nin Muğla'ya gelmekte olduğu haberi Hamza Bey-Ragıp Bey anlaşmazlığını bilen halk için kuşku ve işkil kaynağı olur. Esnafın çarşıdaki dükkânı o gün çoğunlukla kapalıdır. Halk gene Akyol ve Sülüklü sırtlarından Eğergediğine doğru sarkmaktadır. Çatışmadan çekinen Muğla seçkinleri de halkın önünde konukları beklemektedir. Fakat bütün tedbirlere karşın Yörük Ali Efe Belediye ve Kuvayı Millîye Başkanı Ragıp Bey'e hakaret etmeden geçemez. Muğla Belediye Binasının önünde sahnelenen bu senaryoyu aslında Hamza Bey hazırlamıştır (4). Oyunun sonunu bitiren de kendisidir:

«— Yapma Efem... Ragıp Bey de bizdendir... Ona bu lâflar edilmez...»

Hamza Bey'in Muğla'ya Yörük'le gelişi Menteşe Livasının bütün düzeninde de değişiklikler yaratır. Değişiklik önce Kuvayı Millîye Komitesinden başlar. 15 Kasım 1919'da Kurşunlu Cami avlusuna çağrılan Muğla halkı Yörük Ali Efe'nin 75 zeybeği denetiminde Menteşe 4. Kuvayı Millîye Komitesini oluşturur:

---

(3) Cavit Aker, yayınlanmamış notlar, s: 41

(4) Melek Menteşeoğlu: «Babacığımın politikası inceydi. Yörük Ali'yi Parkta Ragıp Beye hakaret ettirerek Naziliydeyken kendini başkanlıktan düşürenlerden ve dedikodu yapanlardan intikamını almıştı.» Hamza Bey kızı Melek Hanımla yaptığımız konuşmalardan, 1972 Baharı, Ula.

Genel Başkan: **Akşehirlizade Mehmet Hilmi Efendi**

Üye	:	**Hamza Bey**
Üye	:	**Müftüzade Sadettin Bey**
Üye	:	**Ağır Ceza Reisi Erzurumlu Cemal Bey**
Üye		**Bekir Ağa**
Üye		**Şerif Efendi**
Üye	:	**Mercanzade Hamdi Bey**
Üye		**Hacı Abdurrahmanzade Ethem Ef.**
Üye		**Düğerekli Hafız Mehmet Efendi**
Üye		**Karahafızoğlu Hakkı Efendi**
Üye		**Kökçüzade Osman Efendi**
Üye		**Hacı Arapzade Mehmet Ali Efendi**

Komite üyeleri Ethem Efendi'ye kadar İtilâfçı, olup, alt sıralarda tarafsız adlar göze çarpmaktadır.

Sivas'a giden eski Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey, yerine «Muhasebei Hususiye Müdürü» Kâmil Beyi bırakmıştı. Yeni Komite bu makama Muğla Kadısı Faik Efendi'yi getirir. Müftü Hacı Hamzazade Mehmet Zeki Efendi de İstanbul'dan sağlanan bir azilnameyle yerinden uzaklaştırılır.

Öte yandan son Osmanlı Mebusan Meclisinin yaklaşmakta olan seçimlerine de el atılır. Osmanlı Mebusan Meclisine Sivas yörüngesindeki adayların seçilebilmesi için 3. Kuvayı Millîye Komitesince Fethiye'ye gönderilen Hafız Sabri Bey ile Köyceğiz'e yollanan Müftü Mehmet Zeki Efendi çok acele ve «tahtel hıfız» geri çağrılırlar.

Bu arada Kasım 1919 gelişmelerinin, daha doğrusu Yörük Ali Efe - Hamza Bey baskınının kendilerine olduğu kadar Sivas Kongresi kararlarına da ters bir hava yarattığı görüşü, Ragıp Beyleri yeni davranışlara iteler.

Yörük Ali- Hamza Bey baskınının gerçekleştiği 13 Kasım 1919 günü, daha ilk başta, Yörük Ali Efe'den

ömründe duymadığı küfürler ve hakaretler işiten Belediye Başkanı Ragıp Bey, Muğla denetimi Hamza Bey elinde kaldıkça Muğla'da artık kendilerine söz hakkı tanınmıyacağının farkındadır. Hamza Bey nasıl eski topraksa, Ragıp Bey de o toprağın katlarındandır. 1919'ların Zorbaz Ragıp Beyi, Hamza Bey'in atası Mütesellim Hasan Çavuşoğulları devrinde Muğla Merkezin Ayan Mührünü taşıyan Kethüdazadeler torunudur. Yani o da Hamza Bey gibi eski bir Tımarlı Sipahidir. O halde iktidar olmak, Ragıp Beyin de karakter belirtileri arasındadır. Üstelik Ragıp Beyin kendi kuşağına ve yaşdaşlarına oranla üstünlük taşıyan bazı özellikleri vardır. O herkesten çok «yiğit»tir (6). Kahramanlık, hiç şaşmıyan Kuvayı Millîyeyeciliğinin sürekli Sıvas'a ve Mustafa Kemal'e çevrik yönünde gizlidir. Ve hepsinden önemlisi 1914 yılındanberi Muğla'nın güvenli oylarında, onun Beledî hizmetlerinin başındadır. Öyleyse o da birşeyler plânlamalı, Muğla'da bozulan dengenin kurallarını tekrar su yüzüne çıkarmalıdır. Bu karar, ve görüşler etkisinde bir gece Muğla'dan ayrılır. Onun Muğla'dan Demirci Mehmet Efe Birliklerini almak için Leyneli Yüzbaşı Koca Cavit Beyle işbirliği yapmak üzere ayrıldığı, 27 Kasım 1919 baskınında anlaşılır. Aynı baskın birlikleriyle Muğla'ya gelecek olan Sarficeli Hilmi Bey oğlu İhsan Bey de Yörük Baskınının olduğu günlerde Demirci Karargâhına kaçmıştı.

Görülüyor ki 13 Kasım 1919 baskınıyla başlayan gelişmeler Muğla'yı tam bir «kaos» içine sokmuştur. Mutasarrıflık el değiştirmiş, Kuvayı Millîye'deki hizipler iyiden iyiye belirmiş, Belediye susturulmuştur. Tarafla-

(6) Celal Bayar: «İçlerinde Ragıp Bey nafiz ve yiğit bir zattı. Kuvayı Millîyeye yardımı büyüktür.» 4 Temmuz konuşmaları, İstanbul, Buna ek, Tahsin Alabay, ve Yörük Mehmet anıları.

rın henüz başlangıç olan bu gösterileri tahmin edileceği üzere sürgitleşir ve birbirinin benzeri olaylar Menteşe Tarihinin en siyasal iç çekişmelerini yaratır.

2 — DEMİRCİ EFE BASKINI

Yörük Ali Efe'nin 13 Kasım 1919'da gerçekleştirdiği baskın, kısa zamanda tepkisini gösterir. Baskın olayının onbirinci günü Ahiköy (Yatağan) den gelen bir haber, Demirci Efeye bağlı 200 kişilik bir milis birliğinin Muğla'ya Yörük Ali Efe üzerine doğru yürüdüğünü bildirir.

24 Kasım 1919'a rastlayan Pazartesi günü Mutasarrıf Vekilinin çağrısı üzerine toplanan Kuvayı Millîye Komitesi ve eşraftan bazı kişiler **«fenalık zuhuruna meydan bırakmamak üzere** (7)» Ahiköy'e bir uzlaştırma kurulu gönderilmesi kararını alırlar.

Demirci ile Yörüğün öncedenberi açık olan aralarının Kuvayı Millîye yıllarında daha da arttığı görülmektedir. Menteşe ve yöresini eli altında tutan Yörük Ali Efenin bağımsız davranışları, 9 Ekim 1919'dan buyana Aydın ve Menteşe Havalisi Umum Kuvayı Millîye mühürünü kullanmakta olan Demirci'yi büsbütün kuşkuya düşürür. Demirci ister ki, Yörük bütün davranışlarını kendisine danışarak tesbit etsin ve cephe faaliyeti tek liderin gözetimi altında yürütülsün.

Oysa Millî Aydın Alayı Milis Komutanı Yörük Ali Efe Nazilli'nin güçlü adamı Demirci'yle değil, Menteşe'nin güçlü kişisi Hamza Beyle hareket etmekte, geniş Menteşe topraklarında kendi bağımsız davranışlarının ve itibarı-

(7) Menteşe Mutasarrıf Vekili ve 4. Kuvayı Millîye Komitesinin Aralık ayından sonraki başkanı Ağır Ceza Reisi Erzurumlu Cemal Bey'in arşivinden. Aydın. Belgeleri veren Cemal Bey oğlu Avukat Nedim Müren.

nın bayrağını açmaktadır. Nitekim Muğla'ya baskın şeklinde oluşan son hareketini de Hamza Beyle beraber yapmış, Muğla'da tek otorite olarak karşılanmıştır.

Eski Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey oğlu İhsan Bey ile Muğla Belediye Başkanı Ragıp Beyin Yörük Baskınından rahatsız olup Muğla'dan kaçmaları tetik üzerinde duran Demirci'yi harekete geçirir. Şüphesiz bu hareketin plânlanmasında Ragıp Beyin etkisi vardır. Onun Muğla Kuvayı Millîye Örgütünü büsbütün elden çıkarmamak ve kendi görüşlerini zafere ulaştırmak çabası Demirci'nin Yörüğe duymakta olduğu kişisel hıncı arttırır. Leyneli Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Koca Cavit (Oral) Bey'in askeri, Zurnacı Ali Efe'nin milis komutanlıkları altında hareket eden 200 kişilik baskın bölüğü 24 Kasım 1919 Pazartesi sabahı Ahiköy Kuvayı Millîye Başkanı Fehmi Ağa'nın yardımıyla Muğla'ya haber yollar. Haber «Yörük Ali Efe'nin Muğla'yı derhal terketmesi» şeklindedir (8).

Bunun üzerine Menteşe Mutasarraflık Binasında yukarıda değindiğimiz toplantı yapılır. Toplantı kararına göre Müftü Hacı Mehmet Efendi, Millî Eğitim Müdürü Kâmil Bey, Şerif Efendi, Dr. Hüseyin Avni Bey, Müderris Ethem Efendi, ve Hususî Kalem Müdürü Kâmil Bey Ahiköy'e gidecekler, Demirci Efe birliklerinin Muğla'ya girmemelerini, acıklı olaylara meydan vermemelerini istiyeceklerdir (9).

Uzlaştırma Kurulunun Ahiköyüne götürdüğü bu önerilere Yüzbaşı Koca Cavit Beyin vermiş olduğu cevap iki maddelidir (10):

---

(8) Türidizade Kâmil Bey ve Ethem Serim anıları.

(9) Türidizade Kâmil Bey ve Ethem Serim ve Tahsin Alabay anıları.

(10) Cavit Aker, yayınlanmamış notlar, s: 44

1 — Hamza Bey bundan böyle Milletvekili seçimlerine ve Hükümet işlerine karışmıyacaktır.

2 — Yörük Ali Efe Muğla'dan Tavas yoluyla hemen çekilecektir.

Cavit Bey bu önerilerinin gerçekleşmesi halinde Muğla'ya girmekten vazgeçeceklerini bildirir.

Muğla'ya Cavit Beyin önerilerin onaylatmak üzere dönen Uzlaştırma Kurulu sorunu Hamza Beye açar. Ondan Yörük Ali Efeyi eğmesini, yumuşatıp Muğla'dan çıkarmasını ister. Hamza Bey'in bu önerilere verdiği cevap «Mücadele»dir. Ula, Muğla, Yerkesik ve Pisi'den getirilen silâhlı Zeybekler Batı'da Sülüklü'den Eğergediğine, Doğuda Basmacı Deresinden Saburhane'ye, üç savunma hattı oluşturarak Demirci Birliklerine karşı mevzilendirilirler.

Ula Kuvayı Millîyesi Karargâh Komutanı Fahri Beyi mevzilerin yerleştirilmesiyle görevlendiren Hamza Bey, 25 Kasım Salı ve 26 Kasım Çarşamba günlerini Demirci'nin baskın birliklerini beklemekle geçirir.

Nihayet istenmiyen an gelir çatar. 27 Kasım 1919 Perşembe sabahı, çok erken patlayan silâh sesleriyle Muğla kaynamağa başlar (11). Günışığıyla beraber Hamza Beye ulaşan haberler kötüdür. Eğergediği ve Sülüklü mevzileri bozulmuş, zeybekler birer ikişer tutuklanarak Demirci Birliklerince zararsız duruma getirilmişlerdir. Bunları duyan Basmacı Deresi ve Saburhane nöbetçileri mevzilerini bırakıp şehre inmişlerdir. Cavit Bey ve Zurnacı Ali Efe, beraberlerinde Belediye Başkanı Ragıp Bey

(11) Yaraşlıoğlu Hafız Recep Efendi: «Tüfek seslerini duyar duymaz Muğla'nın harap olacağını anladık. Çoğu halk pılısını, pırtısını merkeplere yükliyerek Düğerek tarafına çekildi.»

Hacı Ali Rıza Kündük: «Demirci Baskını bir Perşembe sabahı oldu. Sülüklüdeki engelleri bertaraf ederek şehre giren milisler Akyoldan, Sekibaşından, Hamamönünden sokakların iki yanına dizilmiş kalabalık arasından geçerek Parka vardı.»

olduğu halde Bekir Ağa Köşküne doğru yaklaşmaktadırlar.

Durumun önemini kavrıyan Muğla seçkinleri iki zıt kutbun efelik sürtüşmesini zararsız kapatmanın yollarını bulmak üzere harekete geçerler.

Demirci Birlikleri şehrin ara sokaklarından büyük gürültü ve naralarla geçip Belediye önüne gelmişler ve Mutasarrıflık ile Bekir Ağa Köşkünü kuşatmışlardır. Herhangi bir çatışma çıkmasını önlemek üzere halkın önüne geçen Müftü Hacı Hamzazade Mehmet Zeki Efendi, Zorbazzade Emin Kâmili Bey, Hacı Gazezoğlu Fettah Efendi, Sinanzade M. Cemal Efendi ve Murtazaoğlu Hacı Ali Efendi Baskın Birlikleri Komutanı Yüzbaşı Cavit Bey ile Zurnacı Ali Efenin yanlarında, onları yumuşatıp uzlaştırmanın heyecanı içindedirler. Bu arada Muğla Palastaki Karargâhında olayları izlemekte olan İtalyan siyasal temsilcisi Dr. Nakarato da uzlaştırma kuruluna haberler yollamakta, çatışmanın önlenmesini aksi halde Karadağ ve Hamursuz Tepelerine birer top yerleştirerek milislerle savaşa girişeceğini bildirmektedir.

Nihayet Çine de işin içine karışır. Muğla Telgrafhanesine Hidayet imzasıyla gelen Telgrafta Yörüğe birşey olursa Muğlanın harabedileceği bildirilmektedir (12).

Kepengini indiren, kapısını kilitleyen ve Karabağlar Yaylasına çekilen Muğlalı bu korkunç günün barışla bitmesine içten duacıdır (13). Aslında Ulusal Mücadelenin kapsam ve hedefini iyi kavramış Yörük Ali Efe de çatış-

(12) Aydın Alayı Komutanı Necmeddin Aydınalay ile Muğla Telgrafhanesi Memuru Kemal Gazezoğlu'nun anılar demetinden.

(13) Tatarın Emin Çavuş, Yaraşlıoğlu Hafız Recep Efendi, Tahsin Alabay, Hacı Ali Rıza Kündük, Ethem Serim, Kemal Gazezoğlu, Kâmil Türer anıları.

madan yana değildir. Fakat burada kozlarını paylaşacak olanlar Hamza Bey ile Ragıp Bey'dir.

Ragıp Bey Hamza Bey'den alacağını alacak, büyük ihtimalle iki zıt kutup barışıp ayrılacaklardır.

Dışardaki olaylar böylece gelişirken Bekir Ağa Köşkünde Hamza Bey ile Yörük Ali Efe anlaşmaktadırlar. Buna göre gelen birliklere karşı konmıyacaktır. Yörük Ali Efe teslim olduğunu bildirerek dışarı çıkacak, 6 silâhlı zeybek içerde Hamza Beyi bekliyecektir. Şayet dışarda tatsız bir olay olursa bu 6 zeybek Hamza Beyi koruyacak, gerekirse Muğla'dan kaçırmayı deniyecektir.

Mutasarrıflık Binasının Parka bakan merdivenlerinde Bekir Ağa Köşkünden haber bekleyenler, bir süre sonra silâhını boynuna atmış ve her iki kolunu üst el kundağı ile boy kundağına gerdirmiş Yörük Ali Efenin kısa, tıknaz, çevik, görüntüsünü sezinlerler. Köşkün kapısından Mutasarrıflık Merdivenlerine dizilen Demirci Zeybeklerinin koridoru arasından yavaş yavaş Cavit Beye doğru ilerleyen Yörük Ali Efe umursamaz bir ses ile bağırır (14):

«— Hoşgeldin kabarak... Haber verip yalnız gelseydin karşıya gelirdim, şerefle karşılardım...»

Uzlaştırma Kurulunun rica ve dileklerini dikkate alan Yüzbaşı Koca Cavit Bey, Yörük Ali Efeye anlamlı ve gür bir sesle cevap verir:

«— Demirci Efenin emri var, size tebliğe geldim...»

Yörük Ali Efe büyük safiyetle cevap verir:

«— Biz vatan kurtarmaya çalışıyoruz, siz baskın yapıyorsunuz...»

Zafer, Ragıp ve Cavit Beylerindir.

27 Kasım 1919 sabahı Yörük Ali Efeyi kuşatıp etkisiz

(14) Melek Menteşeoğlu'nun 1972 Martında anlattığı anılar demetinden.

duruma getirenler, karşıtlarına tek kötü söz söylemeden uzlaşma yolunu ararlar. Ne yörük Ali Efeye ne Hamza Beye 13 gün öncesinin küfür ve hakaret dolu cümlelerini hatırlatırlar... Bu davranışın Menteşe Kuvayı Millîyesinin bütünlüğüne yaptığı olumlu katkı olaylar durukdukça daha iyi anlaşılacaktır.

28 Kasım 1919 Cuma sabahı Muğla'yı terkeden Demirci ve Yörük Ali Birlikleri, kendilerini gitgide birbirlerine yaklaştıracak ve Köşk Cephesinin iki kardeş unsuru durumuna getirecek olan tutarlı ellerle, Anadolucu düşüncelerle ve Mustafa Kemalci «Kurul»larla Ulusal Mücadele dâvasının doruğuna doğru yol alırlar (15).

Demirci Baskınının Muğla'daki izinde bir kan lekesi vardır. Baskın Birliğine Ahiköy'de katılan Kavaklıdere Bucak Müdürü Necmeddin Bey, Hacılar Hanında «buna da Demirci baskını derler» deyip zıplarken potin mahmuzu tetiğe değer ve Necmeddin Bey cansız yere düşer.

Bu baskın Muğla düzeninde önemli değişiklik yaratmaz. Kuvayı Millîye gene Akşehirlizadelerde kalır. Mutasarrıflıkta gene ağır Ceza Reisi vardır. Tanıtlanan şu olmuştur ki Ragıp Bey bu tür darbenin kendisini karşı darbelere iteceğini göstermiştir. Ayrıca Muğla, bu baskın sırasında gösterdiği tutarlılıkla hem Muğla'yı hem Güneybatı'yı acısı yıllar sürebilecek bir kıyımdan kurtarmıştır.

3 — OSMANLI MECLİSİ MEBUSAN SEÇİMLERİ

Kongre Hareketleriyle siyasal gerginliği artan Menteşe, iç çekişmeler mevsimi olarak ele aldığımız Sonba-

(15) İdris Karazeybek, «Hattâ bu yaklaşma o kadar ilerledi ki Savaş sonrasında Yörük Ali kızını Demirci Mehmet Efenin oğluna verdi. Böylece iki efe akrabalık bağını kurdular.»

harı Osmanlı Meclisi Mebusanı seçimleriyle kapar. Ancak bu kapanışa kadar Demirci-Yörük sürtüşmesinin yanısıra eski İttihat-İtilâf sürtüşmesi de yeni filizler verir.

O günlerde Güneybatı Anadolu'nun ulusal hükümeti durumunda olan Nazilli Heyeti Merkeziyesi'nde önemli kıpırdanmalar olmaktadır. Muğla, Denizli, Burdur ve Antalya Livalarının temsilcilerinden oluşan ve bu Livaların siyasal ve askerî yönelimleri üstüne söz sahibi olan Heyeti Merkeziye aslında, kuruluşunun gereği olarak bu tutarsızlıkları göstermektedir. Zira Nazilli yönetimine vücut veren unsurlar iki zıt dünya görüşünün keskin, iddialı ve inanmış temsilcileridir. Bu unsurları yerinde görüp tanıyan 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Beyin tanımları ilginçtir (16):

«... **Bu heyet iki gruptan teşekkül etti.**

1 — Bilakaydüşart mücadele taraftarları. İttihatçı olmamakla beraber o ruhun taraftarıdırlar.

2 — Hürriyet İtilâf Fırkası taraftarıdırlar ki, burjuva sınıfındandırlar. Avamın başında nafiz ve münevverdirler. Memleketin mücadele ile değil, İstanbul Hükümetinin yani Hürriyet İtilâf Hükümetinin siyasetiyle kurtulacağını düşünürler. Fakat bu işteki hüviyet ve kanaatlerini gizli tutarlar. Zahiren mücadele taraftarı görünürler ve hele Hürriyet İtilâf Fırkası taraftarlığını mensubiyetlerini ağızlarına almazlar.

Fakat....

Önüne geçemedikleri bu millî cidalin kuvvetlerini kendi fırkalarına taraftar kılmak ve hatta bu kuvvetleri dağıtmak için tedbir düşünürler...»

Sayın Celâl Bayar'ın da yerinde tanıyıp izlediği ve somut gözlemlerle değerlendirdiği olaylar (17), Nazilli

16) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 232

(17) 4 Temmuz 1973 Çeftehavuzlar konuşmalarından, İstanbul.

Heyeti Merkeziyesinin uyumsuz yapısını ortaya serer. Celâl Bayar'dan, sonra Demirci Mehmet Efeye siyasal dalatanlar olanlar, Efeyi, Forbes Şatosuna girer çıkarken **«mağrur olma efem, senden büyük Allah var»** diye selâmlatanlardır. Ve hatta **«Kavalalı Mehmet Ali Paşayı Hidiv yapan müşaviri Sami Beydi»** diye Efenin gururunu yanlış yola saptıranlardır (18).

Diyarbakırlı Binbaşı Hacı Şükrü Bey gibi bir değeri Kuvayı Millîyenin başından atanlardır. Ve giderek Şükrü Saraçoğlu gibi yurtsever aydınları, birer ikişer Nazilli'den uzaklaştıranlardır.

Bu gelişimlerin sonucunu gene 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Bey veriyor (19):

«Netice:

1 — Demirci İtilâfçıların nüfuzuna girdi, Köşk'ten Nazilli'ye gitti.

2 — Kâzım Nuri Beyi 100 bin lira vermesi için Köşk'te zeybeklere hapsettirdiler.

3 — Celâl Bayar ve Şükrü Saraçoğlu gibi yüksek temiz uzuvlardan Aydın Kuvvei Millîyesini mahrum ettiler.

4 — Umumî Kuvayı Millîye Komutanı Hacı Şükrü Beyi 1-2 ay sonra attılar.

5 — Emeli muamma bir kimseyi Demirci'ye müşavir ettiler.

6 — 1919 seçimlerinde Hürriyet ve İtilâfçıların mebus seçmelerine sebep oldular.»

Nazilli bu duruma gelirken halka inen «nesayih» taraftarları da boş durmazlar. Aşağıdaki ifadeler ulusal mücadele aleyhtarlarının 1919'larda benimsedikleri felsefeyi dile getirir (20):

(18) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 238
(19) Şefik Aker, A.g.e., C: 2, s: 212
(20) Şefik Aker, A.g.e., C: I, s: 107

«Mukavemet hakkındaki teşviklere kapılmayınız. Mucibi felâkettir. Memlekette zabitlerin bir dikili ağaçları yoktur. Onlar şimdiden sonra zabitlik kalmıyacağı için milleti kendi emellerine alet etmek istiyorlar. Onlara uymayınız. Almanlar, Avusturyalılar, Bulgarlar müttefikimiz olduğu halde biz İtilâf devletleriyle başa çıkamadık, şimdi biz mi üç buçuk kişi çıkacağız?

Biz hükümetten daha mı iyi biliriz?

Elbette bize zararı var ki hükümet sükûneti emrediyor.»

Menteşe Meclisi Mebusan seçimlerine bu kargaşa arasında girer. Buna Hamza Bey - Ragıp Bey çekişmesi de eklenince işler büsbütün sarpa sarar. Nitekim 13 Kasım 1919 baskınıyla Hamza Bey, Kuvayı Millîyeyi dağıtmış ve yeniden kurmuş, önceki kurulun ilçelere giden temsilcilerini acele tel emirleriyle Muğla'ya çağırmıştır.

Bu tel, Sivas, Kongresi kararlarına yatkın Fethiye gençliğini galeyana getirir. Örgüt ve seçim çalışmalarını yerinde izlemek üzere Liva Merkezinden gelmiş olan Hafız Sabri Beyi daha candan bağrına basar.

Görünüşe bakıldığında Hamza Bey 1919 seçimlerinin rakipsiz adayı olmak istemektedir. Hürriyet ve İtilâfçı olmamasına karşın, Hamza Bey'in muhalifleri gene kendi partisi veya cephesindedir. Hamza Beyin hazmedemediği bu **tutumdur.**

Bu seçimlerde Hürriyet ve İtilâf Fırkası 1912'lerin acısını çıkarmak azmindedir. Milaslı Müderris Halil İbrahim Efendi gelişmelere bakılırsa bu dönem mutlaka seçilecektir. Üstelik karşıda artık örgütlenmiş bir rakip yoktur.

Mustafa Kemalciler ise Trabzon Mülkiye Müfettişi Bodrumlu Hilmi Bey, eski Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey ve eski Reji Nazırı Baha Bey'in izindedirler. Bir bölüm

İttihatçının da desteklediği bu adaylardan birini mutlaka Meclise yollıyacaklardır.

18 Aralık 1919 seçimlerine Mustafa Kemalciler kendi içlerinde bölünmüş, İtilâfçılar ise toparlanmış olarak girerler. Kutuplaşmanın İtilâf - İttihat durumunu aldığını gören Hamza Bey Temsilcilerin göstermiş olduğu diğer adayların kimlikleri karşısında direnmenin kendisini İtilâfçı kesimle bütünleştireceğini sezinler ve adaylıktan çekilir. Sonuçta İtilâfçılar Halil İbrahim Efendiyi, Mustafa Kemalciler Bodrumlu Hilmi Uran'ı Milletvekili seçerler.

Ancak bu miletvekillerinin İstanbul Meclisi Mebusanındaki çalışma süreleri çok kısa olacaktır. 12 Ocak 1920'de ilk oturumunu açtıkları Meclisi Mebusanın Ocak 1920 toplantısında Misakı Millî andını içtikten sonra Düveli İtilâfiyenin gazabına uğrarlar ve bozgun halinde Menteşe'ye dönerler.

B.M.M. Dönemi

I — ARALIK, OCAK, ŞUBAT, MART AYLARI:

1. B.M.M. SEÇİMLERİ

Anadolu, 1919'un Kasım ayı ile 1920'nin Nisan ayları arasında Hürriyet İtilâfçılarla Mustafa Kemalcilerin, Kuvayı Millîyecilerle Kuvayı İnzibatiyecilerin, açıkçası Dersaadetçilerle Anadolucuların çetin mücadelerine tanık olur. Düzenli Ordunun henüz kurulamamış olması, Mustafa Kemal Hareketinin Doğu Anadolu'dan Batı'ya ulaşamaması, Anadolu Kuvayı Millîyelerinin bir merkez yöresine, özellikle Ulusal bir Meclis denetimine ve hatta ulusun kayıtsız şartsız egemenliği ilkesiyle oluşacak bir Hükümet emrine henüz geçememesi iç çekişmeleri ve yer yer başgösteren iç ayaklanmaları doğurur. Anlaşılır ki düzenli orduya geçiş geciktikçe iç huzursuzluk artacak, disiplin sistemi gevşeyecek ve belki de şimdiye kadar elde edilen yerel başarıların uyandırdığı olumlu etkinin gücü birden sıfıra düşecektir. Bu ise ulusun bozuk olan moralinin büsbütün yıkılışını hazırlıyacaktır ki akla gelebilecek en son olasılığın böyle birden görünmesi «ya istiklâl ya ölüm»e giden yolu apansız felâketlerle, umulmaz engel ve barikatlarla, daha doğrusu, gerçekleri örtbas eden demogoji eğrileri ve yamuklarıyla doldura-

caktır. O halde Sivas yörüngesindeki çağdaş ilkeleri sembolize eden Büyük Millet Meclisi derhal açılmalıdır.

Muğla, bu dönemde de Kuvayı Millîyeci ve ağırbaşlı tutumunu sürdürür. Büyük Millet Meclisinin birinci dönem seçimlerinde listesini Mustafa Kemal'in kontenjanına açar. Ulusal Kurtuluşu başlattı gerekçesiyle Mustafa Kemal ve dava arkadaşlarına «idam fermanları» hazırlıyan Dürrizadelere karşı Anadolu'nun ve Türk Ulusunun sesini dinleyerek karşı fermanlar hazırlayan, Ulusal Kurtuluşun Ankara Müftüsü ünlü Rifat (Börekçi) Hocaya listesi başında yer verir.

B.M.M. Seçimleri 19 Mart 1920'de yapılır. O gün Mutasarrıflıkta toplanan Liva Merkezinin 30 önseçmeni Ankara'nın göstermiş olduğu adayları oybirliğiyle Menteşe Milletvekilliğine seçer:

1 — **Rifat Efendi** (Börekçi), Ankara Müftüsü
2 — **Ethem Fehmi Bey** (Menteşe Mutasarrıfı)
3 — **Hacı Ahmet Efendi**
4 — **Mesut Efendi**
5 — **Kasım Nuri Bey**

Ankara'nın göstermiş olduğu adaylar Ulusal Kurtuluş Savaşının ünlü Müftüsü Rifat Efendi ve Mutasarrıf hariç, Muğla'nın yabancısıdır. Seçimlerin aceleye getirilmesindeki neden şüphesiz, B.M.M.'nin kurucu ve önder kadrosuna egemen olan örgütlü mücadele düşüncesidir. Menteşe 4. Kuvayı Millîye Komitesinin düşmüş olduğu çelişkili dönemin durulmasını beklemeden gelişen ve Muğla'ya ulaşan bu düşünce, 5. Kuvayı Millîye Komitesinin işbaşına gelmesiyle tam hedefini bulacak ve birer ikişer ayrılan Menteşe Milletvekillerinin yerine yerli adaylar seçilecektir. İlk anda yerel hizipleşmelerin önünü almak ve Meclisin bütünlüğünü sağlıyabilmek amacını güttüğü ileri sürülebilen bu merkeziyetçilik, sonraları

görülecektir ki isteneni sağlamış ve Büyük Meclisin Misakı Millîci ruhunda erimiştir.

B.M.M. seçimlerini yöneten Menteşe Kurulunun üyelerinden sayın M. Hilmi Akşehirli, Ankara adaylarına oy verirlerken, içinde bulundukları yoksul ve bitkin durumu, çaresizliklerinin ve aday çıkaramamalarının en büyük nedeni sayar (1).

Nüfusu 10 binin altına düşen Liva Merkezinin o günleri, üç dört varlıklı hariç, büyük ölçüde acılar ve yıkıntılar içindedir. O üç dört zengin de zaten Kuvayı Millîye Komitelerinde ve yerelmücadelelerin önündedir. Parasızlık ailelerden başlayıp özel ve genel yönetim katlarına kadar heryeri «kâbus» gibi sarmıştır. Bir yandan Aydın Cephesi, diğer yandan «Efeler Saltanatı» Livayı dayanağının son basamaklarına getirmiştir. «Limit»e ulaşan sosyal güç ve ekonomik destek, düşünce bunalımını da beraberinde getirir. Birtakım çelişkiler oluşur. Ve hemen her toplumda görülen aksamalar sıralanmağa başlar.

Seçim aksamasını düzene koymak için Menteşe çok beklemez. Mayıs 1920'de ayrılanlardan birinin yerine Zorbazzade Emin Kâmili Beyi gönderir. Daha sonra boşalan bir temsilcilik Müftüzade Sadettin Beyle doldurulur. Ve Malta'dan Muğla'ya kaçan İstanbul sürgünlerinden Dr. Tevfik Rüştü (Aras'a) Beye de bir üyelik vererek B.M.M. deki gücünü arttırma yoluna gider (2) Dr. Tevfik Rüştü Bey, 1920'nin Yaz aylarında yapılan seçimi Ulalı Hamza Beyle beraber kazanır.

19 Mart 1920 (B.M.M.) Seçimlerinde Liva Merkezinin önseçmenliğini yapan Muğla Hemşehrileri şunlardır (3):

---

(1) M. Hilmi Akşehirli, 1972 - 1973 yılı konuşmalarından, Muğla.

(2) Dr. Tevfik Rüştü Aras, B.T.T.D., C: 6, S: 31 s: 17

(3) Ağır Ceza Reisi Cemal Bey Arşivi, Kaynak: Avukat Nedim Müren Aydın.

1 — **Erzurumlu Cemal Bey** (Ağır Ceza Reisi)
2 — **Faik Efendi** (Muğla Kadısı)
3 — **Kâmil Bey** (Hususî Muhasebe Müdürü)
4 — Adı okunamadı (Tahrirat Müdürü)
5 — Adı okunamadı (Maarif Müdürü)
6 — Adı okunamadı (Mühendis)
7 — **Mehmet Zeki Efendi** (Muğla Müftüsü)
8 — **Hanatopulos Efendi** (Metropolit Vekili)
9 — **Kozma Efendi** (İl Genel Meclisi Üyesi)
10 — **Çakıroğlu Mihal Efendi** (İl Genel Meclisi üyesi)
11 — **Müftüzade Sadettin Bey** (Kuvayı Millîye 2. Bşk. Belediye Meclis Üyesi)
12 — **Selimzade Molla İsmail Efendi** (Belediye Mecliye Üyesi).
13 — **Asımbeyzade Bekir Ağa** (Ula Seçmeni)
14 — **Akşehirlizade M. Hilmi Efendi** (Kuvayı Milliye Üyesi).
15 — **Hacımemişağazade Şerif Efendi** (Kuvayı Milliye Üyesi)
16 — **Arap Hacıhüseyinzade Hacı Mehmet Ali** (Kuvayı Millîye Üyesi)
17 — **Ekmekçi Mehmet Usta** (Kuvayı Millîye Üyesi)
18 — **Hafız Mehmet Efendi** (Kuvayı Millîye Üyesi ve Düğerek seçmeni)
19 — **Hamdi Bey** (Kuvayı Millîye Üyesi)
20 — **Rifat Efendizade Fahri Bey** (Muğla Seçmeni)
21 — **Dr. Hüseyin Avni Bey** (Pisi Seçmeni)
22 — **Serezlizade Memiş Efendi** (Muğla Seçmeni)
23 — **Sinanzade M .Cemal Efendi** (Muğla Seçmeni)
24 — **Hacı Cemal Efendizade** (Muğla Seçmeni)
25 — **Bahattin Ağa** (Ula Seçmeni)
26 — **Osman Ağa** (Ula Seçmeni)
27 — **Hatip Mehmet Efendi** (Turgut Seçmeni)

28 — **Hacı Hamdi Efendi** (Kavaklıdere Seçmeni)
29 — **Mecelaki Efendi** (Muğla Seçmeni)
30 — **Ömer Ağa** (Yerkesik Seçmeni) (4).

2. 4. KUVAYI MİLLİYE KOMİTESİNDEKİ GELİŞMELER

Ünlü Kasım darbelerinden sonra Menteşe üç ay süren sessiz bir döneme girer.

Bu aylarda İstanbul'da da önemli olayların örgüsü örülmektedir. Damat Ferit, 2 Ekim 1919'da yerini Ali Rıza Paşaya bırakmıştır. 20 Ekim 1919'da İstanbul'un Bahriye Nazırı Salih Paşa Amasya'ya gelmiş, Mustafa Kemal Paşa'dan Anadolu harekâtının isteklerini almış ve bu hareketin hedefini not etmiştir.

Yine bu aylarda Menteşe 18 Aralık 1919 seçimlerini yapar. 12 Ocak 1920'de İstanbul Mebusan Meclisi toplanır. 28 Ocak 1920 tarihli Meclisi Mebusan oturumunda ise yeni Türkiye Cumhuriyetinin sınırlarını dünyaya ilk kez ilân eden **«Misakı Millî Bildirisi»** onaylanır. Bu onay ile Anadolu ve onun önderi Mustafa Kemal Paşa, güçlerini artık İstanbul önlerine kadar ulaştırırlar.

Öte yandan, 1919 Ağustosunun ilk haftasında Aydın Genel Mıntıka Komutanı Demirci Mehmet Efe, Cenubî Aydın Genel Mıntaka Komutanı Yörük Ali Efe ve Aydın Zeybek Ordusu Komutanı Diyarbakırlı Binbaşı Hacı Şükrü Bey mühürleriyle üç başlı gövde durumuna gelen Güneybatı Kuvayı Millîyesi Sivas Kongresinin 9 Eylül 1919 tarihli kararıyla **«Garbi Anadolu Umum Kuvayı Millîye-**

(4) Cemal Bey Arşivindeki belgede Yerkesik Seçmeni Ömer Ağa kaydına rastlanmıyor. Ancak konuyla ilgili canlı kaynakların anlattıkları ve genel harekât içinde Yerkesiği temsil etmiş olmasıyla Ömer Ağa'nın bu seçimlerde oy kullandığını kabul ettik. Ü.T.

si» adı altında toplanır ve Ali Fuat Paşa'nın emrine verilir (5).

Sivas Kongresinin bir diğer kararıyla Miralay Refet Bey Güneybatı Kuvayı Millîyesinin düzenli tertip ve taktiğine yetkili kılınır.

Halk Hareketinin düzensiz görüntüsüne çevrik yeni kararların yanısıra 57. Tümen için de «durum muhakemesi» yapılır. 1919 Sonbaharına kadar, yani yerel Kuvayı Millîye ile bütünleşen milis hareketlerinin yoğunlaştığı aylara kadar, sözde İstanbul'un Harbiye Nezaretine bağlı kalan 57. Tümen, 18 Ekim 1919'dan sonra Ulusal Kurtuluşun emrinde olan 12. Kolorduya bağlanır. Kolordu Karargâhı Konya'dadır ve komutanı «Orgeneral» Fahrettin Altay'dır.

Genel düzeyde görülen bu gelişmeler Güneybatı Kuvayı Millîyesini yavaş yavaş Demirci Mehmet Efe tekeline doğru iteler. Hatta Refet Bele bile sonraları çok eleştirilecek olan tutumuyla Efenin bir çeşit askerî danışmanı durumuna girer.

Artık Refet Bele'nin denetiminde, Güneybatı Genel Kuvayı Millîye Komutanı Demirci Mehmet Efe egemenliği başlar. Bu egemenliğin sert ve kayıt tanımaz sınırları, Damat Ferit'in tekrar işbaşına geleceği tarih olan Nisan 1920'lere kadar, yani Aralık, Ocak, Şubat ve Mart aylarında, bütün bölgeyi olduğu gibi Menteşe'yi de «zapt ve rapt» altına alır.

Bu aylarda Menteşe ilginç günler geçirir.

Önceleri 4. Kuvayı Millîyenin başkanı olan Ağır Ceza Reisi Cemal Bey, yerini bir ara Akşehirlizade Hilmi Efendiye bırakır. Kendisi vekâleten bağımsız Menteşe Livasının Mutasarrıflığına getirilir.

Menteşe Kuvayı Millîyesinin öncüleri arasında görü-

(5) Sabahattin Selek, A.g.e., s: 260

len Cemal Beyin kişiliği sonraları İttihaçı ve İtilâfçı unsutlar arasında çok tartışıldığı için üstünde durulmağa değerdir.

Erzurumlu Gemalmazoğlu Cemal (Müren) Bey, Kuzey Anadolu'nun bağımsız Livalarında yargıçlık yapmış, 1908 Meşrutiyetinde Erzurum'dan bağımsız aday olmuştur. İstanbul Darülfününu Mektebi Hukukunun yetişkin ve seçkin mezunlarından olan Cemal Bey, bu seçimler için bastırdığı propagadan bildirgesinde (6) devrin, sosyal, kültürel ve siyasal yasaları ötesinde ve üstünde sonraları Cumhuriyet Türkiyesine devrim yapıtaşları olarak geçecek pekçok yeniliğin savunmasını yapar. Böyle olmasına karşın Cemal Bey 1919'lar Muğlasında, yönleri Mustafa Kemal'e çevrik Menteşe Devrimcileriyle ara sıra zıtlaşmalar gösterir.

Örneğin, Cemal Bey, Fethiye gibi bir büyük ilçeye el atmıştır. Bu büyük ilçenin Kuvayı Millîyede yaratabileceği etkinliği sezmiş, buraya askerî amaçlı geziler düzenlemiştir (7). Fakat Cemal Bey bu gezilerinde hep yalnız-

(6) Cemal Bey Arşivi, kaynak Avukat Nedim Müren, **Aydın**, 8 sayfalık, broşür niteliğinde, kırmızı, kaplı, 11×17 boyutlarında küçük bir esercik.

(7) H. Hilmi Akşehirli: «Mutasarrıf Cemal Bey, Kuvayı Milliye Reisi olarak ben, Polis Bekir Efendi ve Helvacıoğlu Mehmet Ali Efe başkanlığındaki 35 kişilik Zeybek Kuvveti Fethiye'ye gittik. Amacımız oralarda Kuvayı Milliye ruhunu uyanık tutmak, ve milislere yardım toplamaktı. Fethiye'ye indiğimiz gün İtalyan temsilcisi Kuvayı Millîyeciler onuruna yemek verdi. Yemekte müzaharet vaadinde ve destek tezahüründe bulunmuşlar. Yemekte kurbağa çorbası içileceği için ben gitmedim, Cemal Bey gitti.

Ertesi günü hemen Kemer-Kestep yönüne gittik. 300 kişilik milis bölüğü kurduk. Köşk'e sevkettik. İlçenin toplamış olduğu 12 bin liralık yardımın 6 bin lirasını Yörük Ali Efe milislerine

dır. Ya da tamamı müderrisin sınıfından yardımcılara dayanır. Gezi sonuçlarını değerlendirirken de Cemal Bey aynı yalnızlığın içindedir. Ragıp ve Sabri Beylerin Livadaki büyük güçlerini ya ihmal eder ya da tamamen kişisel nedenlere uyarak unutur görünür. Fakat, Ragıp Beyleri unutur göründüğü günlerde İtalyan siyasal temsilcisi Dr. Nakarato'ya en ağır hakareti yapmaktan çekinmez (8).

Hukuk normlarına tam anlamıyla sahibolana Cemal Bey cesaretin yöntemlerine de yabancı değildir. Fethiye İtalyan Konsolosluğunun 9 çuval tutan evraklarını Karargâh Binalarından çaldırtan ve Liva Merkezine, Mutasarrıflığa getirten odur (9).

Cemal Bey yaptığı işin doğruluğuna ve aldığı kararların adaletine yalnız Liva içindeki tutum ve eylemleriyle değil, örneğin Güneybatı Kuvayı Millîyesinin yetkili komutanı Refet Bele'ye **kadar uzanan** cümlelerle savunur.

«Cepheden 30 Menteşeli erin firar ettiğini söylüyorsunuz. Bu, Menteşe ahalisinin cenabetini, değil, cephenin intizamsızlığını gösterir. Filhakika, firarilerin künyelerini bildirmekten acizsiniz (10)».

Söz konusu bildiride Refet Bele'nin sert tonlu bir

---

ayırdık. Kalan 6 bin lira 5. Kuvayı Millîye Komitesine aktarıldı. Fethiye'de Döğerli Ali Beyin konuğu olduk. Onlara Liva Merkezinin sağlam olduğunu, mücadeleye devamda azimli bulunduğumuzu belirttik.» 1972-73 konuşmalarından, Muğla.

(8) Nedim Müren (Avukat): «Dr. Nakarato Kocahanı babamdan istemiş. Usulca Kuvayı Millîyecileri Handan çıkaracak sözde. Babam cevap vermiş: Gücü varsa gelsin, zor kullansın, alsın» Aydın. 1973.

(9) Avukat Nedim Müren, Cemal Beyden kalan sözlü anılar, notlar, Aydın, Haziran 1973.

(10) Avukat Nedim Müren, Cemal Bey'den kalan sözlü anılar, notlar Aydın, Haziran 1973.

iki yargı kelimesi vardır. Bu kelimelerin, Muğla halkının psikolojisini yaralıyabilecek tonu, Cemal Beye hiç çekinmeden bu cevabı yazdırır.

Görülüyor ki 4. Kuvayı Millîye Komitesi Cemal Beyin ödünsüz, ve rakipsiz politikası, izindedir. Bir yandan İtalya'ya çıkış yaparken diğer yandan Refet Bele'ye söz yetiştirmekte, bu arada 4. komiteyi yıkabilecek Kuvayı Millîyecilere de hiç söz verilmemektedir. Meşrutiyetin seçkin aydınları arasında olmasına karşın sonraları Muğla'da Ragıp Beylere karşı sürdürdüğü tutumuyla eleştirilen Cemal Bey, eleştiren kesimin gerçekten bilinçli sorularını sert kişiliğini ve disiplinseverliğini esas alarak cevaplarken, bu esasları tam gerekçe saymayan bir tarih yargısıyla karşılaşır.

Mart 1920'ye kadar süren tek sesli dönemin en göze batan ilişkileri Menteşe ve Rodos arasında görülür.

Mutasarrıf oğlu Fevzi (Müren) ile Defterdar oğlu Sabri (Sarıgöllü) Beylerin düzenledikleri bu ilişkilerde Rodos'a kaçırılan büyük ve küçük baş canlı hayvan, ile, bunların karşılığında alınan silâh ve cephanenin Menteşe Kuvayı Millîyesine teslim edildiği, bu takasın bölge zeybeklerine hissedilir bir silâh üstünlüğü sağladığı izlenir (11).

Menteşe'de bunlar olurken, Güneybatıyı elinde tutan Demirci Mehmet Efede de yeni kararlar oluşmakta, İstanbul'a gösterilen tepki, düpedüz ihtilâlci söz ve edimlerle yurt düzeyine yayılmaktadır.

Geçtiğimiz sayfalarda Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Beyin 17 Eylül'de İstanbul'la ilişkiyi kesip Nazilliye gitttiğini, oradan da, 27 Ekim 1919'da Sivas'a doğru yola çıktığını görmüştük. İşte bu ilişki kesme ve İstanbul'u terk, Hilmi Bey'in Dersaadetçe azlini gerektirir. İs-

(11) Sabri Sarıgöllü, Aydın Senatörü Saim Sarıgöllü'nün kardeşidir.

tanbul'a göre o da «bagilerle» eşit çizgidedir. Böylece ulusal mücadeleci kimliklerden biri daha söndürülmek istenir. Üstelik yargılanmak üzere İstanbul'a çağrılır. İtilâfçılar için pek yerinde bir sömürü kaynağı olan olaya Demirci Mehmet Efe derhal el koyar.

Damat Ferit'in yargılamak üzere İstanbul'a çağırdığı Menteşe Mutasarrıfının Demirci önündeki değeri çok büyüktür. Bu değerin derecesini Ragıp Beyden Hafız Sabri Beye ulaşan telgraf cümlelerinden anlamak mümkündür. 16 Ağustos 1919'da Nazilli'de, İmparatorluğun Jandarma Genel Komutanını tutuklayan ve ona hakettiği sözleri söyleyen Demirci Efe, şimdi, Menteşe Kuvayı Millîyesinin yerinden oynatılmak istenen bir önemli önderi için celallenmiş, Menteşe'ye atanacak Mutasarrıf kim olursa olsun, onu Aydın bölgesi sınırlarından içeriye sokmamak kararı almıştır (12).

Nazilli Heyeti Merkeziyesinin çelişkiler dizisini oluşturan olaylar, Efenin bu tür çıkışlarına yapılmak istenen engellerle yer yer tarihe yansımağa başlar.

Kuruluşunu ve hedefini Güneybatı Kuvayı Millîyesini yönetmek, dolayısıyla mücadelenin başarılmasına katkıda bulunmak şeklinde belirleyen Nazilli Heyeti Merkeziyesi, Celâl Bayar ve Şükrü Saraçoğlu'nun ayrılmaları sonunda genel direnişe, Sivas'a, Mustafa Kemal'e karşı «ketumi» bir tutum takınmağa başlar.

Hatta, Demirci de bu «ketumiyetin» etkisiyle Şefik Bey'e sık sık aşağıdakine benzer sorular sormağa başlar (13):

«Mustafa Kemal Paşayı tanır mısın?..»

Gene, Heyeti Merkeziye üyelerinden bir bölümünün

(12) Sabahattin Selek, A.g.e., s: 282.
(13) Şefik Aker, A.g.e., C: 2. s: 220.

57. Tümen Komutanı Şefik Bey'e sordukları anlamlı sorulardan biri şudur:

«— Mustafa Kemal Paşa İttihatçı imiş. İstanbul Hükümetini devirmek, İttihatçıları geçirmek için isyan etmiş. Mütalâanız?..»

Çanakkale Savaşlarında Mustafa Kemal'in Karargâhında ona yardımcı olarak çalışan Miralay Şefik Beyin bu sorular karşısında neler düşündüğü, Nazilli'deki durumu nasıl değerlendirdiği tahminden uzak değildir. Onun Mustafa Kemal Paşayı Fırkalar üstü, kutuplar ötesi, ulusal bağımsızlığın savaşçısı olarak ele alıp tanıtmasına karşın sorular gene birbirini izler:

—« Düşman burada karşımızdadır, Paşa buraya gelse, bizimle çalışsa ya?...»

Miralay Şefik Bey'in düşmanın yalnız Yunan olmadığını, yurdun heryanının düşmanla sarılı olduğunu, yerel direnme yerine yurt direnmesinin aslolduğunu, Sivas'ın bunu yapmak istediğini belirten konuşmaları gerçi Merkez üyelerinden tepki görmez. Hele İtilâfçılıktan, İttihatçılıktan hiç anlamıyan Demirci Efeye hiç ters gelmez. Üstelik Efe Damat Ferit'in bir numaralı düşmanıdır. Fakat bütün bu sorular, Heyeti Merkeziyenin çelişki içinde olduğunu tanıtlar. Efeyi olumsuz yönde şartlandırmak, onun saflığına çengel atmaya kalkmak, hepsinden önemlisi Ulusal Mücadelecilerin zıddında bir tutum takınmasını sağlamak, Merkezin doğrultusunu gölgeliyen olaylar dizisini oluşturur.

İşte bu günlerdedir ki İstanbul işgal edilir (16 Mart 1920) ve Meclisi Mebusan dağıtılır. Kasım 1919'dan buyana tek sesli daha doğrusu genellikle sessiz bir dönem geçiren Menteşe'de, işgal olayıyla beraber çalkantılar başlar. Yeni çalkantıları Muğla Askerlik Şubesi Başkanlığı

57. Tümen Komutanlığına yolladığı 30 Mart 1920 tarihli bir şifreyle bildirir (14):

«Kabinenin teşkiline Ferit Paşa memur olması üzerine Muğla'daki vaziyet nazikleşmiştir. Esbabı da Kuvayı Milliye Heyeti Paşanın taraftarıdır. Hatta bugün, 29 Mart 1920'de, bunlara mensup tüccardan birisi, İstanbul'a gitmek üzere Marmaris'e gitti. Üzerinin aranması için Marmaris Askerlik Şubesi Reisine yazdım.»

Görülmektedir ki Damat Ferit'in tekrar işbaşına gelmesi, soruna tam yorum getirememiş bazı kesimleri yarı ürkek, yarı ümitli durumlara sokar. Aslında bu zigzagları ülkenin bütün kesimlerinde izlemek mümkündür. Her çağda, her savaşta yorum gücü eksik, uzak görüşü kısıtlı, yiğit yanı kadük kişiler mutlaka bulunacaktır.

Hatta bu kişiler en doğruyu kendilerinin savunduğu teziyle ortaya çıkacaklar, sorumluluk bile istiyeceklerdir. Fakat gelişen olayların, süzülen düşüncelerin bir potada erimeye başladığı ve doğruların elle tutulur duruma geldiği noktada yalnız kaldıklarını ve mağlûp olduklarını mutlaka göreceklerdir. Tarihin doğru, olumlu, pozitif akışına düşülen yabancılığı tek kişi için çok görmemek gerekir. Şayet bütün toplum, yönü ve hedefiyle beraber pozitif gelişimin başarısında, onun koruyuculuğunda, sonsuza taşıyıcılığını yapmaktaysa ve zafere bu yolda ermişse, başka tezleri savunan tek tek kişiler zaten çaresizlikleriyle ve yalnızlıklarıyla başbaşa kalmışlar, toplumun önüne değil arkasına düşmüşlerdir.

Nitekim, 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Beyin telgrafı, «itidal politikası» güdülmesi merkezindedir. Şefik Bey, 3 Nisan'ı izleyen günlerde Muğla'ya çekilmiş olan Yörük Ali Efeye de 10 Nisan 1920 tarihli telgrafını çekerek Efeye iltifatlar eder ve **«ahvali alemden malûmat ala-**

(14) Şefik Aker, A.g.e., C: 3, s: 116

madığını, Muğla Zabitanına istihbarat raporlarının bir suretini kendisine vermelerini emrettiğini» bildirerek onu İtilâfçılar yörüngesinden uzak tutmağa çalışır (15).

Muğla Tabur Komutanlığının 11 Nisan 1920'de Şefik Beye verdiği cevap şudur (16):

«Burada her iki tarafa ait muhalefet Fırka Kumandanlığından yüz bulamadıkça filizlenemiyecektir. Bu iki makamın vahdeti millîyeyi muhafazadaki sebatlarıdır ki, harekete imkân bırakmıyor. Fakat gizli tertibat ve muharebelere de vukuf hasıl etmek için hiçbir vasıtamız yoktur.

Bundan maada Yörük Ali Efe muhalefette bulunacak kimseleri kendi huzurunda Kur'an-ı Kerim'e el bastırarak yemin ettirmek suretiyle bu cereyanın önüne geçmek istediğini bendenize söylemiştir.»

15 Nisan 1920'de ise Yörük Ali Efe'den Muğla Tabur Komutanlığı aracılığıyla 57. Tümene şöyle bir tel gelir (17):

«Vahdeti Millîyeyi temin edecek tedabir ittihaz edilmekte olduğunun Şefik Beyamcamın ellerinden öperek bildirmekliğimi Yörük Ali Efe söyledi.»

Şefik Bey, aynı gün Muğla'da bulunan Yörük Ali Efeye şu cevabî telgrafı çeker (18):

«Fethiye'den 12 maddelik acı bir şikâyet geldi. Kuvayı Millîye namına yapılan bu yolsuz hareketler ve zulümler düşmanlar için bir nimet, zavallı vatanımız için bir felâket olur. Bu meseleyi sureti ciddiyede nazarı dikkate almanızı ve Fethiye ahalisinin kırılmış olan kalplerinin yerine getirilmesini ve her kimin malı alınmış ise parala-

(15) Şefik Aker, A.g.e, C: 3, s: 119.
(16) Şefik Aker, A.g.e., C: 3, s: 120
(17) Şefik Aker, A.ge., C: 3, s: 120
(18) Şefik Aker, A.g.e., C: 3, s: 120-121

rının tesviye ettirilmesini ve Fethiye Heyeti Millîyesinin usulü dairesinde umum ahali tarafından intihap edilmesi hususunun temini ve neticenin imbasını müesselem olan hamiyyet ve vatanperverliğinizden rica ve intizar ederim oğlum?»

Telin ifadesi ilginçtir. Menteşe Livası dirlik düzenliğini Yörük Ali Efe'den isteyen 57. Tümen Komutanlığı, Livadaki otorite yoksunluğunu böylece belgelendirmiş olur.

Bu tellerin ardısıra Yörük Ali Efenin Menteşe içinde terör havası yaratacağını bekleyenler tamamen aksi davranışla karşılaşırlar. Yörük, ümmi bilgelere özgü cevherini bu zor durumda gene işletmiş, mantık süzgecini olaylara çevirmiş ve «itidal politikası»nın şimdilik geçerli olan üstünlüğünü sezivermiştir. Şefik Bey bu yazışma ve haberleşmeden sonra alınan tedbirleri yerinde izlemek üzere 22 Nisan 1920 Perşembe günü Muğla'ya gelir (19).

Ertesi günü Ankara'da B.M.M. açılacaktır. O gece Park karşısındaki Bekir Ağa Köşkü, Şefik Beye, Yörük Ali Efeye, ve tüm Muğla'lıya açıktır (20). Halk ve resmî daire kişileri o gece «vahdeti millîye»nin sanki simgesi olurlar. Sazlar ve sözler, zeybek destanlarının coşkulu havalarını dile getirir. Heyecanlar Ankara içindir. Dualar Kuvayı Millîyeyedir. Bu arada Muğla Hürriyet ve İtilâf Fırkasının ve Kulübünün kapatıldığı haberi gelir. Mühürler, bizzat yöneticiler tarafından Miralay Şefik Beye teslim edilir Bu arada Damat Ferit'e yapılan yergilerin sınırı ve sayısı unutulur. Şefik Bey bu gezisinde Muğla'da herkesi olgun ve aklıbaşında bulur. Hatta İtilâfçılar hakkındaki yargısı şudur (21):

(19) Şefik Aker, A.g.e. C: 3, s: 124
(20) O geceye katılan Tahsin Alabay, Kâmil Türer anıları.
(21) Şefik Aker, A.g.e., C: 3, s: 124

«Her İtilâf ve Hürriyet mensubu adama hıyanet isnat edemem. Muğladaki mensuplarını tamamen tanıyamadım ise de görüşebildiğim bir ikisini hain diyecek bir ruhda görmedim...»

«Fakat bu yerlerde bazı bilgisiz zavallıları sevk ve idare eden herhalde şeytanî bir ruhun bulunduğuna da şüphe yoktu?»

3 — 23 NİSAN KUTLANIYOR

23 Nisan 1920, Cuma'ya rastlar. 22 Nisan gecesinin seçkin konukları o gün Muğla'da yapılacak törende hazır bulunacaklar, günün önemine değgin konuşmalar yapacaklardır. Bin yıllık devletin geçirmekte olduğu bu yeni aşamayı, bir kez daha ulusun iradesine ve isteğine sunacaklar, bağımsız yaşamanın mührünü hiç silinmemek üzere halka bir kez daha kazdıracaklardır.

Şehrin en eski camilerinden Şeyh Camide kılınan toplu Cuma Namazından sonra, Ankara'dan, Mustafa Kemal imzalı ve B.M.M.'nin o gün açılacağını bildiren telgraf alınır. Muğla'nın yiğit, vatanperver halkının bu tele gösterdiği tezahürat, Kızıldağından Asarına, ovasından dağına, gelecek nice bin yılların, bağımsızlık, özgürlük ve yükseliş aşkını «nakşedir». Hükümet Meydanını dolduran (bugünkü Park) binlerce Muğlalı, yakın köy ve bucaklardan da gelen milis ruhlu zeybekleri, çiftçileri, esnafları, zaanatkârları, memurları, amirleri, kadınları, ve kızlarıyla yeni meclisinin, yeni devletinin bayramını yapar. İçlerinde en koyu İtilâfçının da bulunduğu sözcüler Damat Feriti tarihin karanlık koylarına atarlar. B.M.M.'nin, onun ulu önderinin, ona gönülden katılan Menteşe halkının ve yiğit Kuvayı Millîyecilerinin lirikleşen destanı olurlar. Muğla halkının 23 Nisan 1920'yi karşılayan soy-

lu heyecanı karşısında Miralay Şefik Beyin kalemi Türk Tarihine geçen şu altın cümleleri sıralar (22):

«SIRASI GELMİŞKEN ŞU NOKTAYI KAYIT EDERİM Kİ MUĞLA İSMİNİ BU FESAT BAHSİNDE AĞZA ALMAKLA HAŞA MUĞLA AHALİSİNİ HERHÂNGİBİR ŞÜPHEYLE İLGİLİ GÖSTERMEK MANASINDA ANLAŞILMAMALIDIR. BUNU ŞİDDETLE REDDEDERİM. MUĞLA AHALİSİ ÇOK TEMİZ, ÇOK VATANPERVER BİR HALKTIR.

AYNI SAVAŞLARIN BAŞLARINDA, ERBEYLİ BASKININDA VE AYDIN MUHAREBESİNDE MUĞLA HALKININ EVLÂTLARI DA ATEŞALTINDA HİZMETLER GÖRMÜŞTÜR.

YİNE O MUĞLA HALKI, AYDIN MUHAREBESİNE, ORALARDAKİ DEPOLARIMIZDAN SİLÂH CEPHANE NAKLİYATINI SÜRATLE TEMİN ETMİŞLERDİ, CEPHEDE BAŞLANGIÇTANBERİ EVLÂTLARI BULUNMUŞTUR.»

Gerçekten Muğla **«yen içinde bıraktığı»** bu küçük kırığı gene kendi yiğit elleriyle tedavi ederken, ülkeyi tehdit eden Aznavur ve hempalarına atlı süvarileriyle baskıncı yollar (23). Ta Batı Karadeniz kıyılarına kadar uzayan üstün Kuvayı Millîyeci ruhuyla genel direnişin Mustafa Kemalci yörüngesinde bir adım daha yol alır.

4 — MUĞLA'DA EFELER SALTANATI

Yörük Ali Efenin 3 Nisan 1920'yi izleyen günlerde Muğla'ya gelişi şehir merkezinin tarihi günlerinden birini oluşturur. Efe o günlerde Köşk Cephesinin hazırlığı içindedir ve Menteşe Liva Merkezi Muğla'ya, Hamza Bey eliyle egemendir.

(22) Şefik Aker, A.g.e., C: III. s: 124
(23) Kâmil Türer, Hilmi Döğerli anıları.

Nisan 1920'lerde Kuvayı Millîyenin Muğla Karargâh Komutanı Türidizade Kâmil Bey'dir. Kâmil Bey, İhtiyat Teğmeni olarak Kafkas Cephesinde çarpışmış, becerisi ve yeteneğiyle sivrilmiş soylu bir Muğla çocuğudur. Emrindeki 50 Muğla Zeybeğinin giyim, kuşam ve gıdasıyla zor uğraşırken, Yörük Ali Efenin 100 kazanıyla daha uğraşmanın ve onları ağırlamanın külfeti, Muğla Kuvayı Millîyecilerini gerçekten düşündürür.

Efeler herşeyin ötesinde bilisiz kişilerdir. Herbiri Çine, Bozdoğan, Dalama ve Koçarlı Dağlarında sıradan birer eşkiya iken, Kuvayı Millîye Örgütlerince birer ikişer ele alınmış, kahraman yapılmış, böylelikle, yokluk ve yoksulluk içinde de olsa bu unsurlardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

Yörük Ali Efe Bekir Ağa Köşküne, Kıllıoğlu Hüseyin Efe de Şerif Efendi evine buyur edilirler. Her iki efenin kızanları, ağa bahçelerinde, bu bahçelerin mutfak odalarında, pencere kenarlarında akşama kadar kuş avlarlar. Nisan 1920'nin Muğla sokakları efe kurşunlarının rastgele öldürdüğü kumru ölüleriyle doludur.

Hiçbir askeri ve zeybek hareketinin görülmediği o günlerde Çineli Zeybeklerin, işi, namaz saatlerinde sokaklara dalmak ve **«haydin yamaza»** ünleriyle camilere adam toplamaktır. Şayet bu çağrılar sırasında yolu camiye düşmeyen kişiler olursa, ya da Karabağlara işinin başına gidenler varsa, o kişi ve kişilerin efe kırbaçlarından kurtulmaları mümkün değildir.

Bu arada Yörük Ali Efe de boş durmamaktadır. Onun gözü Muğla eşrafındadır. Ah ne yapabilse de bu zenginlere damat düşebilsedir. Ne var ki Yörük Ali Efe'nin o günlerdeki «emmisi» Hamza Bey kurnaz kafasında bütün bu ihtimalleri düşünmüş ve ele gelmiş eşraf kızla-

rını gene kafadan ya nişanlamış ya da nikâhlamıştır (24). Kılıoğlu Hüseyin Efe de aynı düşünceler içindedir. Nitekim o daha atak çıkmış Şerif Efendi torunlarından birini istemiştir (25). Şerif Efendi de Hamza Bey plânını kullandığından Liva Merkezinde efelere layık kız bulunamamıştır.

Efelerin bu önemli (!) sorunları çözümlenedursun, Muğla Çarşısını günlerdir harmanlıyan kızanlar, esnafın ve zanaatkârın iflâs borularını neredeyse öttürmek üzeredirler. Kendilerine gösterilen Aşçı Abdurrahman, Halil İbrahim Çavuş ve Muhacir Kocabıyık Halil İbrahim Lokantalarına günde sayısız ziyaretlerde (!) bulunurlar. 70-80-120 lira arasında değişen ve o günlerin değerine göre hayli yüksek toplama ulaşan günlük yemek harcamaları, Muğla Kuvayı Millîyesinin belini büker. Efeler Lokantalarla da yetinmezler. Aşçıda bulunmıyan yemeklerden örneğin taze bakla isterler. Mevsim, taze bakla için henüz erkendir. Üstelik bakla ancak Datça sahillerinden getirtilebilir. Efelerin darılmaması için bu zahmete de katlanılır. Datça'dan okkası 30 krş.'a gelen baklalar Şerif Efendi Bahçesindeki kazanlarda öğüne hazırlnaır. Gün gelir, biz seferberlikte karavanadan bıktık derler ve kazanları içindekilerle birlik tersyüz ederler. Yörüğün bu işlere dur demesi istenir. Kızanlar Yörük'ten gerçi «evinizde yediğiniz pırasayla darı ekmeği, tek durun» öğüdünü alırlar. Fakat hemen yeni bir yöntem bulurlar. Bu kez yemeklere çatal ve bıçak isterler. Yemeklerde de gün-

(24) Melek Menteşeoğlu «Babam hepimizi yalandan nişanladı ki Yörüğe karşı daha bir güçlü olsun» 1972 konuşmaları, Ula.

(25) Güzide Alper, «rahmetli dedem hepimizi kafasından nişanladı, efelerden bir zarar gelmesin diye» 1972 konuşmaları, Muğla.

görmemişin taklidini yapmağa başlarlar. Önce çorbayı değil baklavayı haklarlar. Baklavanın yanında soğan getirmeyen aşçının günü yanıktır. Sonra çorbalar içilir. Ve tekrar çarşıdaki aşevlerine koşulur. Böylesine delizoruna ve disiplinden uzak yaşıyan efelerin günlük yaşantıları atların kuskunudur. Hele o çuhalar, sakolar?.. Heybetiktir bu kez. Çarşaflar bellerde dolaktır. Perde kozalakları atların kuskunudur. Hele o çuhalar, sakola?... Heybelerin tıkılmayan yerlerinden diplere doğru itilir. Güğüm, ibrik, şamdan n evarsa, **«hesabı Millîye versin»** kaydıyla efenin zati eşyası arasına giriverir...

Efelerin Muğla'da tutundukları yük, 22 Nisan 1920' de Muğla'yı ziyaret eden 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Beyin de dikkatini çeker. Kızanlardan bazılarının gümüşlü vesaireli takımlar edindiklerini hayretle gören Miralay, az çok işlerin ne merkezde olduğunu sezinler. Ve şöyle bir yargıyla onların Muğla'dan ayrılmalarını sağlar (26):

«Hem Muğla'nın sevgili ve saygılı halkını, hem Heyeti Milliyeyi bu korkunç misafirlerden ayırmak için, Aydın'ın Yunanlılardan tahliye edileceği yolundaki şayiayı vesile ittihaz ederek Yörük ve maiyeti (100 kişi) bütün atlıları ile beraber 24 Nisan 1920 Cumartesi günü Muğladan ayrılırlar.»

Efeler Saltanatının başı Yörük Ali Efedir. O, **«Çınaraltı Mahkemesi»** diye şöhret bulan köşeden (bugünkü Park ve Güvercin evlerinin bulunduğu köşe) hiç ayrılmaz. Muğla'da kaldığı sürece şehrin bütün davaları ona gelir. Bu davaların temyizsiz çözümünü o yapar. Ağır Ceza mührü elindedir. Mutasarrıflık ta Yörüğe «muin» ve

(26) Şefik Aker, A.g.e., C: III, s: 126

«zahir» dir. Çınaraltı Mahkemesinde gerçi pekçok kişinin yıllık pürüzü çözüme bağlanmıştır. Muğla'da alacaklı ve verecekli kalmamıştır. Fakat bu yöntem adalet kavramını belirlemekten çok, yakın tarih Muğlasının disiplinsiz ve bunalımlı yıllarını çerçeveliyebilmiştir, o kadar...

II — 23 Nisan Sonrası ve Kurtuluş

1 — 5. KUVAYI MİLLİYE KOMİTESİ

Cemal Bey Komitesinin birinci talihsiziği hizip görüntüsünden kurtulamamış olmasıdır. Ragıp ve Sabri Beylersiz girişilen tüm girişimler, bu görüntü nedeniyle tepkisini de beraberinde büyütür. İktidar çekişmelerinin kişilere ve kadrolara özgü hızı artar. Tek yönlü ve rakip karakterli iktidarların sürtüşmesi ne kadar artarsa, iktidar olmanın gücü o derece yavaşlar. Tarihin bu yargısı Cemal Bey Komitesinde de kendini gösterir. 4. Kuvayı Millîye Komitesinin üç-dört tarafsız adıyla Hamza ve Cemal Bey dışındaki üyeleri Hürriyet ve İtilâf Fırkasının sempatizanıdırlar. Olayların çetrefilleştiği ve Ankara'nın gün günden ileri gittiği bir dönemde kadrosunu bulamamış bir komiteden birleştiricilik ve mücadelecilik iktidarını beklemek artık yersiz ve gereksizdir.

Nitekim daha yakın tarihe kadar Demirci'den çok Yörük Efeye dayanan bu komite, Mayıs 1920'lerden itibaren Yörük Ali Efeye cephe almaya, onu Demirciye şikâyete başlar (27).

Durum 57. Tümen Komutanlığının dikkatindedir.

(27) Şefik Aker, A.g.e., C: 3, s: 132

Gerede ve Bolu'da başlayan iç isyanların Kuvayı Millîyeyi yeterince uğraştırdığı bir dönemde Güneybatıda başlayan zıtlaşma ve kışkırtmanın hem gereği yoktur, hem de böyle bir davranışın tehlikesi pek çoktur.

Millî Aydın Alayında çalışan ve yararlı hizmetleri görülen Yatağanlı Milis Komutanı Şeyh Mehmet Efenin 4 Mayıs 1920'de Yörük Aliye başkaldırması (28) durumun gerginliğini iyice arttırır. Menteşe 4. Kuvayı Millîye Komitesinin duruma egemen olamadığını ve zıtlaşmanın büyüme belirtileri gösterdiğini sezen 57. Tümen, çözümü, komitenin istifasında ve halk oylamasında bulur. Bu niyetle Tümen Komutanı Miralay Şefik Bey yanında Millî Aydın Alayı askeri komutanlarından Zekâi Kaur ile Demirci'nin 16, Yörüğün 18 yaşlarındaki erkek kardeşlerini alarak 11 Mayıs 1920'de Yatağan'a gelir. Demirci'nin Başzeybeği Zurnacı Ali Efe de ufak bir atlının başında Miralay Şefik Beye eşlik etmektedir.

Şefik Bey Yatağanda Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendiyle, Mutasarrıf Ethem Fehmi Bey tarafından karşılanır (29). 12 Mayıs 1920'de Yatağanlı Şeyh Mehmet Efenin tekrar Aydın Cephesine döndüğü ve Yörük Ali Efenin emrine girdiği haberi gelir. Heyet 13 Mayıs 1920'de Muğla Hükümet Konağına iner. Şefik Bey yeniden durum yargılaması yaparak 4. Kuvayı Millîye Komitesinin istifasını ister. 14 Mayıs'ta 4. Kuvayı Millîye istifasını verir. 15 Mayıs günü de bütün Muğla halkının oyuyla Menteşe'nin Ulusal Mücadeledeki son (5.) Kuvayı Millîye Komitesi göreve başlar (30):

---

(28) Şefik Aker, A.g.e., C: 3, s: 129-130

(29) Şefik Aker, A.g.e., C: 3, s: 133

(30) Şefik Aker, A.g.e., C: 3, s: 134 ve Cavit Aker, yayınlanmamış notlar.

Başkan : **Hamza Bey**
2. Başkan: **Ragıp Bey**
Üye : **Sinanzade M. Cemal Efendi**
Üye : **Serezlizade Memiş Efendi**
Üye : Süleymanbeyzade Murat Bey
Üye : **Selimzade Molla İsmail Efendi**
Üye : **Karamollazade Ethem Efendi**
Üye : **Karahafızzade Hakkı Efendi**
Üye : **Müftü Mehmet Zeki Efendi**
Üye : **Dava Vekili Bekir Efendi**
Üye : **Dr. Hüseyin Bey**

1920'nin yaz aylarında Hamza Beyin Milletvekili seçilmesiyle boşalan Başkanlığa Belediye Başkanı Ragıp Bey getirilir. Çeteciliğin tasfiye edilip düzenli orduya geçiş aylarına kadar görev başında kalan Menteşe 5. Kuvayı Millîye Komitesi Muğla Müdafaai Hukuk Cemiyetinin çekirdeğini oluşturur. 9 Eylül 1919'da Sivas Kongresi kararıyla kurulan Cemiyetin Menteşe kurucusu ve ilk başkanı milletvekili seçilene kadar Hamza Bey'dir. Daha sonra Ragıp Beye geçen Cemiyet onun başkanlığı döneminde Halk Fırkasına dönüşür ve Cumhuriyet Muğlasının toplumsal yaşantısı, Ragıp Beyin kişiliği ve başkanlığını yaptığı Fırka ile halk yönetimine, daha doğrusu demokratik yönetime ilk adımını atmış olur.

2. MÜŞTAK BEY OTORİTESİ

I. B.M.M. ne Milletvekili seçilen Mutasarrıf Giritli Ethem Fehmi Beyin yerine, Livada daha önce de Mutasarrıflık yapmış bulunan Selanikli Müştak Beyin atanması Menteşe Kuvayı Millîyesinin en mutlu dönemlerinden biridir.

1914 yılında, Liva Merkezini imar hareketleriyle be-

zeyen Müştak Lüfi Bey, aynı zamanda dünya olaylarından haberdar bir yöneticidir. Selanik'te uzun yıllar bulunması, özgürlükçü hareketleri yakından ve isteyerek izlemesi, onun 1919'lardaki tutumuna da bilinç ve başkalık sağlar. O bilmektedir ki Anadolu'da başlayan Mustafa Kemal hareketi, uzun sürecek pekçok devrimin de habercisidir. Yeni bir yönetimin ilk işaretidir. O halde Anadolu, en küçük cephesine kadar bu genel harekete uymalı, düzenli ve bilinçli olmaya özen göstermelidir. Bu ise ancak, hükümet edenlerin, yerel ulusalcılara yardımı, hatta üstün teşvikiyle olabilir. Öyleyse, Liva Merkezi Muğla, tamamen Kuvayı Millîyeci ruhla şartlandırılırken, genel cephede oluşmaya başlayan düzenli ordu hareketiyle de bütünleşmelidir. Bunun için elde ne varsa ve nasıl yapılmak gerekiyorsa geri bırakılmamalıdır.

Müştak Bey işe Muğla Zeybeklerinden girişir. Önce bu kesimdeki dağınıklığı, giderir. Sonra maddî ve manevî cihazlanmayı gerçekleştirir. Zeybekler artık üstüste yama vurulmuş, renk renk kırıklar içinde değildir. Kaput bezinden yapılan ve hepsi haki renge boyanan elbiseleriyle zeybekler, yeni düzenin asıl unsurları durumuna gelirler. Müştak Bey bununla yetinmez. Livaya bağlı ilçelere ve merkeze bildiriler ve emirler yollıyarak **«Müzaheret Taburlar»** kurulmasını ister. Bu emre göre isteyen atını, silâhını, parasını alarak Müzaheret Taburu emrine girecek, bölgenin askerî gücüne katkıda bulunacaktır. Böylece yaklaşan Batı Cephesi Savaşlarına Güneybatı'nın ilk düzenli birlikleri hazırlanmış olacaktır.

Müştak Beyin önerdiği taslak kısa zamanda uygulamaya konur. Emirler isteneni vermiş, Liva Merkezinden İlçe Merkezlerine, herbiri Mutasarrıflık emrinde olan ve yalnız Mustafa Kemalci doğrultuda hazırlanan Menteşe Müzaheret Taburları kurulmuştur. Bu kuvvetin

başına Mustafa Kemalci hareketin en ateşli ve bilinçli öncülerinden Ulalı Jandarma Yüzbaşısı Cavit Aker getirilir.

Müştak Beyin bir başka ve önemli uygulaması Menteşe Polis Örgütüne yönelik «reform» çabalarıdır. Demirci Mehmet Efenin 1920 Temmuzunda yaptığı ünlü **«Denizli Kıyamı»**nın bir-iki gün öncesine kadar Denizli'de Mutasarrıfı Vekilliği yapan Müştak Bey, Denzli'de geçirdiği kısa süre içinde Denizli Kuvayı Millîyesinin kurucularından ve ateşli Mustafa Kemalcilerinden Ödemişli Komiser Hamdi Beyi (31) tanır. Müştak Bey Denizli'den ayrılırken kendisinden büyük yardımlar gördüğü ve göreceğine inandığı Ödemişli Komiser Hamdi Beyi de beraberinde Muğla'ya götürür (32). Muğla'da bir yandan Müzaheret Taburlarıyla uğraşırken, diğer yandan Hamdi Bey'i de Menteşe Polisinin güçlendirilmesine memur kılar. Denizli'de ulusal direnmenin ilk aylarını yaşamış ve örgütler kurmuş olan Hamdi Bey, Menteşe Polisini, kısa sürede Müzaheret Taburlarının bilinçli ve uyanık çizgisine getirir. Müştak Beyin yiğit ve Mustafa Kemalci kişiliğinde kendine en büyük cesaret kaynağını bulan Menteşe Polisi, artık Kuvayı Millîyenin geride kalan bir unsuru değildir. Kuvayı İnzibatiye ruhunu kovalayan, Dersaadet ve Damat Ferit Politikasını adım adım izleyen, Kuvayı Millîye ve Mustafa Kemal önündeki engellerin çekinmeden üstüne varan, koğuşturan ve başarıya eren bir örgüttür.

Ne yazık ki Ödemişli Hamdi Bey Cumhuriyeti göre-

---

(31) Hamdi Bey, Padişahın 1919 Nisanında yolladığı Ege Heyeti Nasihasında üye idi. Fakat Heyetin felsefesine inanmadığı için Denizli'de kalmış, Denizli Kuvayı Millîyesinin önde gelen kişisi olarak Aydın Savaşlarına girmiş, örgütler kurmuş, Sivas kararları doğrultusunda yapılması gereken çabaların bütününde Müştak Beyin en büyük yardımcısı olmuştur.. Y.n.

(32) Sındırgılı Süreyya Örgeevren, «Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe», Sel Yayınları, Hisar Matbaası, 1955, s: 27.

mez. Mücadele günlerinde yıpranan bünyesi, zatürreenin ağır yükünu kaldıramaz. Denizli ve Muğla'nın şereflerle dolu koskoca Kuvayı Millîyelerini düze çıkarıp başarıya erdirenlerin büyük yüklerini hiç çekinmeden omuzlayan Hamdi Bey, geride Cumhuriyette de aynı yörüngeyi izleyecek güçlü bir Menteşe Polisi bırakarak Muğla'da ölür (33).

3. MUĞLA TELGRAFHANESİ

Kurtuluş Savaşı Tarihinde «Telgrafçı»ların ayrı ve şerefli bir yeri vardır. Onlar cephe gerilerindeki yorum, olay, haber ve istekleri bölgelerarasına ileten, ulaşıma ve taktik hesaplara sağlamlık kazandıran, cefakâr, soylu Kuvayı Millîyecilerdir.

İstanbul Posta ve Telgraf Nezaretinin Kuvayı Millîyeye katılmamaları emrine karşın (34), İstanbul'la hemen ilişkiyi kesen ve Anadolu'daki Mustafa Kemal Hareketine bağlanan bu telgrafçılar için Atatürk, Manastırlı Hamdi Beyin kişiliğinde şu yargıyı verir (35):

«Bu yurtsever ve yiğit Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul'da geçen bu acı olayları öğrenmek için kimbilir ne zamana dek bekleyip duracaktık? İstanbul'da bulunan nazır, milletvekili, komutan ve örgü-

(33) Hamdi Beyin Menteşe Kuvayı Millîyesindeki etkin işlevini böylece saptadıktan sonra, sıra onun Muğla'daki mezarını arayıp bulmaya ve bu topraklar için anıtlaşmış kişiliğini sembolize etmeye kalıyor. Bu görevi Muğla Polis Örgütünden bekliyoruz. y.n.

(34) Kemal Gazezoğlu «Bizler yeni yetişen Muğla gençliği ve bilhassa Muğla Telgrafçıları olarak Anadolu'daki Kuvayı Millîye hareketine bigâne kalamazdık. İstanbul'un müteaddit emirlerine rağmen, onlarla ilişkiyi kesmek pahasına Mustafa Kemalcileri destekledik» 1972 yılı konuşmaları, Muğla.

(35) Atatürk, «Söylev», T.D.K. yayınları, 1964 C: 1 s: 299

tümüz adamları içinden bir kişi de çıkıp da zamanında bize haber vermeyi düşünmemiş olduğu anlaşılıyor. Demek hepsini şaşkınlık ve korku kaplamıştı. Bir ucu Ankara'da bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yanaşamıyacak kadar şaşkın bir duruma gelmiş oldukları yargısına varmak, bilmem ki doğru olur mu?

Telgraf Memuru Hamdi Efendi sonradan Ankara'ya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. KENDİSİNE BORÇLU OLDUĞUM TEŞEKKÜRÜ BURADA AÇIKÇA SÖYLEMEYİ ULUS ve YURT GÖREVLERİNDEN SAYARIM.»

Muğla Telgrafhanesi Mutasarrıf Serfiçeli Hilmi Beyin emrini dinleyerek Posta Nazırı Refik Halit Karay'a ilk karşı gelen merkezler arasındadır.

Kurtuluş Savaşındaki Muğla Telgrafhanesi eski Hapishanenin bitişiğindeki binada çalışır ve çevrimi aşağıdaki kadro tarafından yürütülür:

Müdür: **Vehbi Ertuğ** (Muğlalı Şeyh Ali oğullarından)
Telgraf Memuru: **Kemal Gazezoğlu** (Muğlalı Hacıgazezoğullarından)
Telgraf Memuru: **Fuat Akman** (Rumelili Yüzbaşı oğ.)
Telgraf Memuru: **Sarı Mehmet** (Altın)
Telgraf Memuru: **Mazlum Efendi**
Telgrafhane Başçavuşu: **Haydar San**

1919 Güzünde İstanbulla ilişkiyi tamamen kesen Menteşe Telgrafhanesi Çine - Bağarası - Koçarlı - Atça kanalıyla Nazilli'ye bağlanır (36). Buna paralel olarak Güneybatı Kuvayı Millîyesinin ve 57. Tümenin Konya'daki 12. Kolorduya bağlandığı günlerde de Konya bağlantı-

(36) Kemal Gazezoğlu, 1972-1973 yılı konuşmalarından, Muğla.

sının kurulmasına başlanır. Fakat bu bağlantıyı kurmak çok zahmetlidir ve paraca büyük külfetleri gerektirir. Telgrafhanenin bu müşkülünde de Müştak Bey çözümcüdür. Yeni Mutasarrıf, Çine - Koçarlı - Nazilli bağlantısının Menderes Ovasındaki Yunan tehlikesi tarafından her an baltalanabileceği düşüncesiyle Denizliyle doğrudan ilişkiyi, dolayısıyla Konya'ya daha rahat bağlanmanın yollarını araştırır. Düşünce güzeldir. Fakat eldeki olanaklar dardır. Uzman, araç-gereç ve para varlığı hiç derecesindedir. Akla Köyceğiz-Fethiye arasındaki çift sıralı tel hattı gelir. Bu hattan bir sıra tel alınarak Tavas yolu döşenebilir ve böylece büyük bir engel aşılmış olurdu.

Menteşe Kuvayı Millîyesi Müştak Bey'in bu önerisini de yerinde bularak işin malî tutarını karşılamayı kararlaştırır. Telgrafhane Başçavuşu Haydar San sözü edilen hattın bir telini alarak Tavas yönüne gider. Kuvayı Millîyenin karınca gibi çalışan kızanları ve köylülerin yardımlarıyla bu büyük sorun tam 15 günde çözümlenir. Muğla - Tavas - Denizli Telgraf hattı işlemeye başlar (37). Aşılan Göktepe Dağları kadar büyük bir engel, ulaşılan Konya yoluyla Ankara'dır artık. Telgrafhanenin Kuvayı Millîyeci memurları, bundan böyle haberlerin aktarılmasında daha soluklu ve sorumlu şekilde uzak merkezlere kadar ulaşabilirler.

Hemen o arada bir adet «Dublex» alınır. Söke ve Kuşadası Telgrafhanelerinde Menteşe Kuvayı Millîyesine çalışacak casus memurlar elde edilir. Ve görülür ki özellikle Denizli yoluyla gönderilen telgrafların sayısı günde 1000-1500 sayılarına varacak şekilde yoğunlaşır. Bu yoğunluk haberleşmede sağlanan sıhhatin bir işareti-

(37) Kemal Gazezoğlu, 1972-73 yılında yapılan konuşmalardan, Muğla.

dir. Aynı zamanda Menteşe Kuvayı Millîyesinin de önemli başarısıdır. Bu durum şüphe yoktur ki Kuvayı Millîyenin hareket yeteneğini genişletmiş ve Livalar arası ilişkiyi daha yararlı durumlara getirmiştir.

4. KURTULUŞ

Muğla'nın İtalyan işgalinden kurtulduğu tarih 5 Temmuz 1921'dir. Mayıs 1919'da silik ve Kuvayı Millîyeye destekçi rollerle gelen İtalyanlar, tek kurşun atmadan (38), işgal eylemleri göstermeden, belki de çok uzun devreli hesaplarını uygulayarak ve bu yönleriyle kafalarda dikkate değer tehlike işaretleri bırakarak Menteşe'yi terkederler. Çekiliş de geliş gibi sessiz, zararsız ve gürültüsüzdür. Fakat, İtalya'nın çekilişi, Menteşe'nin kurtuluşunu sağlamaz. Osmanlı yağmasının bir acayip ve garip konuğu olarak Anadolu'ya gelen İtalya, geride duygusal ve sosyal dostluklar bırakarak gider. Oysa kurtuluş odur ki, yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle, insan ve kültür kaynaklarıyla, sanayi ve küçük sanatıyla bir bölge, bir kitle, bir yurt ve bir ulus savaş alanında savunulur ve tümden ayaklanarak zafere gidilir. Bu zaferin destanı silâh ve üstün moral gücüyle yazılır. Ve bu tarih çiğnenen hakların zalim elinde geçen yakışıksız durumun, ulusların bağım-

(38) Ethem Serim: «İtalyan subayları Menteşenin doğal güzelliklerine hayrandılar. Asker olduklarını çoğu kez unuturlar, altlarına geçirdikleri en basit tekerlekli araç ile Liva içinde geziye çıkarlardı. Böyle bir gezi sonunda bisikletiyle Milas'a dönmekte olan İtalyan Subaylarından biri Eskihisar'ın ötesinde, Beypınârı kesiminde kurşunlanarak öldürülür. Eli baştanberi tetiğe düşmeyen İtalyan bu olayda da tetiğe dokunmaz. Olayı Türk Adaletine havale eder. Konuştuğum Napolili hukukçu bana aynen biz Türkiyede işgalci değiliz, onun için işgal mahkemesi kurmadık, davaya siz bakacaksınız, Türk Hukukuna güvenimiz tamdır demişti» 1972 konuşmalarından, Muğla.

sızlığına saygı duymıyanların önlerine bir ibret levhası halinde atar.

Kurtuluş, işte bu ibret levhasının yazıldığı alanda, Dumlupınar'da, İnönü'de, Sakarya'dadır. Yurdun bütün Batı kesimlerine göz koyanla yapılan şerefli mücadelelerdedir. Güneybatı'ya, hele İtalyan çekilişinden sonra büsbütün kabaran iştahayla bakan Yunan İleri Mevzilerindedir. Bu mevzileri diplomasi yollarına iteleyen öncüler arasında Menteşe'nin güçlü milletvekili Dr. Tevfik Rüştü Aras da vardır. Meclisin «Dışişleri üyesi» Aras'ı, Menteşe'nin seçkin çocuğu Yunus Nadi izler. O da Londra Konferanslarında, B.M.M.'ni temsilen yüzyılımızın bu en yakışıksız ve temelsiz mevzilerini yıkma davasındadır.

Kurtuluşun taktik alanı çeteciliğin kaldırılıp düzenli orduya geçişten itibaren (39) Menteşe içlerine kadar yayılır. Bu alan Batı Cephesinin en çok şehit veren alanıdır. Aşağıdaki tablo, dişe diş ve kana kan şeklinde verilen Kurtuluş Savaşının Ege İllerine düşen şehit sayısını gösterir (40):

---

(39) Atatürk, «Nutuk» C: 2, s: 52 «8 Kasım 1920'de Fuat Paşa Anara'ya geldi. İstikbâl için bizzat istasyonda bulundum. Paşayı omuzunda bir filinta olduğu halde Kuvayı Milliye kıyafetinde gördüm. Garp Cephesi Kumandanını bu kıyafete rağbet ettiren fikir ve zihniyet cereyanının bütün Garp Cephesi üzerinde ne derece ileri bir tesir yapmış olduğunu anlamak için tereddüde mahal kalmamıştı. Onun için, Paşaya kısa bir mütalâadan sonra alabileceği (Moskova Büyükelçiliği) vazifeyi söyledim. Memnuniyetle kabul etti. Aynı günün gecesi İsmet ve Refet Paşaları davet ederek yeni vaziyet ve vazifelerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kati direktif **süratle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi meydana getirmekten ibaretti.** Bu suretle 1920 senesi Kasım ayının sekizinci günü **gayrimuntazam teşkilât fikrini ve siyasetini yıkmak kararı** fiil ve tatbik sahasına konulmuş oldu.

(40) Sabahattin Selek, A.g.e., C: 1, s: 98

MUĞLA	
Merkez İlçe	385
Milas	386
Fethiye	242
Köyceğiz	236
Marmaris	110
Bodrum	85
TOPLAM	1.444

DENİZLİ: 1.171, AYDIN: 785, MANİSA: 162, İZMİR: 114.

1444 şehidi ve binlerce «malûl gazisi»yle Ege savaş dökümünün baş sırasında yeralan Muğla (Menteşe) Kurtuluşun çileli yolunu **«Tekalifi Millîye»** Kanunuyla kateder.

1921 yılının Ağustos ayında aldığı (41) ve sonra ödenmesi kaydını taşıyan kararıyla ulusunun mal varlığına % 40 oranında elkoyan B.M.M. umduğu sonucu kısa zamanda alır. Bu kararın çarçabuk benimsenip uygulandığı illerin başına gene Muğla gelir.

Nazilli Heyeti Merkeziyesince Güneybatı Kuvayı Millîyesinin büyük «ikmal deposu» durumuna getirilen Muğla, disiplinli orduları ve tutarlı hükümetiyle Ulusal Mücadelenin sonuna varmak üzere bulunan B.M.M. ne öncesinden daha büyük coşkular ve isteklerle destek elini uzatır. Bütün Liva, ahırındaki hayvanından ambarındaki tahılına, düvenindeki bezinden çuvalındaki kömürüne kadar düzenli ordunun da «büyük ikmal deposu» olur.

Bu desteği nde öncüsü Hafız Sabriler ve Zorbaz Ragıplardır. Her iki öncünün bağlı olduğu Hacıkadılar ve Zorbazlar aileleri, kitabımızın birinci cildinde görüldüğü gibi eskinin «Ayan Ehli»dirler. Kadılık ve Tımarlı Sipahilik devrelerinden kalan büyük toprak parçaları, bu iki

(41) Atatürk, A.g.e., C: 2, s: 425

öncünün bütün edim ve eylemlerini düze çıkarır. Kuvayı Millîye inancını yüreklerinde ölümsüz bir tutku halinde yaşatan, Ulusal Mücadele ve Mustafa Kemal Hareketini en iyi şekilde bilinçlendiren bu Muğla seçkinleri, ellerinde bulunan Yerkesik ve Bozöyük Ovalarını yararsız bir «meta» durumundan çıkarıp Tekalifi Millîyenin anlamca üstün o kutsal amacına koyarlar. Hacıkadızade Hafız Sabri Bey Yerkesik Ovasını, Zorbaz Ragıp Bey de Bozöyük bağlarından ve topraklarından bir kesimini ellerinden çıkarırlar. Böylece başlayan ve öncü adlarla Livanın amacını büyük ölçüde gerçekleştiren Tekalifi Millîye Kampanyası, alt kesimlerle ilçeler ve bucaklara da yayılarak genel tutarlılığın ancak Kuvayı Millîyeyle ölçülüp tartılan ağırlığını oluştururlar.

Kurtuluşun somut ve soyut yönlerinde yalnız Muğla eri ve zeybeği görülmez. Muğla kadını da bu yolun şerefli üyesi olarak bağımsızlık kavgasının içindedir. Kurtuluş Savaşında **Mekkâreciler** denince akla **Muğla Mekkârecileri** gelir. Mekkâreci, deve ya da hayvan katarlarıyla ikmal depolarından düzenli ordu cephelerine, araç, gereç, cephane ve yiyecek taşıyan kişidir. Eri, oğlu, kardeşi, cephede yurdunun kurtuluş savaşında, toprağının bağımsızlık mücadelesinde, namusunun onur davasında olan Muğla Kadını, dağbaşlarında yanan ve ışığı ovalara, vadilere dökülüp dar geçitlerden enginlere süzülen birer çıra alevi gibi, kurtuluşun ateşini ölçerir.

Gökovanın Tekeli Yörüklerinden, Ulanın Çiçekli eteklerinden, Muğlanın Hacı Araplarından, Yerkesiğinden, ve Pisisinden kopup gelen **Mekkâre Katarları** başlarında bu ölümsüz tutkunun kahramanları, Türk Töresinin herzaman ve heryerde erkeğinin yanıbaşında tuttuğu bu benzersiz eşleri, anaları, bacıları, Muğlanın Tekalifi Milliye yardımlarını Çine Ovasına, Milas Ovasına taşırlar. Artlarında yüzlerce deve, at, merkep ve katırla gerektiğinde

Gökbel Dağlarından, gerektiğinde Göktepe Dağlarından Menteşe dışına, bağımsızlık yayından fırlayan birer erdem oku gibi, Egenin ikinci **Amazon Tarihini** yaratırlar. Gerçi göğüsleri, eski ülküdeşleri gibi dağlanmamıştır onların. Gerçi topraklarında uygar sistemlerin izleri yoktur henüz. Fakat onlar öylesine etkin bir ululuk dağlaması geçirmişlerdir ki, bin yıllık bağımsızlık savaşında sütlerinden yalnız helâl zerreler damlamış ve yurtseverliğin benzersiz örneğini veren oğullar, tarihin altın sayfalarına geçen adlarını, emdikleri bu helâl sütün hakkıyla yaratmışlardır.

Kurtuluş bir uzun yoldur Muğla için. Hele Fethiye'den Bodrum'a kadar yayılan bir tarih ve coğrafya hazinesi için...

Fakat kurtuluş odur ki Menteşe halkı için, uzun yolun yorgunluğu nice ağır olursa olsun, Karya'dan buyana üstünde yalnız uygarlık, yalnız sanat ve yalnız felsefe kurulan bu topraklar, Evdoksundan, Talesinden, Heredotundan, Reis Turgutundan, Hızırşahından, Şahidi İbrahim Dedeye kadar miras olarak yalnız tek yol, tek ışık, tek çözüm bırakmışlardır. Bu miras daha ileri, daha yeni daha insancıl ve süregen barışın egemen olduğu bir toplum örgüsüdür. Bu toplumun dünyaya baktığı onur penceresidir. İşte, geçmişten kalan bu soylu değerlerdir ki, uzun ve yorucu yolların her ne pahasına olursa olsun katedilmesini emretmiş ve tarihle, coğrafyanın etkin uygarlıklarla birbirine kavuştuğu Menteşe Yaylasını, üstünde yaşıyan egemen unsurlarına bir bağımsızlık simgesi şeklinde sunmuştur.

Kurtuluş bu felsefeyle başlar Muğla için. Bu felsefeyle Cumhuriyete başlıyarak, onun Atatürk Devrimleri izinde nice ülkücü öğretmen, doktor, profesör, yazar, sanatkâr, teknisyen, politikacı yetiştirir ve durmadan, yıl-

madan, her geçen gün biraz daha artan çağa uygunluğunu sürdürür gider.

Arkada kalan yalnız bağnaz, kapalı, skolastik ve Aristokrat mantıktır.

Önde giden Atatürk Milliyetçiliği, onun devrimlere ruh veren pozitif felsefesi ve durmayan, durmayacak olan çoğalma, aşama ve büyüme gücüdür.

Kurtuluşa başındanberi bu felsefeyle katılan, Cumhuriyete bu felsefeyle giren ve devrimlere bu felsefenin gücüne olan yatkınlığıyla ayak uyduran Muğla, Kurtuluş Savaşının organik yapısında nasıl ileri, açık ve ülkücü Zorbazlarla Hafızların izini kullanmışsa, bugünkü çağdaş Türkiyenin toplum yapısında, kendisini zafere götüren aynı kurtuluş felsefesinin izlerini gene izler ve kurtuluşun epik destanlar hatırlatan havasında, genişleyen dünya görüşüyle beraber, sosyolojik, teknik ve kültürel aşamaların basamaklarını zorlar.

7 — Ulusal Cepheye Yansıyan Muğlalılar

I — Jön Türkler

1. HALİL MENTEŞE:

Meşrutiyetin ilânıyla beraber arkadaşı Nazmi Beyin Ahenk Gazetesine verdiği yazılı demeçle İzmir'den İttihat Terakki adaylığını ilân eden Milaslı Halil Bey, Enver Paşanın direktifiyle adaylığını kendi Livasına kaydırır (1). 1908-1918 yılları arasında Meclisi Mebusanda Menteşeyi temsil eden Halil Bey, Milas 1874 doğumludur. Daha 1894 yıllarında özgürlükçü ve liberal düşüncelerinden ötürü Avrupa'ya kaçar. Paris'te Sorbon Üniversitesinin Hukuk Fakültesini bitirir. Paris, kendisi gibi laik Osmanlı aydınlarının kaçak yaşadıkları uygarlık merkezi olduğundan Halil Bey, kısa zamanda, Paris Türk Topluluğunun beyin takımı arasına girmeyi becerir. 1896'da Bursa eski Millî Eğitim Müdürü Ahmet Rıza Bey'in Pozitivist Meş-

(1) Halil Menteşe, A.g.y., Cumhuriyet, Tefrika No: 6, Sy: 7964

veret Gazetesine verdiği makalelerle dikkati çekmeğe başlar. Bu başlangıç, Halil Beyi, Paris'te Ahmet Rıza Beyin başkanlığında ilk tohumları atılan İttihat ve Terakki Cemiyetinin de kurucuları arasına götürür.

Halil Beyin Paris'te aldığı laik, özgürlükçü ve uygarlıkçı karakteri, bir ölçüde, Ulusal Mücadele ruhuyla benzerlikler gösterir. Çünkü, Ulusal Mücadele ilerde, özgürlüğün ve ulusal iradenin ne demek olduğunu bilinlerce başlatılacaktır.

Sırasıyla Parti Meclis Grup Başkanlığında, Meclisi Mebusan Başkanlığında, Dahiliye ve Hariciye Nazırlıklarında bulunur. Mondros'u izleyen günlerde olsun, Cumhuriyette olsun, lekelenemiyen ender İttihatçılar arasında yer alır. Hatta Mustafa Kemal'in yanında, onun B.M.M.'de, bağımsız İzmir Milletvekili olarak yine eleşirilerini yapmakta, Cumhuriyet için düşündüklerini söylemektedir.

Halil Bey, son Çağ Türk Tarihinin ve Türk Devrimlerinin Atatürkçü doğrultusuna hipotezler veren Jön Türk Hareketi içinde, Menteşe Milletvekili olarak yönü sürekli ileriye, aydınlığa, uygarlığa çevrik politika adamıdır ve bu niteliğiyle Türk Siyasal Tarihinin renkli kişileri arasında yer alır.

2. Prof. Dr. AVRAM GALANTİ BODRUMLU

Menteşe Musevi Toplumunun seçkin temsilcisi Prof. Bodrumlu, Jön Türk Hareketinin çağdaş kafalı öncülerinden biri olarak yolunu Kuvayı Millîyeye uzatır ve Mustafa Kemal Felsefesinde karar kılarak Ulusal Mücadeleye unutulmaz hizmetlerde bulunur.

1874'de Bodrum'da doğan Galanti, Doktorasını **«Sami Lisanlarının Mukayeseli Sarfı ve Eski Şark Kavimleri»** üzerine yapar. Doktorasını yapmadan önce Rodos İdadi-

sinde Fransızca ve Matematik dersleri okutur. Yıl 1900 dür. 1904'de İzmir'den Mısır'a gider. Önce Kahire'deki Progres Gazetesinin yazarları arasına katılır. Sonra Jön Türk Tarihinin belli başlı yayın organlarından Laklak ve Lavara'yı yayınlar Mısırdaki gazeteciliği süresince Avrupa'daki Jön Türk Hareketlerini, İttihat Terraki ve Teşebbüsü Şahsi Ademi Merkeziyet ve Meşrutiyet Cemiyetlerinin raporlarını Kahire'den dünya kamu oyuna yayar. Avrupa Postalarıyla Progres'in Türk aydınlarına ulaşmasını sağlar. Ayrıca Paris'te toplanan Jön Türk Kurultayına Kahire'den temsilci gönderir. Galanti'yi bu çabalarının hemen ardısıra Avrupa'da görürüz. İngiltere ve Almanya'da bilimsel çalışmalar yapmış, 1914'de Portekiz Ulum ve Fen Akademisine üye seçilmiştir. Nihayet Jön Türk Hareketinin meyvalarından olan İttihat Terakki iktidarında İstanbul'a gelerek Darülfünun kürsülerindeki asıl görevine döner.

Mondrosla beliren karanlık günlerde Prof. Bodrumluyu Hilâli Ahmer Cemiyetinin Batı Dilleri Tercümanlığında görmekteyiz. Hilâli Ahmer 2. Başkanı Hamit Bey aynı zamanda Ankara'nın İstanbul'daki gizli temsilcisidir. Hamit Bey - Avram Bey işbirliği Ankara için sürekli iyi sonuçlar vermiştir. Bunların başlıcası Proiya Gazetesinin hergün Ankara'ya gönderilen Türkçe tercümesidir. Proiya İstanbul'daki Yunan Olağanüstü Komiserliğince yayınlanmakta ve Yunan gizli çıkarlarının savunuculuğunu yapmaktadır. Bunlara paralel olarak İtalyan Telgraf Ajansının Türkiye'ye ait haberleri, Hindistan ve Mısır'dan gelen İngilizce ve Arapça Gazeteler, İngiliz Olağanüstü Komiserliğinin yayımladığı bildiri, rapor ve şifreler, hergün Bodrumlunun tercümesi ve Hilâli Ahmer'in aracılığıyla Ankara'ya ulaşır.

Henüz dünyaya açılan «telekominikasyon» şebekesi bulunmayan, buna karşılık dünyaya bedel bir mücade-

lenin içinde kavrulan Ankara için bu tercümeler, dünya kamu oyunu tanımada, Düveli İtilâfiyenin plânlarını sezinlemede ve olması mümkün gelişmeleri değerlendirmede çok önemli birer anahtar olur. Prof. Bodrumlu'nun çabaları, inanmış bir Kuvayı Millîyeci bilginin, ulusal direnme cephesine kendi olanakları ve becerisi içinde yaptığı sessiz ama etkin katkıların şerefli toplamını belirler.

Nitekim, Türkiye Üniversitelerinin yeniden düzenleme çalışmaları biter bitmez, devrin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Üniversite Reformlarında Alman Bergstrasser'in yardımcılığını yapan eski Kuvayı Millîyeciyi 19 yıllık kürsüsünden alır ve Niğde Milletvekili olarak yanıbaşına, B.M.M.'ne getirir.

Prof. Bodrumlu, Menteşe'nin Ulusal Cepheye verdiği en ilginç ve sağlam yapı taşlarından biridir.

3. Dr. CEVDET SAVRAN

Menteşe'nin Jön Türk Hareketine verdiği üçüncü ad Liva Merkezi Muğla'dandır. Muğlalı Hacı Nasuhoğulları deve kervanlarıyla Aydın-Muğla ticaret yolunu ellerinde tutmaya çalışırlarken, kendi içlerinden fışkıran bir zekâyı zorla bu kervanların başında tutmak istemezler. Onu Avrupa'ya kadar uzayan bilim kervanına katarak yetişkin bir pozitivist olmasını sağlarlar.

Yıl 1911'dir. 15 Nisan'da Cenevre'nin bir avuç Türk aydını «Cenevre Osmanlı Kütüphanesi»ni kurmuşlardır. Aynı yılın Ekim ayında Kütüphane, «Cenevre Türk Yurdu» olarak ad değiştirir. Ve bu yurtları Lozan, Nöşatel, Paris Yurtları izler. İşte bu yurtların oluşturduğu «Federasyon» diyebileceğimiz 2. Yurdçular Derneği kendine süreli merkez olarak, başında Muğlalı Cevdet Beyin bulunduğu Cenevre'yi seçer. Cenevre bu örgütle Avrupa'da-

ki Jön Türk Hareketinin Paris'ten sonra ikinci büyük merkezi olur (2).

Yurtçular, daha o yıllarda programlarına aldıkları maddelerle kadın hakları üzerine eğilirler. Türk kızlarının el işi sanatlarını ve görgülerini arttırıcı tedbirlerin alınmasından yanadırlar. Ayrıca Avrupa'da Türk haklarını koruma, savunma, Türkiye'ye bilimsel düşünceyi getirme, insan hak ve özgürlüklerinin toplumumuza maledilebilecek kıstaslarını önerip tanıtma, yurtçuların felsefelerini bütünleştiren asıl çalışma yönleridir.

Görülmektedir ki, Jön Türk'ün Cenevre kesiminde faaliyet gösterenler, Kuvayı Millîyenin sosyal sonuçlarıyla kapsam ve içerik beraberliği içindedirler. Bu duruma göre yakında başlıyacak olan Ulusal Devrim Hareketi içinde Jön Türklerin düşünce öneri ve eylemleri de sezilmeden yer alacaktır. Nitekim bu iki hareket, toplumumuzu ileri çizgiye götüren aşamalar zinciri halinde birbirini tamamlar. Şüphesiz aşamanın Kuvayı Millîye dönemi daha çok etkin sonuçlarla hedefe yürür. Teoriyi geçip pratiği de potasına alan bu hareket, Muğlalı Dr. Cevdet Beylerin teoride kalan düşünce ve önerilerini birer birer tabana indirir ve halk iradesinin gücüne katarak gerçek boyutlarına ulaştırır.

(2) Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Ag.e., s: 390 - 391

II — Kuvayi Millîyeciler

A — Ülke Çapındaki Askeri Siyasal Unsurlar

1— ORGENERAL MUSTAFA MUĞLALI

Meşrutiyetlerin, Balkanların ve Kuvayı Milliye gruplarının Kurtuluş Savaşına armağanı olan Paşa, Atatürk'ün yaşıtıdır. Harp Akademisini ondan bir yıl önce, 56. sınıf öğrencisi olarak bitirir (3). Yıl 1904 dür. 1890 larda ağabeyiyle beraber geldiği İstanbul'dan Edirne Askeri Rüşdiyesine ve İdadesine gitmiş, daha okul sıralarında Balkan Komiteciliğine diş bilemiştir. Piyade Kurmay Yüzbaşısı Muğlalı Mustafa Beyin ilk kurmaylık sınavı Makedonya'da geçer. Sırp ve Bulgar Komitecilerinin uyandırdığı Balkan Milliyetçiliğinin karşı sıra Türk Milliyetçiliği davasını güden, özgürlük ve Meşrutiyet için Makedonya topraklarını Hareket Ordusuna ayıran Osmanlı Subayları arasında Muğlalı Mustafa da vardır. Enver, Niyazi ve diğerleriyle, İmparatorluğun Batı Uygarlığına açılan ufkunu daha genişletmek, elde kalan son Av-

(3) Sabahattin Selek, «İnönünün Hatıraları», Burçak Yayınları, Nisan 1969 İstanbul, Ek: 1.

rupa topraklarında ulusal bütünlüğü sağlamak, onun belirgin komiteciliğinin egemen yönüdür.

Balkan bitmiş, seferberlik hüsrana uğramış, İmparatorluk yenilmiştir. Ordu bütün silâhlarını Düveli İtilâfiye kuvvetlerine bırakmıştır. İstanbul, Anadolu, artık kara günlerin, acılı olayların eşiğindedir. Peki bu İtilâf İktidarı, onun menfur başı Damat Ferit ve koruyucu meleği Padişah ülkenin kurtuluşu için neler düşünmektedir?

Bunun cevabını, 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa verir. Paşa Muğlalı'nın okul arkadaşıdır. Öncedenberi açık fikirli, lâik kafalı, uygar davranışlıdır. Madem ki yeni bir dünya sözkonusudur ve madem ki bu yeni dünya Padişahın, Hilâfetin, Damadın dışında kurulacaktır.. Öyleyse bu eylemin içinde Muğlalı Mustafa Bey de vardır.

Mustafa Bey işe İstanbulun ünlü komitelerinden Karakol Cemiyetine girerek başlar. Bu grubun başında Kurmay Albay Kara Vasıf bey vardır. Karakol Cemiyetinin bir ihbar sonucu dağılması üzerine Muğlalı Mustafa Bey aynı cemiyeti Zabitan Grubu adı altında faaliyete geçirir. Kurmaylardan Ali Rıza Artunkal (Eski Milli Savunma Bakanlarından), Kaymakam Hafız Besim ve Yüzbaşı Filibeli Halim Bey yardımcılarıdır. Bu grubun da dağılması sonucu Muğlalı Mustafa Bey İstanbul'un ünlü Yavuz grubunu kurar. Bütün bu eylemler İstanbulun belli başlı levazım depolarını basmak, cephane ve giyecek eşyalarını Anadolu'ya kaçırmak içindir (4). Sonunda Pon tus Tenkil Hareketinin yetkili komutanı olarak Trabzon, Erzincan ve Samsun'da Kuvayı Milliyenin Doğu başarılarını yaratmak vardır. Anadolu'nun İzmir'den sonra en

(4) Hüsnü Himmetoğlu, «Kurtuluş Savaşından Bir Yaprak-Anadoluya Silâh Kaçakçılığı» Hürriyet Gazetesi, 23 Temmuz 1973, Tefrika No: 7, s: 5

belâlı yerini (5) huzura kavuşturup Ankara'ya dönerken artık Paşadır. Yeni görev Cumhuriyet Ankarasının ilk Merkez Komutanlığı ve 8. Tümen komutasıdır.

Muğlalı Paşanın en olgun ve bilinçli dönemi Cumhuriyettir. O yaman bir kurmay olduğu kadar usta bir Kemalist, ve inançlı bir devrimcidir. Dersim'de ve Menemen'de başlayan çağdışı ayaklanmaların çok yetkili ve cesur bastırıcısıdır. Hatta Menemen olaylarında bizzat Divanı Harp Başkanı ve Atatürk Devrimlerinin yiğit yargıcıdır.

Kurtuluş Savaşı Muğlalı Mustafa Beyin İstanbul'dan Trabzon'a ve oradan Ankara ile Menemen ve Dersim'e uzayan Kuvayı Milliyeci, Atatürkçü, devrimci görüşleriyle daha bir zenginlik kazanır. Yurdu saran büyük kadro hareketi, kendine Muğlalının kimliğinde usta bir kurmay ve taktisyen kazanır. Ve nihayet Muğlalı gibi kurmayların tutarlı, sürekli, bilinçli savunuculuklarıyla Atatürk ve Kuvayı Milliye Hareketi başarı çizgilerine doğru yol alır.

2— YUNUS NADİ

Menteşe'nin Kuvayı Milliye Cephesine verdiği büyük düşünce ve kalem adamı Yunus Nadi, Fethiye ilçesinin Kemer - Seydiler - Atlıdere - Ceylân köylerine dal budak salan Abalıoğulları ailesindendir.

Rodos'ta, İstanbul'da ve Avrupa'da geçirdiği öğrenim yılları lâik düşünceli mücadele adamını İttihat ve Terakki Fırkasına yaklaştırır. İmparatorluğun son seçimlerine Aydın'dan İttihatçıların adayı olarak girer ve kazanır. 1 Kasım 1918'de, yani İttihatçıların yurt dışına

(5) Kenan Esengin, «Millî Mücadelede Hıyanet Yarışı», passim.

kaçtıkları gün kurulan Teceddüt Fırkasının kurucuları arasına girer. Amaç ulusun süreli özgürlüğü ve uygarlık yoludur. Bu yolun çağdaş sayılan yöntemleridir. Bitmez tükenmez özgürlük çabalarının yöneldiği hedef, günün birinde Yunus Nadi'yi Ankara'ya çeker. Bu öyle bir çekiştir ki, yıllardır mücadelesi yapılan sorunlar ve uğruna kan dökülen ilkeler artık yurdun, ulusun ve tarihin şaşmaz yönetim değerleri olmak üzere, Yunus Nadileri de aşmaya başlamıştır. Bellidir ki yüz yıldır aranan halk önderi bulunmuştur. Bu önderin Ankara'da, Anadolu Yaylasının tam ortasında kurmaya başladığı sistem, üniversel unsurlarını halk mayasıyla beslemeye çoktan başlamıştır.

Ulusun, özellikle Güneybatı Ege Halkının mayasını yakından tanıyan Yunus Nadi'nin ayrıca belirtilecek niteliği, onun, bu edim ve eylemler içine rastgele girmediğidir. Sonraki düşünce yolunu izleyenler ve günümüze bıraktığı maddî ve manevî mirasların Atatürkçü yönünü bilenler, 23 Nisan 1920 Meclisine İzmir Milletvekili olarak katılan üstadın Kuvayı Milliyeci kişiliğinde ibretli görüntüler yakalarlar.

Öncelikle belirtmek gerekirse, o, İstanbul'un Ali Kemal'inden kültürce ve kalemce aşağı değildir. Ama yeri, «Zıllullah»ın örtülü ödeneklerinde değil, yoksul Anadolu'nun zengin Mustafa Kemalindedir.

Aydın Milletvekili olarak Sultan Vahidettin'in Ayan Meclisine girebilir, meslekdaşlarından bazılarının yaptıkları gibi, Ferit Hükümetlerinde «Nazır» lıklıklar da yapabilirdi. Bu yönüyle de başkalarından eksik formasyona sahip değildir. Ama gittiği yer, Ankara Bozkırının ancak tezekle ısınabilen «Taşhanı» dır.

Ve nihayet üstad, ne suya, ne sabuna dokunur, kendine tanınan devlet olanaklarıyla günümüz İstanbul'una milyarlık ithal ve ihraç evleri, arsalar, konutlar, krediler

bırakabilirdi. Ama onun çürük tesisleri, küçük fakat pırıl pırıl Yeni Günüyle, bütün ezilmiş ve tutsak uluslara bağımsızlık felsefesinin erdemini yansıtır. O Yeni Gün ki, Kuvayı Milliye Ankarasının aynasıdır ve Mustafa Kemal Paşa dünyaya bu yayın organıyla seslenmektedir.

Benzerlerine ve bazı meslekdaşlarına oranla onda gördüğümüz ayrıcalıklar, şüphesiz onun bilge kişiliğinden, günlük politikanın ucuz edebiyatı dışında oluşan düşünce yapısından ve Mustafa Kemal Hareketini tam anlamıyla kavrıyan demokratik, lâik, cumhuriyetçi mantığından fışkıran esaslı belirtilerdir. Bu belirtilerin ölümüne kadar onda kaldığı ve daha saydam ışıltılarla Türk aydınına yansıdığı gerçeği ise, üstadın bir başka tutarlı ve önemli yönünü gösterir. Bu tutarlılıktır ki, yönü ve kaynağı ne olursa olsun, nereden gelirse gelsin, bütün çağdışı önerilere, akıldışı eylemlere, Cumhuriyet Tarihinin umulmaz cevaplarını veren yiğit sesler yaratır. Bu tutarlılık, yeni kuşakları yalnız ve yalnız Atatürk Devrimleri ve bu devrimlerin süregenliği tezlerine çağırır. Bu çağrılarla yılların, yılgınlıkların, zorlukların üstesinden gelmeyi öğütler.

Ölümüne kadar Menteşe Milletvekilliği yapan Yunus Nadi, ilimizin Atatürk Meclisine verdiği en seçkin Kuvayı Milliye temsilcisi olarak Muğlanın öğünç kaynaklarından birini oluşturur.

3 — ZİHNİ DERİN

Menteşe Liva Merkezinin «Kuloğulları» ailesinde küçük «Zihni»yle başlayan hareket„ sonraları, yöreye saçtığı okuma aşkı ve ülkeye ektiği reformcu düşünceyle eksenini genişletir. Zaten sonucun böyle olacağı başlangıçtan bellidir. Şeri eğitimin klasik eğitimi gölgelediği bir devirde doğal bilimlere ilgi duyan Zihni Bey, «Halkalı

Mektebi Ali» sine girer. Memuriyet hayatına atılır. Bursa İdadisine Fizik - Kimya - Biyoloji Öğretmeni olur. Fakat ondaki bilim tutkusu, daha geniş olanakların izini aramaktadır. Çoğu şey gibi tarıma hiç önem vermeyen köhne İstanbul Zihni Beyin canını sıkan bu paslı çemberinden ne zaman kurtulacaktır? Bu yalnız ikbal ve saltanat adına duyulan iktidar sorumluluğundan halk adına ne zaman vazgeçilecektir?.

Zihni Bey bu sorunlarının cevabını, kendine hem de en büyük olanağı verecek bir atılımla bulur. Bursa'ya giren Yunan, nicedir beslediği Kuvayı Milliyeci düşünceleri içinde adeta bunalmış olan Zihni Beyin bir aşamada Ankara'ya sıçramasına neden olur (6). Kuvayı Milliye Ankarası, Anadoluya tamamen el koyan B.M.M. Hükümeti aracılığıyla hem askeri donatımını sürdürmekte, öte yandan, bilimden yakalıyabildiği kim ve hangi ilke var ise, bunları da gelecek kadrolara çekirdek olarak hazırlamaktadır.

Tarım tekniğindeki bilgisi ve üstün Kuvayı Milliyeci kişiliğiyle Zihni Derin kısa zamanda Mustafa Kemal'in gözüne girmeyi başarır. Artık Zihni Bey, tasarılarının ilerdeki yaşama şansı adına ümitvar düşünceler besleyebilir. Daha başlangıçta kendisini B.M.M. Hükümetinin Tarım Genel Müdürü yapan düşünce ve kadro, gelecekte siyasal iktidar kimliğine kavuştuğu gün şüphesiz daha çok olanakların da sunucusu olacaktır. Hem de bu görev halka inen bir politikanın emrinde gelişecek ve insana mutluluğu veren ekonomik birikime katkıda bulunacaktır. Zihni Bey 29 Ekim 1923'ü bu düşünce ve ümitlerle kutlar. Bütün buhran yılları boyunca Mustafa Kemal Paşanın yanından hiç ayrılmaz. Onun askeri taktiklerini çe-

(6) Hamdi Atamer, «Kuvayı Millîyeye Katılanların Listesi,» Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C: 1, S: 6, s: 10.

şitli yaptırım dallarıyla destekleyen Kuvayı Milliye Hükümetlerinin Tarım Genel Müdürlüğünü şerefle taşır. Kuvayı Milliyenin zengin görüntüsünü oluşturan tek tek değerlerin içinde Menteşeli Zihni Bey böylece, ilk büyük tecrübesini de kazanmış olur.

Onun Kuvayı Milliye yıllarında düşlediği taslak, Cumhuriyette tanıdığı Kuzeydoğu Anadolu'da kendini gösterir. Ora iklimini, ora toprağını, birden yaratıcı zekâsının ve bilgin kişiliğinin potasına koyan Zihni Derin, Türkiye Çay Tarımının öncülüğünü böylece gerçekleştirir. Yerleşmiş kültürünün yüksek direngi noktasını oluşturan ve Kuvayı Milliye olayında kazandığına şüphe olmayan sabrı ve direnme bilinci, nihayet Zihni Derin'i Cumhuriyetin Tarım Politikası içinde baş sıralara getirir (7).

Kuvayı Milliyenin teknik yapısı içine bir yaptırım «icra» gücü olarak giren Zihni Derin, ulusal karakterdeki bilgeliği ve çalışma yöntemiyle Menteşe'nin en soylu evlâtlarından biridir.

4 — HİLMİ URAN

İstanbul Mülkiyesinin 1908 mezunlarından olan Hilmi Uran, Bodrum'ludur.

Onun Kuvayı Milliyeciliği Trabzon'da başlar. Menemen ve Çeşme Kaymakamlıklarından Brest Litovski gereğince yapılacak Kars Livası halkoylamasını yönetmeye atanan Hilmi Bey, 1919 larda Kars'tan Trabzon'a Mülkiye Müfettişi olarak gelir. Bu görev, onun, Osmanlı Yönetimine bağlı olarak yaptığı son görevdir. Zira aynı yıl

(7) TBTAK tarafından 1969 Türkiye Bilim Odülü, geçmiş başarısından ötürü, Türkiye Çay Tarımının babası Zihni Derin'e verilmiştir.

Menteşe Kuvayı Milliyecilerinin Sivas Kongresi kararlarına bağlı kesiminden teklif alacak ve (1 Şubat 1920) son Osmanlı Meclisi Mebusanında Menteşe Milletvekili olarak andiçecektir.

Cumhuriyet Türkiyesinde sırasıyla Adana Valiliği, Adana Milletvekilliği, Bayındırlık, Adalet ve İçişleri Bakanlığı, T.B.M.M. Başkan Vekilliği, C.H.P. Genel Sekreterliği ve Genel Başkan Vekilliği olmak üzere ayrı ayrı yerlerde aralıksız 27 yıl görev alan Hilmi Uran, Kuvayı Milliye Hükümetinin Antalya Mutasarrıfıdır.

Bilinmektedir ki, Kuvayı Milliyeye destekçi olarak gözüken İtalya, çıkartma yaptığı Antalya ve Muğla Livalarında Düveli İtilâfiyeye ters düşen ılımlı tutumlar takınmakta, bu yönüyle B.M.M. Hükümetine bazı kapılar aralamaktadır. Mümkündür ki yöneticilikte başarı kazanmış Hilmi Beyin bu yaklaşma çizgisinde bulunmasında yararlar görülmüş ve Kuvayı Milliyenin Güney'e açılan en büyük limanı güvenilir bir «diplomat» eline bırakılmıştır. Nitekim bu görev, 23 Ağustos 1923 yılına kadar sürer.

Hilmi Bey, Menteşe Kuvayı Milliye ruhunu çok sayıda aydınıyla ululaştıran ve bazı kesimlerde ulusal cepheye yansıtan Bodrum'un kendine benzer seçkinleri içinde devlet adamlığı olarak en büyük çapa sahibolandır. Hilmi Bey bu çapını önce Kuvayı Milliyede tanıtlar. Lâik ve devrimci kafası klasik eğitimin formasyonuyla dopdolu olarak, bulunduğu her yerde Batı Hoşgörüsünün, insanlık sevgisinin, uzlaştırıcı ve yapıcı psikolojisini yayar. Kuvayı Milliye ruhu da bölünmek, parçalanmak istenen bir yurdun kurtarılması, etnik kutuplara feda edilen bin yıllık bağımsız toplumun bağdaşımı hedefinde ileri çözümler ortaya atmıyor muydu? Bu çözüme ulaşmak için yetişkin insana, lâik ve uygar kafaya gerek yok muydu? İşte Antalya Mutasarrıfı Hilmi Bey, Kuvayı Milliyenin çiz-

miş olduğu bu ölçüler içinde, hedefini belirlemiş bir Türk aydını olarak, büyük önderin ilkeleri çerçevesinde, kendini yeni devletin yönetimine hazırlamaktaydı. Bunu kendisi de böyle biliyor, Menteşe de böyle olsun istiyordu. Ümidin doğruluğunu tanıtlayan 27 yıllık Cumhuriyet akıncılığı, devrimler yapıcılığı ve bekçiliği, Kuvayı Milliyenin biçimlendirip Cumhuriyete aktardığı bütün ilkelerde ve yollarda, bu seçkin devlet adamına olduğu gibi, Muğla'ya da şeref dolu sayfalar getirir.

5 — AHMET ŞEFİK KOLAYLI

Bir gemi güvertesinde denizaşırı ülkelere tayfa olarak yolladığı Tevfik Kolaylısının NEYZEN olmağa başladığı yıllarda, Bodrum, bir diğer Kolaylısını Avrupa'ya yollar. Yıllar Neyzen Tevfiki Türk Mizah Edebiyatının ve müziğinin seçkin temsilcileri arasına katarken, aynı ailenin bir başka Kolaylısı, Ulusal Mücadelenin Menteşe temsilcileri arasında yer alır. Bu seçkinin adı Ahmet Şefik Kolaylı'dır. Şefik Kolaylı, 2. Meşrutiyetin aralandığı ve liberal düşüncenin yol almağa başladığı İmparatorluk döneminde, önderin, yalnız saray yöresinden değil, aynı zamanda küçük bir aile ocağından da yetişebileceğini tanıtlar.

1907 Baytar Mektebi mezunlarındandır. İsviçre, Macaristan, Fransa ve İtalya'nın yüksek Enstitülerinde çalıştıktan sonra ünlü Pastör Enstitüsünün uzmanlık sertifikasını alan bir Osmanlı Aydınını İstanbul, Saray, nelere boğmaz, ona neler söz vermez ki?...

Fakat Kolaylı'nın düşünce yörüngesi, güçlüye gösterilen kayıtsız şartsız boyun eğmenin çirkinliğini anlıyacak ve reddedecek çizgidedir. Toplum bütün olarak boyunduruğa geçirilir, ülke parça parça bölünürken onun yeri, sahibolduğu bilim ahlâkının ve taşıdığı lâik kafanın

işaret ettiği yerde olmalıdır. Bu yer Kuvayı Milliye Ankarasıdır. Onun eşsiz başı Mustafa Kemal Paşadır.

Balkan Savaşında, Edirne'nin kurtuluş mücadelesinde ve Doğu Cephesinde geliştirdiği hayvan hastalıklarıyla savaş yöntemini, bu kez, yoksul ama soylu Anadolu'nun inançlı toplumuna çevirir. Amaç Kurtuluş Mücadelesinin en yaygın ulaşım araçları niteliğini taşıyan hayvanların sağlığın korumaktır. Anadolu insanının bin yıllık zaferine sessiz görüntüsüyle katkıda bulunan çift ve tek tırnaklı evcilleri bilimin denetimine almak, onları yaklaşan zaferin yoluna aynı bin yıllık etkinlikleriyle sıraya dizmektir.

Nitekim Ankara'nın Etlik kesiminde açtığı «Serum stasyonu» yla Anadolu'yu ikinci bir afet gibi bastıran hayvan vebasını önleme mücadelesine girişir (8). Kuvayı Milliyenin taşıma ve ulaştırma araçlarına büyük ölçüde sağlık ve güç sağlıyan bu girişimiyle, Ahmet Şefik Kolaylı, Ulusal Mücadelenin omuzlarına yüklediği soylu görevi başarıyla sona erdirir.

6 — YUSUF HATEMİ ŞAHIMOĞLU

Bodrum'un seçkin ailesi Palas Mustafalar, yüzyılımızın başlarında üç önemli yetişkin ile Menteşe Tarihinde tekrar yer alırlar (9).

Şahımoğlu Mustafa Mümtaz Bey, Balkan Savaşlarında, Egzamil Cephesinin başarılı komutanlarındandır. Ayıntap Mücahedesini yazmış, Liva Komutanıyken 6. Dönem Aydın Milletvekili olarak B.M.M. ne girmiştir.

Şahımoğlu Mehmet İhsan Bey Kuvayı Milliyenin Ay-

(8) Prof. Dr. Avram Galanti Bodrumlu, a.g.e. s: 91-92

(9) Palas Mustafalar, Menteşe Mütesellimliği döneminde, Bodrumun Tımarlı Sipahi ailesidir.

dın, Kozan ve Cebelibereket Mutasarrıflıklarında bulunur. Cumhuriyetin ilk Danıştay «Şurayı Devlet» üyelerindendir.

Şahımoğullarının en küçüğü Yusuf Hatemi Bey'dir. İyi bir hukuk öğrenimi yapar. Mesleğinin ilk yıllarında Şemzinanlı Seyyit Tahanın kışkırtmasıyla başlayan Molla Selim ve Şeyh Şahabettin isyanlarını, Hizam Bidayet Mahkemesi Başkanı kimliğiyle yargılar. Davanın yargıcı, hukuk ilkelerinin üstünlüğü, ve çağdaş yorunu bahsinde tam not alır. Mondros'tan sonra Hatemi Beyi Demirci Kaymakamı olarak görüyoruz. Demirci'deyken, yavaş yavaş Mustafa Kemale zıt düşmeye başlayan Çerkez Ethemle uğraşır. Onun Ulusal Mücadele çizgisinden sapmamasına çalışır. Çizginin aşıldığı yerlerde, Ulusal Kuvayı Milliye adına gereken tedbir ve kararları alır. Hukuk bilimi açısından gösterdiği yorum gücü ve bu gücün lâik ağırlığı, Kuvayı Milliye Ankarasının taşı taştan varetme mücadelesine girişmiş öncü kadrosunda yankı yapar. Ve bu yankının sonunda Yusuf Hatemi Bey, B.M.M. Hükümetine bağlı Emniyet Genel Müdürlüğünün Memurin Müdürlüğüne getirilir. Artık Yusuf Hatemi bey için Cumhuriyetin hukuk ve bilim boşluğuna yönelen yürüyüş başlamıştır. Kuvayı Milliyenin zafer yoluna Ankara'daki şerefli görevinde eren Yusuf Hatemi Bey, İzmir Atatürk Suikastinden sonra İstanbul'da oluşturulan «Heyeti Tahkikiye» de görevlendirilir. Bu kuruldaki başarısı da kısa sürede ünlenir. Ve Cumhuriyetin İzmir İli Cumhuriyet Başsavcısı olarak Atatürk Devrimlerinin bilgin koruyuculuğu görevini sürdürür.

7 — İSTAMAT ZİHNİ ÖZDAMAR

İnsan vardır; vatanına ve toplumuna bilerek bağlıdır.

Gene insan vardır, vatan ve toplum bağı onun için hiç de önemli değildir.

Bir diğer insan vardır ki, en tehlikesi budur. Etnik olarak, mezhep olarak, kültür olarak yurdun ve ulusun kopmaz bağı gibidirler. Ancak biraz sıkıştıklarında Çapanoğlu kesilirler. Onlar için ulusun çıkarı, kişisel çıkarlarının çok çok gerilerindedir. Bayrağın yerine atlası, «ide» in yerine parayı, ülkünün yerine goygoyu geçerli kılarlar.

Kuvayı Milliye Anadolusu, özellikle bu üç grubun tipik örnekleriyle yer yer çamura bulanır, yer yer yükselip şaha kalkar. Ve ne kazık ki her üç grubun çerçevesi içinde en olmadık yeri tutanlar, en umulmaz kişilerin tutmuş oldukları yere küfürler yollıyarak kişisel hınçlarını, bildiri ve fermanı padişahiyaneler yollıyarak da Dersaadetin genel kinini sunarlar. Sonuç büyük bir kavram kargaşasıdır. Ve nihayet küfürbazlar için sonuç kocaman bir «hüsran» dır.

İstamat Zihni Özdamar, Menteşe Ortodoks kitlesinin Bodrum kesimine bağlıdır. Ne var ki bir büyük sürprizin de yaratıcısıdır. Kurtuluş Savaşında pekçok Müslüman olumsuz kesimde tutum alırken, onun yeri vatanına ve toplumuna bilerek bağlananların dizisindedir.

1919 un 27 Mayısında Yunan saldırı birliklerine karşıya gidenler, kendilerine büyük kimlikler yakıştırır ve Müslüman işbirlikçilerle beraber çalışırlarken, Aydın Ceza Mahkemesi üyesi Bodrumlu Yargıç İstamat Zihni Özdamar İçbatı Anadolu'ya doğru çekilmektedir (10). İçbatı Anadoluda ilk durak Afyonkarahisar'dır. Afyon'da Kuvayı Milliye kurullarıyla çalışmağa başlar. İkaz Gazetesinde Anadolu'nun bütünlüğünü, ve Türklüğün çıkarlarını savunan makaleleri yayımlanır. Onun en büyük durağı

(10) Prof. Dr. Avram Galati Bodrumlu, a.g.e. s: 94

Kayseri'dir. Kayseri, Anadolu'nun göbeğindedir. Bu niteliğiyle Anadolu Ortodoksluğuna da en iyi önderlik edecek bir kesimdedir.

Öte yandan, Kayseri, Anadolu Türklüğünün Yunanlılık propagandasıyla bölünmesine karşı olan bir başka büyük kitle önderinin de otağı niteliğindedir. Yozgatlı bir Ortodoks olan Papa I. Eftim Erenerol, Fener Patrikhanesine tamamen karşı görüşleri savunarak Anadolu Ortodoks kitlesinin Yunanlı değil Anadolulu, yani Türk olduğunu, din ayırımından öte hiçbir ayrıcalıklarının bulunmadığını söylemekte, bu düşüncesiyle Mustafa Kemal hareketini sıcak ve candan bir ilgiyle izlemektedir.

Menteşeli Yargıç İstamat Zihni, Kayseri'de bulduğu bu ortamda hemen daha büyük mücadelenin adımlarını atmağa başlar. Artık Eftim Erenol'un başkanlık ettiği oturum, kurul ya da konferansların Genel Sekreterliklerini de yürütmektedir (11). Kayseri'de yayınladığı Türk Ortodoks Sadası adındaki gazetesinde ulusal bütünlüğü savunan, Mustafa Kemal Felsefesini ve Kuvayı Milliye Hareketini destekleyen ateşli makaleler yazmağa başlar. Anadolu Türk Toplumunun tarihi kaynağını hatırlatmağa çabalar. Ortodoksların da bu yurdun ve bu ulusun çocukları olduğunu, o halde yüz yıllık Yunan hülyasına bin yıllık «realite» nin feda edilmemesi gerektiğini söyler. Özdamar'ın Papa I. Eftim'le Kuvayı Milliye boyunca sürdürdüğü üstün yurtsever çabalar, Ankara'nın ve Mustafa Kemal'in çok yakın ilgisiyle güvencesini kazanır. I. Eftim'in Mustafa Kemal yanındaki değerini bize kaynaklar haber veriyor (12). İstamat Özdamar da bu çabalarının karşılığını büyük Atatürk'ün elinden alır. Ulusal Birliğin sağlanması yolunda gösterdiği yararlılıklar göz-

(12) Hasan İzzettin Dinamo ,a.g.e., C: 8, passim.

(11) Hasan İzzettin Dinamo, a.g.e., C: 8, s: 421 vd.

önüne alınarak 4. Dönem Eskişehir Milletvekilliğine seçilir.

Menteşe'nin Ulusal yüzeye yansıttığı adlar arasında İstamat Zihni Özdamar'ın da bulunması, Menteşe Kuvayı Milliyesinin dayanmış olduğu toplum hakkında gerçekten ilginç ve ibretli «imajlar» hatırlatır.

B — Bölge Çapındaki Askeri Siyasal Unsurlar

1 — ZORBAZZADE RAGIP BEY

Bazı kişilerin adları anıldıkta, yaşadıkları dönemin olayları ve kültürel yapısı akla gelir. Daha açıkçası renk verdikleri yöre, kesim, dolay sıra sıra canlanarak dile gelir. Bu bir köydür. Ya da bucaktır. Büyüyerek bir ildir ve giderek ulustur.

Bu kişiler ulusu ulus yapan etnik unsurların erdemlerini temsil ederler. Bütün toplumun yiğitliği, onlarda sonuçlanan ölçülerle belirir. Kahramanlık, yüksek duygululuk, yardımseverlik, doğruluk, ahlâk ve karakter üstünlüğü, özetlersek, iyiyi, güzeli, uluyu yaratan bütün belirtiler, o kişilerin davranışlarında gizlidir. Asla bozulmamış onur çizgileri ve eğilmemiş şerefli dik başları hele o toplumun tarihi aşamalarına da damga vurmuşlarsa, artık sonsuza giden «olay» halinde büyür, genişler, kök budak salarlar. Bugünü, dün ile harmanlıyarak yarınların oluşumunu hazırlarlar.

Zorbazzade Ragıp Bey denince, Muğla erdemini kişiliğinde temsil eden böyle seçkin bir ad akla gelir.

Onun, 1914 de başlayan Muğla Belediye Başkanlığı, şehrin ve bir çizgide ilin, Kuvayı Milliye hareketini doğurur. Bu doğuma şekil verir. Ve Menteşeliler Müdafaai Vayan Cemiyetini çok yakın ülküdeşleriyle Ulusal Kurtuluş dizisine ekler, Sonraki gelişimlerin olgun başakları bu cemiyetin yöresinde gelişen olaylarla daha bereketli topraklara dağılır. O topraklarda bölgeciliği aşan çizgilere erişerek Mustafa **Kemal çiçeğine** dönüşür. Bu çiçeklerin rengini veren bereket içinde, gür ormanların yeşilini ümidin daha benzersiz tonlarına çevirerek yüreklere eşsiz Muğlalığının izlerini düşürür.

1928 yılında, henüz kendinden çok hizmetler beklenen bir yaş çizgisinde dünyaya veda eden Ragıp Bey, Menteşe Kuvayı Milliyesinin şerefini, nice karşı koymalara, engellemelere, olumsuz Dersaadetçiliklere karşın azimle ve cesaretle omuzlayan **ender** kahramanlardandır. Onun, Muğla'nın diğer seçkin evlâdı Hafız Sabri Aksoy ile beraber yürüttüğü Mustafa Kemalci politika, kısır döngülerin anaforlarında eğer batıp gitmemiş ve en sonunda bütün bir hedef olarak büyüyüp benimsenmişse, hiç şüphe yok, bunun başarısı doğrultusundan asla ödün vermeyen Ragıp Beye aittir. Onun ve çok yakınlarının Sivas İlkelerini sımsıkı havrayan uzak görüşlülükleri birbirini izleyen tarihlerde ve yerlerde pekçok kişiyi hoşnutsuz kılmış ise, gene hiç şüphe yok, bu tutumlardan yara almayan tek felsefe Mustafa Kemal'in felsefedir. Onun genelci, ulusçu, düzenli orducu ve lâik ilkeleridir.

Liva Merkezi Muğla'yı çok iyi tanıyan 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik Beyin deyimiyle **«Ragıp Bey, Muğla'nın temiz ve asil bir evlâdı idi. Savaşlara kıymetli yar-**

dımları dokunmuş, hakkıyla Muğla'yı temsil eden bir vatanseverdi (13).»

Güneybatıyı yakından tanıyanlardan Celâl Bayar da Ragıp Beyin yiğit kişiliğinden, üstün Kuvayı Milliyeciliğinden sitayişle sözeder (14).

Muğla'nın bu yargıyı haketmiş yiğit evlâdını 50 yıl önceki anılarının başında belirten sayın Celâl Bayar Ragıp Beyin niteliklerini tekrarlarken şüphesiz Kuvayı Milliye olayının en canlı tanığı olarak konuşmuştur.

Nice 50 yıllarla şereflenecek Muğla Tarihindeki canlı yeri, Ragıp Beyin Güneybatı Cephesindeki etkinliğini de Türk Devrim Tarihine bağlar.

2 — HAFIZ SABRİ BEY

Şeri hükümlerin bütün ağırlığıyla egemen olduğu bir devirde günah engelleriyle kapatılan metodik ve çağdaş uygulamaların hem de en günahkârı sayılanını Muğla'ya getirmek, yayılıp sevilmesi için çabada bulunmak az iş değildir. Gene, birazcık ilgilenenleri için hemen «gâvur» damgası basılan Batı Dilleriyle yüklü bulunmak, bir başka yiğitliğin ifadesidir. Hele babadan kalan çiftliklerini azar azar elden çıkarıp Kuvayı Milliyenin kuruluş ve örgütleniş harcamalarına katkıda bulunmak, örneği, özellikle o yıllarda çok az görülen soylu davranıştır. İşte, Muğla'lı Hacıkadızade Hafız Sabri Aksoy, 1919 lara yaklaşan ve aşan yıllarda bütün bu tutumların sahibi olarak Cumhuriyet Felsefesine doğru bilinçli adımlar atan kişidir .

1919 larda Muğla Sandık Eminliğini ve Belediye Mec

(13) Şefik Aker, a.g.e., C: 3, s: 134

(14) Sayın Celâl Bayar'ın 4 Temmuz konuşmamızda tekrarladıkları görüşleri ve anılardan, Ü.T.

lis Üyeliğini de üzerinde bulunduran Hafız Sabri Bey, en yakın arkadaşı Belediye Başkanı Zorbazzade Ragıp Beyle beraber sözünü ettiğimiz çağdaş görüntüler içinde cemiyetler kurmakta, Sultaninin yabancı dil derslerine girmekte, kimliğini sürekli olarak lâik, devrimci ve özgürlükçü felsefeyle geliştirmektedir. Bütün bu erdem unsurlarının yanısıra üstün bir ahlâka ve yaşantıya sahibolması Hafız Sabri Beyi yaklaşan ulusal hareketin önder katına doğru çıkarır. Onun ileriyi gören sezgisi, duygusu ve düşüncesiyle olayları kavrayıp çözebilen usta mantığı ve çelebi kişiliği, Menteşe Kuvayı Milliyesinin sağlam mayasını oluşturan katkılar arasındadır.

İtalyan çıkarmasından başlıyarak, Yunan saldırı hareketinin gelişmesine ve Damat Ferit'in Anadolu'yu baskı altına almak girişimlerine varana kadar Hafız Sabri Bey içten ve gizli de olsa bir «ide» nin sürekli izleyicisi, bir hedefin usanmaz arayıcısıdır.

«İde» ulusal iradedir. «Hedef» ise ulusal iradenin sembolize edileceği rejimdir. Mustafa Kemal'in Samsundan başlayan, Amasya, Erzurum ve Sivas'a uzayan hareketini Muğla'da en dikkatli izleyen kadronun iki başı, ne yazık ki bu düşüncelerini Eylül 1919 ortalarına kadar gizli ilişki ve söyleşilerinden dışarıya çıkaramazlar. Zira Menteşe'nin İç Anadoluyla bağlantısı Yunan saldırı çemberini bazan hiç geçemez. Öte yandan Liva Yöneticileri Mustafa Kemal hareketini henüz gereğince değerlendirememişlerdir. Ama Hafız Sabri Beylerin kişisel çabaları ve ağırlıkları sonucudur ki hem Yunan ablukası aşılarak bildiri alışverişi yapılabilmiş, hem kararsız yöneticilerin Mustafa Kemal çizgisinde diziye girmeleri sağlanmıştır. Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Beyi Temmuz 1919 lardaki kararsız tutumundan alıp Eylül 1919 lardaki ateşli duruma getirenler, onun içinde büyüttüğü gizli Musta-

fa Kemal çiçeğini gün yüzüne çıkaranlar, Hafız Sabri Bey ve arkadaşlarıdır.

Cumhuriyetle beraber sorunlarındaki haklılıkları da tarihçe saptanan Hafız Sabri Beyler, Menteşe Kuvayı Milliyesinin hem kurucusudurlar, hem bu hareketin en olumlu ve çağdaş kafaya sahip önderidirler.

3 — HAMZA BEY

1919 lar Muğla'sında etkinliği tam bir yıl süren «yörünge» tartışması vardır. Tartışmacılar hemen hemen aynı düşüncenin bireyleridir. Ragıp Bey ve Hamza Bey diye ayrılan kamplarda hemen hemen aynı kurtuluş tezleri oluşur. Ne var ki bunlar içinde Hamza Bey iktidar olmanın araçlarını kullanırken daha hırslı ve maddeten daha iyi koşullara sahiptir. Bu bakımdan Hamza Bey ölüm tarihi olan 14 Mart 1921 lere kadar sürekli bir atılım, heyecan ve eylem içindedir.

Osmanlı Meclisi Mebusanında bir dönem Menteşe'yi temsil eden Hamza Bey 1919 larda eski İttihatçılığının politik izlerini hâlâ üzerinde taşıyan kişidir. Nitekim, Liva Merkezi Muğla, onun zengin olanaklarından yararlanmayı düşünürken, politik tecrübelerinin ağırlığını da göz önünde tutar. Kuvayı Milliyenin gerek kuruluşuna, gerekse çalışmasına her an muhalefet şerhi verebilecek İtilâfçıların muhtemel tepkilerini, Hamza Beyin başkanlığıyla gidermek ister. Zira Fethiye'den Çine'ye kadar 9-10 ilçeye yayılan Hasan Çavuşoğulları İttihat olsun İtilâf olsun her iki Fırkanın çeşitli dallarında görev alarak yerel bir sülâle egemenliği yaratmışlardır. Onların uyuşmazlıklarını, gene onlardan biriyle, kurnaz ve zeki Fırkacı Hamza Bey ile tatlıya bağlamak, böylece, Menteşe Kuvayı Milliyesinin sarsıntısız kazasız çalışmasını sağlamak en

akıllı yoldur.. Ragıp Beyin bu çizgideki «feragatı» ile Hamza Beyin uzun süreli başkanlığı başlar.

Hamza Bey, hernekadar yukarıda sözü edilen yolun sağlıkla katedilmesinde pay sahibi olmuşsa da, bir çizgide işlere gene de 57. Tümen karışmak zorunda kalır. Gerçi bu karışmanın Hamza Beyin kişiliğine çevrik bir yönü yoktur. Ne var ki başkanlığını yaptığı komiteler içinde öyle gereksiz davranışların sahipleri çıkmıştır ki, tutumlarını hoşgörüyle ya da bilinçsizlikle açıklamanın mümkünü yoktur. Üstelik o kişilerden bazıları, Hamza Beyin ya akrabasıdır ya do çok yakınında bulunan aile dostudur.

Hamza Beyin Menteşe Kuvayı Milliyesindeki etkin yeri hep ulusal kurtuluşçu, süreli Damat karşıtı düşüncelerle çerçevelenir. Yörük Ali Efe kuvvetini bir olay ve destan olarak ayakta tutan, onun bu kurtuluşçu düşünceleridir. Dalama'da, Çine'de, Menteşe'de, Aydın Cephelerinin amansız kurduna herzaman saygı dolu yerler hazırlayan, onun maddî ve manevî cihazlanmasına büyük katkılarda bulunan Hamza Bey'dir (15). Hatta Yörük Ali Efeyle olan bağdaşımını öylesine sağlam ve heyecanlı kurmuştur ki, bizzat kendisi Efeyle beraber cephelerde, taarruz çıkış hatlarında ve hücum mevzilerindedir. Menteşe Kuvayı Milliye Genel Başkanının Millî Aydın Alayı Milis Komutanıyla bütünleşen ve tarihe malolan bu soylu tutumu, Muğla'nın Güneybatı Cephelerindeki ağırlığına bir başka açıdan daha yorum şekli getirir.

1. B.M.M. nde tekrar Muğla'yı temsil eden Hamza

(15) İdris Karazeybek «Hamza Bey Yörük Efeyi daima destekledi. Ona Muğla'nın bütün kapılarını açtı. Bu teşebbüsünde kendi zengin kişiliğinin güvenliğini sağlamak kadar, Muğla'nın genel güvenliği için elde sağlam bir kuvvet bulundurmak düşüncesinin de büyük payı vardır» İstanbul konuşmaları.

Bey, açılışın birinci yılında aziz hatıralarına saygı duruşu yapılan mücahitlerle beraber tarihe malolur.

4 — BOZÜYÜKLÜ HACI SÜLEYMAN EFENDİ

1919 un 19 Mayısında, «sine-i millet»e dönen Mustafa Kemal, payitaht yerine Anadolu tercihini yaparken, ulusal mücadeleye hazırlanan tutsak kesimler, başta Güneybatı Anadolu olmak üzere Samsun paralelinde yürümeğe başlarlar. Muğla bu yürüyüşün ön safındadır. Salibiahmer çerçevesi içinde kaldığını ilân eden İtalya, «hululü muslihane» siyasetiyle başbaşa bırakılır. Ulusçu güçlerin tüm hedefi Çine, Andon Ağa Çiftliği, Menderes Köprü başıdır. Bu yürüyüşte dikkati çeken bir görünüş vardır. İstilâ karşısında herkes Kuvayı Milliyeciyim demekte bu şerefin payını hiç kimse kaçırmak istememektedir. Ne var ki Kuvayı Milliyeciler de iki ayrı safta, iki ayrı zihniyet ve dünya görüşündedir. Bir kesim, doğrudan doğruya ihtilâlden yanadır. M. Kemal izindedir. Diğer kesim «bekle gör» ü tercih eder. Hilâfet yıkılırsa, Padişah devrilirse, yeni bir rejim kurulursa acaba ne olur?

«Adam olunur» diyenlerin başında ve Çine yürüyüşünde müderrisinden Hacı Süleyman Efendi vardır. Oysa Müderrisin genellikle bekle gör tevekkülüne dalmıştır. Fakat Ankara'da adı Rifat Börekçi olan ve ilerde Menteşe Milletvekili seçilen bir müftü daha vardır. Dürrizade'nin M. Kemal'e buyurduğu idam fermanını iptal ile karşı fermanı hazırlayan odur. Bunun örneği daha bir kaç yerde görülür. Cesurdurlar. İhtilâlden yanadırlar. M. Kemal'i desteklerler. Muğla'nın müderrisin temsilcisi Bozüyüklü Hacı Süleyman Efendi açık fikirleri ve bağnazlıktan uzak, ileri görüşleriyle değme aydına parmak ısırtır. Değme mülâzimlerin yanında kurmay kesilir. Değme hareketlerin her zaman önünde gözükür. Ve Ankara

Müftüsünün çizgisinde, Kuvayı Milliyenin ileri hareketinde. Çine'de, Nazilli'de, Köşk'te, Cephelerin siyasî müşaviri Galip Hoca'nın (Celâl Bayar) altın kalemle yazılmış sicilindedir (16).

Bozüyüklü Hoca, güzel yurdumuzun «harimi ismetine» giren saldırganı önde gelen etkinlikleriyle boğan ve Kurtuluş Savaşımızın bir kesimde, meşalesini yakan müderrisin sınıfı içinde, örnektir. Dünyevî uğraşılardan şiddetle kaçınan kendi sınıfını ölümle kalım çizgisinde terketmiş, tevekkül ve tekke felsefesinden sıyrılmış, aydınlatma ve uyarma sorumluluğunu gereğiyle yükümlenmiş ve camiden toplum içine, oradan ileri cepheye katılarak etkin propagandanın öncüsü olmuştur. Düşünelim ki Hoca bu hareketi yürütürken, Ulusal Mücadelenin iç isyan yarışlarını düzenleyen kesim, büyük ölçüde aynı sınıfın fetvacılarından destek bulmuştur. Devri içinde doğal bir görüş ayrılığı şeklinde ele alınması gereken bu fark, bugün, Cumhuriyetin 50. yılında kendi perspektifi içinden çıkarılırsa testiyi dolduranla kıranların yarınlara aktarılması gereken ibret levhaları mantığın ışıklı güneşine çıkar...

1919 un Mayıs, Haziran aylarını bunalımlar içinde katetmiş ve Temmuz'un sonlarına gelmiş olan Muğla

(16) Celâl Bayar; A.g.e., C: 6, s: 1978
Sayın Bayar 4 Temmuz konuşmamızda Hocanın Kuvayı Milliyeci kişiliğini en canlı anılarından biri olarak tekrarlamıştır. Ü.T.

Kuvayı Milliyesi şimdi yeni bir hazırlığın içindedir. 16 Haziran Malgaç, 20 Haziran Nazilli, 21 Haziran Erbeyli baskınlarının, 24 Haziran Tellidede çarpışmasının, 30 Haziran Aydın İstirdadının, 3 Temmuz Aydın yenilgisinin, 4 Temmuz Menderes Zaferinin, 5 Temmuz Emrezköy «mahsur» iyetinin yorgun ve kahraman savaşçıları, Yörük Ali Efenin, Necmi Aydınalayın, İdris Karazeybek'in, Cemal Karamuğlanın ve Hacı Süleyman Efendinin liderliği altında binlerce Aydın Muhacirini yollarda geçe geçe ve saf saf Muğla'ya çekilirler. Yeni hazırlık, Sivas doğrultusunda yapılacaktır. Artık, çete ve milis kuvvetleri yavaş yavaş merkeze bağlanmalı, düzenli cephenin oluşumuna geçilmelidir. Muğla'daki bu bekleyiş ve hazırlanış, Bodrum'dan Fethiye'ye kadar uzanan cephede yeni bir çekirdek çatlatır ve 92 bin lira gibi büyük bir nakitle güç kazanır. Artık Millî Aydın Alayı ile Millî Menderes Alayları dönemi başlamıştır. 8 Ağustos'ta toplanacak ve bölgenin Kuvayı Milliye akımını bir otoriteyle temsile yönelecek 1. Nazilli kongresine ise pekaz zaman kalmıştır. Hacı Süleyman Efendi, bütün bu gelişmeler içinde, daima olumlu ve ileriye dönük eylemleriyle Muğla Kuvayı Milliyesinin ölümsüzleri arasına girer.

5 — NECMEDDİN AYDINALAY

Düşman İzmir'i alıp Aydın'a ilerlerken savaşlardan yılan halkın moralini yükseltecek pekaz kişi kalır. Hele «heyeti Nasiha» cılar halkı olumsuz yönde şartlamak için gecelerini gündüzlerine katmaktadırlar (17).

«Mukavemet hakkındaki teşviklere kapılmayınız. Mucibi felâkettir. Memlekette zabitlerin bir dikili ağaçları yoktur. Onlar, şimdiden sonra zabitlik kalmıyacağı

(17) Şefik Aker, a.g.e. C:1, s: 107

için milleti kendi emellerine alet etmek istiyorlar. Onlara uymayınız. Almanlar, Avusturyalılar, Bulgarlar müttefikimiz olduğumuz halde biz İtilâf Devletleriyle başa çıkamadık, şimdi biz mi uçbuçuk kişi başa çıkacağız?

Biz hükümetten daha mı iyi biliriz?

Elbette bize zararı var ki, hükümet bize sükûneti emrediyor.»

Azılı nesayihçilerin gazetelerle, dergilerle yayımlanan bu görüşlerine şehirlerin ve küçük kasabaların mücadeleden yılan korkakları da şu hükümlerini eklerler (18) :

«Müslümanlık gözden düşmüş, şehirlerde kadınlar dirseklerine kadar kollarını açmışlar, peçelerini kaldırmışlar, şer'an namahrem olan yüzlerini kollarını halka gösteriyorlarmış.

Zabitler bıyıklarını kırpmışlar, böyle gidişin sonu böyle olur.»

Kamu oyunun bu derece çelişik düşün yığınlarıyla tedirgin edildiği bir dönemde **«evet bizim de dikili ağaçlarımız var, fakat onlardan para toplanmaz, bayrak çekilir onlara, namusun, şerefin ve bağımsızlığın** (19)» deyip silâh elde yola çıkanların başında Köyceğizli Necmeddin Bey gelir. Kafkas Cephesinden İstanbul'a, oradan Teşkilâtı Mahsusa Reisi Hüsamettin Beyin işaret ettiği İzmir'e gelen Teğmen Necmeddin Bey, artık Apdın Ovasında düpedüz gerillacı, halk hareketlerinin yaratıcısıdır.

1919 un Haziran ayında onu Yörük Ali Efeyi kazanırken görürüz. Ve onun «Efe»yle beraber geliştirdikleri Sultanhisar, Malgaç, Köprübaşı baskınlarını izleriz.

Kavakalanında Milis Ordusu Tabur Komutanlığı ya-

---

(18) Celâl Bayar, a.g.e. C: 6, s: 1855

(19) Necmeddin Aydınalay, 1972 yılı konuşmalarından, Köyceğiz.

pan, buradan Nazilli Heyeti Merkeziyesine Köyceğiz Delegesi olan Necmeddin Bey, soyadını aldığı şerefli göreve 1920 Yazında geçer. Millî Aydın Alayının Giritli Zekâi Kaur'dan sonraki Komutanı olarak geniş Aydın Cephesinin askeri taktiğini geliştirmeye çalışır. Muğla'nın cephe üzerindeki etkinliğini arttırır. Alayın geniş manevra yeteneği için Muğla'yı sık sık araması ve kaynaklara inmesi, Menteşe Livasını çok iyi tanımasındandır. Köyceğiz'in şerefli temsilciliğini Güneybatı Kuvayı Milliyesiyle bütünleyen ve Milis Ordularının Yunan İleri Hareketi karşısındaki dirençli tutumuna kadro hareketiyle katkıda bulunan Necmeddin Bey, örnek sayılan Kuvayı Milliyeciliğiyle kendi yaşantısını şereflendirmiştir. Bu şerefin Muğla Tarihine yansıyan ışınları ise yarınlara doğru akıp giden kuşakların önünde engin ufuklar açacak kadar parıltılı ve ibretlidir.

6 — İDRİS KARAZEYBEK

Kahramanlar kuşağı, savaşta olsun barışta olsun, erdem yolunda örnek olmasını bilen seçkinliklerini sürdüren ve kimliklerinden ödün vermeyen benzersiz bir «soy»un yaratıcısıdırlar. Bu soy, vatanı manadan önce toprakta tanır, uğraşıyı önce nefsinde verir. Ve görüş ufuklarında savaş cephelerinin tozlu siperleriyle barış dönemlerinin yorucu uğraşıları yanyana ve içiçe, aynı hedefe sıralanır. Zaman ilerlese, yıllar, yüzyıllarla birer birer toplanıp ağırlaşsa ve koşullar nice olumsuzluklarla beraber ters dönüp değişse, bir zamanların karakter güllelerini yalnız vatan için ateşleyen kuşak gene bildiğini söyler. Şereflerle, doğru ve büyük uğraşılarla gelişen kişilik, üstelik Mustafa Kemal felsefesini de doruklara ulaştırmışsa, o sıradan bir fani ve olay değildir artık. Destanlar yaratan Kurtuluş Savaşının «unsuru aslisi» ve fakat gene de «abdi acizi» dir.

İdris Karazeybek, «Kahramanlar Soyu» ndan bize hatıradır, bugün. 76 yaşın bütün olgunluğunu ve engin tecrübelerini yaratan hayat hikâyesi, aslında Muğla yakın tarihinin seçkin paragraflarıyla doludur.

Kocahan Mitingini düzenliyenlerin içinde yeralan, Yörük Ali Çetesini bilgisiyle destekleyen, Millî Aydın Alayını güçlendiren, cephelerden hiç çekilmeyen ve bu özelliğiyle Millî Savunma Bakanlığının üstün hizmetliler sayfasına geçen, ayrıca kurtuluşun siyasal akımına giren Hamza Bey hareketine başından sonuna katılan ve nihayet çete döneminden düzenli ordu dönemine geçişi Yörük Ali'yi inandırıp Demirci'yi takip suretiyle kolaylaştıran Millî Aydın Alayının 2. Tabur Komutanı tanımını yukarıda verdiğimiz «ender soy»un bugün yaşayan canlı anıtlarındandır.

7 — CEMAL KARAMUĞLA

Osmanlı İmparatorluğunun sonunu getiren Kafkas, ve Galiçya Cephelerinde **«Darülfünun»** ların çeşitli bölümlerinden gelen Teğmenler, enaz «Mehmetçik» kadar çaba harcamışlardır. Enaz onlar gibi zorlukların haddesinden geçmişlerdir. Gene enaz onlar sathında geniş cephelere yayılmışlardır. Cepheler çökmüş, devlet batmış, fakat onların ulusçu, özgürlükçü, lâik düşünce yapıları, kendilerine yeni savaş cepheleri bulmak için birbirleriyle varışmışlardır. Nihayet, Mustafa Kemal Paşa'nın giriştiği Ulusal Kurtuluş Hareketinde, yıllardır geliştirdikleri kafa yapılarının gereğini yerine getirmişler, yeni Türkiye'nin temeline pek önemli yapıtaşları bırakmışlardır.

Cemal Karamuğla, gönülleri ve kafalarıyla bu hareketin içinde yer alanların başında gelir. Yüksek Orman Mühendisi olarak, devrinin bağnaz düşüncelerine savaş açan Cemal Bey, 1919 lar Muğlasında Serdengeçti Lideri-

dir. Ege Kuvayı Milliye Cephesinin ilk halk hareketlerini oluşturan **Erbeyli**, Tellidede, Aydın, Köprübaşı baskınları ve Savaşlarının Muğla Milisleri Komutanıdır. Onların **«6 Mehmetler Çetesi»**yle oluşturdukları destansı hareketlerin düzenleyicisi, yol göstericisi, yakın savaş muhabiri ve hepsinin üstünde **Siyasal Liderleri**'dir. Menteşe Kuvayı Milliye Komitesinin çağdaş yapılı kadrosunu savaş cephelerinde temsil ederken, yitirilen Padişahın, elden giden Galiçya ve Kafkasya'nın, artık tatlı bir düş olan Arap Yarımadasının gerçek dışı görüntülerini bir kenara iteler. Anadolu'nun, onun yeni düzeninin, yeni lider ve kadrosunun birer fizik yasası olan buyrultularının, çağdaş bilim ve mantık kokan davranışlarının sezgisindedir. Bu sezgisidir ki Cemal Beyi Kuvayı Milliye Güneybatısının önemi günden güne artan aydını durumuna getirir. Askeri zaferin ardısıra başlayan devrim hareketleri içinde gerek Muğla Basınında, gerekse Halkevinde görev alarak Muğla Sosyal Yapısının gelişimine olumlu etkilerde bulunur. Ve bu savaşçı karakterin olgun dönemi T. B. M.M. de Mustafa Kemal Felsefesinin en taze, diri ve canlı olduğu bir devirde doruğuna erişir. Yasa yapan gücün içinde sağlam ve Atatürkçü oyu ile Muğla'yı iki dönem temsil eder (1939 - 1946).

Cemal Karamuğla, bilimle dolu kafası, Ulusal Kurtuluş tutkusuyla tutuşan yüreği, ihtilâlci kimliği ve Atatürk devrimcisi siyasal görüntüsüyle Muğla Kuvayı Milliyesinin ulusal kesime yansıttığı çok yönlü, renkli ve savaşçı bir tiptir.

8 — İSKENDER ALPER

Kuvayı Milliyeyi hazırlayan ve Kurtuluş Savaşını yaratan olaylar dizisinde Çanakkale Savaşlarının önemli yeri görülür. Muğlamız, bütün ilçe ve köyleriyle Çanakka-

le'ye katılmıştır. 600 bin Osmanlı erini vatan topraklarına gömen bu savaşlara Muğla, Aydın ve civar illeri bir alayı üç defa doldurup boşaltarak katılmış, çok sayıda şehit vermiş, ocaklar ve bucaklar sönmüştür. Tarihimizin en çok dul - yetim bırakan savaşlarından biri olarak hatırlanan Çanakkale'de Muğlalı, sivrilen topluluklardan biri olarak tesbit edilir. Bu savaşlarda Muğla'lının üstün vatanseverliğinin ve disipline bağlılığının sembolü olan bir ad, Çanakkale'de, Anafartalar'da sonraları Muğla Kuvayı Milliyesinin çekirdeği olacak şeref sembolü halinde dolaşmakta, kendi kişiliğini, bizzat verdiği bağımsızlık savaşlarıyla yine kendisi yükseltmektedir. Bu ad İskender Alper'dir.

Yüksek öğrenim için İstanbul'a giden Muğlalı Abdullah Efendi oğlu İskender Bey'i, birbiri ardına gelen ölüm - kalım savaşları Hukuk Fakültesinde bulur. Fakültenin ikinci sınıfından Kanal Harekâtı için Kudüs'e yönelen genç teğmen, Kudüs'te I. Tabur Yaveridir. Teğmen İskender Bey, şimdi yaşlı, bilgin, sabırlı, baba Abdullah Efendinin uzun dualarının ötesinde genç nişanlının ümit pınarında, yaşlı ananın hayat sebilindedir. Muğla'nın, ülkenin ve bütün güzel ülkülerin yaşaması, daha sonraları Çanakkale'de göreceği gibi hatta değil satıhdadır. Bu satıh, o yıllarda Kudüs'e kadar uzanır. Fakat, saldırganın artık gözü dönmüş, cepheler iyice bozulmuştur. Kanal sükûtunun ardısıra Çanakkale görünür. Tatlı rastlantı Kudüs 30. Alay Yaveri İstanbul'lu Münim Mustafa Beyi Çanakkale Zığınderede, eski arkadaşı İskender Alper'in yanına getirir. Orman Fakültesinin eski hukuk hocalarından olan Münim Mustafa Pekselek, Ege'liler, Muğla'lılar Çanakkale'de çok kahramandı derken gözleri buğulanır ve 57 yılın anıları içinde önümüze ışıl ışıl şeref yansıyan şu sözleri serer:

«... İskenderle arkadaşlığımız Kudüs'te Kanal Hare-

kâtında başlar. Baştan başa memleket sevgisiyle dolu bu arkadaşımı Çanakkale'de daha iyi tanıdım. Muğlalı İskender Bey ölümden korkmazdı. Dürüst ve seçkin kişiliğinde dopdolu vatan sevgisiyle abideleşen bir heybet vardı. Sonradan uzun süre Muğla'ya Belediye Başkanı olarak hizmet ettiğini biliyorum. Ve tanıdığım İskender'in genç yaşta ölümüyle arkada neler bıraktığını da hissediyorum...»

Türlü olumsuzluklar, Hilâfetçi ve Artin Kemalci bozgunculuklara, din kisvesi altında ulusal kurtuluşu baltalayan Dürrîzade bendelerine karşın ülkeyi ve ulusu ta Kudüslerde, Çanakkale'lerde yaşayan, pozitif bilimin yöntemlerini hayatına ilke edinen, lâik ve uygar görüşleri ölesiye savunan mücahitlerdir ki Muğla Kuvayı Milliyesinin bütün ağırlığını omuzlarında taşımışlar, yeni hayat felsefesinin mekiklerini dokumuşlardır. Binlerce fersah uzak bölgelerden, yıllar süren savaşları şerefle kapayan ve sağlıklarının bir bölümünü cephelerde bırakıp Muğla'ya dönenler, elbette, yerlerine çakılanlardan, harekât ve manevra yeteneği olmayanlardan, ülkeyi ve ulusu kuru bir ümmet çerçevesi içinde gözetleyenlerden ayrı olacaklardı. Ve elbette zafer Kuvayı Milliyecilerin uyanık düşüncelerinde yeşerecek, bütün bir geleceğe, geçmiş şan ve şereflerin bayraklarını da alarak yürüyecekti.

İskender Alper, Muğla'da görülen bu yürüyüşün ön dizisinde, çağdaş kafasının ve eylemlerinin tarihini yazar.

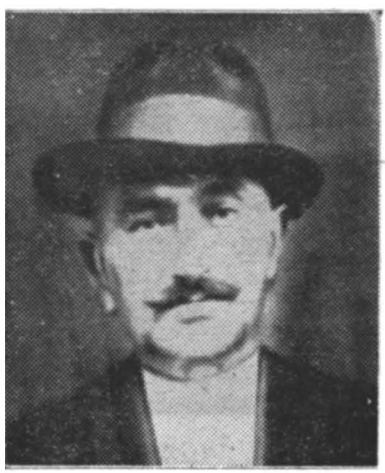
«BİTTİ»

Cavit Aker
(1889 — 1960)

Hilmi Döğerli
Fethiye Kuvayı Milliye Başkanı

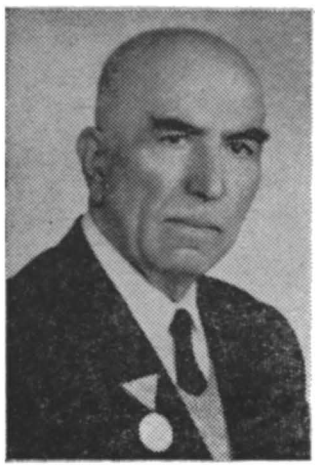
Feyzullah Ağa
Milas Kuvayı Milliye Başkanı

Necmeddin Aydınalay
«Milli Aydın Alayı
Komutanı»

Fehmi Ağa
Yatağan Kuvayı
Milliye Başkanı

İdris Karazeybek
«Milli Aydın Alayı
2. Tabur Komutanı

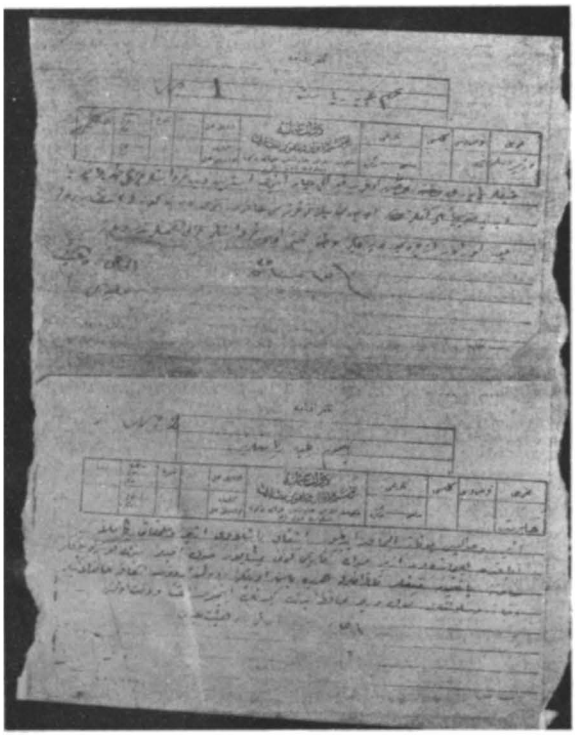
Dr. Cemil
Şerif
Baydur

Zekâi Eroğlu

Yörük Ali Efe Muğlalılarla

Muğla'ya İzmir'in işgalini bildiren 2 tel, Kocahan Mitingi tutanağı Menteşe Kuvayı Milliye mührü ve 23 Nisan Meclisine Menteşe Milletvekili olarak giren ünlü Rifat «Börekçi» Hoca.

Kuvayı Milliyenin Menteşe Gazetesi

Muğla Karargâh Komutanı Kâmil Türer.

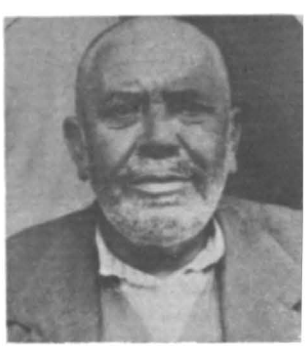
Cemal «Müren» bey Kuvayı Milliye başkanlarından.

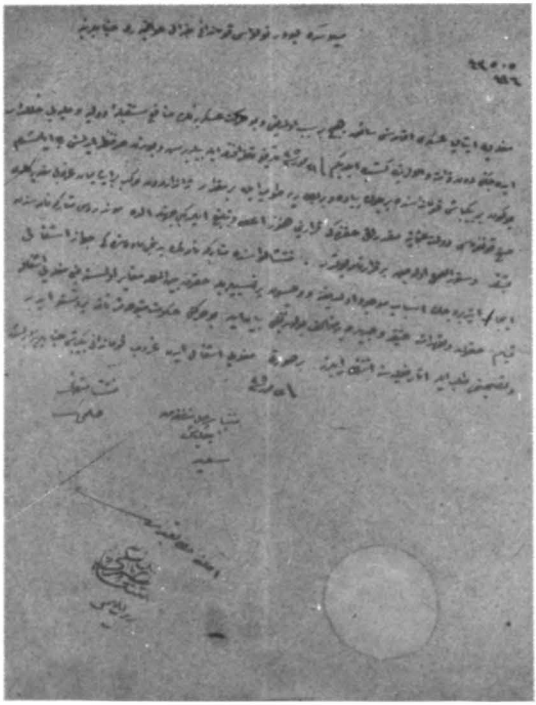
Demirci Mehmet Efe.

Topaloğlu Mehmet Efe.

Menteşe Kuvayı Milliyesi Veznedarı Karahafızadeh Hakkı Efendi.

İtalyan işgalini protesto tutanağı. İmzalar: Mutasarrıf Hilmi ve Sahil Komutanı Binbaşı Sait .

Ilk Meclisin Menteşe Milletvekili Dr. Tevfik Rüştü Aras.

Köyceğiz Kuvayı Milliyesi kurucularından Tevfik Baykent.

Menteşe Serdengeçtilerinden ve Çine Kuvayı Milliyesi kurucularından Bozöyüklü Ahmet Toksöz bey.

Ön sıra: Soldan: Ulalı İdris Karazeybek, Çineli Kıllıoğlu Hüseyin, Yörük Ali Efe, Efenin Amcası, Menteşe Kuvayı Milliye Başkanı Hamza Bey, Arka sıra: Ortada Çerkez (Köyceğizli) Cemil Efe ve Çayyüzü komutanı Giritli Yzb. Fikri Bey.

Menteşe Milis Taburu Komutanı İskender Alper.

Menteşenin 21 Şubat 1920'de Ankara'ya çektiği kuvayı milliye telgraflarından biri.

Yıl: 1917. Yer: İstanbul. Muğlalı Yedek subayların hatırası. Ayaktakiler: Soldan Müftüoğlu Mehmet Ef. Hacı Latifoğlu Hakkı Ef. Hacı İncioğlu Şevki Ef. Tokuçoğlu Ömer Ef. Hacıkadızade Süleyman Ef. Oturanlar: Soldan Hacışahinoğlu Fişekçi Hamdi Çavuş. Hacımahmutzade Hamdi Ef. Rum cezası Haralambo, Türdüoğlu Kamil Ef. Mahmutzade Sabri Ef.

İlk meclisin Menteşe Milletvekillerinden Giritli Mutasarrıf Ethem Fehmi Bey.

Fethiye kuvayı milliyesinin yardımlarından biri tutarı: 15.000 krş.

Muğla milislerinden Emin Çavuş.

Yatağan milislerinden Kasralı Mustafa Efe.

Ula Karargâh komutanı Bahattin Ağa.

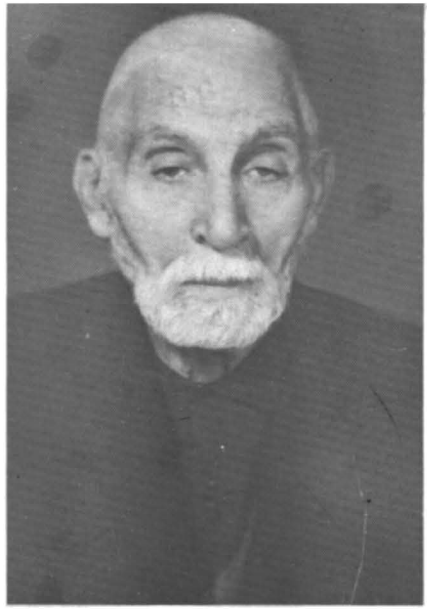
Muğla kuvayı milliyesinden Hacıgazezoğlu Fettah Ef.

Marmaris Kuvayı milliyesinden Hamdi Yüzak.

ظفر مزك قهرمانلری

İstanbul MM Grubları başkanlarından Miralay Muğlalı Mustafa Bey.

Menteşe Kuvayı Milliye Başkanlarından Müderris M. Hilmi Akşehirli.

Ula Kuvayı Milliyesinden Salih Berberoğlu.

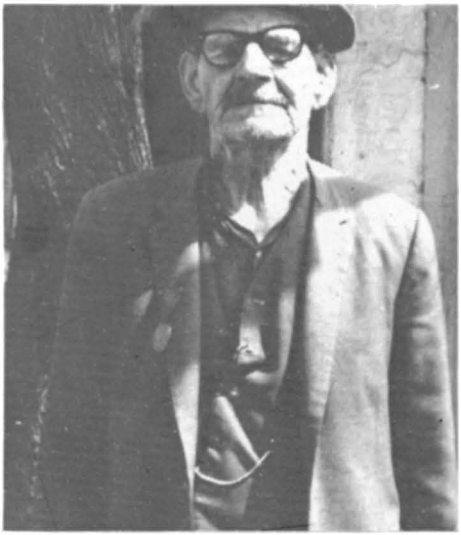

Menteşe Kuvayı Milliyesinin Aydın Cephesine yaptığı yardımlardan biri: Tutarı 1 milyon, 15 bin 577,10 kuruş. Tarihi 23 Mart 1920.

Mentese Serdengeçtileri Başkanı ve Kuvayı Milliye kurucusu Cemal Karamuğla.

Fethiye-Kaya Kuvayı Milliye Başkanı Süleyman Harmandar.

Menteşe 6 Mehmetler Çetesinden Yörük Mehmet Efe.

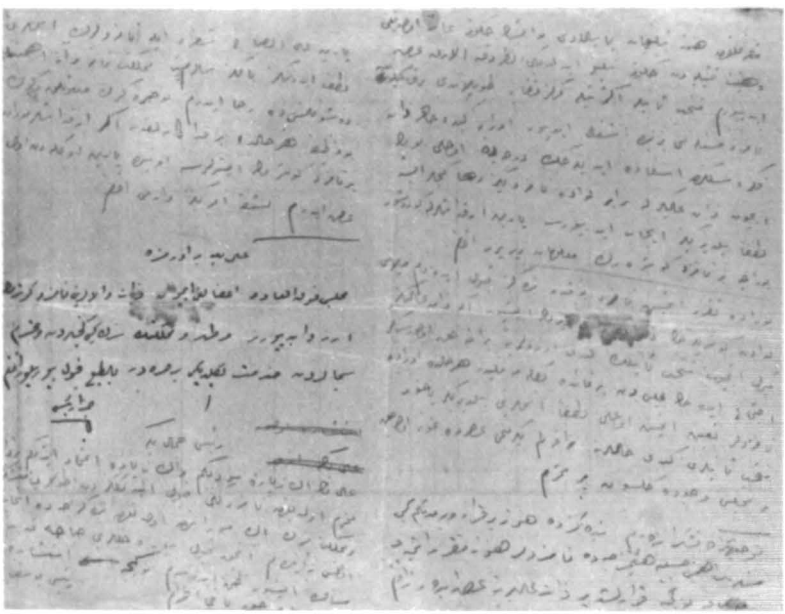
Muğla ve Fethıve Kuvayı Milliyeleri kurucularından Yzb. Cavit Aker.

Menteşe Kuvayı Milliyesi kurucularından ve 23 Nisan Meclisi Milletvekillerinden Zorbazzade Emin Kamil Bey.

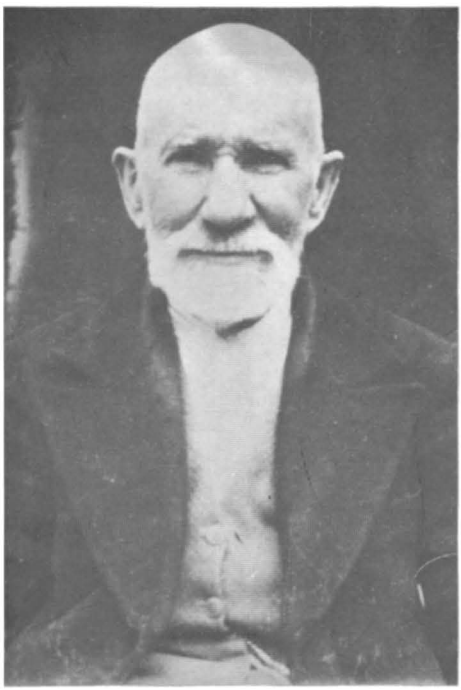
Yörük Ali Efenin Ula karargahı: Hamza Bey Konağı.

Milas Kuvayı Milliyesiyle Muğla Kuvayı Milliyesinin Mart 1920'de yaptığı telgraf görüşmelerinin tutanağı.

Milas Kuvayı milliyecileri Cumhuriyette Halil Menteşe'yle beraber. Sağdan: Müftü Mehmet Rüştü Efendi, Durmuş Hocazade, Halil Bey, Kaymakam Sabih Bey, Ceza Reisi Halil ve Nazım Akdeniz Beyler

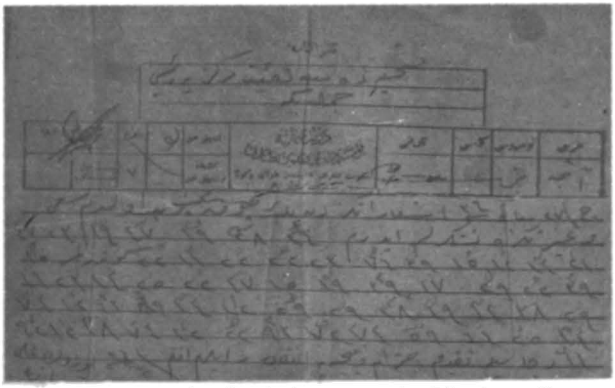
Muğla Kuvayı Milliyesi kurucularından Serezlizade Memiş Efendi.

Fethiye Milis Komutanı Hakkı Dontlu

Yatağan Kuvayı Milliyesi 2. Bşk. İbrahim Efendi.

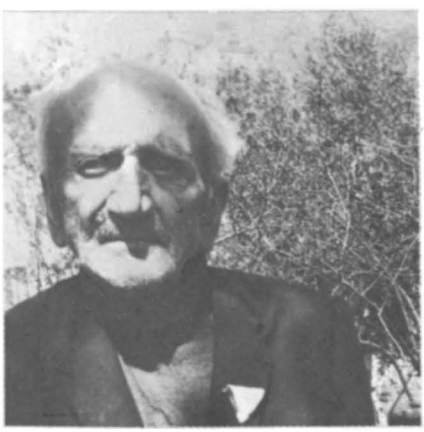
Yörük Ali Efenin 27 Şubat 1920'de Menteşe Kuvayı Milliyesine çektiği şifreli tel. Çıkış yeri Atça'dır.

Hamza Bey kızı Melek Hanım. Muğla'nın Cumhuriyet devrimlerine ayak uyduran ilk hanımlardan. Muğla'da bin erkeğe bedel olarak tanınır.

Kuvayı Milliye yıllarının tarihi binası «Adalet Konağı».

Muğla Kuvayı Milliyesinin hicivleriyle ünlü sekreterlerinden Tahsin Alabay.

Pisi Kuvayı Milliye Başkanı Osman Ağa.

Fethiye K. M. Başkanı Osman Maro'nun milletvekilleri aday listesini beklediklerini bildiren 29 Mart 1920 tarihli telgrafı.

Yerkesik Kuvayı Milliye Başkanı Ömer Ağa.

Pisi Milisleri Başkanı Hatiboğlu Mehmet Çavuş (ayakta).

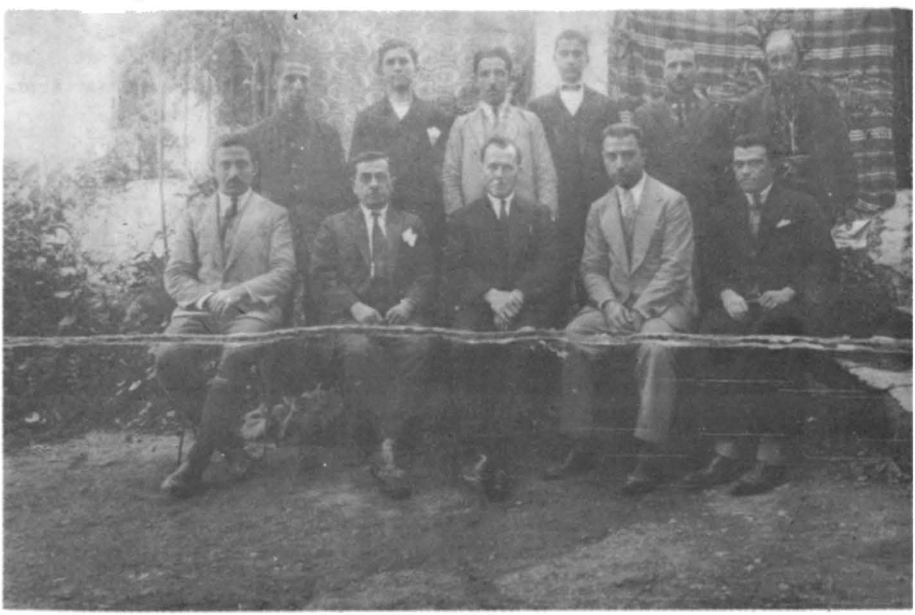
Yatağanlı Şeyh Mehmet Efe.

23 Nisan Meclisinin Menteşe Milletvekillerinden Müftüzade Sadettin Bey.

Yörük Ali Efenin ünlü Muğla Karargâhı: Bekir Ağa Köşkü.

Muğla'nın Kuvayı Milliyeci telgrafçıları: Vehbi Ertuğ, Kemal Gazezoğlu.

Muğla ... İtalyan politika karargâhı...

Milas İtalyan Askeri Karargâhı.

Türk - İtalyan ilişkilerini düzenleyen ve Kont Sforza politikasını uygulayan ünlü İtalyan siyasal temsilcisi Dr. Necarato.

Muğla Kuvayı Milliyecileri devrimlerinden önce...

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Önsöz (Muğla Valisi Özer Türk)	5— 6
Önsöz (Ünal Türkeş)	7— 10
Fotoğraflar	11— 16
GİRİŞ (Dr. Cemil Şerif ve Zekai Beylerin Kocahan Nutukları)	17— 22
BİRİNCİ CİLT	
KURTULUŞ SAVAŞI ÖNCESİNDE MUĞLA	
SOSYAL YAPI	
I — N Ü F U S	
A — NÜFUSUN ETNOLOJİK UNSURLARI	
1 — RUMLAR	
a — Muğla Rumları	27— 36
b — Milas »	37— 39
c — Fethiye »	40— 43
d — Bodrum »	44— 46
e — Marmaris - Datça	47— 50
2 — YAHUDİLER	51— 52
3 — ERMENİLER	53
4 — ZENCİLER	53— 54
B — NÜFUSUN ETİMOLOJİK UNSURLARI	
1 — Alevi Türkler «Tahtacılar»	54— 55
2 — Girit Türkleri «Çöçmenler»	55— 57
3 — Rumeli » «Göçmenler»	57— 58
4 — Doğu Anadolu » »Göçmenler»	59
5 — Çerkezler «Kafkas Türkleri»	59— 60
C — NÜFUSUN KAYNAKLARI	
1 — Bozoklu Türkler «Kayılar»	
a — Filolojik Kanıtlar	60— 61
b — Toponomik »	61
c — Çeşitli Tarihi »	61— 62
2 — Menteşe Kayıları	62— 64
3 — Üçoklu Türkler	64— 65

4 — Menteşe Üçokluları ..... 65— 69
5 — Horasan Erleri ..... 69— 70
6 — Ve Diğer Unsurlar ..... 70— 72
7 — Efelik ve Zeybeklik ..... 72— 73
TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YAPI
A — TOPLUM HAYATI
1 — Belediyeler 74— 76
2 — Partiler
a—) İttihat ve Terakki Fırkası ..... 76— 77
b—) Muğla İttihat ve Terakki Fırkası ... 77— 78
c—) Hürriyet ve İtilaf Fırkası ..... 78— 79
d—) Muğla Hürriyet ve İtilaf Fırkası ... 79— 83
e—) Osmanlı Fırkalarının Genel Yönetimlerinde Görevli ya da Genel Yönetime Yakın Muğlalılar 83
3 — Cemiyetler — Dernekler
a—) Muğla Müdafaai Milliye cemiyeti ... 84— 85
b—) Muğla Müdafaai Milliye Heyeti İrşadiyesi ..... 85— 86
c—) Muğla Donanma Cemiyeti 86
d—) Muğla Ticaret Odası Heyeti ..... 86— 87
e—) Muğla Hilali Ahmer Cemiyeti 87
f—) Muğla Tabak Cemiyeti ..... 87— 88
g—) Muğla Dokumacılar Cemiyeti 88
h—) Muğla Şulei Meşrutiyet Kulübü ... 88
i—) Muğla «Kardeş Yurdu» ..... 88— 91
4 — Seçimler
a—) 1877 Seçimleri ..... 91— 92
b—) 1908 » 92
c—) 1912 » 92— 94
d—) 1914 » 94
e—) 1919 » ..... 94— 95
5 — Sosyal Hizmetler ve Kurumlar
a—) P.T.T. 95

b—) Ulaştırma ..... 96— 98
c—) Hastane 98
d—) Reji ..... 98— 99
6 — Güvenlik Sorunu ve Toplum Hareketleri 99—104
B — KÜLTÜR HAYATI
1 — Medreseler ..... 105—106
2 — Tekkeler — Dergahlar 107
3 — Okullar ..... 107—108
4 — Yayın Hayatı ..... 109—110
5 — Kurtuluş Savaşı Öncesinin Yüksek Öğrenimli Muğla Seçkinleri
a—) Muğla Merkez İlçe ..... 110—111
b—) Milas İlçesi 111
c—) Fethiye » 111
d—) Bodrum » 111
e—) Yatağan » 111—112
f—) Ula » 112
g—) Marmaris » 112
h—) Datça » 112
EKONOMİK YAPI
A — TARIMSAL HAYAT
1 — Osmanlı Toprak Rejimi ..... 113—116
2 — Muğla Toprak Rejimi ..... 116—117
a—) Müteselliimlere ve Tımarlı Sipahilere Düşen Paylar ..... 117—119
b—) Rum ve Yahudilere Düşen Paylar ... 119—120
B — TİCARET VE ENDÜSTRİ HAYATI
Muğla Ticaret ve Endüstri Hayatı ..... 121—127

İKİNCİ CİLT (KURTULUŞ SAVAŞI)

BİRİNCİ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİNDEN SONRAKİ DURUM

(30 Ekim 1918 — 11 Mayıs 1919)

İŞGAL YAKLAŞIRKEN

I — GALİPLERİN TUTUMU

1 — Paris Barış Konferansı ..... 133—134
2 — Venizelos'un Sahte Katliam Belgeleri ... 134—135
3 — Venizelos'tan İşaret Alan Söke (Yoran) Rumları ..... 135—136
4 — Menteşe Sahillerinde Talan Yapan Fransız — İngiliz — Rum Korsanları ... 136—137
5 — Milen Raporu ve Muğla'nın İmzaladığı İlk Muhtıra ..... 138—139
6 — Muğla Silah Depoları Boşaltılmak ..... İsteniyor 140

II — İTALYANIN TUTUMU

1 — İtalya Fethiye'de Muhip Arıyor ..... 141—145
2 — İtalya Marmaris'te Kömür Deposu ..... Yapmak İstiyor ..... 145—147
3 — Kont Sforza Diplomasisi 147—148
4 — Muğla'da İtalyan Çıkarları ..... 148—150

2 — EGE DİRENME ÖRGÜTLERİ

1 — İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyeti ..... 150—151
2 — İzmir Milli Kongresi ve Muğla ..... 151—158
3 — Cemiyeti İlmiye ve Muğla 158

3 — İSTANBUL «Dersaadet» ACZ İÇİNDE

1 — Damat Ferit İşbaşında 159
2 — Saltanat Şurası Menteşe İşgalini Baştan Savıyor ..... 159—160
3 — Heyeti Nasiha Muğla'da ..... 160—166
4 — Muğla'da Hazırlanan «Tazallumu Hal» Tutanağı ..... 166—167
5 — Babıali'nin Muğla Halkına Çektiği Sabır Telgrafı ..... 167—169
6 — Ve Sultana Az Gelen «Tahsisatı Mesture» ..... 169—170

4 — ENOSİSÇİ MUĞLALILAR

1 — Bazil Zaharof 170—172

2 — Dr. Mihal Barutçu ..... 172—174
3 — Hacı Petro ..... 174—175
5 — ESKİ MUĞLA ..... 175—180

İKİNCİ BÖLÜM

MUĞLA'DA İTALYAN İŞGALİ

(11 Mayıs 1919 — 5 Temmuz 1921)

1 — GÜNEYBATI ANADOLU'DAKİ İTALYAN İŞGAL HAREKETİ

I — İLÇELERİN İŞGALİ

1 — Fethiye İşgali ..... 182—184
2 — Bodrum » 184—186
3 — Marmaris » 186—188
4 — Güllük » 188—189
5 — Söke » 189
6 — Milas » ..... 189—193
7 — Yatağan ve Çine İşgali ..... 193—196
8 — Dalaman'a Çıkmak İsteyen Adalı Rumlar ..... 196—199

II — BÜYÜK ASKER FİRARLARI VE 57. TÜMEN'İN ÇÖKÜŞÜ ..... 199—200

III — MUĞLA VE ÇİNE KOMUTANLARI AZLEDİLİYOR 200—202

IV — MUĞLA İŞGALİ

1 — 1 Haziran Kongresi ..... 205—208
2 — Marmaris Görüşmeleri ve 5 Haziran Kongresi ..... 208—214
3 — Muğla Mustafa Kemal Arayışında ..... 214—216
4 — Menteşe Mutasarrıflığı Sıkı Yönetim İlan Ediyor ..... 216—220
5 — Sıkıyönetim Sonrası ve Muğla'nın İşgali ..... 220—227
6 — İtalyan İşgal Kuvvetlerinin Sayısı 227
7 — İtalyan İşgal Kuvvetlerinin Dizilişi ..... 227—228
8 — Liva Merkezindeki İtalyan Dizilişi ..... 228—229

9 — İtalyan İşgalinin Sonu ..... 229—230
2 — İTALYAN İŞGAL POLİTİKASI
I — GENEL DURUM ..... 230—234
II — MUĞLA'DA TÜRK İTALYAN İLİŞKİLERİ
1 — Sosyal İlişkiler ..... 234—236
2 — Duygusal İlişkiler ..... 236—240
3 — Muğla'da İtalyan Sembolü:
«Dr. Nakarato» ..... 240—242

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ZAFERE DOĞRU
MUĞLA'DA KUVAYI MİLLİYE
(11 Mayıs 1919 — 8 Kasım 1920)

1 — MUĞLANIN KURTULUŞ SAVAŞINDAKİ YERİ ..... 243—249
2 — KURTULUŞ SAVAŞININ İLK HALK HAREKETLERİ
I — MUĞLA'DA KUVAYI MİLLİYE RUHUNUN PARLAYIŞI
1 — Muğla Yeni Hayat Kulübü ..... 250—252
2 — Koca Han Mitingi ..... 252—255
3 — Menteşeliler Müdafaayi Vatan Cemiyeti 255—265
II — İLÇELER VE BUCAKLAR KUVAYI MİLLİYE HAREKETLERİ
1 — Bodrum 265—268
2 — Datça 268—270
3 — Fethiye 270—276
4 — Köyceğiz 276—281
5 — Marmaris 281—284
6 — Milas 284—290
7 — Ula 290—294
8 — Yatağan ..... 294—297
9 — Bucaklar ve Köyler Kuvayı Milliye .....
Komiteleri ..... 297—299
III — GERİLLA SAVAŞLARI VE MUĞLA ... 299—302

1 — Yörük Ali Efe Çetesi Ulusal Mücadeleye Kazandırılıyor 302—305
2 — Muğla Çine İttifakı ..... 305—306
3 — Muğla Serdengeçtileri Çine'de ..... 306—307
4 — «Altı Mehmetler Çetesi» Erbeyli Baskınında ..... 307—309
IV — AYDIN SAVAŞLARI VE MUĞLA ..... 309—313
3 — KONGRE HAREKETLERİ
1 — Üçüncü Kuvayı Milliye Komitesi ..... 314—326
2 — 1. Nazilli Kongresi ve Muğla ..... 326—328
3 — 2. Nazilli Kongresi ve Muğla ..... 328—332
4 — Sivas Kongresi ve Muğla ..... 332—339
5 — Rodos—İstanköy Kurulları ve Muğla ... 339—341
4 — BASIN YAYIN HAREKETLERİ
1 — Menteşe 341—342
2 — İnkılap ..... 342—344
5 — İÇ ÇEKİŞMELER
1 — Yörük Ali Efe Baskını ve 4. Kuvayı Milliye Komitesi ..... 345—351
2 — Demirci Efe Baskını ..... 351—356
3 — Osmanlı Meclisi Mebusanı Seçimleri ... 356—360
6 — B.M.M. DÖNEMİ
I — ARALIK - OCAK - ŞUBAT - MART - AYLARI
1 — B.M.M. 19 Mart 1920 Seçimleri ..... 361—365
2 — 4. Kuvayı Milliye Komitesindeki Gelişmeler ..... 365—375
3 — 23 Nisan Kutlanıyor ..... 375—376
4 — Muğla'da Efeler Saltanatı ..... 376—380
II — 23 NİSAN SONRASI VE KURTULUŞ
1 — 5. Kuvayı Milliye Komitesi ..... 381—383
2 — Müştak Bey Otoritesi 383—386
3 — Muğla Telgrafhanesi ..... 386—389
4 — Kurtuluş ..... 389—394
7 — ULUSAL CEPHEYE YANSIYAN

MUĞLALILAR

I — JÖN TÜRKLER

1 — Halil Menteşe ..... 395—396
2 — Prof. Dr. Avram Galanti Bodrumlu ..... 396—398
3 — Dr. Cevdet Savran ..... 398—399

II — KUVAYI MİLLİYECİLER

A — ÜLKE ÇAPINDAKİ ASKERİ SİYASAL UNSURLAR

1 — Mustafa Muğlalı ..... 400—402
2 — Yunus Nadi ..... 402—404
3 — Zihni Derin ..... 404—406
4 — Hilmi Uran ..... 406—408
5 — Ahmet Şefik Kolaylı ..... 408—409
6 — Yusuf Hatemi Şahımoğlu ..... 409—410
7 — İstamat Zihni Özdamar ..... 410—413

B — BÖLGE ÇAPINDAKİ ASKERİ SİYASAL UNSURLAR

1 — Zorbazzade Ragıp Bey ..... 414—416
2 — Hafız Sabri Aksoy ..... 416—418
3 — Hamza Bey ..... 418—420
4 — Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi ..... 420—422
5 — Necmeddin Aydınalay 422—424
6 — İdris Karazeybek 424—425
7 — Cemal Karamuğla 425—426
8 — İskender Alper ..... 426—428

Ek : Muğla Kuvayı Milliyesiyle İlgili Fotoğraflar 429—448
Ek : İçindekiler 449—456
Ek : Bibliyoğrafya ..... 457—460
Ek : Önemli kaynak kişiler ..... 461—463

BİBLİYOĞRAFYA

1 — ÖZEL ARŞİVLER:

a—) Cemal Karamuğla Arşivi-Muğla
b—) Cemal Müren Arşivi-Aydın
c—) Cavit Aker Arşivi-İstanbul
d—) Necmeddin Aydınalay Arşivi-Köyceğiz
e—) İdris Karazeybek Arşivi-İstanbul
f—) Zekai Eroğlu Arşivi-İzmir
g—) Hilmi Ş. Baydur Arşivi-Muğla
h—) İskender Alper Resim Arşivi-Muğla
i—) Muğla Ticaret Odası Arşivi 967/5.

2 — TÜRKÇE YENİ KAYNAKLAR:

AKDAĞ Mustafa, Prof. Dr., Celali İsyanları, Ankara 1963

AKER Şefik, İstiklâl Harbinde Aydın Milli Cidali ve 57. Tümen, 1937

AKARCA Aşkıdil-Turhan, Milas Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi, İstanbul 1954.

BODRUMLU Avram Galanti, Prof. Dr., Bodrum Tarihi, İstanbul 1945.

BAYAR Celal, Ben de Yazdım, C: I, C: 4, C: 5, C: 6, C: 7, İstanbul 1967.

BERKES Niyazi, Prof. Dr., İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz, t.y.

BOZKURT Mahmut Esat, Prof. Dr., Atatürk İhtilâli, İstanbul 1967.

BULUTOĞLU Kenan, Prof. Dr., Türkiye ve Yabancı Sermaye, İstanbul 1970.

CAFEROĞLU Ahmet, Prof. Dr., Muğla Ağzı, Ankara 1963

ÇELEBİ Evliya, Seyahatname, C: 9

DEDE Korkut Kitabı, İstanbul 1953.

DEMİRTAŞ Faruk, Prof. Dr. Osmanlı Devrinde Anadoluda Oğuz Boyları, Ankara 1949.
DİNAMO Hasan İzzettin, Kutsal İsyan, İstanbul 1967.
ESENGİN Kenan, «Milli Mücadelede Hıyanet Yarışı» Ankara
FRYE Richard N., Selçuklulardan Evvel Ortaşarkta Türkler, Ankara 1946.
GÖKBEL Asaf-ŞÖLEN Hikmet, Aydın Tarihi, 1936.
GÖKBEL Asaf, Milli Mücadelede Aydın, Aydın 1964.
KARAİBRAHİMOĞLU Sacit, T.B.M.M. Ankara 1968.
KÖPRÜLÜ M. Fuat, Prof. Dr., Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri, Ankara 1943.
KÖPRÜLÜ M. Fuat, Prof. Dr., Anadolu Selçukluları Tarihi, 1936.
KURUL, Muğla İl Yıllığı, 1968.
KURUL, Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti, İst. 1931
ÖRGEEVREN Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe, İstanbul 1955.
SELEK Sabahattin, Milli Mücadele, İstiklal Harbi, Yeni Türk Devletinin Kuruluşu, İstanbul 1965
SELEK Sabahattin, «İnönü'nün Hatıraları» 1969, İstanbul.
SENCER Muzaffer, Dr. Dinin Türk Toplumuna Etkileri, İstanbul 1968.
SÖYLEMEZOĞLU Galip K., Hariciye Hizmetinde 30 Yıl İstanbul 1935.
SÜMER (Demirtaş) Faruk, Prof. Dr., Osmanlı Devrinde Yaşıyan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller, İstanbul 1952.
TAÇALAN Nurdoğan, Egede Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul 1970.
TUNAYA Tarık Zafer Prof. Dr., Türkiyede Siyasi Partiler, İstanbul 1962.

TÜRKEŞ Ünal, Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları - Yerkesik, İstanbul 1971.
US Hakkı Tarık, Meclisi Mebusan 1293-1877 Zabıt Ceridesi, C: 2, İstanbul 1954.
URAN HİLMİ, Hatıralarım, İstanbul 1959
UYKUCU K. Ekrem, Muğla Tarihi, İstanbul 1962
VERGİLİUS, Sığırtmaç Türküleri, İstanbul 1962.
WİTTEK Paul, Menteşe Beyliği, Ankara 1944.
YALGIN Ali Rıza, Anadolu'da Türk Damgaları, Bursa 1943.
YENİSEY Fazıl, Bursa Folkloru, Bursa 1955.
YILMAZ Kazım, Her Yönüyle Fethiye, Fethiye 1969.

3 — GAZETELER :

CUMHURİYET, «Eski Meclisi Mebusan Reisi Halil Menteşe'nin Hatıraları, 13 Ekim 1946.
DEVRİM (Muğla), Anafartalar Çıkartması ve İskender Alper, 7 Ağustos 1972, Ünal Türkeş.
HÜRRİYET, «Kurtuluş Savaşından Bir Yaprak» Hüsnü Himmetoğlu, 23 Temmuz 1973. Tfr. No: 7
MENTEŞE, 30 Haziran 1919-20 Temmuz 1919 tarihleri arasında çıkan 7 sayısının tümü. Ankara Milli Kütüphaneden sağlanmıştır.
MİLLİYET, Papa Turgut Erenerol'un basına verdiği demeç, 1972 Yaz Ayları.
SON POSTA, İstiklâl Savaşının Meçhul Kahramanları, 13 Mart 1953, Lütfi Arif Kenber.
TERCÜMAN, Kamalı Zeybek Mustafa Efe, Aralık 1972, Murat Sertoğlu.
YENİ İSTANBUL, İzmire Yunanı Saldırtan Esrarengiz Adam, ek: İstiklâl Harbi Gazetesi, Ömer Sami Coşar.

4 — DERGİLER, MECMUALAR:

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
«Kuvayı Milliyeye Katılanların Listesi» Hamdi

Atamer, C: 1, S: 6

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
«Sevr Anlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şurası» Münir Sirel, C: 1, S: 4.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
«Girit Meselesi Üzerine Bir Yunan Eseri» Bilal N. Şimşir, C: 7, S: 39.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
«Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti Kordus» Ertuğrul Zekai Ökte, C: 7, S: 40.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
«Paris-San Remo-Sevr'de Türkiyeyi Yoketme Planları», Müge Yılmaz, C: 6, S: 36.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
«Mütareke Devrinde Saltanat Şurası ve Milli Şura Hazırlıkları», Mithat Sertoğlu, C: 4, S: 22.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
«Millî Mücadele Başlıyor», Hamdi Buytulluoğlu, C: 4, S: 23.

Belleten
C: 12, Temmuz 1948, Prof. Dr. Faruk Demirtaş incelemesi.

5 — MÜZELER:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzesi, Ankara, 1920-1923 Meclisinin Menteşe Üyeleri, kimlikleri resimleri.

6 — YAYINLANMAMIŞ NOTLAR:

ZORBAZZADE RAGIP BEY, Mülkiye Müfettişi Sakip Beye verilmek üzre hazırladığı tutanak, Muğla, 24 Temmuz 1927.

HACIKADIZADE HAFIZ SABRİ AKSOY, Mülkiye Müfettişi Sakip Beye verilmek üzre hazırladığı tutanak, Muğla, 3 Temmuz 1927.

ÖNEMLİ KAYNAK KİŞİLER

— A —

AKER Fethiye: Cavit Aker eşi.

AKSOY Faruk: Hafız Sabri Bey yeğeni

ALABAY Tahsin: Zorbazzade Ragıp Bey Sekreteri

AKŞEHİRLİ M. Hilmi: Menteşe Kuvayı Milliye Başkanlarından

ALPER Güzide: İskender Alper eşi

AYDINALAY Necmeddin: Milli Aydın Alayı Komutanı

— B —

BAYAR Celal: İttihat Terakki İzmir Kâtibi, Demirci Efe Müşaviri, Eski Cumhurbaşkanı.

BAYDUR Hilmi Şerif: Dr. Cemil Şerif Bey kardeşi, eski milletvekili.

BAYKENT Tevfik: Köyceğiz Kuvayı Milliyesi kurucularından

BERBEROĞLU Salih: Hamza Bey maiyetinden

BULDANLI İsmail: Milas Kuvayı Milliyesi Jandarma Çavuşlarından.

— Ç —

ÇAĞLIYAN: Ahmet: Yerkesik Kuvayı Milliyesi Sekreteri.

— D —

DONTLU Hakkı :Fethiye Kuvayı Milliyesi milis başkanlarından

DÖĞERLİ Hilmi: FethiyeKuvayı Milliyesi Başkanlarından

— E —

ERCAN İsmail: Topaloğlu Mehmet Efenin kardeşlerinden

EĞRİOĞLU Ali Çavuş: Yerkesik Milisleri Başkanlarından

ERSAN Mehmet: Pisi Kuvayı Milliyesi Komutanı

EVREN CAVİDAN: Cavit Aker kızı, Ziya Evren eşi

» **Ziya:** İzmir İşgalini yaşıyan Sultani öğrencilerinden.

GAZEZOĞLU Kemal: Muğla Telgrafhanesi memurlarından.

GÜNAL Nazmi: Bodrum Kuvayı Milliyesi Sekreterlerinden.

— H —

HARMANDAR Süleyman: Fethiye-Kaya Kuvayı Milliyesi Başkanı

— K —

KARAZEYBEK İdris: Milli Aydın Alayı 2. Tabur Komutanı

KASRALIOĞLU Mustafa: Yatağan Kuvayı Milliyesi Milis 2. Komutanı.

— M —

MENTEŞEOĞLU Melek: Hamza Bey kızı

MERTÖZ Mehmet: Menteşe 6 Mehmetler Çetesi akıncısı.

MÜREN Nedim: Menteşe Kuvayı Milliyet Başkanlarından Cemal Bey oğlu

MUĞLALI Leman: Orgeneral Mustafa Muğlalı kızı

— O —

ODABAŞ Ahmet: Milas Kuvayı Milliyesi milislerinden.

— Ö —

ÖZBEK Halide: Milas Kuvayı Milliyesi Başkanlarından Feyzullah Ağa kızı

ÖZER Osman Zeki: Milas Kuvayı Milliyesi Karargâh Komutanlarından

— P —

PEKSELEK Mümin Mustafa, Prof: Anafartalar Savaşları Zığındere Karargâh Subayı.

— S —

SAĞIROĞLU Sadık: Milas Kuvayı Milliyecilerinden Posta emini Emin. Sağıroğlu oğlu.

SERİM Ethem: İzmir İşgalini yaşayan Muğlalı Sultani Öğrencisi, Kurucu Meclis Üyesi.

— Ş —

ŞEKEROĞLU Arif: Yerkesik Milisleri Başkanlarından.

ŞIKMAN Baha: Fethiye Kuvayı Milliye Başkanlarından Kamil Şıkman oğlu.

— T —

TARHAN Mahmut: Fethiye Kuvayı Milliyesi üyelerinden

TATARIN Emin Çavuş: Muğla Kuvayı Milliyesi milislerinden.

TOKSÖZ Ahmet: Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendiyle Çine Kuvayı Milliyesini kuran «İhtiyat Teğmenleri»nden.

TÜRER Kamil: Muğla Kuvayı Milliyesi Karargâh Komutanlarından.

— U —

UYSAL Salih: Fethiye Kuvayı Milliyesi milislerinden

— Y —

YANGILI Mehmet: Köyceğiz Kuvayı Milliyesi milislerinden

YARAŞLIOĞLU Recep: Kasım darbelerinin yakın tanıklarından

YÜZAK Hamdi: Marmaris Kuvayı Milliyesi milis başkanlarından.

ÜNAL TÜRKEŞ

Muğla'lıdır. Babası Yerkesik'li öğretmen Hüsnü Türkeş'tir.

Aydın ve Muğla Liselerinde orta öğrenimini, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesiyle Gazetecilik Enstitüsünde yüksek öğrenimini tamamladı.

Mesleğe Muğla Basınında başladı, İstanbul Basınında devam etti. Muğla'dayken T.D.K.nun 1965 Basın Dil Ödülü yarışması «mansiyon»unu kazandı. İstanbul'da okulunun ve Muğla'nın yüksek öğrenim cemiyetlerine başkanlık yaptı. Bu arada Muğla toplum yapısıyla ilgili üç eser hazırladı. Bunlardan birini yayınladı. Elinizdeki eser ikincisi. Üçüncüsü de yayına hazır.

Halen Bingöl'deki 221. Piyade Alayında Asteğmen rütbesiyle vatani görevini yapmakta olan Ünal Türkeş, evli ve bir kız babasıdır.

KARACA OFSET BASIMEVİ TEL.: 27 53 45

20 Lira